

res expedirentur. Quapropter ad reges illico venire iussus, quod tum gerebat intermittere coactus, vniuersæ fabricæ cura Balthanafo viro optimo & illarum rerum peritissimo commissa, Granatam venit: vnde reges post mensem Hispalim profecti sunt: Ximenius vero donec reuenterentur Granatæ mansit. Multa interea ad illius vrbs tranquillitatem, multa ad mutua Christianorum cum Mauris commercia, multa denique ad religionem ipsam spectantia excogitauit. Nam cum diuina prouidentia & beneficio, Ferdinandus Talabrics Hieronymiani ordinis sodalis, vir sanctimonia & doctrina clarus, ad eius vrbs Pontificatum assumptus esset, facile Ximenius ab homine minime ambizioso obtinuit, vt concordibus animis de illorum salute inter se communicarent, eosque omni cura & diligentia ad Christi fidem reducendos curarent. Quod cum diligenter secum considerassent, hæc demum ratio ad id exequendum potior visa fuit. Vocatis primum ad se sacerdotum illorum principibus (quos illi Morabitos & Alfaquinos vocant) cum iis quotidie mansuete & comiter de rebus ad religionem spectantibus disputare, nihil per vim cum illis agere, sed potius omni libertatis genere eorum animos sibi deuinciendos curare, quod & fecerunt. Nā partim fericeis telis, partim rubris pileis coccineo grano tinctis, quibus gens illa impense delectatur, non contemnenda summa comparatis, donatos à se dimittebant. Qui nuper igitur contempti & captiui esse videbantur, æqua libertate & splendore cum victoribus se frui cernentes, animis paulatim erga nostros conciliatis, Christi dogmata amplecti cœperunt: populoque deinceps suadere, vt mendaci Mahometo abnegato, Christum verum Deū sequerentur. Fuit id adeo prouidens & salubre consilium, vt intra paucos dies Alfaquinarum auctoritatem turbæ securæ, ad Baptismum petendum cateruatim conuolarent. Nam dies quidam inter fastos relatus est, quo plusquam tria millia hominum lustrali aqua expiata sunt. Quos cum non posset Ximenius priuatim singulos de ecclesiastico more tingere, decreuit aspersorio vniuersos lustrare, quod mersionis simplicis locum habuit. Cœpta est fieri eiusmodi conuersio, xv. Kalend. Ianuarias anno Domini M. cccc. xcix. qui dies Gothicis temporibus, Recesuintho rege procurante, Angelicæ ad Deiparam virginem legationi, ex institutione Eugenii II. Archiepiscopi Toletani, nō autem Ildefonsi (vt vulgo creditur) cōsecratus, religiosissime & per sancte colitur. Cum hoc igitur auspiciatissimo die bona quadam Ximenii fortuna, tanta res fieri cœpta sit, ingentis huius beneficii causa, quo resp. Granatenis tunc per eum affecta fuit, Deiparæ virgini, sub cuius tutela ecclesia Toletana est, solennia sacra cum Granatæ, tum Toleti eo die quotannis facienda curauit. Hæc nunc duabus his celeberrimis vrbs magna senatus religiosi cura celebrari, & confici videmus. Bona pars Granatenis vrbs iam fidē Christi libentissimis animis susceperat, quando exorti sunt quidam contumaces & rebelles, qui paternarum traditionum nimis studiofi, dolentesque priscam Maurorum superstitionem in Hispania funditus eo exemplo perire, populi animos crebris concionibus à Christianismo vehementer deterrebant. Hos omnes Ximenius, ne quid detrimenti nouelle illæ plantationes caperent, vinculis coercitos in custodia detinuit: & quod eius ingenio repugnabat, indignis modis tractari permittebat. Inter hos Zegri quidam, partim ob generis nobilitatem, partim ob egregias animi & corporis dotes, auctoritate præstabat. Nam sermone hominum iactabatur, è patritia illius Abenhamaris familia, qui rhythmis vernaculis passim à nostris hominibus decantatur, rectam originem trahere. Is magnopere assidua contra suos increpatione Ximenii pios conatus retardabat. Qua de causa decreuit Ximenius, omni fere humanitate deposita, seuera in eum ratione animaduertere, & ei quem comitate & beneficentia nullo modo potuerat placare, atrocia remedia admouere. Data est cura cicurandi hominem Petro Leoni, Ximenii à sacris ministro, qui vere animo leonino præditus adeo fortiter in ea re se gessit, vt hominem alioqui ferum, & immani animi truculentia reluctantem, mansuetum & humilem redderit, prorsusque Ximenii voluntati obtemperantem. Nam aliquot post dies, siue impotentia difficilis conuinctus, siue potius diuino ad id aspirante fauore, qui omnibus hominibus ad salutem præsto est, Zegri ad Alfaquinum Christianorum (sic enim dixisse memoria proditur) se deduci quamprimum postulat. Deducitur vincetus vt erat, & squalidus: qui à Ximenio petiit, vt quo posset libere eloqui, vinculis illum iuberet exoluere: neque enim quicquam pro rato habendum esse, quod ab homine captiuo compedibus & manicis confrecto diceretur. Ille vinculis leuatis, continuo genubus volutatus, terram primum, deinde manum propriam, ex Maurorum ritu à prisca gentium adoratione dimanante, deosculatus, se velle fieri Christianum dixit: id enim sibi ea nocte manifesta visione ab Alā (ita enim Mauri Deum vocant) admonitum: seque diuinitus ad eam rem vocari certo scire. Quod tunc proculdubio se declaraturum esse confidebat, quando tale quippiam accidisset, vbi eius fides erga Christianos exposceretur: vt interim taceret, quantum momenti

menti ad rem quam in præsentia parabat Ximenius, sua ad Christum conuersio allatura
 esset. Sed nã ego ridens (inquit) stultus sum, qui aliunde momenta requiro, quam ab hoc
 tuo ferocissimo leone, cui si nostri semel committantur, nemo erit, qui non illico Chri-
 stianus fiat. Hoc autem renidenti vultu, quasi subnotare vellet Leonis erga se acerbitatem.
 Lætior ea de re quam credi potest Ximenius, ablatis captiuitatis vestibis, totoque illo pã-
 dore absterfo quem ex diuturna eaq; grauissima custodia contraxerat, veste coccinea &
 fericea indutum, ad sacrum fontem venire iubet. Vbi ille per baptismum reuiuiscens, no-
 men simul cum religione mutauit: & Gonzalum Ferdinandium Zegri se appellari voluit:
 quoniam olim adolescens, in latissima illa planitie quæ ante urbem Granatam est, cum ma-
 gno Gonzalo Ferdinando, forti dimicatione & ancipiti certamine, manum conseruerat,
 vireq; ducis præstantissimi cum singulari humanitate expertus fuerat: & potissimum in
 gratiam optimi Antistitis, quem magni Gonzali amicum, ob eius excellentiam, esse scie-
 bat: certe illum officiis non vulgaribus, in sui amorem pellicere curauerat. Qua de causa
 cum paulo ante Neapolim Gonzalus magna instructus classe iterum nauigaret, regnum il-
 lud è Gallorum faucibus, quod, irritis fœderibus factis, per vim & fraudem occupauerant,
 erepturus: itineri accinctus ad Ximenium venit: nihil prosperum sibi fore existimans, si
 Antistite optimo & sibi amicissimo in salutato oram soluisset. Commodissima accidit Xi-
 menii consiliis hæc Gonzali Ferdinandi Zegri conuersio: nam simul atq; id vulgatum fuit,
 Mauri quibus prisca superstitio cordi erat, animis mutatis, Christianismo initiantur. Tan-
 tum potest vnus hominis apud populum authoritas, qui sua virtute & animi præstantia fi-
 dem sibi & amorem inter suos peperit. Quinquaginta millibus nummum in singulos an-
 nos à Ximenio Zegri donatus, non modo Christianæ religioni apud suos dilatandæ, sed &
 Reip. commodis augendis multis in rebus postea vsui fuit: quemadmodum in Ferdinandi
 regis catholici historiis traditur. Hoc successu exultans Ximenius, occasionem tam com-
 modam vrgendam, & totum Mahumetanum errorem penitus ex animis illorum, quando
 oportunitas dabatur, extirpandum esse ratus, nihil illorum opiniones morabatur, qui in-
 ueteratam consuetudinem paulatim aboleri consultius esse censent: id enim tantum in re-
 bus parui momenti, & vbi de animarum salute nõ agitur, locum habere existimabat. Ergo
 Alfaquinis ad omnia obsequia eo tempore exhibenda promptis, Alchoranos, id est, suæ su-
 perstitutionis grauissimos libros, & omnes cuiuscunq; authoris & generis essent Mahumeta-
 næ impietatis codices, facile sine edicto, aut vi, vt in publicum adducerentur impetrauit.
 Quinq; millia voluminum sunt ferme congregata, quæ variis vmbilicis, punica arte, & o-
 pere distincta, auro etiam & argento exornata, non oculos modo, sed animos quoque spe-
 ctantium rapiebant. Multi eis se donari à Ximenio petierunt, sed nemini quicquam con-
 cessum est. Ignibus omnia, publica in pyra, ad vnum exuri, præterquam aliquot ad rem me-
 dicam pertinentia, cuius gens illa, non sine magno profectu studiosissima semper fuit, quæ
 propter saluberrimæ artis dignitatem, ex incendio illo liberata, in Bibliotheca Complutensi
 nunc seruatur. Hactenus quidem prospero cursu Antistiti nostro propositum successerat:
 & quanuis res difficillimas & grauissimas sit aggressus, incomparabili tamẽ prudentia, qua
 semper est vsus, omnes ex voto confecerat. Non deerant tamen quibus indiguum esse vi-
 debatur, prorsusq; ab instituto Christiano alienum, quenquam per vim aut huiusmodi ar-
 tibus, ad fidem Christi capeßendã adigere, cuius vnicus scopus mansuetudo est, & prom-
 pta in primis, ac sincera voluntas. Cum præsertim Toletanis conciliis, quorũ tam celebris
 apud omnes Christianos authoritas est, seuerè admodum sancitum sit, nemini vim ad cre-
 dendum Christo inferendam. Cæterum ille consilium in ea re suum secutus fuit, pauloque
 post ad durissimum scopulum allidens, vt in rebus humanis quoties aliquid præclarũ ten-
 tatur, parata semper inuidia est, quæ ardua quæq; negotia subuertit, milleque impedimẽtis
 obstitit, animi sui constantiã ostendit, quantumq; robur pectori inesset, in acerbissimo casu
 declarauit. Est in vrbe Granata locus, qui Albaizinus à Mauris appellatur, regio prærupta,
 & reliquæ vrbi imminens, & suis mœnibus ab eadem separata, quæ domorum plusquam
 quinq; millibus habitatur. Illuc forte fortuna, quidã ex Ximenii familia venerat, cui nomẽ
 Salzedus erat, duob. ministris comitatus, ex iis qui pedites Ximenium præbãt. Hos Albai-
 zinenses aliquot cõspicati, qui iam dudum priuata aliqua de causa Salzedo infensi erãt, ver-
 bis primũ asperis & duris eos accipiẽtes, deinde obiurgatoriis, & contumeliosis, postremo
 vesanis, & furore plenis, mutuo sese cœperunt accendere, & in eam tandem rabiem deue-
 nerunt, quæ mentis aciem & rationem obscurãs, vulnera demũ, & homicidia patrat. Pedites
 igitur duo illi ministri ferro sunt miserabiliter confossi, eademq; Salzedum fortuna secuta
 fuisset, nisi cõmodum se proripuisset, & Mauræ mulieris beneficio sub lecto occultus tan-
 ti per delituisset, quoad ille tumultus sedaretur. Sed nõ ita facile sedari potuit, nã clamori-

bus hinc inde increbrescentibus, cum adhuc captiuorum pectoribus dulcissimæ libertatis
 imago obuersaretur, occasionem eiusdem recuperandæ sibi dari auide exoptantibus, cœ-
 pit vniuersus Albaizinus concuti, & hinc & inde arma conclamari. Excita demum tota ci-
 uitas est, & omnium animi ad res nouas erecti, nihil magis quam defectionem minaban-
 tur. Augebatur in singulas horas furor, quoque minus resisti poterat, eo maiores vires ca-
 piebat. Superuenit interea nox, quæ omnia incommoda auget, sed timori potissimum in-
 crementa magna addit, animis bonorum vltro sese contrahentibus, & faciem illam tene-
 bratum formidantibus. Mali vero homines per noctis licentiam pudore ac metu liberi, ci-
 tra vllius reuerentiam, impune quidlibet tentare audent. Quare illico vniuersi Granaten-
 ses, siue quod dissimulanter Ximenio tanquam suæ superstitionis euerfori infesti, iram &
 odium iam dudum occultabant, siue potius quod ex eius familia suos illos riuales esse ag-
 nouerant, quibus cum nuper ad Albaizinum contentio habita fuerat, domum Ximenii
 obsidere instituunt: & quem paulo ante cantilenis per vicos celebrabant, liberalitatem e-
 ius prædicantes, quam in se demerendis nullis sumptibus parcens exhibuerat, nunc quæ
 vulgi leuitas est, mutatis animis domum eius cingunt, eumque è medio tollere volunt, aut
 certe vniuersam eius familiam, cui oppido quam indignati erant. Suadebant plerique An-
 tistiti, vt turbarum furorem in tempore euitaret, protinusque ad Alhambram se confer-
 ret, id est vrbs Granatensis præsidium, vbi cohortis prætorix dux cum electissimis militi-
 bus ad tuendam ciuitatem excubat. Pium consilium refutauit Ximenius, indignumque
 sua grauitate duxit, sedes alio ea nocte mutare, cum præsertim periculum esset, ne eo ab-
 sente in familiam sæuiretur. Idcirco ad omnem fortunam paratus, maluit communem e-
 uentum cum suis expectare, quam quicquam alienum sua constantia facere. Nox illa fuit
 terroris plena, totaque insomnis peracta est. Nam fidi famuli pro hero solliciti, herus contra
 illorum curam gerens, mutuis officiis sibi prospiciebant: nihilque esse in tanto metu remit-
 tendum arbitrabantur, quod ad salutem suam pertineret. Vt autem aurora diluxit, quoni-
 am tumultus duraturi videbantur, Tendillano comite ad se accersito, qui Alhambrae cus-
 todix præfectus erat, ciuitatis curam magnopere commendat, atque suos prætorianos
 milites, qui ducenti plus minus habebantur, vt paratos in procinctu habeat. Ipse interim
 prudentia sua omnia tentare, nullum lapidem non mouere, nunc Alfaquinos, nunc turbas
 alloqui, semperque nostris spes bonas ostendere, vt facile eos motus comprimendos, pri-
 stinamque vrbi serenitatem Deo Opt. Max. annuente restituendam esse crederent: quod
 tamen ante decimum diem factum non fuit. Neque enim, quamuis omnem diligentiam,
 omneque studium ille adhibuisset, ante id tempus pacari potuit. Tertio statim post coor-
 tam seditionem die, cum vellet Ximenius nuncium quam velocissimum ad reges mitte-
 re, quo de his omnibus quemadmodum acciderant edocerentur, iamque iter adornaret,
 accessit vir eius ciuitatis patritius Cisnerus nomine, qui se Æthiopem habere dixit, pedi-
 bus in singulos dies octoginta quatuor millia passuum, si opus esset, facile conficientem:
 cui si negotium demandaret, intra biduum reges proculdubio literas quas mandaret rece-
 pturos affirmabat. Facile Ximenius persuasus est, & Æthiope ad se venire iusso literarum
 fasciculum dat, quem in manus reginæ, aut si id minus liceret, Almazano regio secretario
 traderet. Digreditur omnia promittens Æthiops, qui, vt est hominum sordidorum inge-
 nitum, nihil suam existimationem reputantium, ad secundum, aut tertium diuersorium se-
 se epulis & vino obruens, in sequentem diem iacuit. Quinque dies præterierant neque vn-
 quam Hispalim quo mittebatur peruenerat. Accidit id periniquo fato Ximenio, sed vt
 nonnullis videbatur, commerito, qui misero homuncioni, & vt genus id hominum est,
 non satis mentis compoti, tantam rem commiserit. Quanquam ingens turbatio homini
 quantunuis constanti solet mentis dimidium eripere. Nam cum variis curis distrahitur a-
 nimus mirum non est si omnia non præcaueat. Peruenerat interea ad reges Granatensis
 tumultus fama, eumque multis partibus adatuxerat, totam ciuitatem rursus in ditionem
 Maurorum venisse, & tam atroci & graui iacturæ Ximenium Toletanum antistitem occa-
 sionem omnem dedisse, dum studio nimis pertinaci Mauros, homines adhuc rudes, & tra-
 ditionum suarum tenaces, nullis præmissis catechismis, aut doctrinis, subito vellet Chri-
 stianos fieri. Stupor in primis reginam tenebat, quæ ferme iam rumoribus credens, de
 Antistitis sui prudentia dubitabat, cum ab eo nihil per tot dies renuntari, nihil quod fa-
 ctum excusaret, aut afferri, aut scribi videret. Regem vero, cui tot ingentibus laboribus, tot
 difficultatibus, vrbs illius expugnatio constiterat, grauis quidam dolor occupabat, adeo
 vt iram conceptam non dissimulans, indignabundus ad reginam quæ Ximenium excusa-
 bat dixisse vulgatum sit. En tot maiorum nostrorum, & nostros triumphos, Hispanæ no-
 bilitatis sanguine & sudore partes, ob Ximenii tui stultam peruicaciam, memento tem-
 peris

poris dissipatos, & euerfos. Hæc regis tam iusta, vt tunc omnibus videbatur, increpatio eodem mentem reginæ acris pupugit, quoniam nondum coniugis animo excidisse sentiebat Alphonsi Aragonii filii honores præreptos, & Ximenii prælati iniuriam. Anxia igitur animi regina, literas doloris & querimonie plenas ad Ximenium quam primum dedit. Quas cum ille recepisset, tandem secum cogitare cepit, quantum rebus detrimenti proueniret ex ignavis & fœcordibus ministris: si quidem impuri Æthiopsis causa, laudem suam & auctoritatem, in offensionem & contemptum apud reges venisse animaduvertebat. Qua de causa deinceps cauit, vt probos & strenuos homines, vel ad minima quæque negotia susciperet, hoc sepe numero inter familiares dictitans: Qui operam exactam in conficiendis negotiis caprat, exactos etiam, ad ea ministros conquirat oportet, magnoque illos in pretio habeat. At qui facillè quoslibet sine examinatione ad ardua vel leuia tractanda ex æquo admittit, is plerunque rem malè gerit, nec habet quem accusare possit negligentie, præter seipsum. Ergo vt regum indignationem, & conceptam iracundiam mitigaret, Franciscum Ruizium sodalem suum cum mandatis Hispalim ad reges misit, statim se illuc venturum promittens rationem omnium illis redditurus, simul ac motus Granatenses resedissent. Adeo rem omnem Ruizius à principio eleganter edocuit, adeo singula per partes differuit, vt regum animos, serie rerum actarum audita, leniuerit, & suo patrono priscam beneuolentiam restituerit. Post vero Ximenius Hispalim veniens, omnem præsentia sua, si qua remanserat, offensionem absterfit. Nam omne animi sui Consilium circa res Granatenses accuratius patefacit, quod se tantisper Reges cælauisse dicebat, ne quid sibi impedimento essent ad id opus quod parabat peragendum. Sumptibus igitur immodicis consideratis, quibus profusissimas largitiones in Mauros fecerat, & vitæ discrimine quod sustinuerat animaduerso, cum nullius ad id auctoritate, aut imperio cogereetur, aut vllum inde emolumentum, nisi vnicam Dei Opt. Max. gloriam & laudem captaret, non solum omnis indignatio discussa est, omnisque ratio offensionis abolita, verum magna illi actæ sunt gratiæ, quod rem tam difficilem animo primum concipere ausus, ad exitum tam felicem perduxisset. Nam cum Albainenses lætæ maiestatis lege tenerentur, conditioque illis proposita esset, vtrum supplicium mallent, an baptismum: ad Christum omnes ad vnum sunt reducti, & simul quicquid in reliqua vrbe infidelis turbæ supererat. Quos omnes Archiepiscopus Granatensis, in partem gregis sibi commissi receptos, sedulo vt par erat, Ximenio adiuuante, Christianis mysteriis per singulos dies imbuendos perstudiose & sanctissime curauit. Sacris etiam missarum, cæterisque diuinis psalmodiis, quæ ex antiquorum patrum traditione, in orthodoxis ecclesiis decantantur, eos interesse consuefaciebant. Sed quoniam Granatensis Archiepiscopus lectiones, quæ interdum ex veteri, aut ex nouo testamento, horis præsertim nocturnis occurrebant, vulgari eorum idiomate recitari passim demandabat, librosque excudi permittebat, qui adhuc ex eo tempore in nostram ætatem durant, quibus aliquot missarum solennia, & nonnullæ euangeliorum partes in Arabicam linguam translata continentur, secutus vt credo, quod Paulus ad Corinthios scripsit, Ximenius qui Paulum longe aliter interpretatur, indignum esse, & penè per piaculo dicebat, margaritas ante porcos proiicere, hoc est, hominibus nondum bene in religione confirmatis sacra nostra irridenda, aut contemnenda proponere. Hac enim mundi senescentis calamitosa, & deploranda ætate, quando hominum vulgari mentes tam longe ab illa puritate, quam Pauli temporibus retinebant, degenerarunt nihil minus conuenire, quam sacrosancta illa, & non nisi à viris integerrimis & sanctissimis percepta oracula idiomatibus vernaculis vulgari, quæ indocti, vt Petrus Apostolus ait, ad suam perniciem detorquent. Nam talem esse vulgi naturam dicebat, vt obuium quodque & expositum contemnat, abditum verò & inaccessum in pretio habeat & reuereatur. Idcirco vt quæque gens prudentissima, fuit, ita quàm longe à mysteriis suis profanum vulgus & turbas arcuisse, quin & ipsum Christum, sapientiam summi patris, multa quoque non alia causa in parabolis dixisse assererat, quàm vt à turbis imperitiis absconderet, suisque discipulis seorsum reuelaret. Placere quidem sibi eos sermone vulgari libros circumferri, qui ab hominibus piis scripti, aut optimorum exemplorum enarratione, aut ardentibus verbis, & grauibus rationibus, prudentique adeo, & maturo dicendi stylo animos prorsus deiectos exeitarent, & ab his rebus, quæ sensibus se offerunt, ad illa diuina contemplanda reuocarent, quales ipse in vulgus edendos, quamprimum esset otium, meditabatur. Cæterum nouum & vetus instrumentum, in quibus multa sunt, quæ doctum & attentum lectorem, castumque & pium hominem requirunt, tribus illis linguis asseruanda esse, quas non sine maximi mysterii causa carissimi filii capiti, in acerbissimo quod patiebatur supplicio, Deus opt. max. superponi voluit. Iam verò diuinans affirmabat, tunc omnem magnam Christianæ religionis perniciem adfuturam, quando vtriusque testa-

menti oracula, in vernaculas linguas vulgarentur. Id enim pessimis quibusque vulgarium hominum ignorantia abutentibus, ad vniuersum catholicæ ecclesiæ statum labefactandum, paratam occasionem subministraturum: cum nihil sit facilius, quam stultæ plebeculæ imponere, sapientiæ præsertim opinionem sibi ex vulgatis mysteriis arroganti. His tam prudentibus Ximenii dictis, nonnihil ab eius consilii progressu temperatum est, quanuis eis, qui Talabricensi fauebant, visa sint paulò duriora. Cæterum plusquam vellemus veracem Ximenii sententiam, rerum quas cerminus euentus, comprobauit. Magnæ deinceps apud omnes venerationi Ximenius esse cœpit, siquidem tam graui affectus incommodo, & tam arctis angustiis circumuentus, neque ipse animo defecerat, neque se in latebras abdidit, aut regum suorum conspectum fugerat. Porro plus mentis acie videre, quam solent homines, credebatur, quòd re ancipiti, neque planè confirmata, barbara ciuitate adhuc suum Mahumetum spirante, tanta animi contentione, vt Christi doctrinam amplecterentur, laborauerat & effecerat. Idem ferme consiliū Fernandus Cortesius amplissimi imperii Mexicani expugnator, cuius antiquorum Imperatorum æquandus, siue longissimam, eamque difficillimam ad ignotas terras nauigationem, siue rerum gestarum magnitudinem consideremus, secutus proditur: qui incredibili audacia, & ingenti Christianæ religionis amore, simul atque urbem aliquam in potestate ceperat, illico templa feruidus intrabat, & cunctis attonitis animique eius præsentiam admirantibus, aris dæmonum expiatis, eorumq; imaginibus euersis, Christi crucem reponebat: illamque adorandam prædicabat, vique adhibita, repugnantes nonnunquam cogebat. Ordo rerum à Ximenio gestarum me admonet, vt quid ad harū gentiū tunc repertarum salutem & vtilitatem, ab optimo antistite excogitatum sit, paucis exponā. Nonnullis antè annis, quam hæc quæ modo dicebamus fierent, Christophori Columbi Genuensis solerti industria, incogniti orbis notitia ad reges nostros allata fuerat. Vbi cum multa grauia & Christianis hominibus indigna per nostros duces, & centuriones, reliquumq; item Hispanorum militum vulgus, qui illuc cōmeauerant, patrari nunciaretur aduersus illas gētes, alioqui imbelles, & inermes, statim Ximenius, dum Hispali apud reges moratur, cœpit cogitare, quo pacto his malis succurreretur. Nam cum omnes illuc traicientes, vnico tantummodo opum congeredarū studio tenerentur, vnicaq; illa inexplebili auri cupidine, terras sub alio sole iacentes, quærent, primò de deprædandis, & spoliandis miseris hominibus, & ni aurum proderet malè mulctandis, post de erudiendis, & Christo initiandis, maligna & perfunctoria cura agebant. Idcirco regibus Ximenius suavit, vt viros religiosos, sanctimonia & integritate vitæ præstantes, ad eam rem curandam transmitterent, qui solutioris vitæ licentiam omnem comprimerent. Id statim religiosissimi principes effecerunt, & de Ximenii consilio & voluntate, cum cæteris viris, qui ex omnibus Hispaniæ cœnobiis electissimi conquisiti sunt, vnà quoque sunt profecti Franciscus Ruizius Ximenii comes, Ioannes Trassierus, & Ioannes Robledus, omnes Ximenio carissimi, & intimi: quorum cum ille probatissimos mores, & insignem eruditionem cum non vulgari pietate coniunctam abunde nosset, voluit magis humano affectui pro tempore cedere, quam Christi nomini & gloriæ desse. Multum enim interesse existimabat, per quos in tam barbaris tamq; late patētibus terris fides prima plantaretur, & coleretur. Ex his Franciscus Ruizius, cū cæli mutationem sustinendam parum firmo corpore esset, incommodissima valetudine vexatus, post semestrem tempus, ad reges, & antistitem suum rediit, Francisco Boadillo Hispaniolæ præfecto, in custodia secum adducto, vt repetundarum reus ageretur, & variarum criminationum quæ aduersus illum opponebantur, apud regium senatum rationem redderet. His rebus confectis, & ad hunc modum ex voto compositis, quoniam ex Granatensibus molestiis cæterisque omnibus immodicis curis, quas ob reipub. commodum sponte subibat, permultum tædii & languoris Ximenius contraxerat, annuente regina, cui potissimum eius absentia molestissima erat, in diocesium suam, à qua iam diu abfuerat, rediit. Complutum Natalem Domini celebraturus venit, qui iam supra millesimum quingentesimus secundus numerabatur. Tamē antequam Hispali discederet, cum aliquando diui Lazari Nosocomiū, quod extra muros vrbs de more est, inuiseret, & agrorum frequentia reditus impares esse intellexisset, vt tricena millia nummum in singulos annos compararentur, curauit: quibus eo morbo laborantibus aliqua ex parte subueniretur. Dum Compluti Ximenius moratur, Academiæ molem quam parabat adurgens, & pōtificiæ suæ ditioni omni studio & cura spiciens, Alpuxarrēses, qui mōtes niuosos vrbi Granatæ imminētes incolunt, partim Granatensibus indignati, quòd cæremonias patrias reliquissent, partim ne ipsi quoque ad easdem deserendas cogerentur veriti, præruptorum montium quos habitant natura freti, defectionem adorti sunt. Hæc res non mediocriter animos regum conturbauit,

bauit, nam in expugnanda prouincia, nullibi durius aut perculosius laboratum & dimicatum fuerat. Cuncti in Ximenium denuo fremere, eiusque rursus consilium improbare, quòd pertimescendæ illius seditionis causa & origo videbatur. Idcirco per literas à regina reuocatus rursus Granatam venire cogitur, operibus ædificiorum quibus intendebat, interruptis. Quòd cum iter studiosè faceret, antequam ad urbem Granatam perueniret, omnem tumultum regis virtute sedatum fuisse, & Alpuxarrenses, totumque illum saltum habitantes, qui à colore Sierra Vermigia nostra tempestate, olim Orospeða Græco nomine propter tramites rupib. impeditos est appellatus, acri prælio & cruento deuictos, tandè Christi sacra suscepisse per amicorum literas agnouit. Cuius rei nuncio lætitià magna, vt

10 equum erat, affectus fuisset, ni Alphonsum Aguilarium, magni Gonzalui fratrem, in eo prælio occubuisse intellexisset, dum stationem quandam tempore incommodissimo tueri cõtendit. Nam noctis tenebris occupatus, & imbris penè obrutus, miserabiliter montis faucibus interclusus, trucidatus fuit. Cecidit pugnans innumeralibus vulneribus confossus, & postremò immanissimi hostes eius cadauer in frustra disseuerunt. Perii simul magna familiarium ac fidorum manus, qui vt illum defenderent fortissimè depugnarunt. Permultum ea victoria animos Ximenio obtreçantium placauit, qui totam illam quærimoniam de Mauris ad sacra nostra coactis deposuerunt. Ximenium Granatam ingredi-entem reges benignissimè susceperunt: cui in Alhembrana arce, vbi Catholici reges diuersabantur, locus ad manendum est datus: omnique genere comitatis, & fauoris, liberaliter est tractatus. Dum igitur duorum ferme mensium spatio, arcanis grauissimisquè de rebus cum regibus assidue agit, & cum nobiliorib. ex Maurorũ gente hominibus, qui se hortante Christi religionem susceperant, libenter versatur, & fidei Christianæ ab eis rationè exposcit, in morbum grauissimũ hac de causa (vt creditur) incidit. Est vrbs Granata non quidem à malo punice hiante dicta, vt vulgò creditur: nam Granata Maurorũ lingua horreorum domus est, vt periti illius sermonis interpretantur, fabellam ad id peruerusam recensentes, de principe fœmina, quæ antiquæ Illiberis incola, ex cuius ruinis Granatam esse ædificatam volunt, sua illic frumenta recondebat. Tota vrbs quinque collibus assurgit: in medio Alcazaba, & Alhambra est, quæ ex altera parte turribus Vermigiis, ex altera verò Albaizino clauduntur. Hic in duo iuga diuisus, quintum monticulum ad septentrionem constituit: cui horti, quos Hinadamares vocant, iunguntur. Imminent vrbi montes perpetuis niuib. tecti, quos Serram niuosam vocant: Alhambra regiam & prætoriam cohortem, eiusque præfectum (vt supra demonstrauimus) tenet. Quæ quoniam loco excelso posita est, ventis tenuibus assidue perflatur. Ea verò Alhambra pars, vbi Ximenius honoris causa à regibus manere est iussus, latis fenestris portisque patentibus aërem illum copiosissimum admittit. Vnde homo assiduis curis confectus, ac propterea corpore imbecillo, in ægritudinem grauissimam incidit. Quæ cum longior videretur, parumque medici remediis vulgaribus proficerent: reges quos sollicitudo incredibilis tenebat, lecto accumbentem salutarũ, & dulcissimis verbis consolati, & bono vt esset animo hortati sunt. Malè habuit humanissimam reginam, & Ximenii in primis amantem,

40 tanta virium in eo diminutio: idcirco digressa, agitare cum medicis cæpit, an habitaculi & loci mutatione eius saluti consultum iri crederent. Quibus in re ancipiti & parum cognita omnia tentanda esse suadentibus, regina per nuncios obnixè postulat, vt quoniam medici è salute sua id esse statuebant, quibus in capitis periculo non obtemperare piaculum est, mutatis sedibus Genalarifum adeat. Is est locus Alcazabam versus, extra Alhambra positus, viridariis & hortis amœnissimus, quòd nimirum vernis temporibus exhilarandi animi causa Granatæ reges se conferre consueuerant: inde quod est prospectus iucundissimus in bonam ciuitatis partem, quæ intuentium oculos subiecta vrbe miraratione & varietate oblectat. Paruit regiis mandatis Ximenius: sed neque ob hoc melius se habere sentiebat. Mensis vnus iam elapsus erat, postquam ille Genalarifum

50 migrauerat: indie que deteriori valetudine vsus, morbo vires maiores assumente, marasimum grauissimum contraxit: in idque febris genus incidisse videbatur, quæ Græco nomine hectice appellatur: quoniam ossibus inhærens, consueta & familiari tæbe vix sentitur, donec corpus exedit. Nihil medici interea inconsultum nihil intentatum aut inexpertum relinquebant. Regina ad illum, quod eximia cuiusdam beneuolentiæ indicium erat, iterum visendum anxia diuertit. Omni sermonum genere iacentem confirmat, beneque eum sperare iubet. Sed morbi importuni & sæui, principum hominum præsentiam non verentur: nihilque minus illis deprecantibus aut iubentibus, in mortalia corpora sæuire desinunt. Erat ferme ad maciem extremam reductus Ximenius, medicis omnibus nihil se amplius ad eius sa-

lurem præstare posse aperte profitentibus. Forte nobilis ex Mauris mulieribus femina Franciica nomine, quæ quondam Christi sacra, Ximenii lustrica asperione, inter ceteros susceperat, & quam Zualio sportularum & penoris præfecto, fidelissimo ex suis ministro, matrimonio collocauerat, dum ad multam noctem in Ximenii cubiculo intimorum familiarium colloquiis interesset, de eius valetudine inter se tractantium, ad Ximenium, illis astantibus accessit: & nosse se (inquit) Granatæ permultos rei medicæ peritissimos, qui nulli medicorum Christianorum cederent, sed potissimum mulierem, hac de causa in magno pretio apud omnes habitam: quæ longæ ætatis beneficio edocta (erat enim plusquam octogenaria) sine vlla venarum sectione, & sine vlllo pharmaco, solis vnctionibus morbos depelleret, corporaque in pristinam sanitatem restitueret. Quod si eam liberet aecessiri, non dubitabat, quin Deo fauente, salutem esset recepturus. Placuit Franciscæ oratio. Et quoniam salutis dulcedo magna est, etiam eius spes hominum animos mirè afficit: vnde cuiuis se medicum profitenti, quod viri sapientes iam olim annotarunt, incunctanter fides habetur. Sed non tam id facere exoptatæ salutis imaginem alii existimant (quanquam est omnibus ea suauissima) quam sinistram opinionem de medicis vulgò conceptam plerumque temere se gerentibus. Neque enim multum referre existimatur, his aut hominibus imperitis, æquè vtrisque in tenebris errantibus, desperatam salutem committere. Accersita illico est vetula, quæ venis exploratis, & ventre pertentato, non esse medicis insultandum, dicit, si morbum periculo & difficultate plenum artis vi depellere nequiuissent: se tamen, Deo auxiliante, sub cuius tutela tantus vir spiritum ducebat, sperare ante octo dies ad pristinam salutem Ximenium reducturam, vnctionum duntaxat & herbarum beneficio. Vnum tamen interea præmii loco deposcere, vt id medicis insciis ageretur: qui authoritati suæ consulentes, huiusmodi medelas ab illiteratis hominibus profectas verbis atrocibus consuessent improbare: statimque ad artis suæ præscripta, pugnis quibusdam verborum, quarum illa imperita erat, omnem rem deducendam curarent. Quod etsi illa parum morabatur, remediorum suorum nempe conscia, permultum tamen ægrotantis interesse, ne quid ei scrupuli aut suspicionis ex illorum dictis suboriretur: quasi verò dona sanitatum, non magis numinis beneficio, quàm ope vlla humana comparentur. Æquum postulare visa est mulier: & ne quid deinceps medicis innotesceret, curatum est. Ergo per noctis tenebras iam omnibus digressis, sedula anus ad Ximenium veniebat: eumque nemine repugnante vnctionibus fouebat, leniterque oleo condito perfricabat: donec tandem affiduis medelis, intra octo dierum præscriptum tempus, fidem suam mulier liberavit. Namque omni feбри liberum Ximenium hilaritati solitæ restituit: & qui se in lecto vix mouere poterat, iam pedibus ambulare gestiebat: quod per probam seruatricem facile concessum fuit. Interim tamen dum firmior reddebatur, gestatione vt iubet: & antemeridiano præsertim tempore, qua flumen Darrus præterfluit, animi securus & tranquillus, vt aliquot spatia obambulans conficeret. Nam à maioribus longo experimento obseruatum erat, Darri auras adeò salutare esse, vt vel vnico earum remedio, sæpe ægri desperati conualuerint: & idcirco grabatis decumbentes, quando aliter fieri nequireret, ad ponticulum Darri educi solitos, qua iter ab Alhambra ad Alcazabam est. Est enim riuus alioqui aurifer, quod ipso nomine indicari ferunt, de auro in Darrum per Arabes mutato, barbarè nimirum prolata voce. Quod ego quamuis argutè excogitatum, non tamen esse verum existimo, sed fortasse Græca potius nomenclatura, quales multæ passim in vernacula lingua seruantur, Darrum quasi Diarrheon dictum, quod inter Alcazabam & Alhambram fluat, urbemque interscindat, ad differentiam Singilis fluminis, quod ad turres Vermigias per campum, qui à rege appellationem habet, ab vrbe distans non nihil feratur. Cum verò paululum vires confirmasset, vt quamprimum in patriam terram contenderet monuit, familiarium locorum beneficio pristinam salutem prorsus habiturus. Facta sunt omnia ex eius præscripto, nam illico adhortantibus regibus, Ximenius in Castellam profectus, antequam Complutum quò iter instituerat veniret, integra iam sanitate fruebatur. Ibi ergo patrii cæli indulgentia, & otii nunquam antea concessi beneficio, rursus animum ad cœpta opera conuertit. Sed quoniam in eum locum, ex omnibus reipubl. Christianæ Gymnasiis, bonas literas iam diu ab Hispania exulantes reducendas, vt diximus, curabat, ad Complutum exornandum sese comparauit. Igitur viam illam, quæ maxima appellatur, rectitudine & longitudine conspicuam, cæno ex aquarum pluuiarum sordibus, quæ propter loci planitiam stagnabant, oppletam, lapidibus vniuersam sterni iussit, & medio alueo paulum deprimi, quò aquæ præcipientes sensim laberentur, illamque puram & vicinis domibus innocuam relinquerent. Hanc aliquot post annis Alfonso Fenseca, tertius a Xime-

à Ximenio antistes, vir politionis vitæ, & totius elegantiaë gnarus, ad eam pulchritudinem, quam nunc cernimus, reduxit, ablatis ligneis columnis, & earum loco marmoreis substitutis. Aiunt tunc animum Ximenio fuisse viam illam maximam ad portam vsque Mantuanam continuare, omnibus ædificiis quæ sese obiter obiicerent dirutis, sed negotiorum multitudine, rerumque grauiorum interuentu, quod proposuerat nequaquam effecisse. Interea dum hæc gerebantur, Frãscus Ferrera, Cõplutensis ecclesiæ abbas, qui quarto ferme antè anno Romã missus à Ximenio fuerat, de Academia Complutensis erectione cum Romano Pontif. acturus, vir sanè industrius, & ad congressum potentiorum aptus, obtentis literis, diplomatibusque illis quas breues vocant, ad eam rem conficiendam necessariis, ad Ximenum venit. Ex partim Alexandri sexti, partim Iulii secundi indulgentia, omni benignitate, omnib. gratis & fauore refertæ, liberalissimè concessæ sunt. Quas postea Leo x. ingeniorum & studiorum magnus fautor, incrementis multis confirmauit. Fuit enim Ximenius quo tempore vixit, summis pontificibus carus, tum propter summam in sedem apostolicam perpetuò reuerentiam, tum propter non vulgaria, in eodum priuatim officia de quibus suis in locis dicemus. Sub hæc eadem tempora Philippus catholicorum regum gener, & Ioanna eius vxor, Fontarabiam, extremum Hispaniæ oppidum & Galliæ oppositum, quod priscum Olearsum fuisse creditur, peruenerant, literis accersiti, ob magna reipublicæ negotia. Philippus, vt prægnanti Ioannæ consuleret, iter per Gallias eo tempore facere instituit: vbi comiter per Gallum accepti, omnique regia magnificentia tractati, in Hispaniam dimissi sunt. Postquam Toletum principes nostros venire, vt ibi hæreditariæ successionis populis Hispanis destinarentur, Ximenius literis reginæ certior factus est, quæ iam Toleti eos opperiebatur, continuò Compluti discedens Toletum, nouis principibus, cum cæteris omnibus Hispaniæ proceribus, qui illuc conueniebãt, reuerentiam exhibiturus venit, & aduentum faustum eis glatulaturus, qui tam longinquis regionibus emensis, Diuis iuuantibus, incolumes tandem in suam Hispaniam venissent. Per octo ferme dies, quibus Ximenius principes antecesserat, omnem curam intendit, vt senatus, populusque Toletanus, tanto imperio designandos principes, quàm splendidissimo posset apparatu ad se primò venientes exciperet. Fecit id sedulo officiosa ciuitas, regibus suis demerendis alioqui propensa: nam per omnes vicos, & vrbis plateas, publica lætitia certatim ab omnibus colebatur. Ximenius eo quo ingressi sunt die, qui anni millesimi quingentesimi secundi, septimus Maii numerabatur, pontificalibus ornamentis indutus ad templi vestibulum, intra portam indulgentiarum, vbi ara pro tempore extructa crucis signum rasili auto & mira gemmarum copia ornatum ostentabat, venientes opperiebatur. Postquam postrati crucem adorarunt, à Ximenio venerabundè sunt erecti & ad templi aram maximam deducti, vnde post preces ad Deum fusas, in regiam ad parètes profecti sunt. Quinq; ferme menses Toleti ea de causa moratus Ximenius est, parum quidem aulicas delicias curans, cæteraq; hominum militarium oblectamenta, quibus per eos dies regius comitatus sese exhilarabat. Ergo intentionem ad ea conuertit, quæ iam diu animo meditabatur. Intelligebat sanè vir prudens sacrorum voluminum lectionem, quæ Biblia Græco nomine passim appellantur, cunctis qui sacris initiati sunt, sed præsertim theologis maximè esse necessariam, nullibiq; magis eosdem illos rerum theologiarum studiosos dormire, quàm in ea versanda tractandaq; idque potissimum è trium linguarum ignoratione, prouenire Hebraicæ, Græcæ, & Latinæ, quibus non solù quicquid scitu dignum est in omnibus disciplinis profanis, est proditum, sed sacra omnia continentur. Diuinabat vir prudentissimus, in tanta hominum nostrorum inertia, diuinas literas negligentium, impios homines quamprimum exorturos, qui earum lectione armati, & ad suos affectus detorquentes, Christi ecclesiam ausu quidem nefario, & immani, à nostra tamen imperitia profecto, impugnare, & euertere tentarent. Quin antiquissima quæque Christianæ religionis tempora secum reputans, diuina prouidentia ita esse factum videbat, vt quemadmodum à prudentibus, imperatoribus ex hostium, cum quibus dimicant, pugnandi natura, ratio & consilia sumuntur, ita quoque aduersus dæmonum artes, qui ingeniis humanis percallidè abutuntur, remedia quoque ex eodem fonte petenda esse. Christus enim opt. max. vnde omnis sapientia ad homines emanat, sanctos ecclesiæ Christianæ patres per quasdam doctrinarum vicissitudines, aduersus emergentes hostes conuenientibus armis prudentia sua instruxit. Ximenius, qui ex publica morum corruptela, ipsorumque adeo religionis principum immoderantia, vulpeculas aliquas in occulto nutriri coniectabat, quæ vineam mysticam cum minus expectaretur demoliri tentarent, neque ad id aliunde comparato præsidio, quam ex sacrorum voluminum perperam intellectorem promptuario, non abs te timere cœpit, ne nostri imparati, & in vtriusq; testamenti libris peregrini & hospites depre-

henderentur. Magni igitur Origenis diligentiam imitatus, qui hexaplis illis decantatis omnes sacrorum voluminum, quæ tunc habebantur, translationes in vnum coniunxerat, editionem Bibliorum faciendam curavit. In ea veteris testamenti libri ternis columnis per singulas paginas sunt distincti. Prima Hebraicam lectionem tenet, medi-vulgarem, qua nunc utimur, tertia versionem Græcam LXX. interpretum translatione etiam Latina illustratam. In margine verò inferiori, ne quid desideraretur, Chaldaica, quam vocant, paraphrasis subiecta est, Latina versione è regione apposita. At nouum testamentum Græcam lectionem quàm emendatissimam, & vulgarem translationem habet. Additum est postremum volumen Hebraicarum dictionum eruditum & copiosum Onomasticon, ab eius linguæ peritis valde laudatum. Id in aliquot bibliorum 10 huiusmodi libris, quorundam incuria, qui eos asseruandos susceperant, non sine graui iactura, desideratur. Res fuit cum primis operosa, & magnifica, & quæ non modò tam ingentem principem, sed etiam ingentis animi virum, ad difficultates omnes euincendas rem tam arduam comitantes, requireret. Accersiuit continuò ad se homines vtriusque literaturæ peritissimos, Demetrium Cretensem natione Græcum, Antonium Nebrissensem, Lopidem Astunigam, & Ferdinandum Pintianum, Græcarum literarum & Latinarum professores, quorum scripta & studiosa monumenta passim nunc in manibus habentur: Alphonsum medicum Complutensem, Paulum Coronellum, & Alphonsum Zamoram, Hebræarum rerum consultissimos: qui cum olim inter suos publicas scholas fuissent moderati, tunc Christianæ fidei sacris ex animo susceptis, ecclesiæ ortho- 20 doxæ domestici & alumni essent, meritò ad tantum negotium à Ximenio sunt vocati: quod illorum virtuti, eruditioni & constantiæ, merito est commissum. Cum his viris de suo consilio sermones confert, liberalissimè impensas promittit, & singulos præmiis propositis priuatim inuitat. Ante omnia festinandum admonet, ne, vt sunt res mortales caducæ, & fluxæ, aut illi patrono ad eam rem promptissimo, aut ipse tam accommodis adiutoribus priuaretur, quorum præsentiam & operam pluris quàm vllas pretiosas possessiones aut diuitias æstimaret. Accenduntur cuncti Ximenii verbis, & ab eo die, donec vltima manus fuit imposta, nihil est à viris eruditissimis cessatum. Conquisiti sunt vndique, vtriusque testamenti vetustissimi codices, ad quorum fidem castigatio excu- 30 dendorum fieret, & vitiata loca sanarentur, & quæ dubia & obscura essent illustrata collucerent. Sed potissimum adiumento fuerunt Bibliothecæ Vaticanæ venerandæ antiquitatis apographi, quorum copia per Leonem X. Pontific. Maximum benignissimè Ximenio facta est, cuius iam tum magnificentiam demiratus, cœpit hominem in magno pretio habere: & eius consilium, quamuis in vltimis terris positi, quoties reipubl. Christianæ negotia postulabant, in rebus arduis requirere. LXX. tamen translationis explicatio, partim ab aliquot Academiæ Complutensis eruditis hominibus, qui iam tunc sub Demetrio & Pinciano præceptoribus in Græcis literis non vulgariter profecerant, partim à Demetrio, Pinciano, & Astuniga, adeò feliciter confecta fuit, vt nihil à LXX. interpretibus iuxta Græcam eruditionem sit dictum, qualia permulta apud eos habentur, quod à nostris in tanta breuitate fuerit prætermis- 40 sum. Fuit inter hos ad hoc munus vocatus Ioannes Vergara, cui libri, quos vulgò Sapientiales vocant (vt ab eo sæpius audiui) explicandi sunt commissi: in quibus multa quæ in vulgata translatione difficultia esse videbatur, in antiquam lectionem restituit: nihilque magis seni, cum otio fruebatur, sibi dicebat in votis esse, quam librum ecclesiastici (quem Panaretum vocant) scholiis aliquot illustrare: sed tardauit præclarum institutum incommodissima valetudo. Durauit ab hoc anno, qui M. D. I. I. Christi nati fuit, annos continuos plus minus quindecim de sacris bibliis edendis cura: vt penè cum Ximenii vita, finem quoque editio susceperit. Vbi si per partes nar- 50 randum esset quantum laboris exhaustū sit, quantum tædii & fastidii deuoratum à viris illis operi præfectis, in exemplaribus excutiendis, quamque multiplici & ardua negotiorum mole Ximenius interim alio euocaretur, nimium profectò in eis dicendis immoraremur. At illud vnū quod ad impensas à Ximenio in ea re absoluenda factas pertinet, reticendum nequaquam est. Septem Hebræa exemplaria quæ nunc Compluti habentur, quatuor milibus aureorum ex diuersis regionibus sibi comparasse, Alphonsum Zamora Hebræarum literarum professor, sæpenumero referebat: vt interim de Græcis & Latinis taceam, quorum illa ab vrbe Roma, hæc tum ex peregrinis locis, tum ex variis in Hispania bibliothecis, ab octingētis ferme annis characterib. Gotthicis scripta, magnis sumptib. Complutū sunt delata. Iam verò Chalcographorum & scribarum salaria, doctorum hominum non vulgaria præmia, mercedes internuntiis propositas, quibus ad codices vetustos adipiscendos

vtebatur, assiduam denique subministrantium cateruam, quam ad res quæ insperato e-
 mergebant expediendas sustentabat, & mille alia, quæ longum esset referre, si bene quis
 ratione subducta numeret, quinquaginta millium aureorum, & amplius, summam confi-
 tiet: quod & maiores natu frequenter dicere audiui. Hac tandem diligentia, & authori-
 tate, & liberalitate, opus illud absolutissimum prodiit Leoni x. Pontif. Maxim. dicatum,
 cum in testimonium grati animi, tum quod vniuersa, quæ ad sacrarum literarum illustra-
 tionem pertinent, nemini magis quam Romano Pont. penes quem tota ecclesiæ Christi-
 anæ autoritas est, consecrari & offerri debeant. Opus me hercule miraculo par, & cu-
 ius tanta apud omnes qui vbiunque terrarum in sacris literis versantur, veneratio est, vt
 10 ad Complutensium bibliorum exemplum, quicquid aliubi excuditur, certatim reuo-
 cetur: & in sapientissimorum virorum scriptis, quoties de lectione sacra controuerti-
 tur, testimonia ab eisdem petita proferantur. Hoc ergo, quod diuini beneficii loco e-
 go quidem reponendum arbitror, signo dato, mentes nostrorum hominum, atque adeo
 mortalium cæterorum, ad sacras literas tractandas sese conuerterunt, & velut ex lon-
 go veterno ad sacra mysteria perscrutanda euigilarunt: quæ, vt in proœmiis huic operi
 per viros illos eminentissimos propositis, sapienter & copiose dicitur, multam lucem, ne
 vniuersam pene dixerim, ex linguarum cognitione, quibus vtrumque testamentum
 scriptum est, suscipiunt. Audiui Ioannem Brocarium Compl. excusorem, Arnoldi
 Guilielmi Brocarii filium, sæpenumero ad æquales dixisse, eo ipso die quo vltima ma-
 nus à patre operis excusioni imposita fuit, se puerum eleganter vestitum cum vltimo
 20 bibliorum volumine ad Ximenium venisse: qui impendio lætatus ita cælum suspici-
 ens acclamauit: Grates tibi ago summe Christe, quod rem magnopere à me curatam
 ad optatum finem perduxeris. Et ad familiares continuo conuersus, equidem (inquit)
 cum multa ardua & difficilia reipub. causa hæctenus gesserim, nihil est amici, de quo
 mihi magis gratulari debeatis, quam de hac bibliorum editione: quæ vna sacros reli-
 gionis nostræ fontes tempore perquam necessario aperit: vnde multo purior theologica
 disciplina haurietur, quam à riuis postea deductis. Non satis animi sui magnitudini Xi-
 menius ingens hoc bibliorum edendorum opus esse arbitrabatur, adhuc alia secum vol-
 uebat, quæ morte præuentus absoluere non potuit. Nam vt Ioannem Vergaram, aliosque
 30 complures, qui eo tempore apud eum vixerunt, dicentes audiui, Aristotelicorum volu-
 minum editionem parabat: vt singulæ paginarum facies ternis columnis distinguerentur:
 quarum prima græca Aristotelis verba emendatissime contineret: media vulgatam trans-
 lationem: extrema vero nouam quandam, & liberiores versionem: vt eis veluti com-
 mentariis, scriptoris alioqui difficilis, sensus abditi illustrarentur. Nam ad earum di-
 sciplinarum cognitionem, quas in schola sua tractandas proposuerat, eum quoque au-
 thorem per necessarium esse intelligebat. Atque ad nouam illam versionem faciendam,
 viros aliquot in græcis & philosophicis literis doctissimos accersendos vndecunque cu-
 rasse. Huic rei inter alios qui adhuc conquirebantur, Ioannes Vergara designatus est:
 qui diligenter Latinos fecit octo de physico auditu libros, tres de anima, Metaphysices
 40 vero quatuordecim. Hi Toleti in templi maximi bibliotheca seruantur. At cum bi-
 bliorum editioni Aristotelica esset successura, atque illa nondum absoluta Ximenius è
 viuis sublatus sit, mortis præoccupantis iniuria, quæ semper viris magnanimis perini-
 qua & immatura accidit, præclari operis ingenti spe studiosos homines frustraui. Ve-
 rum hæc ad eruditorum virorum studia iuuanda esse videbantur. Illiterata vero & im-
 perita turba, quorum maxima vbi que copia est, ne vanis fabulis, aut Milesiacis hi-
 storiis, quibus mores corrumpuntur, siue legendis, siue audiendis, intenderet: li-
 bros aliquot sanctimonia & pietate plenos, quibus ipse se olim priuatus oblectauerat, par-
 tim latine edendos, partim in linguam vernaculam per viros prudentes transferendos, eos-
 que non sine magnis impensis vulgandos curauit. Hi sunt Catherinæ Senensis epistolæ,
 50 Angelæ Fulginatis, & Metildis opuscula, Ioannis Climaci gradus, Vincentii Ferrerii, &
 Claræ virginis cœnobitarum suarum viuendi instituta, Christi vitæ meditationes, quas
 Landolphus Carthusiensis scripsit, Thomæ Archiepiscopi Cantuariensis vita: qui omnes,
 si Landolphum demas, cuius adhuc memoria recens est, propter excellentem vitæ purita-
 tem, incorruptos & grauissimos mores, in diuorum numerum relati, scriptorum suorum
 pietatem commendant: veraq; documenta exhibent, quibus in tanta hominum peruerfi-
 tate, & in tanta omnium viuendi licentia, ad arduam illam virtutis viam rectum iter dirige-
 re possimus. Sed cum hi libri partim ab antistite per cœnobita diuisi, partim à bibliopolis e-
 uestigio distracti fuerint, paucissimi nunc inueniuntur, & sui pretium raritate adaugent.

At verò cū diuinis cantibus obeundis musici libri mutili & laceri in ecclesiis haberentur, veritus ne quando illorum inopia diuinæ laudes intermitterentur, quæ mirum in modum, illa præsertim simplici modulatione, quam Gregorianam vocant, piorum animos religione afficiunt, in membranis vniuersam officii diuini seriem multis voluminibus excudi iussit, appositis etiam musicis notis, quæ per suam dioecesim distribuit. Hæc si nunc excudenda forent, magnis sumptibus & impensis opus esset. Durant adhuc ex illis multa, sed quæ senio & casibus tandem conficiuntur, nisi alter Ximeno similis exoritur, qui eius vestigiis insistens in integrum facta tecta restituat. Ne quid tamen relinqueret quod ad publicam vtilitatem videretur pertinere, non solum earum rerum studia quæ disciplinarum difficultatibus peruincendis, rebusque grauissimis tractandis inferuiunt, sibi esse excitanda proposuit, sed etiam agrorum excolendorum, atque adeo vitæ rusticæ vniuersa exercitia. Nam quemadmodum illis studiis animi pascuntur, ita his corpora victum & subsidium percipiunt. Alterutris autem homines si occupentur, beatam vitam domi, forisque agent. Tres fratres Talabricæ orti sunt Ferreræ nuncupati, ingeniosi sanè, & sua quisque eorum arte eruditus. Natus maior studiis eloquentiæ deditus, oratoriam Compluti professus est. Secundus musicæ artis studiosus, organis pulsandis in diui Ildephonsi delubro per Ximenium præfectus fuit. Tertius in rei rusticæ scriptoribus legendis versatus, in eamque exercendam natura propensus, Geponicæ artis callentissimus euasit. De ea diligenter scriberet præcipit, præmiis etiam propositis, vt indocti & rustici homines, qui tunc agriculturam indignissimè tractabāt, aliquid vulgari lingua quod legerent & edicerent ad manum haberent, ne disciplina honestissima periret. Hoc ille argumentum ita feliciter tractauit, vt iure cum priscis illis contendat qui græcè latinè de ea re scripserunt. Quanti verò fiant quæ scripsit, testimonio sunt crebræ illorum voluminum editiones, nostris nimirum hominibus ea semper auide exoptantibus. His igitur rebus, vt pote operæ & curæ leuioris, vsque in annum ab hoc de quo diximus quintum occupatus, aliud etiam constituit non sine magna laude. Hoc de Mozarabum sacris instaurandis fuit, cum Toleti ageret. Nam cū per id tempus cæteri (vt diximus) aulæ proceres, totusque regius comitatus ob publicam lætitiā, ludis diuersis intenti essent, Ximeno sui templi bibliothecam inuisere statuit, vbi complures codices venerandæ antiquitatis, manu præsertim scriptos, asseruari certior factus fuerat. Cæterum quoniam incommodo & iniquo loco positam deprehendit (nam & luce, & aura puriore carebat) libris itidem malignè instructam, cū alioqui amplissimi redditus, quibus templi fabrica dotata est, illam vel Vaticanae parem, vel si quæ aliæ celebres habentur, facili possent negotio facere: statim de ea apparatus & copiosius ornanda, & in locum meliorem mutanda cœpit agere. Confecissetque sanè vir celsi spiritus, quæ proposuerat, nisi tot rerum grauissimarum cura eius animus euestigio occupasset. Relictus tamen est posteris locus reipub. in re tam clara & magnifica iuuandi. Neque enim tam ingentis ditionis princeps, qualis Archiepiscopus Toletanus est, solum concionibus ad populum habendis, puerisve sacro oleo ex Christiano ritu confirmandis & eleemosynis distribuendis, aut vicis suæ dioeceseos peragrands, templisque inuisendis, & id genus aliis, quæ certè magni momenti, eiusque muneris sunt, contentus esse debet: sed excelsissima quæque concipere, expeditiones in Mauros adornare, littoribus nostris ab hostium incursionibus tranquillitatem parere, totius regni molem sustinere, tumultuantes populos sedare, reges vt præclara conentur adhortari, doctos homines & ingenia prouehere, disciplinis nitorem restituere, rem literariam pro viribus iuuare, mores denique prauos corrigere, bellum vitiis omnibus indicere, eorumque prorsus radices extirpare. Quæ omnia adeo cumulatè Ximeno præstitit, vt ad summum fastigium ea dignitas tunc perducta, inclinationem quam videmus minata videatur. Nam inclytam illam Toletanorum præfulum auctoritatem, quorum nutu diuina & profana in Hispania gerebantur, ab hoc tam egregiè & constanter conseruatam, successores paulatim amiserunt: non tam ipsorum (vt opinor) culpa, quàm humanarum rerum natura, quæ cuncta nouis rationibus ad senium paulatim perducit. Sed certè multa fuisse inueniet, qui res attentius considerauerit, quæ illam Ximeno magnitudinem pepererunt. Anna Castella, matrona prudentissima, & in nostra ciuitate cum primis nobilis, tria potissimum numerabat: quòd solitos redditus Archiepiscopatus nullis pensionibus accisos percepisset: quòd Ferdinandum vices filiorum gerentem, vicarium potius principem, quàm proprietarium (vt aiunt) regem habuisset: cui nimirum tam necessariæ fuissent Ximenii operæ, quàm Ximeno regis fauor & beneficentia. Vltimò quòd his occasionibus peropportune oblati, animum illi natura parem dedisset, vt se ea fortuna dignum agnosceret: proque dignitatis & rerum magnitudine, in eis omnibus, vt virum magnanimum decebat, se gereret.

ret. Quibus rebus tandem factum est, vt totius reipub. cura suscepta, ferme biennium re-
 ram tuinnæ præfuerit, vniuersis regulis & Hispaniæ populis nihil contra tentare audenti-
 bus. Sed ad Templi Toletani bibliothecam, quo illum venisse dixeramus, redeo: vbi cum
 singulos libros diligenter excuteret, de omnibusque certior fieri vellet, vt si quando vsus
 exposceret, haud eorum codicum inopia laboraret, forte ad quædam vetusta volumina in
 membranarum Goththicis characteribus scripta peruenit. Sed antequam ad ea quæ circa hæc
 volumina Ximenius gessit, dicenda accedo, pauca mihi de Goththicis sacris narranda sunt.
 Gens Visigothtica (hoc est) qui occidentales dicebantur Gotthi, quo tempore Hispaniam
 pene vniuersam Honorii imperatoris permissu occupauit, cum esset Arrianæ impietatis
 dogmate infecta, tantam catholicis eius prouinciæ ecclesiis perturbationem inuexit, vt
 cultus diuini in varios ritus cæremoniasque diuisi fuerint: & neque inter orthodoxos qui-
 dem ipsos, vna vel sacrificandi vel horarias preces (quæ canonicæ dicuntur) psallendi con-
 suetudo esset. Sed postquam vniuersa Gotthorum gens, Leandri & Fulgentii studio, post
 annum centesimum circiter quadragesimum ex quo in Hispaniam venerat, antiqua impi-
 etate abdicata, orthodoxam fidem vna cum suo rege Recaredo cupidissime accepisset: pa-
 ce ecclesiis restituta, de sacris communi consilio constituendis agitari cœptum est: idque
 potissimum in vrbe regia. sic enim Toletum post aduentum Gotthorum, qui sedem regni
 illuc transtulerunt, cognominabant, cum antea (vt Rodericus Toletanus pontif. rerum
 Gotthicarum diligens scriptor tradit) à Vandalis, & Selingis, Germaniæ gentibus, qui vna
 in Hispaniam commigrarunt, Hispalis vrbs regia, & vocata & habitata fuerit. Toleti igitur
 conuentu episcoporum indicto (quod concilium quartum Toletanum fuisse ferunt) pa-
 trum decreto sancitum est, vt in vniuersis Hispaniæ ecclesiis, preces priuatæ, missarum ob-
 lationes, & omnes publicæ psalmodiæ, vnicò & eodem exemplo à sacerdotibus celebra-
 rentur. Cura hunc ordinem instituendi Isidoro pontifici Hispalensi, summa tunc sancti-
 monia & doctrina claro, demandata fuit: Quanquam in hoc authores variant: nonnulli e-
 nim Leandrum Hispalensis ecclesiæ antiquiorem antistitem ei muneri præfectum asse-
 runt, cui Isidorus comes datus fuerit. sed illud constat, ab Isidoro eum ritum Isidorianum
 officium fuisse nuncupatum. Perseueravit in Hispaniæ ecclesiis hæc sacrorum religio, quã-
 diu res Gotthorum in ea floruerunt: hoc est centum viginti circiter annos, vsque ad mise-
 randam illam calamitatem, cum per Mauros Arabesque, vniuersa pene regio cæde incen-
 diisque vastata, fufis, fugatisque Hispanorum copiis, in barbarorum ditionem venit. Cum
 autem in publica clade, vrbs quoque ipsa regia in hostium potestatem, idque ea conditione
 venisset, vt oppidanis liceret Christiano ritu, legibus, moribusque in ea viuere: quamuis ple-
 raque ciuium multitudo spontaneum exilium Arabicæ prætulit seruituti, nonnulli tamen
 quibus patrii domesticique lares cariore libertate fuerunt, conditione accepta, sub Arabum
 & Maurorum imperio sacris suis retentis, in vrbe manserunt. Ergo eiusmodi homines quod
 Arabibus permisti viuerent, Miftarabes appellati sunt, & illorum ecclesiasticus ritus, offi-
 cium Miftarabum. Quæ vox cum temporis diuturnitate, cum barbarorum lingua est cor-
 rupta, & in Mozarabum degenerauit, qua nunc vulgus vtitur. Igitur iis qui sic inter Arabes
 Toleti manserunt, sex ecclesiæ in quibus rem diuinam facerent à Mauris permittæ sunt, di-
 uorum Marci, Lucæ, Sebastiani, Torquati, Eulæiæ & Iustæ numinibus dedicatæ: in qui-
 bus ritum illum Isidorianum, qui incolumi florentique ciuitate in templis omnibus caneba-
 tur, captiua etiam quadringentos ferme annos conseruauerunt, quod Toletanum offi-
 cium appellabatur. At vero vrbe ipsa diuina tandem benignitate, Alfonsique regis Ferdinandi
 magni F. felicibus auspiciis recuperata, cum de sacris in ea instaurandis restituendisque age-
 retur, rex Ricardi Massiliensis abbatis suasu, & Constantiæ reginæ vxoris assidua instigati-
 one, ritum sacrorum à diuo Gregorio olim institutum Toletano prætulit, quamuis popu-
 lis clamantibus, vsu suorum sacrorum tot seculis inter medios barbaros conseruatum,
 per summam iniuriam aboleri. Quæ vero de singulari militum certamine, altero pro Got-
 thicis sacris, altero pro Gregorianis dimicantium, deque pyra in medio foro Toleti incensa
 dicuntur, in quam sacri vtriusque officii codices coniecti sunt, apud alios authores qui de
 ea scripserunt explicati, & vberius, legi poterunt. Sed tamen vt rex animos turbarum
 leniret adhuc sacra sua auferri frementium, cum in vrbe nuper recuperata inter varias ba-
 silicarum, sanorum, ædiumque sacrarum dedicationes, parœciales imprimis (quas vulgo
 parrochiales vocant) ecclesiæ regionatim constituerentur, ad quas populus rei diuinæ
 causa conueniret, sui que limites per vicus domosque singulis definirentur, solis illis sex ec-
 clesiis, in quibus Isidorianus ritus, vel inter hostes per tot annos durauerat, fines nulli præ-
 scripti sunt, sed sui cuique Mozarabes, illorumque posteris, vbi illos intra extrave
 urbem in agro Toletano morari contingeret, immunitatibus, & priuilegiis non

vulgaribus concessis, pro parrochianis & tribulibus assignati fuerunt. Quandiu ergo illi Mozarabes eorumque posteris floruerunt, suam quisque ecclesiam, sacraque gentilia frequentarunt. Sed paulatim familiis deficientibus, ritus etiam ille deficere & Gregorianus sensim in sex etiam illas ecclesias introduci cepit. Tandem ergo factum est, ut non nisi paucis quibusdam stans, festisque diebus, eo ritu in illis sacrificaretur. Literarum verò Gothicarum characteres Latinis nostris non multum sunt ab similes: nonnulli enim eadem sunt forma, alii verò dissimili: quos per Gudillam quendam Episcopum, vna cum fidei nostræ rudimentis, genti Gothorum traditos ferunt: qui primum Gothici, deinde Toletani, postremo Mozarabum appellati sunt. Ferunt etiam veteris ac noui testamenti libros, in vulgarem Gothorum linguam per hunc Gudillam translatos fuisse. Igitur cum ad ea volumina Ximenius venisset, de re tota (ut supra narratum est) edoctus, indignum esse & graue iudicauit, sanctissimas priscorum Hispanorum cæremonias à viris præclaris institutas, & miraculorum testimoniis comprobatas, in tantam desuetudinem venisse, ut iamiam interituræ esse viderentur. Cœpit rem altius considerare: & ut erat priscarum cæremoniarum studiosissimus, Mozarabum ritus instaurandi curam suscepit: adhibitisque viris quotquot extabant eius rei peritis, primum libros omnes quibus sacra illa continerentur, Gothicis characteribus conscriptos, in vulgaris literaturæ formam redigendos, impressoribusque formis excudendos curauit. Quibus non sine magna impensa in exempla innumera vulgaris, ad extremam templi partem, occidentem versus, in ædícula quæ corporis Christi dicebatur, sacellum eleganti structura ædificauit, in quo tredecim sacerdotum collegium, adiunctis tribus ministris, instituit, quos Mozarabes sodales appellauit. Hoc collegium idoneis prouentibus annuis instructum sub capituli Toletani patrociniis constituit. Ipsi porro sacerdotibus perpetuam horum sacrorum curationem demandauit: ut eo ritu singulis diebus, sacrificare, horariaque preces concinere solenne esset. Ad quos & sex Mozarabum ecclesiarum sacerdotia pertinere voluit: quæ quoties vacua esse contingeret, ipsi optare possent sacerdotes, quibus illa Archiepiscopus conferret: aliasque leges addidit, quas non est operæpretium referre. Sic ergo sacra illa per Ximenium restituta & ab interitu vindicata sunt: in cuius restitutionis memoriam cenotaphium reparatori in medio sacello honorifice erectum cernitur, impendente desuper coccineo galero, Cardinalitii honoris insigni. Per hæc tempora, cum nondum Toleti publica pauperum iuuandorum, qualis nunc est, cura increbuisse, duo mediocri conditionis homines, Hieronymus Madritus, & Petrus Zalema, partim suis pecuniolis, partim diuitum religionum erogationibus, ad quos studiorum suorum rationem deferrebant, aliquot ex afflictis, & ægrotis pauperibus, in vnum locum cogere, eisque medicorum consilio salutarem opem ministrare, miseris viduis præsidio esse, orbitati pupillarum subuenire, milleque alia huiusmodi opera pietatis plena, Deo subinde aspirante, perficere cœperunt. Celebre statim in vrbe nostra eorum studium est habitum, nec latuit vigilantem pastorem: nam & frequenter de moribus suæ ciuitatis interrogabat, & de actibus singulorum inquirebat. Vocari ad se Hieronymum iubet: cuius pietatem postquam ex variis sermonibus cum eo habitis abunde cognouit, maxime animi eum esse hortatur, & ut tam salubrem occupationem non intermittat, humanissime monet: videat etiam quibus in rebus ipse vsui esse posset, nam in eis omnibus se aut consilio, aut auctoritate, aut pecunia iuuaturum, suppetiasque laturum: idque statim re ipsa præstitit: aliquot nummorum millibus ad pauperum curam Hieronymo datis. Mirum est, quantum roboris & efficaciam ex hac Ximenii pollicitatione Hieronymus cepit. illico enim sodalitatem instituit, quæ tam publicis, quam priuatis egenorum, præsertim quos pudentes vocant, necessitatibus pro virili succurreret: ita enim eos appellamus, qui ostiatim mendicare erubescunt, & domi nimis anguste, & arcte viuunt. Porro cum negotium susceptum ex voluntate succederet, Hieronymus ad Ximenium notitiam omnium defert: qui Complutum discedere volens, liberam facultatem Hieronymo & sodalibus dat, quicquid in ea re vellent instituendi. Hieronymus de sodalitatis consecratione, deque eius legibus agenda ratus, conuocatis sodalibus, primum ne quid sine numinum tutela fieret, eam immaculatæ Dei genitricis conceptioni dedicarunt. Deinde communi omnium consensu sancitum fuit, ut quoniam misericors Hieronymi animus tantam rem exordiendi occasio fuisset, qui de nocte ad pauperes quærendos vigilabat: posthac singulis annis, à Calend. Nouembr. vsque ad finem Martii, duo sodales cum sodalitatis viatore, sub noctem concubiam, per omnes vrbs vicus præeunte laterna obambulant: & quos ex vagis & egenis hominibus sub dio alicubi pernoctantes deprehenderent, eos in ædem sodalitatis deducerent. Quæ si forte præ hospitum turba angustior esse aliquando contingeret, in alia publica pauperum hospitia deferrent, diplomate regio, quod ea

de causa eis concessum fuerat, grauiā interminante, si quis præfectorum hospitium non recluderet. Deinde permulta alia inter se pepigerunt, omnia ad miserorum opem spectantia. Cum igitur sodalitatē suam, optimis & præclaris institutis instructam Hieronymus esse videret, non statim ad Antistitem contendit: nam vt res hominum & caducæ, & mutabiles sunt, verebatur ne ille conceptus sub initiis ardor paulatim intermitteretur: sed toto ferme triennio, sodalium, suæque constantiæ periculum facere voluit. Quod vbi prospere succedere conspiceret, & animos omnium magis quotidie accendi, diuinam vim tandem inesse ratus, sub annum eius seculi M. D. V. ad Archiepiscopum Complutum venit, suæ operæ rationem redditurus. Ille hominis strenuitatem demiratus, eius diligentia non vulgaribus verbis collaudata, quantam ex ea voluptatem susceperit, priusquam Compluto Hieronymus discederet, opibus peramplis donatis declarauit. Nam primum, quoniam ea tēpestate ob squalidum & impluuium cælum, frugum inopia laborabatur, lectissimi frumētī quatuor millia & amplius modiorum, sodalitati in vsus pauperum distribuendos dedit. Hæc summa ob immane grani pretium admirationi fuit. Idcirco sanctæ Dei genitricis cōceptionis de Ximēnio anniuerfaria sacra quotannis fiunt, sodalibus ad cœnobium Franciscanorum solenni pompa venientibus. Deinde quoniam pharmacis & medicamentis ad ægrotantium curam comparandis, vicena nummum millia, nongētos item frumenti modios in singulos annos quoad vixit contulit: Ascensionis dominicæ die, quo ille celebrem victoriam, Orano capta, ex Afris hostibus reportauit, in eodem cœnobio, solennibus sacris laudes cælitibus & Ximēnio offerunt. Rursus quia tria millia nummum aureorum dedit, quibus pasua miræ vbertatis non longe à Talabrica coempta sunt, quæ nunc maximos proventus reddunt, quotidieque nouis incrementis augentur, Calend. Nouemb. ac postridie eius diei, sacris in æde propria Ximēnio parentatur: deque ipsius præclaris gestis apud sodales frequentes concio habetur. Sed quoniam eius autoritate & nutu institutio sodalitatē facta est, & condonationes suas (quas indulgentias appellant) quo maiori religione sodalium animos deuinciret, ille quoque concessit: in Augustinianorum cœnobio, sub idibus Augusti, ad aram virginis matris, quæ Gratiæ cognomen habet, in Ximēnii memoriam festum diem concelebrant, stipe quinquaginta pauperibus tributa. Ædiculam, quæ iuxta domum Antistitis Toleti est, postico ad viam publicam adaperto, sacris peragēdis Ximēnius tradidit: qua in diem præsentem sodales fruuntur, nemine ex posteris pontificibus aut rescindente, aut ægre ferente. Annus eius seculi quintus elapsus iam erat, sextusque ferme ad finem properabat, quando Calend. Nouemb. sodalitas Conceptionis Deiparæ titulo, in nostra vrbe promulgata fuit: quæ deinde in hæc vsque tempora creuit feliciter Ximēnii auspiciis. In huius institutionis monumentum, quarto nonas Octob. qui dies beato Francisco religiosus est, huic diuo, tanquam Ximēnii tutelari, sodales sacra faciunt: quinquaginta sportulas totidem egenis distribuunt: & anniuerfario, funebribusque hostiis Ximēnii animam & cognatorum expiant. Porro ædiculæ pontificiæ traditæ gratia, sacra per tria paschata pro pontificibus Toletanis religiosissimo apparatu peraguntur: & singulis quibusque hebdomadam sabbathis, pro eorum salute sub vesperam preces ad Virginem funduntur. Procedente deinde tempore, xvii. post anno, cum iam Ximēnius viuere desisset, ad Adrianum qui in Hispania vice regis fungebatur, in Pontificem Maxim. per id tempus assumptum, Tarraconam Hieronymus venit: eaque omnia vt sodalitati confirmaret, quæ Ximēnius olim concesserat, deprecatus est. Adrianus Ximēnii memor libentissimo animo præstitit. Multi horum imitatione allecti, nouas subinde rationes in nostra vrbe excogitare pergunt, quibus ciuium indigentia subuenitur, & peregrinorum necessitati prouidetur, omnium denique difficultatibus incredibili studio consulitur: adeo vt nullibi locorum, tot calamitatum quibus humana vita diuexatur, plura aut maiora remedia, quam Toleti esse certum sit.

LIBER TERTIVS.

Vm hæc Toleti à Ximēnio geruntur, principibus quos iam fatietas ludorum ceperat, rursus ad seriores cogitationes, resque intermissas mentem conuertentibus, alius alio, quo eos priuata ac publica negotia vocabant, discessit. Nam Ferdinandus rex, quoniam Gallum ob detrimenta nuper à Gonzalo Magno illata vehementer, dolentem, delectus per Gallias vniuersas, facere, exercitumque ad Salsas præsidium expugnandum parere, per suos exploratores certior factus fuerat: per mediam æstatem Cataloniam contendit, Ruscinensem prouinciā confirma-

turus. Philippus & Ioanna patrem subsequentes, Aransuesia nemora, non longè à Toletò
 distantia deueniunt: vbi innumera aprorum, caprearum, & ceruorum multitudo spatio-
 sissimis septis coercita, regiis venationibus oblectationem & copiam subministrat: vnde
 ad Aragonios iter statim facturi erant, successioni regnorum designandi. At regina Madri-
 tum reuertitur: quoniam cum non multò post omnes essent in vnum conuenturi, perop-
 portunã stationem regio comitatu oppidum id esse iudicabat. Ximenius verò Complu-
 tum profectus est, surgenti scholæ fastigium impositurus, cui nuper dum Toleti commo-
 ratur, decies centies nummum perpetuò percipiendum è prouentibus regiis comparaue-
 rat. Ea prima (vt aiunt) Academiæ largitio ab eo facta fuit: quod tam benignum & munificum
 principium spem ingentem studiosis dedit, futuræ propediem maiestatis. Anni iam quin- 10
 gentesimi secundi finis instabat, quando Ximenius Complutum venit. Sub initium verò
 quingentesimi tertii, paulò post Calend. Ianuarias, Isabella Regina mutato consilio Madrito
 Complutum & ipsa proficiscitur. Nam cum proximo autumno insalubris aeris causa in fe-
 briculam incidisset, virisque aliquot primariis extinctis, interque eos Didaco Furtato Ar-
 chiepiscopo Hispalensi, S. R. E. Cardinali, intra quintum duntaxat diem in oculis eius sub-
 lato, non mediocriter turbata fuisset, Ximenii præsentiam sibi vsui fore existimauit. Nam
 & dolorem ob præstantium virorum mortem conceptum ita se posse mitigare sperabat, &
 sapientissimi hominis alloquiis molestias quoque lenituram, quæ sibi ingentes suboriebã-
 tur ob Philippi generi sententiam, qui ad Belgas per medias Gallias redire tempore nimis
 importuno instituerat. Nam cum cæli inclemetia bonam Philippi familiæ partem absum- 20
 plisset, & in ea Archiepiscopum Bizontinum (quod ille ægerrimè tulerat) vitæ suæ custo-
 dem & magistrum, qui & ipse quoq; intra quintum ab initio morbi diem, vt Furtatus, obi-
 erat: eo viro integerrimo & grauissimo mortuo, reliqui qui apud eum incolumes remãse-
 rant, largitionibus (vt fama erat) Gallorum corrupti, quorum permultum intereat, vt illac
 iter eo tempore Philippus faceret, ad Belgas primo quoq; tempore maturandum adhorta-
 batur. Igitur aut istorum suasionibus incitatus, aut Ioannæ coniugis tædio affectus, quæ incre-
 dibili zelotypia stimulata acerba in eum erat, ea molestia liberari, pperans, xiiij. Cal. Ian. sæui-
 ente hyeme, Madrito ad Belgas discedere decreuit. Nullis itaq; reginæ dictis, nulla iniuria-
 rum commemoratione, quas & in Maximilianum patrem, & in sororem Margaritam
 commiserat Gallus, dum illi nuptias Britannas per iniuriam præripit, & hanc Delphino 30
 pactam nihil reuersus matrimonii tutelares diuos, domo pulsam repudiat: nullis Hispanæ
 reipub. tumultibus, quos necessario futuros prudens regina ab atavis sigillatim repetens
 monebat, ni longam diurnamque moram in Hispania ad gentis animos & mores cog-
 noscendos faceret, detineri potuit. Sed nec vxoris lachrymis, quæ cum patru propinqua
 esset, non dubium erat, quin mariti discessu afflictæ immaturum foetum esset editura, quic-
 quam est commotus. Illa enim regnorum immemor de viro tantum sollicita erat: adeo vt
 noctu diuq; cogitabunda (quod eius temporis scriptores tradunt) verbum nullum nisi ad-
 modum coacta faceret. Vnum duntaxat cupidissimè audiebat, si quando mater consolanda
 causa, classem iam adornari diceret, qua maritum in Germaniam sequeretur. quæ vt tã-
 tisper obduraret rogabat, donec à partu esset libera: nam simul ac Fauonii spirarent, se eam 40
 statim voti compotem facturam. Terra enim qua per eam anni tempestatem iter facere ad
 coniugem potuisset, aditum nullum patere: quando inimicorum armis loca omnia inter-
 clusa essent. Has ob res supra modum anxia regina, insalubris cæli euitandi prætextu, Ioan-
 na filia secum assumpta, Complutum, vbi Ximenius agebat, se contulit. Vrit enim præcor-
 dia ægritudo animi compressa, & in angustias adducta mentem subuertit: nec alio medi-
 camine facilius erigitur, quàm cordati hominis sermone. Ille ergo primùm tam matris, quam
 filiæ ægrum animum mitibus alloquiis consolatus est. Deinde Ioannæ amorem erga con-
 iugem apud matrem excusauit, cui nimius videbatur: neque enim caris coniugibus quic-
 quam esse in amore nimium. Quod vero zelotypia grauiter aliquando discrucietur, mi-
 nimè id mirum videri debere, cum ante alias pudicissimæ sceminae eo soleant morbo la-
 borare. Quibus enim caritas erga maritos languet, parum eiusmodi querelas curæ esse: ab-
 sentiamq; eorum, omnemq; animi abalienationem non magnopere grauem esse. Quare
 cedendum tantisper crudo vulnere, donec tempore cicatrix obduceretur, illaque absen-
 tiam moderatè ferre disceret, certissima spe concepta ad virum vere primo nauigandi, vt
 cupita præsentia frueretur, suisque tandem votis satisfaceret. Deinde ad reginam ora-
 tionem conuertens, ne se plus æquo affligeret adhortatur: eam enim esse humanarum re-
 rum conditionem, vt æquè reges & priuati homines sollicitudinibus passim iactentur: ne-
 minèq; adeo felicè viuere, qui nõ ex duob. illis doliis Homericis, partim læta, partim tristitia
 hauriat: semperque malorum mensuram fatali noxa superexcedere. Regum verò eò for-
 tuham

tunam esse miseriores, quòd in excelso loco constitutis, nil eorum quæ faciunt aut meditantur latere potest, aut in obscuro esse: & quòd durioribus molestiis, ut pote res graui-
 ores tractantes, quàm vulgares homines corripuntur. Vnde virum illum impensè lauda-
 uit, cui cum à rege suo quiduis optandi facultas data esset, dato (inquit) quæ voles ô rex,
 dummodo è tuis non sit secretis. Patienter ergo naturæ leges ferret, seque hominem na-
 tam esse agnosceret. Quod si quando voluptatem aliquam ex suscepta filia percepisset, æ-
 quū esse ut molestias & incòmoda patienter ferret, memor animi illius virilis, quem sem-
 per omnibus in negotiis præstitisset. His atq; aliis habitis assiduè colloquiis, ita animum v-
 triusq; confirmavit, ut quanuis rex, qui ex Aragonia ad eam febricula (ut diximus) langu-
 uentem visendam venerat, rursus ad bellum parua facta mora Perpennianum, quò tota
 10 vis hostium inclinabat, redierit: & regina nihilo viri absentia commotior, sed po-
 tius pristinæ virtutis & dignitatis memor, delectus per totam Hispaniam facere, præsidia-
 riasq; legiones incredibili celeritate conscriptas ad maritum Perpennianum mitteret. In-
 terea tamen aeris intemperie per autumnum contracta nondum cessante Gutterius Car-
 denas Machedæ regulus, vir apud reginam magnæ authoritatis, atque omni ornamento-
 rum genere ab ea decoratus, patricio sancti Iacobi equitum ordini in citeriori Hispania
 præfectus, quem Legionis maximum commendatarium vocant, Compluti pridie Cal.
 Febr. fatis concessit. Hunc morti proximum cum Ximenius viseret, eius conspectu valde
 est exhilaratus: & ut erat eleganti & acuto ingenio, nihil soliti vigoris in eo temporis arti-
 20 culo remittens, multum (inquit) ô Antistes, de tua hac officiosa humanitate obæratu de
 vita discedo: neque enim par eat ut è domo tua hospite insalutato tam longum iter factu-
 rus proficisceretur. Nam honoris & dignitatis causa, in domo pontificia vbi reges diuersabā-
 tur, locus quoque Gutterio datus erat. Percussus est Ximenii animus ad ea verba, & cõ-
 munitatis conditionis recordatio mentem hominis, alioqui grauissimi, strinxit. Cæterum
 prudenter dissimulato dolore, vuluq; hilaritatem præ se ferente, ut religioni satisfaceret
 curauit: tabu a sq; testamenti obsignaret, quas fallaci ægrotantium spe, nunquam se hanc
 lucem relicturos existimantium, imperfectas adhuc seruabat. Mœror est omnibus ob tan-
 ti viri mortem obortus: sed multò grauior Isabellæ reginæ, quam fors iniqua variis modis
 exercebat: nihil enim acerbius ferebat, quàm fidis ministris priuari. Sed cum mitigauit
 30 Lucinæ benignitas: sexto enim idus Martias, Ioanna facili partu Ferdinandum in lucem
 edidit: quem die Lustrico Ximenius magna solennitate baptizauit, & aui nomen impo-
 suit, Naiarensi, & Ascalonio regulis compatribus, Mirandio verò patinam cum salino &
 calice præferente. At Ximenius Complutum ornandi & augendi occasionem per oppor-
 tunam nactus, vestigalium immunitatem Complutensibus à regina petit, apud quos tan-
 tus esset princeps natus. Ut quoniam liberalibus disciplinis in eo oppido domicilium pa-
 rabatur, liberi quæque à regis exactationibus perpetuò essent: ita enim breui futurum, ut
 locus insignitè illustratus & adauctus, Hispanam iuuentutem ad studia exercenda inui-
 taret. Facile in publica læticia impetratum est: & in hunc vsq; diem ad beneficii impetrati
 monumentum, Complutensis resp. Ferdinandi cunas & crepundia seruat. Dum omni hi-
 40 laritatis genere regius comitatus ob natum puerum Compluti se oblectat, casus Ximenio
 inopinanti oblatus, est, quo animi sui lenitatem declararet. Postquam reges Complutum
 venerunt, Ximenius silētium opinor captans, aula sua alioqui capacissima relicta, longe ad
 Vaennæ cuiusdam domum commigrauit: quæ in via maxima ad Guadalfairæ por-
 tam est. Ibi strepitu insolito interpellatus, quid rei esset ministros rogat: qui vinctum
 quendam capite plectendum à lictoribus duci respondent. Processit ad fenestram, & de
 crimine per lictores edoctus, ne vltius procederēt vinctumque solui iussit, ut quò vellet
 abiret: hoc sacræ suæ dignitati pietatis ergò concedendum esse dictitans. Placuit omnibus
 Ximenii factum, eoque gratius & iucundius fuit, quod die hilaritatis & lætitiæ pleno, quo
 regius puer in hanc lucem editus fuerat, nece hominis quantumlibet noxii oppidum pol-
 50 lui & funestari videbatur. Igitur Compluti per vernum tempus morati reges, vbi per æsta-
 tem quoq; fuissent, nisi immodici quibus oppidum illud infestatur calores, insalubrem lo-
 cum reddidissent: tertio enim nonas Iulias Ioannes Ciaconius Carthagini nouæ & Mur-
 gensibus præpositus (quem nostri patrio nomine adelantatum vocant) extinctus, non mi-
 nori quàm Hutterius dolore Isabellam reginam affecerat. Erat enim vterq; ei carus: nul-
 liq; magis ad sua consilia intima admittebantur. Idcirco sibi quoque non mediocriter ti-
 mens, præmatura festinatione Compluto Madritum reuertitur. Ximenius vero Briocā
 proficiscitur: id est suæ ditionis oppidum ætatis ardoribus ferendis accommodum. Nam
 montanis in locis Septentrionem versus situm, & gelidarum aquarum scaturigine abun-
 dans, æstus multo leniorem facit. Qua de causa in antiquis monumentis reperitur, olim

Toletanæ ecclesiæ principales sacerdotes (qui dignitates dicuntur) proprias domos Briocæ habuisse, quo molestissima ea anni tempestate, non secus quam Tybur Romani secedebant. De cuius oppidi principio, quaque item ratione ad Archiepiscopos Toletanos deuenit, non grauabor quæ mihi cognita sunt referre: ne dum hæc sensim contemnantur, rerum vetustarum quoque memoria pereat. Cum Alfonso Legionis rex, magni illius Ferdinandi filius, Sancti fratris sæuitiam fugeret, regno pulsus ad Almeonem Maurorum regem Toletum profugus & supplex venit: vbi barbari principis benignitate vsus, nihil illi ad pristinam fortunam defuit, præter regium diadema. Et quoniam Maurorum conuictu offendebatur, locus in suburbanis hortis, qui regii dicuntur, ad habitandum est datus, quæ Tagus angustissimis faucibus inter duos montes premitur. Gaudebat porro ferarum venationibus, quare hanc de qua agimus Briocam, nulla tum temporis habitatione, præterquam turris ædificio insignem, à Mauro rege liberaliter donatam suscepit: vbi vniuersum venatorium apparatus hominesque; feras confectandi & figendi peritos, animi remittendi causa, habuit: vt quoties à bellis finitimorum Arabum otium esset, quibus cum gratiâ Almeoni rependens, assidue præliabatur, venatione sese oblectaret. Postea Toletano totoque regni Toletani tractu, Dei beneficio subdicionem suam redacto, regnum enim Castellæ iam mortuo fratre adeptus erat: cum Bernardum ecclesiæ Toletanæ Archiepiscopum (vt diximus) præfecisset, pietatis erga Deum memor, cui apud barbarum populum diuersans vota captiuus sæpe nuncupauerat, inter cætera non ignobilia oppida quæ Rodericus Toletanus Antistes in historiis suis enumerat, Briocam etiam Archiepiscopo Bernardo donauit: vbi venatorum illorum posteritas durauit, donec Ioannes tertius Toletanus Archiepiscopus, commoditatem loci contemplatus, diui Petri parochia ibi exædificata, municipium constituit. Quo quidem tempore factum existimo, vt ecclesiæ Toletanæ sacerdotes opportunitate loci allecti, ad æstiuæ sideris ardorem vitandum, qui non mediocris sub Toletano etiam cælo est, domos sibi construxerint, ad quas quotannis migrarent, donec subterranea sibi in vrbe domicilia, petris durissimis perfossis, pararunt, additis etiam cisternarum deliciis, vnde Tagiaquam frigidissimam æstate hauriunt, quare Briocam ire superuacaneum putarunt. Huc cum se recepisset Ximinius, siue quod ab ingentibus Compluti caloribus ad frigidas auras subito migrasset, siue potius quod insalubris anni tempestatæ fragili corpori non pepercerit, grauius Briocæ ægrotare cœpit, & tota ferme pontificia familia. Qua de causa sanctum Torquatum, suæ quoque ditionis oppidum, Complutensi cælo propinquius, sed quod in edito monticulo sit, multo minus quàm Complutum æstuosum, cum suis commigravit, vbi curandis corporibus intenti mirificè omnes recreati sunt. Interim regina ad eum crebrè nuntios mittebat, quibus de eius salute certior fieret, & illum de omnibus reipublicæ negotiis consulebat. Siquidem regina quod Ioannæ filia gratificaretur, nihil æquè ac de profectioe ad Philippum cogitanti, Madrito Segouiam venerat: id est extremum Vacceorum oppidum, proximumque Carpetanorum finibus, Traiani celeberrimo ponte, aut potius marmoreo aquæ ductu nobile: vnde ad Methinam Campensem progrediendū erat, vt illic lenrè ad Cantabricum Oceanum veniretur. Regina Segouia dum Ferdinandus coniux cum Gallo ad Salsas dimicat dimorante, Ioanna omnis moræ impatiens Methinam profecta est. Vbi cum optatissimas literas à Philippo suscepisset, quibus vt ad se veniret inuitabat, nulla suæ dignitatis, nulla parentis ratione habita, quam bidui itinere visere quiuisset, subito sarcinis conuasatis insalutata matre, comites ad profectioem conuocat: & regie maiestatis oblita è cubiculo quamprimum exiliens, moras si quæ trahi videbantur, castigabat. Eo die profecta esset, si per Ioannem Fonssecam Burgensem Antistitem, qui propter egregiam morum grauitatem custos ei à parentibus est datus, & Ioannem à Corduba oppidi præfectum licuisset. Quibus illa necem minata, cum nihilominus intercedere persisterent, nuncii quamprimum ad reginam mittuntur, qui de his omnibus certiores facerent, obserata interim Methinensi arce, vbi differuabatur, ne quid præcipiti deliberatione faceret. Ioanna verò cum irrita sua consilia videret, totam illam noctem sequentesque, donec mater festinabunda aduenit, sub dio in somnes in arcis cauædio egit. Qua de causa Ximinius, qui diutino morbo liberatus, natalem Christi celebraturus Complutum venerat, sub initium anni M. D. IV. Methinam à regibus accersitur. De cuius consilio, deque regum sententia, classis in Lauretano portu, quæ Ioannam ad Philippum traiceret, apparatus. Illa vt omnia instructa fuerunt, Calend. Martii (qui dies ob Tauricam victoriam, quam Lusitanis fuis Ferdinandus obtinuit, inter fastos, apud Hispanos est) è complexu mœstissimæ parentis Oceani fluctus emensura discessit. Ergo postquam in optatissimam terram peruenit, à marito Philippo amantissimè suscepta fuit. Sed cum per id tempus puellæ cuiusdam amoribus Philippi

animus implicatus esset, quam secum comitem Ioanna adduxerat, zelotypiæ stimulis
 vehementer exagitata, criminationibus, iurgiis, & tragædiis totam Philippi regiam imple-
 uit. Et cum ad eam per pellicis æmulos delatum esset, flaua puellæ cæsarie Philippum
 coniugem in primis captum fuisse, rabie concepta cæsariam statim abrasit: puellæq; mise-
 rabiler insultans pulchram faciem vibicibus fœdauit. Indignatus amans adolescens, non
 iam amplius dissimulata ira, apertis contumeliis & atrocibus verbis, vxoris dicitur petui-
 ciam multasse, atque ab eius congressu dies non paucos abstinuisse. Hæc vbi regibus no-
 stris, arcanis notis per fidos tabellarios renuntiata sunt, non mediocri dolore affecti, par-
 tim ob natæ intractabile ingenium, partim ob parum regiam in Philippo genero confide-
 rationem, vterque grauius ægrotare cœpit. Nam rex in febrim tertianam incidit, regina
 verò in continuam: quare anxietate & morbo afflicti iacebant, dum alter de alterius salutē
 sollicitus erat. Nam & rex sui discriminis oblitus, medicos ne quid in regina curanda præ-
 termitterent monebat: cuius si salutē consulerent, suæ quoque consultum esse crederent.
 Regina verò ad omnem strepitum intenta pauebat, assidueq; medicos intrantes adiurabat
 ne quid sibi de regis valetudine importuno officio mētirentur, quæ vna res morbū adauge-
 bat. Interea Ximenius diem nullum intermittebat, quin vtriusque lecto assideret, omnia-
 que diligenter circumspiceret, quæ ad eorum salutem pertinere videbantur. Rege in pri-
 stinam sanitatem restituto, fata in reginam inclinare videbantur: nam putridum & vere-
 cundum vlcus, quod ex assiduīs ad Granatam equitationibus contraxisse aiunt, mortiferè
 serpebat. Veruntamen cum id malum corpora per lentas moras depascere soleat: despera-
 tam reginæ salutem, vtcunque tamen nouis subinde oblectamentis cuncti subleuare, &
 fouere nitebantur. Nam quidquid vnquam siue militiæ, siue domi præclarum accidisset,
 decumbenti recensebatur. Si qui illustres fortunæ homines è Neapoli captiui mittebantur,
 vbi Gonzalus admirabili virtute inclytam operam regi coniugi, & reip. nauabat, ad se in-
 troducitos recipiebat, & de hominis magnanimi, & sibi multis de causis carissimi gestis, cu-
 pidissimè percontabatur. Si qui etiam ex cæteris nationibus Hispanicarum rerum fama
 permoti, ad regiā eius maiestatem visendā diuertissent, tametsi vltimo morbo afflicta, eo-
 rum colloquiis nequaquā grauabatur, & humanissimis sermonibus susceptos, animi plus-
 quam virilis in ea dotes admirantes à se dimittebat. Inter quos è Venetis hominibus Hiero-
 nymus Vianellus fuit, qui pede auspiciatissimo in Hispaniā venit. Nam totius Africanæ ex-
 peditionis, quam in Orano expugnanda Ximenius fecit, quamq; Ximenii suasa Didacus
 Fernandus à Corduba, ad portum magnū, quem Punica lingua Mesalcabir appellat, occu-
 pandum paulò antè fecerat, id est totum huius hominis consilio factum. Hic cum ad regū
 dexteris deosculandas Methinam venisset, crucem auri purissimi gemmis interlucentē re-
 ginæ obtulit: inter quas carbunculus, quam espinellam vulgus appellat, corrupto nomine
 pro spinthera, scintillas enim contra solem emittit, quales Plinius carchedonios masculos
 esse dicit, quorum singuli, modò factitii non sint, pretium mille aureorum nonnunquam
 exæquant. Is cum ad Ximenum salutandum continuò venisset, anulum adamante sele-
 ctissimo insignitum, quem apud se venalem habebat, Antistiti ostendit: de cuius pretio
 cum Ximenius rogasset, quinque millia nummum aureorum esse dixit: qui pretii magni-
 tudine commotus, quanto (inquit) melius ea summa quinque millibus militum laborantium
 succurere, nummo aureo in singulos collato, quam omnes Indicos adamantes possidere?
 atque ita Vianellum eo tempore dimisit. Tunc etiam Franciscani instituti sodalis, cœ-
 nobii quod Hierosolymis ob Christi Dei sepulchrum cunctis Christiani nominis cultoribus
 in summa reuerentia est, Guardianus, ad reges nostros ab Ægyptio Sultano legatus
 venit, nam is nondum Turcarum viribus euersus, adhuc Syriacis regionibus præerat, Hic
 monachus antequam Hierosolymis discederet, cum tam longinquos terrarū tractus, tot-
 que sibi marium & montium spatia emetienda esse consideraret, supplex à Campsone Sul-
 tano petiit, vt discedenti Dominicum sepulchrum adorare & conspiciere liceret, instar id
 sibi ingentis viatici ad tam difficile iter futurum. Est sacer ille locus custodibus & repagu-
 lis munitus, qui nisi euidentissimo emolumento maximoque operæ pretio, inaccessibilis
 esse consuevit. Obtinuit id facilè homo professione religionis inops, & qui in solam Sulta-
 ni gratiam tam laboriosam legationem capebat. Quò cum venerabundus aliquot cœ-
 nobii sui sodalibus stipatus intrasset, & debitam adorationem exhibuisset, tabulam mar-
 moream in sepulchri fundo conspexit, longam pedes tres, latam vnum, liuidis maculis ad-
 spersam, vt è Chio marmore secta videri posset. Hanc etiam vt liceret tollere à Sultano im-
 petrauit: quā in quinque æquales diuisit partes, & aris sacrosanctæ Eucharistiæ dedicauit,
 de more Christiano consecratis. Hasce aras secum adduxit, & inter Christianæ religionis
 Supremos principes, magni id muneris loco fuscipientes, distribuit. Nam Alexandro

sexto Pontifici Max. vnam: Bernardino Carauiallo sanctæ Crucis in Hierusalem Cardinali, quòd eam veluti propriam possessionem titulo Hierusalem sibi assereret, alteram: Isabellæ reginæ tertiam: Francisco Ximeno Archiepiscopo Toletano quæ tam: vltimam verò Emanueli regi Lusitano, heroi omnibus modis incomparabili, & qui ad antarcticum vsque polum Crucis nomen studiosè dilatauerat. Fuit id donum reginæ gratissimum, eoque in primis exhilarata recreari visa est. Ximenius qui omnem animi sui voluptatem in sacræ synaxis celebratione collocauerat, vbi aram illam è Dominico sepulchro est nactus verè triumphabat: & per annos XI I. quod illi tempus viuendi fuit, nunquam alibi præterquam in ea ara, diuina se Eucharistia refecit, Franciscanis sodalibus qui illū sequebantur, idem faciendi facultate cōcessa. Moriēs verò (vt ex testamēti tabulis apparet) ecclesiæ Toletanæ dulce amoris monumentum & pignus, inter cætera pretiosa ornamenta legauit. Quo autem in loco reperta, & per quem ad ipsum allata fuerit, eius testamento, ne quid posset dubitari, declarari voluit. Dum Methinæ ob reginæ morbum complusculos dies Ximenius moratur, loci vicinitate monitus, de sacro funebri Cisneris, in maiorum suorum antiquo domicilio instituendo, ad hunc modum egisse certum est. Annuæ vestigalia ex regis in eo municipio prouentibus comparauit, quæ municipalibus sacerdotibus sunt tradita: vt in vestibulis lineis, singulis quibusque dominicis diebus, pomeridianis horis, posttridie verò antemeridianis, ad sancti Petri ædem, vbi Toribius Ximenii auus proprio sacello conditus est, maiorum manus expiare teneantur, & etiam ad sancti Laurentii, vbi antiquum Ximeniorum monumentum, sacello item peruetusto habetur. Durant Cisneris adhuc hæc sacra, præterquam quòd vigesimo ab hinc anno, sacerdotes ad sacra faciendā vestibulis lineis indui delierunt, & neglecto Toribii sacello, ad aram maximam diui Petri sacra faciunt. Sartis tectis sacellorum curandis vestigalia etiam comparauit, Garfias Villaroellio quem postea Castorlæ præfectum creauit, administratione perpetua demādata. Sed postquam aliò domicilium mutauit eius posteri curam nonnihil remiserunt. Cerrè Academia Complutensis rei honestissimæ operam nauabit, si quæ Ximenius multis in locis in eius memoriam reliquit, perlustrari & ex testamento fieri curauerit. Priusquam Ximenius Methinam veniret, vt morbo liberatus fuit, Toletum ire voluit. Nam à principio sui pontificatus mirè concupiuit sacerdotum mores emendare, & in eorum acta & vitam inquirere. Fuerat quidem bis Toleti, sed nullam agendi occasionem nactus fuerat. Nam primo in urbem suam venienti, vbi omnia gratulatione & plausu strepebant, non tam asperitas emendationis, quàm felicitas compellendi conueniebat. Secundo verò regibus in eam urbem ad res amplissimas conuenientibus, ac proinde diuersarum gentium turbis refertam, multò difficilior occasio offerebatur ad vitia hominum sacrorum inquirenda. Tunc verò cum cogitaret ad eam rem perficiendā Toletum iter facere, reginæ mandatis id quo minus proficeretur prohibitus, statuit quas per se non poterat officii sui functiones per vicarios administrare. In primis igitur in vitā moresque sacerdotum ecclesiæ Toletanæ quæstionem decernit, quam Visitationem vocant: eamque doctori Villalpando vicario suo generali, vna cum Fernando Fonseca eiusdem ecclesiæ canonico, exequendam mandat. Incredibile dictu est, quam hoc decretum grauius molesteque ecclesiā tulerit: & quàm obstinatis animis se illi omnes opposuerint: citius se extrema omnia passuros clamitantes, quàm vt ab vilo præterquam ab ipso Antistite in ipsos inquireretur. Interposita est ad sedem apostolicam solennis prouocatio, censoresque communi consilio reiecti sunt. Qui ex canonicis sese acrius opponebant, tres potissimum esse videbantur, Sepulueda, Barzana, & Orticius cognomento Nuntius, quòd vices Pontificis Rom. in Hispania aliquando gessisset. Hos Villalpandus ex archiepiscopi præscripto comprehendendos curat, & Archiepiscopalibus municipiorum arcibus in custodiam tradit. Veriti sunt canonici ne Ximenius regiam maiestatem in ipsos irritaret: quare legationem ad reginam decernunt. Missi legati cum in reginæ conspectū quæ id temporis apud Methinam Campensem morabatur, admissi essent: Franciscus Aluarius ecclesiæ Toletanæ scholasticus vnus ex legatis, cui cæteri ob prouectiorem ætatem, & insignem rerum peritiam dicendi locum sponte concesserunt, reginæ primū beneuolentia ex eius singulari iustitia, & rei sacræ tuendæ studio prudenter captata, inuitos quidem & dolentes ad eam causam aduersus præselem suum tractandum venire, se dixit: cum præsertim ecclesiā Toletana adeò suorum Antistitum obseruantissima semper fuisset, vt apud calumniatores & parum æquos homines in assentationis vitium verteretur. At quoniam infimulatos apud eius maiestatem se esse cognouerant, læsæ suum Antistitem obedientiæ quòd censores quosdam morum ab eo aduersus ipsos destinatos contumaciter & cōtempnim reiecessent, quasi vt nulla de vita actionibusque suis ratio proprio Antistiti constaret, niterentur, se ad eius præsentiam conuenisse contumaciæ crimen depulsores. Neque enim

enim sibi vnquam eum animum fuisse, censorium de moribus suis iudicium deprecandi sed id duntaxat ne per vicarios leuiter, & languide, remissequae, quod alias solent, in se censura fieret, sed potius serio, & seuerio iudicio, cuiusmodi à tali Antistite antiquae asperitatis homine, expectandum proculdubio erat. Nam eam esse capituli Toletani auctoritatem, vt minimè deceret in illius sacerdotes ab alio quàm à suo pōtifice inquiri. Quare eius maiores, qui illud religiosissimum templū condiderunt, censoriam de ecclesiae Toletanae ministris explorationem adeò esse cum ipsius dignitate coniunctam semper existimauerunt, vt si aliquando per alium quàm per antistitem suum exerceretur, salua neutiquā consistere valeret. Ergo diuinum eius celsitudinis ingenium, summumque honestatis & virtutis studium, quod in illa praecipuè relucebat, obtestari, vt etiam atq; etiam consideraret, an crimini sibi imputandum esset, quòd acutum sui antistitis mucronem aduersus se stringendum peterent, ministrorum obtusum declinaret. Id enim in votis capitulo Toletano eum primis esse, pro certo haberet, antistitis sui fulmina, quantumuis formidanda & terribilia, vt pote à viro veteris disciplinae rigido exactore vibrata, cum graui potius eunctorum periculo subire velle, quàm cum omni venia & remissione ad examen ab aequalibus vocari. Qui si nihil aliud, certè aequales, & pares essent: & nihilominus, quod illorum pace diceretur, censoria seueritate indigerent. Veniret pastor in ouile suum, vt iuxta diuini vatis oraculum, infirmum solidare, aegrotanti mederi, con fractum alligare, errantem in caulam reducere studeret: nec mercenariis functionem suam, euangelio reclamante, commendaret: eos extemplo omnium primos obsequentissimos experturus filios, & quod aequum & religiosum esset, officii sui studiosos adiutores. Alioqui persuasum haberet, quòd ipsi liceret praeter fas & ius imperare, sibi vicissim licere non obsequi. Quòd si confidentius apud eius maiestatem videretur loquuti, minime id confidentiam esse crederet, imò magis constantem fiduciam, quam nimirum ipsis atq; adeo foelicissimo suorum temporum seculo, aequissimum planeq; diuinum eius celsitudinis imperium per vniuersam Hispaniam peperisset, in quo certissima spe, supremis iuxta ac infimis iure suo vti concederetur. Ob quae minus ab ea in praesentia tolerandum esset, quòd ipsis itineri accinctis per antistitem factum fuisset: qui tres optimates & praecipuos viros ex amplissimo ecclesiae Toletanae ordine, tanquam fontes ad ergastula abduci iussisset. Quare similem fortunam metuentes, ad susceptum iter maturandum animos alioqui deiectos excitasse. Ad haec regina partim solita grauitate, partim morbi causa coacta, paucis respondit. Ad aures suas peruenisse detrectatum ab ecclesia Toletana imperium pontificium: ceterum moris sui haudquaquam esse, priusquam rem totam cognitam compertamque haberet, festinare ad malè de quoque, nedum de tam graui societate, sentiendum: Libenter se capituli mentem intellexisse, dignam illam quidem viris bonis, ac religiosis: proinde bono animo essent, solitudinemq; omnem deponerent, sperantes nihil de ea re statuendum, quod non sit è dignitate Toletanae ecclesiae futurum. Illis dimissis, cum regina probari sibi capituli causam Ximenio significasset: ille arrepta occasione, quamuis reginae morbo, cui in omnibus adesse cupiebat, ad discedendum retardabatur, de profectioe in Toletanam diocesim agere coepit, necessarium inquiens omnino esse, vt quod officium per absentem praestare nequiret, coram ipse exequeretur: nec posse animum religione exoluere, cum cogitaret tertium iam apud se destinauisse eam morum censuram facere, neque tamen id praestitisset. Regina iustam ab illo causam agi videns, perhumaniter veniam abeundi dedit, illud etiam adiiciens, quando ille à diocesi sua tam aegre abesset, daturam se operam, vt ipsa cum coniuge, totoq; adeo regio comitatu in Toletanam diocesim quàm primam venirent. Sed mors reginae promissa dissipauit, neque est amplius à Ximenio visa. Erant id temporis, qui existimarent, Ximenum suos illos censes, quos à capitulo reiectum iri non dubitaret, astuto consilio designasse, vt hac arte discedendi facultatem, quod euentus docuit, à regina extorqueret. Sed id verisimile esse non videtur, in tanto vitae discrimine reginam ab homine illi deuotissimo relictam, praesertim causis ementitis. Tentauit nostris temporibus Ioannes Martinus Siliceus, cum similem morum censuram exercere vellent, rem multò quidem minoris momenti, quam non valuit obtinere. Dicebat se quidem pro Ecclesiae dignitate nemini in re tanta vicariam operam committere velle, sed per seipsum, semotis arbitris, ex dignitate vt sibi videbatur censuram peragere, vno duntaxat excepto, qui delationes omnium describeret. Hunc autem qui sibi à secretis erat, paterentur vice notarii aduocari. Obnixè reuinit Toletanum capitulum, & ingenti contrentione oborta, cum antistes suum notarium, capitulum verò suum deligendum contenderet: tandem Siliceus neutro assumpto ipse sibi notarius fuit. Hoc cum primis nostris amplitudinem, Siliceo humanitatem conciliabat: cum summus apud Hispanos praesul, in iniqui-

rendis sacerdotum suorum peccatis notarii vices agere dignaretur:isque solus esset arcanorum errorum conscius, qui si dissimulasset, ad alium non emanarent: sin punire aut emendare decreuisset, rectius id & honestius esset confecturus. Nonnunquam etiam cum scribendi laboris tæderet, capituli notario, suis omnino reiectis utebatur. Igitur non sine graui animi mœrore quod optimam reginam tam graui morbo affectam desereret, post quatuor menses Methinæ actos, Toletum primo ad censuram faciendam, quæ tandem iuxta capituli voluntatem facta est. Complutum deinde redire cogitur: vbi & surgentis Academix opus, & Iusti templi structura, & bibliorum sacrorum editio, eius præsentiam videbantur requirere. Nam quamuis viri diligentia præstantes, quos rebus illis conficiendis præfecerat, omne studium & operam adhiberent, multum tamen patroni præsentia vrget. Nam si qua res est, in qua vetus habeat prouerbium locum, quod domini oculus multo nitidior em quam reddit, quam hordeum, ea est certe ædificatio: in qua vere accidit quod de Amphione fabulantur poetæ, ad cuius vocem sine vlllo labore lapides murorum locis, dolati & expoliti vltro reponebantur. Satis hæc aliquis existimasset, in quibus Ximenius absoluendis occupatus, ad aliarum rerum cogitationem animum quantumuis capacem non diuerteret. Est enim hominis prudentis minime montes montibus imponere gigantum more, sed suas potius vires meriti, animosque captum suum excedentes non expectata Nemese coercere, comprimereque. At Ximenius, cui mentem humana mensura maiorem nascenti fata benigna tribuerunt, quam paulatim virtus comes adauxit, post Hieronymi Vianelli aduentum, qui omnes Africa partes probe tenebat, & ad eius expugnationem propter maritimæ oræ cognitionem assidue hortabatur, bellum Africanum meditari cepit. Sed interea dum regem conuenire posset, quo cum de hac re ageret, intellexit complures esse fœminas honestis natis parentibus, quarum pudicitia ob rerum penuriam periclitabatur. Quare religiosarum mulierum cœnobia passim per suam dicecesim condere necessarium esse iudicauit: vbi puellæ, quæ ob rem angustam illocabiles essent, aut quæ sponte sua à nuptiis abhorrent, longe à virorum congressibus semotæ, Deo opt. max. dicatæ virginitatem perpetuo colerent. Nam quamuis multa eiusmodi loca, piis iam olim hominibus in re præclara studiose contendentibus, in Tolerana dicecesi structa essent, annonæ indies caritate ingrauescente, mulierumque numero tripla (vt solet) proportione virorum supergresso, nihil in hac re amplianda vnquam fiet, quod nimium aut inutile dici possit. Ergo inter cætera ædificia quæ Compluti fiebant, ædem etiam sacrarum fœminarum erigendam curauit, titulo sancti Ioannis pœnitentis: cui collegium egenarum puellarum, nouitio ac prudenti inuento, sub nomine diuæ Isabellæ adiunxit: quæ de illarum custodis voluntate (quam matrem vocant) & diui Francisci in eo oppido Guardiani consilio, iuxta præscriptas ab eo leges cooptatæ, tandiu illic in omni disciplina & custodia degerent, donec lubricum ætatis prætergressæ, aut se diuino obsequio mancipari, aut nubere constituerent. Quod si in illam partem inclinarent, ad votâ faciendam citra vllius pecuniæ dotis nomine numerationem admitterentur. Si vero nuptiis indulgere mallent, viro frugi & probò collocatæ, dotem ex cœnobii prouentibus susciperent, quos ille vberes & copiosos gradis summa æris comparauit. Nam olim cum ministrum (vt dictum est) prouincialem ageret, nonnullarum virginum animos in cœnobiis degentium grauibz furiis diuexari intellexit, quod vt parum ingeniorum suorum consciz, aut cognatorum coactæ authoritate, aut egestatis durissimo imperio se sodalitatibus mysteriis addixissent. Quamobrem humanissimo consilio excogitauit, quo pacto sui exploratione habita, partim dotis erogatione facta, illis incommodis succurreretur. Curam hoc conficiendi Gregorio Fernando viro industrio, & probitate claro, in diuæ Mariæ templo, quod Compluti insigne est, beneficiario commisit: qui opere nondum absoluto è viuis discessit, seque illic tanquam in fundo à se culto, fidus colonus humari demandauit. Eius cœnobii institutio ob fructum in dies non mediocrem inde prouenieutem adeo grata antistiti fuit, vt cum olim Toleti agens quingenta millia nummum eroganda in ea vrbe perpetuo reliquisset, quorum triginta, de virginibus dote cassis iam tunc sollicitus, earum nuptiis deputati voluerat, ducenta vero ad miserorum hominum redemptionem, qui apud infideles captiui tenebantur, idque tabulis testamenti obliuississet, quas anno M. D. XII. condiderat, postea mutata sententia, anno M. D. XIII. per codicillos resciderit, cœnobiumque alterum huic persimile Ioannis itidem pœnitentis cognomine, Toleti ex ea summa quotannis colligenda ædificandum, & tuendum cauerit. Addidit insuper nummorum decies centies ex ære ad priuatos vsus seposito continuo numerandum, cuius nempe præsidio res domesticis vsibus necessaria, reliquisque omnis penarius apparatus beneficio fructuosissimo emerentur, cœnobiumque deinceps aduentantibus suo tempore prouentibus beatissima vbertate gaude-
ret. Quod

ret. Quod si anticipata vectigalium solutione illa fuissent comparanda, totam œconomix rationem conturbassent. Cum postea Franciscus Ruizius Abulësis episcopus patronimemor ibi sepeliri decreuisset, sacerdotis quibusdam institutis per cœnobii matrem conferendis, pretiosa item donata supellectile, tum aulæ orum, tum argenti & auri, & postremo cœnobio in hæredem nominato, factum est vt non solum egenæ virgunculæ in eo vitam honestissime traducant, quarum de causa id est institutum, sed ex vniuersa ciuitatis ingenuitate puellæ innumeræ, in id collegium suscipiambiant, quæ aut parentum patrociniõ orbatæ, aut propter formam sollicitatæ, aut paterna domo ob nouercaie dissidium pulsæ, iustum tempus nuptiarum expectantes, famæ illibatæ testimonio illic fruuntur. Hanc lau-
 10 dem tam insigniter Complutense obtinuit, vt ex toto eius regionis tractu illuc puellæ disciplinæ gratia confluant, nostrisque temporibus Philippus II. Hispaniarum rex inter cætera humanitatis, magnificentiæ, & sanctimonix exempla, quæ ab eo passim eduntur, eo vno abunde commendetur, quod aulicorum ministrorum filias, eorum præsertim qui in secundo ministrantium gradu constituuntur, quinquaginta & adhuc amplius numero, in eo cœnobio studiose & pudice educandas curat. Regium profecto & præclarum opus, diuisque omnibus, sed Ximenio in primis iucundum, qui clarissimis suis monumentis, tanti principis testimonio magnum decus & honorem addi cernit. Ergo ne hoc Complutense cœnobium illam quam diximus egestatem pateretur, si sumptus faceret ante prouentus perceptos: multis tum millibus nummum statim numeratis, tum frumenti modiorum, omnem
 20 ab eis sollicitudinem abstulit, & tranquillitatem illam induxit, quæ ab omni profana cura sequestratis hominib. ad religionem cui se semel dicarunt tuendam, necessaria est. Vt interim illa non recenseam, calices, patinas, pretiosamq; crucem, quondam regum Aragoniæ delicias, ex argento purissimo: præterea culcitra, stragula, tapetia & aulæa, quæ ex omni sua opulenta supellectile, huic cœnobio Complutensi, testamento, & binis item codicillis legauit. Postquam hæc Compluti acta sunt, de Mozarabum officio, quod Toleti Melchiori Gurrizio Genuensi librorum impressori edendum demandauerat, & de multis aliis quæ ad ecclesiam suam spectabant acturus, Toletum proficiscitur. Officii Mozarabû libri tunc per illum in publicum dati, vt res omnes vsu consumuntur, nunc ita ferme iam
 30 exhausti sunt, vt volumen quod missale vocant, me vidente, triginta aureis Toleti constiterit. Nam ab omnibus doctis & piis hominibus, quibus huius officii notitia est, tam missale quam breuiarium certatim expetitur: ipseque adeo Paulus III. Pontifex maximus missis Toletum legatis ab ecclesia nostra officium hoc petierit: & Gothicæ pietatis monumentum in bibliotheca Vaticana asseruari iusserit. Opus profecto vtrunque, siue sacrarum precreationum grauitatem, siue hymnorum elegantiam, siue rerum gestarum per antiquos patres, & martyres, non vulgares historias quispiam consideret, magno in pretio & veneratione habendum. Vtinam aliquis exoriatur actorum Ximenii æmulus, qui sacra hæc Mozarabum volumina euulget rursus. Astunigam, Nebrissensem, Pintianum, & Coronellum, reliquosque sacrorum bibliorum curatores secum Ximenius Toletum adduxit. Volebat enim quoties sibi per otium facultas daretur, eorum studiis interesse, & sacrarum rerum
 40 difficultatibus enucleandis totum id temporis, quod à negotiis succidere liceret, impendere. Porro cum crebro ad illum tam Hebræa, quam Græca exemplaria ex diuersis locis, per conductos ministros, non sine magna impensa mitterentur, gaudebat viros earum linguarum peritos apud se habere, qui de certa librorum æstimatione & fide edocerent. Volebat etiam in re tam graui, quæ propter illius temporis ignorantiam, apud plerosque male audiuerat, sua præsentia & autoritate honestare, & à calumniantium criminationib. asserere. Illic ergo totam ætatem est dimoratus, partim egenis subueniendis, partim moribus emendandis intentus. Iam bona pars autumnî transierat, cum nuntius ad eum citatis itineribus à rege venit, qui Isabellam reginam totius Hispaniæ, aut orbis potius ornamentum, vitali aura spoliatam VI. Cal. Decembris, Methinæ decessisse significabat. Quare
 50 Taurum oppidum quo se rex profecturus accingebat, quam celerrime posset festinare: vt qui inter testamenti executores appellatus fuisset, reginæ sui amantissimæ, deque eo tam bene meritæ non deesset: cui iam munere viuendi cassa executionem postremæ voluntatis, tanquam fido amico commendauerat. Vt interea non commemoraret, quantum sibi remedium, & leuamen contra instantis doloris acerbitem, eius præsentia esset allatura. Præscripsit etiam itineris conficiendi rationem, & profectionis diem: ne imprudens qua Granatam reginæ cadauer ex testamento deferebatur veniens, funus comitari cogeretur: quo facto omnes regis rationes conturbarentur. Vnum esse quod inuitus absque eius consilio fecisset, ob celeritatem quam reipublicæ utilitas in eo negotio conficiendo efflagitare videbatur. Nam eo quo regina obi-

lit die, imo vix integræ horæ post eius mortem interiecto spatio, erecto pro tempore in medio nundinali Methinæ foro tabulato, regis Castella titulum solenniter deposuisse: & sublatis per Federicum Albæ regulum, more Hispano, vexillis, faciales præcones Philippum generum & Ioannam filiam faustis vocibus reges proclamari iussisse. Quod præclaro in primis & prudenti consilio factum est ad omnem calumniam affectati regni depellendam: quam factionis aduersæ reguli, qui Aragonio nomini infesti, vt quam primum ad regnum auitum discederet, adolescentis Philippi auribus occultis criminationibus assidue instillabant. Quod vbi Ximeno nuntiatum fuit, quamuis ad omnem animi ægritudinem dissimulandam exercitatissimo, lachrymæ pietatis in reginam indices obortæ sunt: & voce præter solitum lamentabili reginam eo tempore defecisse dixit, cuius nunquam similem sol visurus esset, siue animi magnitudinem, siue pectoris puritatem, siue religionis Christianæ cultum, siue iustitiæ curam, quam æque omnibus tribuebat, siue legum præscarum conseruationem, aut pro tempore condendarum studium, siue annonæ vbertatem diligentia sua vbique partam, quod in primis regium & populare est, considerare quispiam voluisset. Atque in hunc modum oratione de eius virtutibus inter familiares longiuscule producta, animum ex tristissimo nuntio afflictum non nihil remisit, & sine vlla mora iusta itinera facere instituit: quibus Taurum, quæ antiqua Sarabis à nonnullis creditur, iuxta regis præscriptum perueniret. Erant ea tempestate hyberni imbres adeo magni & assidui, vt inter eos qui reginæ cadauer deferebant, agitatam & inritum fuerit, illud Tolleti deponere, donec cæli inclementia desauiret, viaque facilis pateret. Nam itinera multitudinæ aquarum exundantia (si Petro Martyri fides habetur, qui funus sequebatur) maris vastitatem (sic enim ille ait) referebant: maioresque à se difficultates esse perpeffas dicit, quam in longissima peregrinatione qua per Ægeos Ioniosque rugitus, in Africam Asiamque, deinde ad maximam vrbium Cairum, quam Memphim esse aiunt, legatus peruenit. Ximenius tamen haud propterea retardatus, iter per medias pluitias, pietate & fide laborem vincens, extemplo arripuit. Non est prætereundum quod in Gonzali Ouetensis commentariis reperi, occurrisse scilicet puellam custodem ouium feretrum reginæ ducentibus, quæ sciscitata cuius id cadauer esset, pro huiusmodi (inquit) magnum triumphum: nam hodie è seuerissimis quibus coercita tenebantur repagulis, soluuntur. Cuius vox cum rerum euentum tam certum habuisset, vaticinii loco tunc est habita. Postridie eius diei, quo Ximenius Taurum accessit, in primo illo post reginæ obitum congressu adeo fortem animum, vereque regium Ferdinandus ostendit, vt obuius Ximeno ad cubiculi ianuam procedens comiter & hilariter exceperit, & manifesta signa exhibuerit lætitiæ, ob Ximenii præsentiam conceptæ: quod incredibili gaudio vniuersos qui aderant affecit. Nam hætenus rex in mœrore & lachrymis squalidus, consolationem nullius admiserat. Dum sedes antistiti deferebatur, rex nihilominus honoris causa stetit: quod à nostris regibus in Hispania, non nisi viris meritis, quorum prudentia & fides spectata sit, exhiberi, & id perraro, solet. Poterat hoc sane blandientis regis obsequium videri, Ximenium iam ea arte captantis ad novos tumultus & rerum mutationes, quas ex Isabellæ reginæ obitu propeoiem futuras præuidebat, nisi iam olim frequentibus exemplis quanto eum in pretio haberet, quantumque eius dignitas sibi curæ esset, in omni oblata occasione declarasset. Memini, me aliquando de his rebus cum Didaco Lupo Aiala Ximenii intimo & fidissimo ministro agentem, audisse quid ab rege Garrouillis, municipio in Lusitania Cauriæ proximo, esset factum. Accersiuerat eo Ximenium rex, vt de principis filii morte reginam certiorerem faceret, & piis verbis confirmaret. Meridiabatur Ximenius, custosque Didacus Aiala pro foribus erat. Rex Ximenium allocuturus insperato aduenit. Extemplo Didacus fores cœpit recludere, vt dormientem excitaret. Sed rex vetuit, & commoiori (inquit) tempore veniam. Ergo Ximenius tam honorifice à rege susceptus, ferme duarum horarum spatium semotis arbitris cum illo collocutus est, domumque corpus curaturus discessit: erat enim è proximo itinere admodum lassus. Eo digrediēte rex honoris causa extra cubiculum processit, & cum Ximenius se in genua dimitteret, quod se rā insigni comitate prosequeretur: rex etiā caput detexit, & hilari vultu dimisit. Sunt quidē hæc parua & minuta, sed à regibus apud nostros subditis exhibita, multum momēti & admirationis adferūt. Executores testamenti singulis fere dieb. conueniebant. Hi autē fuerūt, rex & Ximenius, Antonius Fōseca, & Ioannes Velasquides, Didacusq; Deza Archiepiscopus Palentinus, & Ioannes Lopides Casaraugustanus eius secretarius. Hi de rebus ad rempub. pertinentibus, magna cura & consideratione, inter se diligenter consultabant. Rex interim hilarior solito per oppidivicos, Ximeno adhortante, obsequitabat, & consuetis remissionibus paulatim in terrorem depo-

deponebat. Tunc fuerunt promulgatae leges Tauricae, quae Isabella reginae prouidentia, ad reip. felicitatem, & ad lites dirimendas praesentissimum remedium, de Ferdinandi coniugis, multorumque in ea re peritissimorum virorum consilio, excogitatae & adinuentae sunt. Ex testamenti reginae clausulis, tres sunt quae potissimum ad regem pertinebant: & quarum cognitio ad ea quae postea dicenda sunt necessaria videtur. Prima, ut Ioanna filia ab Hispania absente, aut laboris sua regna administrandi recusante, aut minus id propter aliquam priuatam causam facere valente, Ferdinandus maritus rerum summam praesesset: donec Carolus ex Philippo & Ioanna maior natu filius, vigesimum annum aetatis attingeret. Nam de Philippo genero, aut quod illi peculiariter infensa, quod filiam indignè tractasset, aut quod Hispanis rebus moderandis quarum instructum esse existimabat, nullam omnino mentionem fecit. Altera, ut in rerum a Ferdinando marito gestarum, & laborum in Granatensi prouincia expugnanda susceptorum memoriam, praemium decies centena millia nummum, nec non dimidiam ex nuper repertis antipodibus prouentuum partem, quoad vitam superi concessissent, quotannis perciperet. Tertia, ut trium opulentissimorum equestrium ordinum sancti Iacobi, Balatrauae, & Aicatarum magistris, quae indulgente Romano Pontifice magistrorum officio abrogato, quae regiae potestatis aemuli tranquillitatem reipubl. laederent, Ferdinandus & Isabella reges non ita pridem sibi vindicauerant, per vitae suae tempus potiretur. Curauit enim ut administratione regnorum commissa, & tantarum opum prouentibus, nihil pristinae mariti auctoritati praeter regium Castellae titulum detrahi videretur. Proceres illi quibus Aragonium nomen infestum erat, Ferdinandi regis praesentiam auersantes, ad haec simulatque vulgata sunt fremere: Philippum, cuius ingenio parum propter aetatem callido, se abufuros sperabant, accersendum: Ferdinandum ad patria regna primo quoque tempore pellendum, urgere. In hoc praeter ceteros Emanuellus, qui diu apud Maximilianum Caesarem Ferdinandi legatus fuerat, totis viribus incumberebat. Is enim siue patrimonii dilatandi causa, siue potius primas partes apud Philippum habendi cupiditate, simulatque regem nam obiisse intellexit, ad Philippum regem conuolauit: apud quem omni adnitebatur studio, ut nihil eum socero pacisceretur: sed ut is quam primum e Castella discedens ad haereditaria regna, quibus deberet contentus esse, migraret. Non nihil Ferdinandi pectus hac animorum & rerum mutatione infractum fuit. Et constans ille aequi & boni, vxore viuente, vindex, affectibus procerum non nihil indulgere cepit, & Aragonium secessum formidare. Neque tantum praeteritorum temporum, rerumque gestarum ratio apud eum valuerunt, quam praesentis status inuersio: quae nimirum suas cogitationes de magnis negotiis absoluendis retardabat, comprimebatque. Quae dum Ximenius adinuertisset, vir robusto & incorrupto animo, omnem operam & curam pollicitus ad eius dignitatem tuendam, nutantem animum regis confirmat: virosque aliquot spectatae fidei ad Philippum generum mittendos adhortatur, qui eum Hispanicarum rerum rationem edoceant, & cupidos rerum nouarum regulatorum animos detegant: qui mutuarum rerum similitudine, suis commodis seruire satagerent. Adolescentem rerum imperitum, nullosque veteratores aut vafros homines adhuc expertum, multo tutius in soceri fidem, qui horum hominum multos iam annos notitiam habeat, quique solam eius regiam maiestatem conseruare & augere intendat, quam in eorum praedam venire, qui ex eorum discordia rerum suarum incrementa captant. Neque enim generum regem esse abnuere: in cuius rei testimonium, in medio mœrore & iustissimis lachrymis, eo ipso quo coniunx morte praerepta est die, regio se titulo spoliavit, nomine tantum administratoris sibi in Castellae regnis assumpto. Veniret ille modo cum Ioanna vxore, & experiretur non tantum cupidum regnandi socerum esse, quam pessimi delatores dixissent: qui velut furiae facibus accensis, utrunque curabant inflammare. Huic reigerendae praeficiuntur Lupus Conchillus, & Michael Ferrera Aragonenses iuuenes: ex quibus Conchillus priuatum mittebatur, ut quando Philippus apud Belgas moraretur, Ioannae semper reginae adesset, & quidquid rei secretioris filia cum patre Fernando tractare vellet, eo tantum arbitrio fieret. His rebus ita constitutis dum omnia suspensa & in expectatione sunt, anni m. d. v. ferme tertia pars iam elapsa erat: Ferdinandus nihilominus administrationi reipubl. intendere, & Castellani regni utilitati, in cuius ille motibus comprimendis, & finibus amplificandis, tantum periculi & laboris exhauserat, prospicere. Ximenius vero a reip. negotiis parumper liber, qui religionis & diuorum eximius cultor, semper aliquid secum versabat, quod hunc tam pium affectum incenderet, in memoriam reuocauit diui I. dephonsi corpus Zamorae asseruari, quam Senticam olim appellatam esse nonnulli existimant, & XVI. millibus passuum a Tauro distat. Incessit ergo illum mira quaedam cupido visendi, & venerandi reliquias viri sanctissimi, qui & Deiparae virginis munere & alloquio

perillustris est, & ecclesiæ Toletanæ pontificatum ad eò integrè & vigilanter tempore durissimo, dum schismata & hæreses vigeant, administravit, ut diuinos sibi honores inter diuos relato comparauerit. Dolebat Toletanam ecclesiam eo esse thesauro spoliata, & nihil magis ex illa calamitosa Hispaniæ vastatione, quam sub Roderico ultimo Gothorum rege sustinuit, in familiari colloquio deplorabat, quam sanctissimi Ildephonsi corpus, vestemque sacram, per virginem matrem cælitus ad eum deductam, quæ in Ouetana ecclesia est, à templi Toletani adytis per alienas sedes exulare. Per opportunus ad eam rem gerendam Petrus Biuerus vitus est: tum quòd equestri ordini Zamoræ ciuis esset, & in sacerdotum ciuiumque senatu permultos cognatos, & amicos, quorum id opera & patrocinio fieret, habebat: tum etiam quòd intimus & carus Ximenio, optimam operam patrono erat nauaturus, ut voti compos fieret. Eius ergo auctoritate & cura id duntaxat impetrari potuit, ut quàm dissimulanter id fieri posset, Ximenius Francisco Ruizio sodale, & duobus à cubiculo ministris comitatus, toridemque anteambulonibus, Zamorã de nocte occultus veniret. Accipit ergo conditionem lata fronte Ximenius, gratis pro tam sedula cura Biuero actis. Cùm omnia iam apparata essent, subito Zamorenses mutatis animis, ne se Tauro moueret per eundem Biuerum renunciant: neque enim de ea re tam arcano consilio potuisse tractari, quin ad notitiam multorum dimanauerit: qui tam grauius & molestè tulerunt, ut vniuersa Zamorensis ciuitas fortunarum omnium discrimen, suorumque ciuium internecionem subire parata sit potius, quam facultatem vllam dare Ildephonsi corpus cernendi. Quæ autem tam subitæ mutationis causa fuerit, nihil pro certo compertum habeo: nisi quòd nonnulli ridicula & pro tempore conficta excusatione, religione quæpiam prohiberi se dixerunt: vocem scilicet humana augustiorem è penetralibus, vbi Ildephonsus asseruatur, prodeuntem audiuisse, quæ manes sanctissimos sollicitare vetabat. Sed verisimilius est, potentissimi hominis & intrepidi ingenium timuisse, ne quid de possessione quondam sua tentaret, aut graues lites intenderet sanctissimis reliquiis conspectis, quæ diuinum odorem vndiq; spirarent, vereq; illam puritatem retinerent, quam Ildephonsus olim in illo exuuiò coluit. Experimento enim constare, eamq; esse rerum naturam, ut quæ sub aspectum veniunt acrioribus stimulis animos hominũ commouere soleant. Aegrè id Ximenius tulit, qui delusus à Zamorensibus videbatur: & illorum sententia cognita, quantum (inquit) priuati hominis conditio principis fortunæ præstat: Nam si ego detricto, ut olim solebam, sacco indutus, ad Zamorensium ecclesiam venissem, sine vllò negotio, quod frustra rogavi essem assecutus. His dictis omnem deinceps huius rei curam proiecit, & rege Segouiam concedente, Tauro Complutum reuertitur: quanquam in quorundam scriptis reperio regi comitem semper fuisse, donec Ferdinandus & Philippus conuenerunt. Sed verisimile non est, cùm tot res Ximenius Compluti interrupta reliquisset, difficultatis & laboris plenas, quib. absoluendis eius præsentia necessaria erat. Interea reip. rebus è clanculariis consiliis, & occultis congressibus, in lucem se efferentibus legati duo è Belgis venerunt, Philibertus Burgundius Veranius princeps, & Andreas Burgius patria Cremonensis, Italo ingenio, & literarum studiis clarus: alter à Philippo genero, alter à Maximiliano Cæsare Philippi patre, ad eas res omnes, quæ non mediocriter reip. statum perturbabant, cognoscendas & tractandas missi. His in primis mandatum erat, Emanuelle aliisq; Hispaniæ proceribus omni vi & studio id contendentibus, ut Ferdinandus Castella cederet. Erat regi adolescenti & imperandi cupido facilè persuasum, speciosam quandam seruitutem se sub Ferdinandi tutela acturum, dulciq; illa regnandi libertate sub foceri pædagogica disciplina cariturum. Belgis verò, qui Philippo intimi erant, Hispanarum opum auaritate captis, ingentia lucra proposita fuerant, si inter focerum & generum fœdus nullum iniri permitterent. Quas ob causas nihil aliud à legatis extorqueri poterat, quàm ut Ferdinandus Ioannæ filiæ patrimonio relicto, in sua regna quamprimum discederet. Qua vna re tumultuantium regulorum studia, cæterorumque omnium, qui nouis rebus inhiabant, mirum in modum augebantur, & gliscebant. Dabant naturæ degeneris documentum, quòd impudenti insultatione, regem de ipsis, & reip. optimè meritum, vellicabant & perpungebant. Quibus ille altissima patientia dissimulatis, aut aliorum quàm fierent acceptis, temporis successus expectabat. Res enim ipsæ se demum proditurae erant, & Philippus malo suo doctus sententiam suam erat mutaturus. Sed subito exoritur, quod non mediocriter Ferdinandi animum, quantum vis excelsum, & fortunæ ictibus superiorem, debilitauit, & penè infregit. Lupus Conchillus, quem ad Ioannam reginam supra fuisse missum demonstrauius, cùm eam de his rebus certiore faceret, procerumque artes & consilia declararet, quibus Philippum coniugem à patre Ferdinando abalienare conabantur, parentem per literas secretiores adhortatur, ut si quid

quid apud eum carissimæ filix preces valerent, nullo modo ea regna desereret, quæ ipse vna cum Isabella matre, tot seditionibus & tumultibus nutantia, tot hostilibus armis vicinorum Maurorum impetita, securitate perpetua stabiliuerant. Quod si ad id, præter ius ex testamento reginæ Isabellæ, solennes tabulæ necessariæ essent, quibus facultas regni administrandi, donec Philippus in Castellam appelleret, daretur, se vel nolente marito quamprimum missuram. Quare curis & molestia liber degeret: nam simulatque in Castellam ventum esset, omnia ex eius sententia componenda fore. Has literas, Conchillus Ferreræ, quem supra consiliorum participem cum eo ad reginam venisse diximus, ad Ferdinandum perferendas dedit, quod nemo ad id exequendum aptior quam vir Aragonius videretur: qui & soli natalis communitate, & multorum beneficiorum causa, quibus illum cohonestauerat, Ferdinando regi obstrictus erat. Is autem siue timore deterritus, ne si res palam fieret, Belgis pœnas atroces daret, siue captandi Philippi cupidus, parum fidei & officii memor, rem vniuersam ad Philippum defert, eique literas in manus tradit. Philippus postquam mittendarum literarum & totius consilii authorem Lupum Conchillum fuisse intellexit: iracundia percitus, tanquam nefario in crimine & capitali fraude deprehensum, in tetrum carcerem detrudi iubet: vbi loci pœdore & vligine caput intabuit, & defluuium capillorum passus, vitæ periculum subiit. Id medicaminis viribus, quo se petatum eo tempore aiebat, Conchillus accidisse arbitratur: atque ita in familiari colloquio senex olim iactabat, mentem sibi postea per interualla vacillasse. Nec Conchilli pœna Philippus contentus fuit: nam vniuersam vxoris familiam, Aragoniorum hominum, causariis missi-
 onibus atque adeo cæterorum omnium, quos ad Belgas venienti pater tradiderat, obdu-
 rato animo immutauit, paucis duntaxat retentis, quibus ne se incerto in Hispaniam scriberent, seuerissima admonitione edixit. Ferebatur etiam Philippus cum Gallorum rege Ludouico fœdus iniisse, ad deturbandum è Castella socerum si per vim aliquid tentasset. Nam Carolo Philippi filio Claudia Ludouici filia, maximis conditionibus despondebatur. Galli tamen proceres id non probantes, pacta cum Philippo conuenta mutarunt: & Francisco Angulæ regulo, ad quem nisi Ludouico proles virilis nasceretur, sceptra de more maiorum pertinebant, elocata est: ne minoris Britannix successio, cum Claudia materni iuris & patrimonii hærede, ad Carolum postea deuolueretur. De his omnibus Ferdinandus certior factus, cum se peruersis corruptisque Belgarum studiis foris vrgeri cerne-
 ret, domi vero suorum ingratitude & inuidia premi, minime esse malis cedendum ratus, Ximenium confestim accersit, vt illum regulorum potentix opponeret, qui apud Belgicos legatos, in regis contemptum assidue versabantur: & vt cum eo conferret, quid super Conchilli vinculis esset agendum. Quod quamuis alta dissimulatione celauerat, animo tamen hærebat, præsertim postquam aperta simultate & odio rem agi vidit. Paruit statim Ximenius, regi que suo tot difficultatibus & molestiis laboranti, deesse noluit. Venit citato itinere Segouiam, & regem monumentis gestarum rerum clarum, Castellæ Reipub. amantissimum, mansuetudineque morum commendabilem, cuius in omnes Castellæ regulos extabant merita, vno aut altero ex proceribus, qui aut propter sanguinis coniunctionem, aut propter intimam familiaritatem eius dignitatem tuebantur, comitatum inuenit. Cæteri enim (vt dixi) apud Philibertum & Andream legatos assidui, omni insultationis genere regi suo bilem mouebant. Ximenius incertis omnibus Segouiam ingressus, vt erat de via puluerulentus, antequam regem saluaret, legatos qui iam epulis paratis discumbere volebant, ad se quam primum venire iubet: res enim esse maximi momenti, quæ se festinandum Segouiam venire coegissent: nec vulgare periculum emerfurum, nisi in tempore succurreretur, omnemque moram quæ rebus gerendis semper nocuit, nunc perniciosam insanabilemque fore. Commoti sunt legati Belgæ, quamuis proceribus id extenuantibus, atque vt inanes terrores contemnentibus. Gratiarum igitur se Ximenio agere pro suscepto labore benigne respondent, & se à prandio ad illum venturos, & ex eius præscripto omnia effecturos, quæ ad remp. pertineant, promittunt. Instat Ximenius vt relictis epulis properent, neq; enim id genus negotium esse, vt dilationem vllam pateretur. Parent legati, & in regiam quo iam se ille contulerat veniunt. Egit primo de Philippi rebus prudenter satis & grauer: & improbare se dixit, quod soceri probitati & candori diffidens, sese vulturibus deuorandum committeret, lupisque hiantibus prædam appareret. Deinde de Conchilli carcere, & Aragoniorum amandatione, rei indignitatem verbis etiam exaggerans, quod Philippus leuibus de causis tam graua animi exulcerati signa aduersus socerum, de illo multis in rebus benemeritum dedisset. Quare nuncios per equos dispositos ad Philippum mittendos censet, per quos de Conchillo dimittendo, atque in pristinam dignitatem restituendo, cum illo agant. Nam si vltius progredieretur, videret ne soceri animum ad-

uersus se irritaret: cui nihil aliud quàm reip. Hispanæ commodum curanti, non de futura esse opumatum studia, qui illum quantumuis Gallico præsidio & potentia instructum, donec sanius consilium reciperet, ab horum regnorū accessu prohiberēt. Attoniti ad tantam dictorum libertatem legati, & durum Ximenii ingenium cognoscentes, ne quid nouarum rerum in tam iusta indignatione, partim rex multitudini carus, partim antistes potentissimus molirentur, antequam dapes repeterent, nuncios cum literis ad Philippum miserunt de rebus per Ximenium tractatis: monentes vt omnia in melius mutaret, donec ipse in Hispaniam veniens, rebus pro voluntate compositis, scepra teneret. Nūc verò Ferdinandum & Ximenium timendos esse, qui reip. commodis tuendis, eisque proculdubio studentes ni eorum voluntati obtemperaretur, magno ad res gerendas impedimento futuri erant. Hæc postquam Philippo, intimisque suis renunciata sunt, cuncta ex Ximenii præscripto fiunt. Conchillus vinculis liber in dignitatem ablatā restituitur, & de fœderibus cū focero agitur. Ille vt erat perspicaci ingenio & prudentia præditus, nihil firmum fore eorum quæ tractarentur prædiuinās, dum hæc cum genero agit, Gallum ad amicitiam inuitantem, quanuis omnia superiora petentem, non abnuente Ximeno recepit. Ximenius ab hoc tempore vsq; ad regis Philippi mortem, & Ferdinandi in Hispaniam reditum, magna reip. vtilitate variis procellis per id tempus perturbatæ, nunquam à regio comitatu discessit. Mittuntur ad Gallum legati Cifontius comes, & Thomas Malfelitus Aragonii senatus præfectus: quib. authoribus, etsi iniquissimis conditionibus, fœdera tamen percussa sunt. Gallus iuri Neapolitano cederet, dummodo Ferdinandus Germanam neptem quanuis ipse ætatis multò prouectioris esset, vxorem duceret (erat enim duo de viginti annos nata) cui Ferdinandus rex maior erat auūculus: nam ex vetusta Foxiorum comitū familia paternum genus, maternum à regio Aragonum & Cantabrorū stemmate ducebat. Quod si germana absq; liberū successionem decederet, vrbs Neapolis atq; adeo vniuersa regni pars, quam Federico deturbato Hispanus & Gallus partiti fuerant, rursus in potentiam Gallorum veniret: atque in summam, vt videbatur, Hispanorum iniuriam, quibus fusi sanguinis, & ingentium laborum præmium, iure belli oppida quædam & vrbes hostium donatæ fuerant, rursus prioribus dominis totius defectionis authoribus, Aragonio nomini infensissimis, restituerentur. Post hæc quingenta aureorum millia decennio pēderentur, in singulos annos continuos quinquagena. Quæ etsi Ferdinandi authoritati, qui paulo ante de Gallo tot deuictō præliis triumphauerat, non mediocriter officiebant, & partā gloriam magna ex parte obscurabant, non reiicienda esse eo tempore visa sunt. Postquam hæc Philippus rescieuit, indignissimè tulit: & cū se à Gallo delusum esse sentiret, ac soceri vires multum ea affinitate adauctas, quanuis indignabūdus pacem cum socero inire cogitur: & cum vxore in gratiam rediens, tabulas tandem ad eum mittit, quibus regnorum administrationi æqua cum ipsis potestate præficitur. Salmanticam interea Ferdinandus & Ximenius vna è Segouia venerant, vbi mense Decembri Ximeno nutiatum fuit, Petrū Furtarum Cazorlæ præfectum, Guadalaiaræ è viuus decessisse. Eius prouinciæ cura quoniam ad eū pertinebat, statim viros strenuos & industros illic mittit, qui omnes præsidiarios custodes, iurisiurandi solenni religione post Furtati mortem iam exolutos, sibi denuo de more obstringerent, & publicæ tranquillitati prouiderent: ac vectigaliū prouentūq; collectioni, quæ solent in huiusmodi rerum occasionebus rapacissimo cuiq; prædæ esse, diligēter & studiosè attenderent. Hac diligentia, qua in omnibus rebus tempore semper necessario est vsus, animos hominū quietos continuit: cunctosq; motus & seditiosas cogitationes e pectoribus eorum euulsit. Nihil ultra ea de re tunc constituendum esse existimauit, sagaci (vt nonnulli dicebant) consilio, vt negotio in posterum dilato, regi de se benemerito occasionem pro aliquo intercedēdi præriperet. Quanuis differre se aiebat hoc negotium in apertius tempus, quādo regis animus hilarior esset, & minus curis premeretur. Est verò Cazorla (siue magis Castorla appellare libet, nā ita ab historicis nostris vocitari deprehendo) antiqua (ni fallor) apud Strabonē Catastaon: nā haud procul ab ea Segura mons est, quæ argentū vocat, vnde Bætis fōtes erūpunt: & adhuc nostra tēpestate plūbi & aliorum metallorū fodinæ sunt, quarum ēr Strabo meminit. Ea quoniā olim à Roderico Toletano Antistite, viro præter insignē, prout illa tēpora ferebāt, eruditionē, & in pace & bello claro, è barbarorū imperio liberata fuerat, Ferdinādo tertio Hispaniarum rege id benignissime cōcedēte, in Toletanorum pontificum ditionem venit: in quorum potestate trecentorum annorum & amplius spatium durauit, donec sub Ioanne Tauera, ad Camarasū Francisci Cobi filiū trās lata fuit. Instabāt interea Ianuarii Calēdæ, nouaque omnia cū noui anni luce, qui supra millesimum d. v. r. numerabatur, ex fœderibus inter reges ictis, nō siue magna bonorū lætitia sperabantur. Nec eos fefellit euētus: nā octauo idus Ianuarias, quo die Magorū ad Christum

Christum natum adorandum aduentus religiosissime à nostris colitur, publica præconum regionum voce, concordia regis Ferdinandi cum eius liberis pronuntiatur. Quare regia deinceps diplomata Ferdinandi, Philippi, & Ioannæ nomen præferrebat. Non deerant è senioribus sinistri vates, qui longa rerum experientia, & grandis ætatis vitio, omnia in peiorem partem detorquerent. Nam in eum vsum tantisper simulari dicebant, donec Philippus in Hispaniam se reciperet, & socerum in Aragoniam pelleret. Illam enim diplomatum præfationem in qua Ferdinandus prænominabatur, quem nullo in loco positum vel lent, oppido quam ingraram Philippo & Belgis futuram. Ferdinandus statim Segouiam rediit, vt venatione se oblectaret, cuius studio & exercitatione mirum in modum recreabatur. Vere ineunte certior factus est, Philippum & Ioannam vela fecisse, propediemque in Hispaniam appulsuros. Supplicationes pro eorum prospera nauigatione ad diuos omnes susceptæ sunt, & non contemnenda nummorum summa per sacerdotum collegia, & per sacrarum virginum contubernia distributa. Quare Segouia discedens, Valleoletum (quæ antiqua Pintia est) proficiscitur: vt Oceano propinquior, simulatque compertum habuisset Asturum terram eos attigisse, qua è Belgis soluentibus veniendum erat, facile illis obuiam procederet. Illi interea maris inconstantiam experientes, tempestatibus grauissimis iactati, vt. Calendas Maias magnum Calletix portum deuenerunt, olim Brigantium, nunc Corunnam dictum, quasi Columnam (Incolæ enim sic turrim vocabant) non quod ibi ab Hercule secundæ columnæ, quod viri docti nonnulli crediderunt, eo in loco collocatæ sint, decepti (vt opinor) fabella quæ inter nostros circumfertur: turrim illam ab Hercule constructam, in qua speculum arte quadam arcana posuerit, in quo naues vel longissimo spatio distantes contemplari liceret. In tam ridiculam opinionem ignoratione vocum sunt delapsi. Nam cum turrim speculam vocarent, speculum illi, quod diximus, confinxerunt. Sed quoniam hanc Augusti turrim titulo esse memorabilem nonnulli authores tradiderunt, adscribemus & titulum, qui seorsim ab ipsa turri insculptus est, optima fide transcriptum.

M A R T I
 A V G. S A C R.
 G. S E V I V S.
 L V P V S
 A R C H I T E C T V S
 A. F. D A N I E N S I S
 L V S I T A N V S E X V L

Simulatque Ferdinandus reges aduentasse rescivit, iustis itineribus Valleoleto Compostellam contendit. Post eum Ximenius viæ se dedit, primoque ipso quo discessit die, Villumbrale oppidum peruenit, suæ ditionis municipium, lampadum oleo templi Toletani à maioribus religiose dedicatum, bis decem millia passuum Valleoleto distans. Quo pacto autem à Toletani Pontificis ditione longe sepositum oppidum in ipsius potestatem venerit, non grauabor recensere, quemadmodum in templi Toletani adytis scriptum deprehendi. Alfonso octauus Hispaniæ rex, cui crux in aere se ostendens victoriæ aduersus Mauros significationem certissimam dedit, Ferdinando Sanctio, qui regis abaco præfectus erat, ob sedulam in munere suo obeundo operam, id oppidum dono dedit. Ipse vero siue colonorum molestias non ferens, siue potius animi pietate inductus, quam Alda vxor, scemina religiosissima fouebat, cum Roderico Ximenio Archiepiscopo Toletano pactus est, se illi oppidum cum agris communibus traditurum, modo pensionis annuæ nomine, aureos denarios trecentos, & frumenti Toletani quinquaginta trimodios susciperet, hi è Compluti prouentibus, illi è salinis Villinchonis, in spartario tractu pendendi. Hæc pacta Ferdinandus tertius Hispaniæ rex, Alfonsi octaui è Berengaria nepos, templi Toletani & Pontificatus eximius cultor, vt fierent benigne permisit: & diplomate regio testatus est, se id municipium cum vniuersa regiuncula subiecta, Toletanis pontificibus concedere, eo pacto quo Alfonso eius auus Ferdinando Sanctio donauerat, qui ei à custodia poculorum erat. Fuit hic Ferdinandus tam insigni erga Deum pietate, vt inter omnes Hispaniæ reges Sancti cognomen obtinuerit: multisque præliis cum Mauris confertis, victor spoliis onustus redierit. Nam Cordubam, & Hispalim, clarissimas vrbes, atque adeo maiorem Bæticæ partem, diuina ope & auxilio è Maurorum tyrannide recepit. Huius optimi regis beneficio augustissima templi Toletani tecta debentur: quæ, cum adhuc per centum, & amplius annos, ex quo ea vrbs in potestatem Christianorum venerat, Arabici delubri formam retinerent, miserimam illam Hispaniæ cladem probroso quodam monumento referebant,

curante id Roderico Antistite, viro grauissimo & magnanimo, in eam faciem exaedificata sunt, qua Christiani homines vti consueverunt. Huic rei exordiendæ Ferdinandus rex, & Rodericus Antistes, præclaro exemplo auspices fuerunt, primos in templi fundamentis lapides venerabundi collocantes. Ea nondum quadringentorum annorum spatio, in eum fulgorem & maiestatem creuerunt, vt nihil illis augustius in toto Christiano orbe visatur. Nam paulatim ex religiosorum principum & piorum hominum liberalitate, ea sacrorum reddituum portio quæ fartis tectis curandis cedit, octogies centena millia nummorum summam efficit. Altero postquam Ximenius accessit die publice sacris in templo interfuit: & quoniam agrorum squalore, & pluuiarum aquarum inopia, eo anno vniuersa Hispania laborauerat, hominum animi afflicti erant: placuit religiosissimo præfuli, post peracta sacra, vetustum quod extra oppidum est facellum adire, quem omnes supplicantes secuti sunt, crucis vexillo (vt solet) præeunte & sacerdotibus in vestibus lineis vtrique procedentibus, pluuiæ eliciendæ causa. Ea ingens & copiosissima antequam in oppidum rediretur effusa, & per plures dies continuata, non solum circum circa regionem, sed cæteras omnes Hispaniæ partes admirabili fecunditate affecit. Hoc tantum beneficium Ximenii sanctitate à numine concessum, plerique dixerunt. Hinc ad Ferdinandum properauit: qui iam dudum in Calaciæ Lucensibus, ad Molinam oppidum, quam Ptolemæi Oliuam nonnulli esse dicunt, liberos Compostellam venientes expectabat. Hic aliquot dies Ferdinandus commoratus est: quod Philippus & Ioanna maris tempestate iactati, lente à portu procederent, & homo alioqui in omni negotio attentus, hac mora regulis parum beneuolis occasionem dedit, vt animum Philippi præoccuparent, & iuuenis incauti facilitate aduersus eum abuterentur. Nam quod in Belgis Emanuellus cœperat, cæteri omnes facti-
 onis suæ principes, nouis additis calumniis, perfecerunt. Regem præstantissimum, aut inuidia regni affectati onerabant, aut si id minus probare poterant, consortis esse impatientem criminabantur: & in animo habere, si prolem è Germana vxore suscipere contingeret, Castellanicis opibus Aragonensium potentiam adaugere, eamque nostris sceptris æqualem, aut æmulam facere. Philippus animo infernalissimo Germanæ nuptias semper acceperat, quod eas in suum detrimentum & contumeliam esse factas crederet. Quare his tam opportunis criminationibus aures vsque adeo faciles dedit, vt Compostellam tandem accedens, quo Ferdinandus erat venturus, vt de rebus ad rempublicam pertinentibus cum genero ageret, non expectato socero, quamprimum inde discedere, alioque iter flectere, quam inter eos per legatos Fernandum Vegam, Calletix proregem, & Raimundum Catdonam conuenerat, instituerit, Ioanna que conspectum patri denegauerit, nihilque eorum quæ per præcones Salmanticæ sunt pronuntiata firmum ratumve habuerit. Itaque iter per montium pene inuiorum anfractus, ne sibi obuium socerum haberet, ad Aquas calidas (quod oppidum Orense nunc dicitur) quanta potuit celeritate conuertit. Id vbi Ferdinandus rescieuit, doluit quod parum prudenter Molinæ commoratus, regulos apud generum non anteueruisset, de quorum ingenio & maleuolentia, nihil boni sperandum fuerat. Ergo dissimulato dolore, vt erat in aduersis tolerandis prudentissimus, de tam aperta generi contumelia Ximenio ad se accersito conqueritur: suamque negligentiam damnans, non nihil etiam Ximenium de ea re culpatur, qui cessantem non admonuisset. Ille vero minime in ea re defuisse respondit: & vt memoria repeteret rogabat, quoties admonuisset, vt armatus, & copiis militaribus instructus, res controuersas cum genero componeret. Nam regulorum animi nimium in Ferdinandum exulcerati, haud alia ratione refringi, aut in officio contineri poterant. Sed postquam ei durum & acerbum videri intellexit, vocem compressisse, nihilque amplius super ea re sibi tractandum existimauisse. Quare videret ipse, quid nunc tandem esset faciendum, vt fractis rebus succurreretur: libenter enim se omnia executurum. Conuenit inter vtrunq; vt Ximenius quamprimum ad Philippum iret, eiusq; animo pertentato, daret operam vt omnem conceptam maleuolentiam ex regulorum rumoribus, deponeret: eiusq; animum leniret, & tractabilem, quæ erat dexteritate redderet. Suscepit eius rei curam Ximenius, & ferme sub mensis Maii principium Molina profectus, Compostellam ad Philippum ibat: sed per nuntios, quos præmiserat, cognouit, Philippum Compostella discessisse, atq; via faciliori neglecta, iter impeditius (vt dixi) suscepisse. Doluit Ximenius, & quod nihil iam fieri à Philippo videbat, & quod bona spe esset frustratus. Nam sperabat Ferdinandum à genero opera sua Compostellam vocandum, atq; inde coniunctis animis Castellam bonis auspiciis ingressuros, & sine vlla æmulatione aut similtate, de rerum summa simul consulturos: hac vero publica mutua concordia imagine regulorum & vulgi animos conquieturos. Cæterum ea itineris muta-

mutatione palam fecerat, se socerum auerfari & fugere. Quare nihil iam amplius prætexi poterat, quod Philippi alienationem excusaret. Dolebat etiam sibi occasionem præripi, ad religiosissimam sancti Iacobi ædem accedendi, vbi & sacra celebrare voluisset, & quouis pietatis genere diuum Hispaniæ tutelarem demereri. Cogitur Ximenius Orense diuertere, vt primo quoque tempore Philippum conueniret, gliscentemque illam simultatem coerceret. Iter per montes illos facienti vicus quidam occurrit, in cuius peruetusto & male facto templo, diuæ Euphemix corpus asseruabatur: cuius præsens patrocinium innumeris per eam regionem editis miraculis, cum alii finitimi populi, tum præsertim accolæ Giguri, in quorum tractu Orense oppidum, & vicus ille est, frequenter senserunt. Ad eam
 10 visendam continuo Antistes venit: quam quoniam ob vici inopiam parum pro dignitate contineri comperit, ære suo ædiculam diuæ exædificari iussit, vbi ornatiori apparatu coleretur: quæ postea (vt audio) Orense translata est. Sedecim millia passuum vicus ille ab Orense aberat: & dum his rebus occupatur Ximenius, quantumuis postea festinantius solito iter fecerit, tamen Philippus & Ioanna anteuertentes Orensem peruenerant. Hoc ille moleste tulit: cupiebat enim Philippum, oppidum per celebre ingredientem, comitari. Igitur hora ferme diei sexta, reges intra oppidum sunt recepti: Ximenius vero sub noctis crepusculum, statim Franciscum Ruizium sodalem suum ad Philippum & Ioannam suo nomine salutandos misit, seque venisse nuntiaret, & tempus aptum ad colloquium peteret. Benigne Ruizium Philippus suscepit, & gaudere se dixit mirum in modum de Ximenii aduentu, & vt die sequenti ad se veniat iubet: cuius præsentiam sibi
 20 cum primis gratam futuram humanissimis verbis significat. Gauisi sunt etiam proceres aliquot, qui bonam spem conceperant, eius prudentia & grauissimo consilio controuersias inter reges componendas. Ergo Ximenius postquam sacris interfuisset, ad Philippum venit: qui accedentem omni honoris & comitatis genere, in omnium conspectu recepit. Nam præter primatis pontificiam dignitatem, cui omnem honorem reges nostri deferre consueuerunt, nouerat iam olim Philippus, quanta esset in eo amplitudo, quanta grauitas, & morum sanctimonia. Per duarum & amplius horarum spatium, sine arbitris collocuti, prandio interpellante sunt digressi. Cœpit illico Ximenii domus crebris procerum itionibus frequentari, quos ille omnes incredibili comitate accipiebat, quam prudentia sua ita cum innata seueritate coniungebat, vt nemo eo
 30 aut grauior, aut iucundior sit habitus, quanquam seueritati semper propior. Interea Philippum conuenire non cessabat, deque rebus cum Ferdinando componendis agere: in quibus omnibus postquam satis instructus Philippus fuit, easque cum intimis suis communicauit, ij erant Belgarum principes, Veranius, Laxaus, & Villas, & cum his Andreas Burgo, qui Philippo à secretis erat. Hi ergo iussi sunt ad Ximenium venire, regisque sententiam declarare. Factum est id pridie sacramentalium, idque ad multam noctem. In sequenti die bene mane, postquam diei religioni sacris peractis satisfactum à Ximenio fuit, penetrale ingressus, & cæteris digredi iussis, Vallegium ad se vocat: obseratisque cubiculi foribus, vt ad Ferdinandum epistolam scribat, imitato eius ad vnguem chirographo, iubet. Nam huius rei gnarus Vallegius, sæpe illum scribendi labore leuabat, quoties ad principes viros scribendum erat. Ergo epistolam in hunc modum dictauit: Se cum Philippo genero omni cura & diligentia egisse: intimos suos sæpius conuenisse: quibus regulorum animos aperuisset: vt intelligerent, nihil aliud quam priuata patrimonialia ex regum suorum discordiis adaugere velle: & Ferdinandum virum optimum & de Philippo optime meritum, imo vero de tota Hispania, è medio tollere vellent: quoniam illorum voluntates & consilia percallebat. Quare diligenter viderent, ne regulorum versutia & astu circumuenirentur. Nam si blandis illorum dictis decepti, sese illorum fidei commisissent, re ipsa postea cognituros, quam sana sint eius consilia. Quare rebus suis melius prospecturos, si Philippus sub soceri tutelam receptus, illi se
 40 totum crederet: qui longa rerum experientia edoctus, rerumque nostrarum abunde peritus, quid in Philippi rem esset percilleret, & quo pacto apud eos homines regia authoritas esset conseruanda. Neque enim aliud Philippum agere, qui socero repulso, se Emanuello & cæteris tradebat, quam si crux sibi proprium absunderet, & eius loco ligneum, arundinaceumve supponeret. Socrus solere quidem nuribus infestas esse, propterea quod sexus imbecillitate pati nequeunt filios ab illis alluci, quasi id sibi amoris detrahatur. At soceros semper esse generis beneuolos, eoque magis eorum res curate, omnique studio adaugere & prouehere contendunt, quod sic filiarum commodis, suæque posteritati prospicere certo sciunt. Eum vero potissimum affectum nunc in socero rege acriorem esse, qui virili prole destitutus, omnem spem in filia collocarat: cuius causa natura ipsa urgente, &

propriis compendiis ita exposcentibus pro virili curaturus esset, vt Philippus quem ascie-
 rat in filia coniugium, & sub cuius potestate, iure nuptiarum, tot principatus futuri erant,
 & nepotes item gignendi tanti imperii successores, sibi iam seniori, & corporis viribus ob
 ætatem ferme destituto, iuuenili robore adesset, & regnorum molem sustineret, foci
 prudentia adiutus. Cæterum nihil apud illos, super hac re, tot rationibus effecisse: siue
 quod semper difficile fuit, opiniones quibus semel animus imbutus est euellere, siue quod
 plerique hominum malis consiliis maiorem fidem habent: & quod principes Belgarum
 certi essent, si in foci gratiam Philippus rediret, primas apud illum partes se non esse ha-
 bituros, totamque illam priuatarum vtilitatum conceptam spem in fumos abituram. Itaque
 hanc sibi fenestram occlusam esse cum Ximenius vidisset, sese ad id tractandum conuer-
 tit, vt Ferdinandus in Granatensi regno, quod ipse tantis laboribus & sudore ceperat, re-
 gnaret. Esse adhuc gentes illas libertatis antiquæ, & superstitionis memores, semperque
 nouis rebus intentas: quare hominis præsentia indigere, cuius auctoritatem & cõspectum
 vererentur, quique illos in officio contineret. Nemo vero ad eam rem eo rege commo-
 dior, cuius magna vi & bonis auspiciis tota illa regio subiugata fuit: & cui omnes montium
 & viarum aditus, omnesque locorum stationes notæ essent. Sed cum neque hoc ab ipsi
 impetrasset, qui in primis id sibi euincendum esse persuassent, vt Ferdinandus à Castella
 discederet: alioqui Philippum, neque commode, neque tuto regnare posse: illis tandem
 conditionibus contentum esse oportuit, quæ in reginæ testamento continentur. Nempe
 vt ex bombycini opificii quæstu, qui Granatæ permagnus est, decies centena millia num-
 mum quotannis caperet: & sancti Iacobi, Callatrae, & Alcantaræ, militarium ordinum
 maximis magistratibus, quoad viueret, frueretur: & noui orbis, qui eius & Isabellæ vxoris
 auspiciis patefactus est, redituum (qui tunc quinquagies centena millia nummum, aut ali-
 quanto amplius erant) dimidiam partem sine vlla controuersia perciperet. Hæc pacta
 quamuis fortassis non aspernanda viderentur, non admodum sibi arridere Ximenius di-
 cebat: sed quando aliter fieri, nequiret, illis tandem conditionibus vt non omnino malis
 acquieuisse. A Philippo autem se non discessurum, donec foci & gener in conspectus
 mutuos venirent. Interea de omnibus rebus quæ illic gererentur, certiore eum conti-
 nuo facturum. Hæc postquam ad hunc modum scripta sunt, priuato signo quod diui Frã-
 cisci imaginem tenebat, epistola est obsignata, & Mirandæ cursori in manus tradita, vt quæ
 celerrime posset Molinam contenderet, & regi traderet. Rescripsit ad Ximenium Ferdi-
 nandus literas amoris & benevolentiae plenas: in quibus pro tam sedula opera, qua tam fa-
 cile & tam breui tempore, res tam difficiles & arduas confecisset, gratias agebat. Gratiora
 enim sine sanguine & tumultu mediocria illa sibi contigisse, quam per vim aut tyrannidis
 imaginem maxima quæque obtinere. Nam cum talis mortalium conditio sit, vt non nisi-
 sti (quod aiunt) sapiant, se iam quidem certe diuinare, Philippum tandem malis edoctum,
 eius operam non ita multo post sponte sua requisiturum. Dictum est supra, de Castorlæ
 præfectura post mortem Didaci Furtati à Ximenio prouisum, quoniam iactauerat, vt di-
 ximus, expectare se lætiorem in Ferdinando animum, multis de causis mœrente, & affe-
 cto. At res ipsa in præsentia indicauit, prudentissimum virum noui regis aduentum expe-
 ctauisse, quo suam voluntatem confirmaret. Atque ita cum super ea re cum Philippo e-
 gisset, & aliquando Garsia Villaroello comite ad eum aduisset, vt regis manum oscularer-
 tur iussit, qui illum Castorlæ præfectura benigne donasset. Erat Villaroellus Ximenio ca-
 rus, multisque de causis perquam coniunctus. Nam Garsias Ximenius, de quo diximus,
 Ioanni Villaroello viro nobili, oppidi sancti Martini ad fontem domino, Beatricem filiam
 vxorem dedit: ex qua natus Garsias Villaroellus, de quo agimus, fuit: eo nempe cognatio-
 nis gradu Ximenio propinquus, quem iurisperiti propius sobrino appellant. Hunc omni
 ornamento & honore decorare Ximenius instituit: partim quod in eo præclara indoles
 iam olim reluceret: partim quod Garsia Ximenio patruo, ita se referre gratiam existima-
 bat, pro beneficiis quibus puer quondam ab eo affectus fuerat. Quin & moriens Archi-
 presbytero nepoti legatum reliquit, erat enim Ximenius Vzedæ Archipresbyter, vt alias
 diximus. Philippus & Ioanna, quoniam lassitudinem ex mari contractam, nondum de-
 posuerant, aliquot dies Aquiscalidis corporum curandorum causa se continuerunt. Hu-
 ius vrbs situs in Cilicinis est, olim Amphilocopolis dicta, & deinde Amphilochia: nam
 eam Amphilochus, qui Teucrum ex Troia in Hispaniam est secutus, condidisse dicitur.
 Romanitamen Calletia deuidta Aquascalidas vocarunt, quod prope eam fons sit, cuius a-
 qua tanta inflammatione perpetuo feruet, vt quibus ignis vsum expectare fastidium est,
 aut quos inopia vrget, illic oua, carnes, & obsonia percoquant. Sed præsertim vitularum
 capitibus radendis, quarum ea regio feracissima est, magno est vsui. Nam citra vllam co-
 quo.

quorum molestiam, dicto citius ablatis pilis, coria pura relinquuntur. Thermæ inde saluberrimæ deriuantur, variis ægritudinibus salutare. Sueui, qui ex illa Scythiarum gentium inundatione, vniuersam Hispaniam subiugarunt, ea Calleriæ parte post Romanos occupata, proprio idiomate Warmse appellare cœperunt: id est, lacum, siue flumen, aut fontem calidum (se enim particula aquam significat) quæ cognominatio paulum immutata adhuc durat. Quare non sunt audiendi, qui ab auricopia, quod ex proximo Minio fluuio colligebatur, dictum esse prodiderunt. Per multa in eo tractu sunt, quæ urbem amœnam & nobilem faciunt: sed potissimum excellentis vini abundantia, fructusque varii arborum circum circa adnascentes. Hic cum aliquando ad templum maximum Ximenius venisset,

10 quod Episcopo & Canonicis sodalibus exornatum est, multa perspexit, quæ raritate, & arte commendabantur: & inter alia signum Christi in cruce pendente vetusta indigenarum religione venerabili, iam olim miraculis clarum, eiusdemque (vt ferebatur) artificis qui Burgis huiusmodi signum in Augustiniano cœnobio dicauit, hominû cultu celeberrimû: cuius illud apud Burgeses mirabile circunfertur, quod Iudæi domum pollicem crucifixi clam mutilantis, cruoris riulus continenter fluens, manifesto indicio prodiderit. Locus in quo collocatum erat, non satis commodus Ximenio visus fuit: luce enim totus replebatur, vnde bona religiosi affectus pars detrahebatur. Quare sacerdotes qui eum comitabantur admonuit, vt in aliam sedem transferrent: quam ipse, omnibus approbantibus, designare grauat non est. Viginti ferme dies Aquiscalidis commoratus Philippus, iter susceptum

20 perficere contendit: constituerat enim Pintiam venire, atque inde Burgos: vt ibi publici conuentus haberentur, resque omnes per cuiusque ciuitatis procuratores & legatos, ex Hispaniæ vtilitate tractarentur. Sanabriam, altero postquam profectus est die, Ximenio eum comitante venit: cuius opera & industria curatum fuit, vt postquam iam cum Ferdinando conuenerat, in colloquium etiam veniret, & simultatis depositæ claram apud omnes significationem daret. Obtemperauit Philippus: sed quoniam gnauus aliquis vir necessarius erat, qui & tempus & locum colloquio aptum, & rebus tractandis modum & ordinem constitueret, Emanuellus peraccommodus videbatur. Sed ille rerum aduersus Ferdinandum actarum conscius, nolebat in eius præsentiam, nisi de sua salute tutus, venire. Dati ergo sunt obsides Fadricus Albæ regulus, & Antonius Fonseca, vir inter Vacceos princeps, qui Ferdinando intime cari, eum in omnem fortunam sequi decreuerant. Hi

30 statim vt ad Philippum venerunt, missi ad Ximenium sunt: à quo humaniter & laute excepti, mutua inter eos lætitia, eam hilares noctem transegerunt. Interea Ferdinandus Sanabriam versus iter suscepit, quo Philippus recta venturus erat. Asturica, & Beneuentum in medio occurrebant, qua illi necessario transeundum erat: sed Pimentellus & Oforius teguli, quorum illa oppida erant, parum propensi in Ferdinandum, ne in ea reciperetur edicunt. Quod vt non multum Ferdinandus curauit, qui fortunæ mutationes prudenter ferebat, sic illis multum laudis detraxit. Cordatis enim omnibus iniquum & graue visum est, tantum subditis in eorum nuper dominum licere. Altero post datos obsides die, Philippus Sanabria, ad soceri colloquium, qui non longe aberat profectus est, magna regulorum

40 multitudine, tam Belgarum, quam Hispanorum comitante. Præcedebat manus mille peditum Germanorum, acie ita probe appatata & instructa, vt prælii faciem plane referret. Subsequebantur sagittarii equites, inter quos Philippus vehebatur, sinistrum latus Emanuello, dextrum vero Ximenio claudente. Quatuor ferme millia passuum à Sanabria emenso, Ferdinādus, qui totidem ferme è Riua nigro progressus fuerat, obuiam fit, nihil bellicum aut infestum præ se ferens, sed vt rebus tranquillis & pacificis consueuerat, ducentis è suis stipatus, qui mulabus vehebantur, ense tantum accincti, & vittis puniceis, more patrio capita obuoluti, Hispanicisque palliis coniecti, quæ Caputia vocant, parum ad pugnandum aptis. Qua sane specie innocentiam suam ita Ferdinandus apud omnes commendauit, vt qui vel ei iniquissimi erant, eo tempore fateri cogerentur, neminem vel prudentiorem eo rege, vel moderatiorem esse. Qui iudicii & animis incorrupti erant, non solum eius prudentiam & modestiam laudabant, sed pessimis illis instigatoribus taciti indignabantur, quorum causa, Philippus velut victor insultans, socerum inermem armatus exciperet: cui ob Hispaniæ reipub. conseruationem, totiusque suæ dignitatis amplificationem (vt interim affinitatis vincula taceantur, quæ paternis proxima sunt) multipliciter obnoxius erat. Paululum antequam in generi conspectum veniret, in proximo tumulo Ferdinandus resedit, vt ita locum prætereuntibus daret. Qui omnes eo reuerenter salutato, ordine suo recta procedebant: inter quos armati manipuli pilas ferreas tormentis contorquentes, de militum more salutarunt: & ad iactum lapidis promoti, erectis hastis (nam ita iussi fuerant) vtrunque regem circunstere-

rūt. Ea sane res quæ ferme in cōtumeliā & dolorem ab eius æmulis excogitata videbatur, ampliorem Ferdinando dignitatem attulit. Sic enim factum est, vt proceres qui Philippum sequebantur, etiam qui Ferdinando irati erant, militaribus turmis interclusi, omnem reuerentiam vel inuiti præstiterunt, dum more regio eum salutant. Quos ille omnes comiter susceptos, nulla offensionis significatione data, renidenti vultu dimittebat. Inter eos veniebat Manricus Naiarensis regulus, thorace ferreo indutus, & vitta bombycina circumtectus, quem armiger sequebatur, manu item militum non contemnenda circumstipatus. Huic priuatæ cum Ferdinando rege intercesserant simultates: eoque magis sese hoc apparatus & Philippo commendari, & infestior Ferdinando existimari volebat. Quem ad se Ferdinandus accedentem leniter & blande subridens, Maeste Manrique (inquit) esto hac animi præstantia, semper enim memor es tui, neque vnquam boni militis exemplum præ te ferre desinis. Notabatur enim passim Manricus elatioris & gloriosi animi. Ad quem ille, qualis qualis sum, talē Philippo & tibi me dedo. Garfias Lassus, qui apud Alexandrum vi. Pontific. Max. Legatus Ferdinandi regis fuerat, totam illam salutationem hilariorem & lætiores fecit. Nam cum regem salutaturus accederet, in eius humeros Ferdinandus brachia iniecit, & manibus leniter demulcens (inquit) Garfia tibi gratulor ob humeros latiores, & miror quod spatio tam breui multo obesior factus sis, eo dicto satis facere declarans occultorum armorum sarcinam, quibus vestitus erat. Omnis enim nobilitas sic præmunita veniebat, vt si quid forte Ferdinandus attentaret, parati omnes ad resistendū essent. Prope iam ad cliuum in quo Ferdinandus constiterat Philippus accedebat, cum ille se mouit, & obuiam venienti processit. Philippus statim ac facerem conspexit, speciem se ab equo demittentis dat, & ad pedes eius se proiicientis. At ne id faceret Ferdinandus instat, & celeritate Philippum anteuertit, qui equo hærens detecto capite, manus de osculandas suppliciter petebat. Ferdinandus quantum ex mula licuit vniuersum complexus, caput & genas deosculatus est. Deinde mutuis alloquutionibus, quæ coniunctissimos animos indicarent, se salutauerunt. Hæc in vasta planitie quatuor millia passuum à Sanabria distanti, in omnium ferme Hispanorum regulorum conspectu gerebantur. Sed quo sermones commodius inter se reges confererent, in proximum sacellum, quod forte aderat, ad priuata colloquia secesserunt. Quos Ximenius & Emanuellus, cæteris semotis comitati sunt. Sed cum & ipsi quoque illuc cum regibus ingressi essent, neque id Ximenio place- ret, qui longe ab eo colloquio Emanuellum ablegare cuperet, ad eum statim conuersus, qua erat frontis seueritate præditus, demus (inquit) principibus nostris colloquendi locum: nam est prorsus inurbanum, nos priuatis eorum sermonibus interesse velle. Quare tu hinc discedito: ego vero ad fores obseruans, ianitoris officium in præsentia præstabo. Nihil contra hiscere Emanuellus potuit, sed statim ad regulos digressus voluntati Ximenii satisfecit: qui obferatis sacelli ianuis, tertius apud reges in podio sedit, quod pastores & agricolæ confidendi causa è terra construxerant. Per duarum ferme horarum spatium colloquuti sunt. Multa Ferdinandus exposulauit: quod sibi tam fideliter eius & reipub. utilitatem procuranti, sine vlla ratione diffidisset, & potius fidem iis habuisset, qui priuatis commodis prospicientes, inter vtrunque discordias ferebant. Cæterum, quando iam eo res loci deducta esset, vt sibi necessario è Castellæ regnis discedendum foret, videret quibus se hominibus committeret. Atque simul regulorum sigillatim mentione habita, vniuscuiusque ingenium patefecit: quantum cuique fidendum, quibusque artibus essent tractandi, rex prudentissimus, & earum rerum ob diuturnum vsum probe callens, magna animi solertia declarauit. Sed in primis hortatus est, vt Ximenium quem digito monstrabat, reuerentia & caritate, quæ patri debetur, prosequeretur. Vnum eum esse cuius incorruptis consiliis tuto posset credere, & omnes intimos animi sensus apud eum deponere. Quare ab eius sententia nunquam dissentiret, etiam si quæ mente ipse concepisset, potiora sibi viderentur. Multa enim esse, quæ prima specie inexpertis fugienda censerentur, altius tamen vt homines experientes facere consueuerunt, introspecta, longe alia videbantur, aliamque protinus faciem ostentabant. Eam autem rerum cognitionem, sacrumque per sapientiam vaticinium, non nisi post longum vsum, quem acris & attenda consideratio comitaretur, mortalibus contingere. Se iam diu Ximenii sanctimoniam, atque in rebus gerendis dexteritatem, multis experimentis cognitam habere: scireque se plerisque regulorum res suas priuatas magis cordi esse, quam regum suorum, aut publicas: quorum contiliis si obsequeretur, se non dubitare, quin tandem in eiusmodi rei familiaris angustias esset deuenturus, vt nemo per vniuersam eius ditionem, se vno esset calamitosior, aut miserior. Ita se facturum Philippus recepit, multa que se excusans respondit, quæ

ita tunc aut foceri præsentia commotus simulabat, aut sic rem habere sentiebat. In tam longa autem confabulatione, nec Ferdinandus Ioannæ filia præsentiam à genero petiit, nec contra Philippus cupidissimo patri obtulit: quod animi nonnihil offensi claram Ferdinando & Ximenio significationem dedit. Ergo omni comitatis & amoris specie, regulis vidētib; data, è facello digressi, ad proprias stationes, quæ non longe aberant, proficiscuntur. Erant in agri illius finibus oppidula tria, duobus millibus passuum inter se distantia, quorum ignobilia & obscura nomina præclarissimorum regum congressus æternum celebrabit: ea sunt Vime, Peque, Remesal: in quæ Ferdinandus, & Philippus, & Ximenius corporis curandi causa discesserunt. Horum nominum interpretatio ob Hispani sermonis ambiguitatem, dicacibus hominibus cauillandi & ludendi locum dedit. Nam si quis nomina illa interpretetur, significare videbuntur, vidi, peccaui, comas vellam. Quasi reges pœnitentiæ ducti, quod in mutuum colloquium venissent, inde animis offensioribus discesserint: vt statim perquam manifesta signa sunt data. Nam priusquam inde pœdem Ferdinandus mouisset, nuntium graue & permolestum à Philippo accepit, vt scilicet aliud iter quam Philippus faceret, ne in regione sterili & incommoda, sibi mutuo impedimento essent. Proinde Philippus Beneuentum, Villafamilam Ferdinandus est profectus: vbi variis ludorum spectaculis à Pimentello recreatus, per quindecim dies cōtinuos sese oblectauit. Accidit, vt die quæ agitandis tauris dabatur, Ximenius ad regem sese conferret, ante cuius ædes maximus circus ad taurorum spectacula vndique conclusus, aditum perangustum Ximenio dedit: atque ita paucis stipantibus (nec enim vniuersus eius comitatus admitti potuit) lento, vt solebat, gradu per medium circum pergebat. Et quoniam sole iam inclinante, omnes intentis animis commissionem ludorum expectabant, parum Ximenum transeuntem, quibus ea cura demandata erat, considerantes, taurum ferocissimum emisit: qui illico in Ximenii comites irruens quosdam illorum male multauit: qui interempti proculdubio fuissent, nisi peropportune regia cohors in auxilium accurrens taurum vndique confodisset. Interea intrepido vultu, & gradu composito Ximenius perseuerans, nullam animi commotionem præ se ferens, intra regiam se recepit. Quem vt incolumem Philippus vidit, num tenuisset hilariter rogabat: ille vero negabat, semper enim bene sperauisse de cohorte regia, præsto affutura. Cæterum ad Pimentellum conuersus, iubeto (inquit) oppidi duumuiris, ne tantopere deinceps spectaculorum aut ludorum sint auidi, vt prætereuntium incolumitatem negligant. Pimentellus subridens, postquam (inquit) publica præconis voce de tauro iam emittendo proclamatum est, sibi quisque ô Antistes, si sapit, caueat. Hinc Pintiam Philippus recta contendit, quo item Ferdinandus, quanquam itinere diuerso veniebat. Is cum Tudellam quæ ad Duriam flumen est accessisset, octo millibus passuum à Pintia distantem, Philippumque in villam Muzientem venisse intellexisset, quæ propior Pintia, quam Tudella est, ægre ferebat sibi cum Ioanna filia colloquendi facultatem non dari, cuius vnus causa suæ dignitatis immemor, tot contumelias à Philippo genero, siue potius ab eius deprauatoribus, sustinebat. Quare iterum in conspectum ire cogitur, & generi animum, si quo pacto queat inflectere, Ximenio sequestro pertentat. Eius quidem voluntati per quam inuitus Ximenius annuit: intelligebat enim nihil aliud sic Ferdinandum facere, quam se deridendum inimicis proponere: & suam constantiam, & auctoritatem quam olim in omnibus rebus retinere consueuisset, obscurare & deterere. Conuenit tamen inter vtrunque, vt quoniam nisi Emanuello adiuuante, nihil quod frugi esset confici posset, prius per Ferdinandum Vegam, qui Emanuello intime carus erat, neque à Ferdinando rege alienus, animus illius conciliaretur. Sed quanuis Vega id egregie curauerit, multaque illi præmia, & vberiores ex concordia vtilitates proposuerit, ille tamen nihilo beneuolentior factus, animo iam pridem indurato respondit: Nolle se beneficium vllum ab Aragonio rege accipere: quare ne quid amplius obtundat: hanc esse summam, se quamdiu aliquid apud regem Philippum gratia aut auctoritate valeret, nunquam passurum, vt Ferdinandus cum Philippo in Castella maneat, & simul sceptrum moderentur. Id quanuis Ferdinandus ægre tulerit, nullamque bonam ad res quas parabat spem esse videret, curauit tamen strenue, operam Ximenio apud Philippum nauante, vt rursus antequam Pintiam gener veniret, congregarentur. Id Ranedi ignobili vico quatuor millia passuum à Pintia distante, præsentem Ximenio, circa nonas Iulias factum est. Durioris animi signa in eo congressu Philippus dedit: neque illum foceri auctoritas, neque vlla Ximenii præsentia, à proposito reuocare potuerunt, solum hoc vnum crebrius dictitantem; è reipublicæ vtilitate esse, vt quamprimum Ferdinandus è Castella discederet. Cui Ferdinandus: Quando ita (inquit) animo tuo sedet, ego quidem in Aragoniã ibo, tu ne quid fœdera violes curato. Sic ergo filia conspectu denegato, & omni

spe remanendi abiecta, in Aragoniam profectus est. Fadricus Albæ dux, & Bernardus Ro-
 gius Dianii marchio omnem cum Ferdinando casum subire prompti, fortunæ reflantis in-
 cursiones nihil sunt veriti: nam cæteris amicis regem deferentibus, hi non modo in Arago-
 niam, sed in Italiam quoq; , quo vtriusq; Siciliæ rebus prouidendis Ferdinandus propera-
 bat, secuti fuissent, nisi princeps prudentissimus prohibuisset. At Alfonso Fonseca, Alfonsi
 Fonseca Compostellani Antistitis filius, cum Romam eo tempore priuatis de causis traii-
 cere instituisset, demerendi Ferdinandum occasionem nactus, se illi comitem itineris de-
 dit: & Neapolim officii gratia, cum eo appulit. Decreuerat (vt diximus) Ximenius, nunquã
 à Philippi comitatu discedere, donec eiusmodi turbæ & dissidia inter focerum & generum
 componerentur: sed multo magis id apud se constituit, postquam vidit absente Ferdinan- 10
 do, piaculum esse iuuenem regem in tam lubrica ætate, & dura rerum occasione, fidi con-
 filii egentem relinqui. Proinde vigilantissimis vicariis gregis sui cura demãdata, quoad vi-
 xit Philippus, ei assiduus fuit. Si quid vero in sua diocesi grauioris censure aut animaduer-
 sionis dignum emergebat, vt ad se deferretur iusserat. Dum reges Tudellæ & Muzienti cõ-
 morabantur, crinita stella (quam cometam vocant) in cælo visebatur, ad Arcton inclinans,
 quæ Muzienti villulæ imminere videbatur. Hanc ob rem varii sermones vulgo iactaban-
 tur: alii reipublicæ tumultum & bella ciuilia promittere: alii regi Philippo exitium. Qui ve-
 ro melius de rebus sperabant, vim suam exercuisse ducebant, in Ferdinandi regis discessu.
 Æstatem ferme totam, in vicis Pintia proximis Philippus consumpsit: nam in urbem in-
 gredi pertinaci animo regina negabat. Tandem arte & astu effectum est, vt regina sub pri- 20
 mum Septembrem Pintiam ingrederetur. Quod Pintianis gratissimum accidit, qui splen-
 dida pompa, & solenni apparatu, reges suos accipere expetiuerant. Dum illic commoratur
 Philippus, iurgium Mendozio Zenetensi cum Pimentello Beneuentano fuit: quod in tã-
 tam simultatem creuit, vt vtriusq; familiares & propinqui ad arma concurrerent. Res erat
 cum primis formidabilis: nam Zenetensi Mendoziorum familia præsto aderat: Beneuen-
 tano autem, pleriq; proceres. Zenetensis partes inferiores videbantur: nam quanuis Dida-
 cus Infantatus dux, Bernardinus Cluniensis, Inachus Tendillanus, qui salutandorum regũ
 causa, eo tempore Pintiam venerant, Zenetesi suppetias ferrent, impares cæteris erãt. Mo-
 dicum enim & inermẽ comitatum, qualis togatis conueniens erat, nihil tale timẽtes addu-
 xerant. At vulgari Hispanorum parœmia non ab re inter nostros iactatur, nullibi magis pa- 30
 nopliã requiri, quam in nuptiis & publicis ludis. Id cum Garfias Mendozius Matallanensis
 abbas sensisset, qui populo Pintiano carus, in eo oppido multum pollebat, Michaelis cym-
 balum pulsari iussit, quod nisi magna aliqua de causa fieri non solet, & Garfiam abbatẽ con-
 clamari. Tanta populi armati multitudo ob has voces in Zenetensis domum, vbi Garfias
 aderat, confluit, vt alterius factionis proceres manifestam perniciem timentes, de regis vt
 aiunt voluntate, qui se id non sentire simulabat, nuntios continuo ad Ximenium miserint:
 vt quamprimũ ad Mendocios egressus, seditionẽ gliſcentem comprimendam curaret: qui
 multo ante Bernardini comestabilis suasu, ad id faciendum sese parauerat. Erat comestabi-
 lis Pimẽtello leuir & Mendozis iam olim amicus, quare vtroq; saluos cupiebat. Ximenius
 Cluniensis opera, quo cum amicitia intercedebat, ad hanc rixam componendam est vsus. 40
 Cui, è Zenetensis domo vbi populus tumultuabatur accersito, rei indignitatem, cladẽ im-
 minentem, iustam regis indignationem grauib; verbis ante oculos proponit: & Pimẽtel-
 lum è populi furore, qui eius ædes iam frequens cinxerat, prudentia sua vt liberet, rogat. Il-
 le mula qua forte vehebatur, in Pimentelli domum, tanquã vnus ex aduersariis venit, atque
 Pimentello suadet, vt obuoluto capite in mulã etiam desiliat, si salutem carã haberet. Quo
 facto extra urbem illum abduxit, & populus est delusus Garfia approbãte. Erat Garfias Di-
 daci ducis infantatus patruus Iunqueræ oppidi ad Guadalaiaram dominus, cuius posteri
 gentilitiam adhuc hæreditatẽ Iunqueram tenêt. Vix Ximenius has turbas pacauerat, cum
 ecce aliud euestigio oritur, quod ad se priuatim pertinebat: Gonsalus Gallecus, & Petrus
 Mercatus, è regii comitatus quatuor viris, Franciscum Ribã Compostellanæ diocesis pri- 50
 mis duntaxat sacris initiatũ, certã ob causam cõprehendi iusserunt. De ea re Alfonso Fõ-
 seca Cõpostellanus antistes certior factus, Gonsalũ Vllõã iudicẽ ad eã rã à se legatũ ad eos
 mittit, qui ni ecclesiasticæ iurisdictioni Ribas restitueretur, regios quatuor viros de more
 Christiano à sacris arceret. Quod cum tandẽ Vllõa fecisset, illi ad Ximeniũ primatẽ prouo-
 cant: qui vt erat antiquarũ consuetudinũ religiosus obseruator, iurisq; sibi debiti maximus
 vindex, occasionẽ libẽter arripuit: obsoletãq; illã primatis antistitis potestatẽ auide ample-
 xus, totã causam cõtinuo ad se deferẽdã curat: & per literas suas Cõpostellanũ ex iuris for-
 ma inhibet. Id adeo grauiter Compostellanus tulit, vt durissimo libello, acerbitate & cõtum-
 elia referto, ad Ximenii literas responderit. Huius libelli exemplum Gaspar Quiroga o-
 mniũ

innum bonorum studiorum, sed potissimum antiquitatis cultor, qui ex regis senatoribus vnus ad senatus Italici præfecturam nuper magna cunctorum approbatione assumptus est, copiam mihi benigne fecit. Pintia parum moratus Philippus, Burgos vt decreuerat petere contendit. In eam urbem maxima totius ciuitatis lætitia septimo idus Sept. excipitur: Ximeno in eius urbis vico, cui hortus regius cognomen est, Ioannis Orenzi nobilis mercatoris domus in hospitium datur. Igitur cum Pintia de rebus reip. agi cœptum est, nihil erat parui aut magni momenti, quod non Emanuelli consilio gereretur: cuius (vt diximus) apud regem, non sine magna quorundam inuidia, summa erat gratia. Id cum male Ximenum haberet, cui propositum erat Philippum æque omnib. carum reddere, occasionem sibi dari cupiebat, qua Emanuelli studia reprimeret, & ab eo regis animum non nihil abalienare posset. Erat hoc cum primis difficile, sed vir intrepidi & ingentis animi, nihil ea difficultate deterrebat. Hæc diuinitus optanti est oblata: nam cum Beltranus Saltus, vnus ex iis qui rationibus regis præfecti erant, semel ad Ximenum cum libellis venisset, deq; eis omnib. familiariter cum eo ageret, diplomata quædam ostendit, quibus bombycini opificii quæstus, qui in Granatensi regno (vt diximus) per amplius est, & ex pacto Aquis calidis inito, curante Ximeno, Ferdinando cesserat, redemptoribus in decenniū locabatur. Hoc sibi in manus tradi serena fronte Ximenus postulat: & omnib. inspectantibus medium dirupit, & fragmenta Vallegio eius cubiculario vt asseruet iubet. Ad Beltranū vero conuersus, Hoc, inquit, Beltrane amicitia nostræ dato, quod nō statim vt tibi caput amputetur, apud regem curo: cui tu fidei fractæ infamiā concilias, atq; in tam apertā simultatē cum sui amantiſſimo focero cōmittis. Tactus dolore ob eam rem Beltranus, omnē culpam in Emanuellū, rationum regiarū magistrum, reicere: cuius sc. consilio & iussu, ea omnia cōfecta essent. Nimis graue præsentib. visum fuit, etiā si nemo hiscere audebat, regia chirographa ad hunc modū lacerari. Ximenus ne quem calumniatorib. calumniandi locū daret, priusquam id aliunde Philippus rescuisset, se in eius conspectū dedit: atq; aduentus sui causa declarata, quantum damni, perfidia, & turbationis ex illo chirographo esset emerſurum, planū fecit. Cœpit deinde apud eū grauissime differere, quanta calamitas & perniciēs rebus Hispanicis propterea immineret, quod peruersis quorundā consiliis, nihil ex æquo & bono fieret: parū ei esse cognitas hominū nostrorū mentes. Quare nisi in tempore sibi caueret, non dubitare quin res eo esset deuentura miseriæ & calamitatis, vt nisi à numine aliquo, in integrū restitui non posset. In præsentia vero nullum se præsentius remediū videre, quā vt honesta ex causa Emanuellus aliquo amandetur. Durū id esse Philippo videbatur: quoniā ita se illi, suaq; tradiderat, vt non sine magna molestia ab eo se posse explicari crederet. Cæterum quoniam Ximenii dicta, vtpote ex animo cum prudenti, tum sincero profecta, eius mentem altius penetrauerant, mandatorum Ferdinandi memor, se ipsi totum libenter committit. Multa in medium adducta sunt, in quibus Emanuellus foris occupari poterat: Sed tandē Ximeno visum fuit, vt Romā legatus mitteretur: id enim cum primis honestum esse, & q; nulla iusta ex causā recusari possit. Placuit Philippo, & propediem se id effecturum Ximeno est pollicitus: tamen in eius gratiam molestiam hanc subiret rogat, vt negotia secretioris consilii, quæ singulis diebus Veneris cum rege de more tractabantur, pridie eius diei cum eo communicarentur, & suam sententiam interponeret, quæ multum momenti omni in re esset habitura. Ingentes gratias Ximenus habuit ob conceptam de se opinionem, sed deprecabatur prouinciam, vt quæ inuidiæ cum primis esset exposita, & immensi laboris plena. At cum rex in proposito persisteret, & Ximeno nihil antiquius esset, quam publicis commodis quacunque data occasione consulere, tandem expugnari libenter tulit: atque ita deinceps vsque ad Philippi mortem, non sine magno suæ virtutis testimonio, regii senatus præfectus, cæterique proceres, qui ab arcanis erant, die Iouis ad eum veniebant: nihilque Philippus decernebat Ximeno inconsulto. Viuunt adhuc Toleti ex primaria nobilitate homines, qui hoc memoria tenent. Solent enim adolescentum, præsertim ingenuorum animis, ea virtutis & honoris siue insignia siue testimonia, quæ raro vel viris excellentibus dantur, ob illam gloriæ, ad quam optimus quisque propensus est, cupiditatem, tenaciter hære. Multum debilitari Emanuelli consilia ab hoc tempore cœperunt: ciuiliior deinde, & modestior, non sine multorum lætitia, est factus. Crebro deinceps ad Ximenum venire omnemque illi reuerentiā deferre, simulque secum cogitare cœpit, de eo viro obsequiis demerendo, cuius virtutem & integritatem multo suis consiliis præstare intelligebat. Prælaguisse Emanuellum aliquis posset existimare, quod non multo post Philippo accidit. Nam

XII. Cal. Oct. sese oblectandi gratia in agrum eques processit, vbi equum admissum in gyros aliquot circumegit. Ea nocte, siue quod paulo antequam in campum prodiret, paræ pilæ lusu, quo se crebro exercere consueuerat, delassatus, sudore oborto frigidam

bibisset, non expectata refrigerati corporis constipatione, siue alia de causa, in lentam febrim incidit, non sine lateris affecti suspitione. Petrus Martyr refert in epistolis, accepisse se à Martiano medico, ciue suo, & studiorum socio, Philippum partim animi afflicti taedio, qui se circumueniri à proceribus sentiret, prædamque in dies singulis fieri, partim mole curarum obrutum, eam ægritudinem contraxisse: nam & illum aliquando in secretiori cubiculo, ad hunc modum conquerentem audiuisse. Quis me in has coniecit miseras, & specioso magni regis nomine grauatam in hanc rerum inopiam pertraxit? Mene vel meis stipatoribus & ministris, quos spe præmiorum illectos vix à Belgis reuelli, annua stipendia persolvere non posse, quibus hæreditariæ tantum ditionis meæ præsidio abunde satisfaciebam, & regifico sumptu meam & vxoris familiam exhibebam? Vbi regem ægrotare Ximenius rescivit, eius medicum Petrum Ianguam, sua in arte percelebrem mittit, qui morbi qualitatem cognosceret, & opem qua posset ferret. Belgæ medici ad regem ingredi omnino prohibuissent, nisi Philippus certior factus adduci iussisset. Is ad Ximenium reuersus, in summo periculo regem esse dicit: idque factum Belgarum medicorum ignoratione, qui planè morbi natura non perspecta (abscesserat enim in sinistrum latus non parua sanguinis infecti copia) venam scindere neglexissent. Se tamè ab illis irrisum esse cum hæc diceret, vt qui Belgarum temperaturam & habitum ignoraret. Quare curaret Ximenius quæ facti opus essent, vt in Philippi salute omnino deplorata. Igitur rumore in singulas horas crescente, quo regem deterius multò se habere ferebatur, reguli frequentiores ad Ximenium ventitantes omnes rumusculos ad eum deferebant, & priuatim multa cum eo tractantes rei euentum suspensi expectabant. Tandem ix. Cal. Octob. regem in ultimo vitæ discrimine esse passim vulgatur. Erat totius ciuitatis miserrima species: cum nemo, qui regem in adolescentiæ vigore, veluti florè decerptum, è medio tolli videret, à lachrymis temperare posset. Cõuenire post meridiem in domum Ximenii vniuersi principes, qui Philippi comitatum sequebantur: vbi ad multam noctem, vt fieri solet, varia consilia sunt habita. Postridie eius diei, cum lethali singultu perctus Philippi quateretur, & sensus ferme omnes moribundum destituerent, principum conuentus apud Ximenium denuò factus est, de tranquillitate reip. statim seruanda, quandoquidem res in eo statu esset. Sic enim, quamprimum ille viuere desisset, regio funeri & reginæ consolandæ tutò vacare possent. Erant in eo consilio totius Hispanicæ nobilitatis viri primarii, Mendozius Infantatus dux, Velasus Friasiorum princeps, equitum in Castella magister (quem Comitem stabuli, magnæ apud nostros dignitatis vocabulo appellant) Henricus Methinensium dux, qui in Vacceis sunt, & Egurros nonnulli esse existimant (hunc nostri ob maritimæ oræ præfecturam, Admirantum vocant) Pimentellus Beneuenti comes, Paciecus Ascaloniæ dux, Cueva, & Manricus, ille Alburqueciorum, hic Naiarèsium dux, Rogius Dianii marchio, Aialas Fonsalitanus comes, Emanuellus & Fonseca, rationum apud regem summi magistri. Principio apud eos, de primario aliquo viro designando actum est, penes quem post mortem Philippi summa rerum esset: quandoquidem Ioanna regina parum (vt diximus) mentis compos, & Carolus filius adhuc ætate immatura, minimè essent tam lato imperio gubernando apti. Nonnullorum sententia fuit, vt Ferdinandus ex itinere, quo Neapolim contendebat, quamprimum in Hispaniam accerferetur, quem ad eam rem administrandam commendabant. Multi horum sententiis, siue quòd contrariæ factionis proceres Ferdinandi discessu, odiis satisfecerant, siue quòd neminem ex æqualibus superiorem habere æquo animo ferre potuissent, manifestis signis cœperunt adplaudere. Eset in eas inclinatum, nisi Pimentellus acerbissimè Ferdinando infensus, indignabundus dixisset: Apage obsecro Hispani proceres, nihil vestra virtute indignum decernatis. An quem nuper, quod nobis grauis & molestus esset, tanta animi consensione eiecimus, rursus ad imperium imprudenter admitteremus? An non videtis eum iniuriæ recentis memorem, nostris capitibus insultaturum? & vt est animi sensus dissimulandi & premendi peritissimus artifex, etiam si omnem lenitatem præ se ferat, atque in principio comiter arrideat, tandem pœnas longè contumelia illata maiores, à nobis sumpturum? Vobis quidem liberum erit quod libebit statuere: ego tamè iam hinc in vestro omnium conspectu polliceor, priusquam rex Aragonius Castellæ regna gubernaturus redeat, duo paria thoracum, quos apud me ad militares vsus seruo, constanti animo in bello detriturum. Eo Pimentelli sermone reguli commoti, in eius sententiam vniuersi consenserunt. Quod cum animaduertisset Ximenius, qui hactenus vt mentis eorum exploraret in silentio sète cõtinuerat, nihil amplius expectandum ratus, ne vltèrius tacendo, illis tanquam Ferdinandi fautor, suspectus foret, aduersus quem post Pimentelli orationem omnes grauiter fuisse concitados sentiebat, tempori prudenter cedens, etiam si præter animi sui constantiam, qui semper Ferdinandi partibus adhæserat, quoniam reipublicæ nimis studiosum, & iustitiæ obseruantissimum esse cognoscebat,

scibat, ad hunc modum exorsus est. Non satis intelligo proceres, quæ vos causa diutius in
 hac re deliberanda detineat, cum vestra amplitudine, & maiorum vestrorum autoritate,
 qui vel regibus suis viuentibus sese, quoties utilitas reipublicæ posceret, opponerent, indi-
 gnum sit, ut in præfenti statu, quo nisi forte conclamatum iam est, continuo ut videtis rege
 carebimus, alium præterquam ex vobis ipsis, Hispano imperio curetis præficiendum. Nun-
 quam negabo Ferdinandum regem, longa rerum experientia edoctum, vel populis im-
 manissimis regendis peraccommodum esse: Verum nõ vique ad eum me amicitia tra-
 didi, ut patrii decoris & dignitatis oblitus, non intelligam, non modò frustra, sed etiam im-
 pie ab alienis præfidia peti, cum domi tot viris præstantibus abundemus. Sat ille nostrorum
 dum licuit curam regnorum gessit: nam (ni fallor) per quadraginta annos rempublicam no-
 stram est moderatus. Suam ergo ditionem bonis auspiciis deinceps curet: nam vobis non
 deerunt optima consilia, ut Deo annuente, rebus succurratis, regique vestro sua regna in-
 columbia conferuetis. Proinde omnia alia sublata cura, in id vnum incumbite, ut vnum ex
 vobis tandem deligatis, non dicam prudentia aut integritate aliis præstantem (nam in hac
 parte cum omnes his virtutibus instructi sitis, errori locus esse non potest) sed qui autori-
 tate & gratia populis commendatus, maiori ab illis benevolentia colatur. Nam & huic ob-
 temperatores erunt, & eius consueta & amata voce, non secus atque equi generosi fræno,
 in omnem partem facile flectentur. Ita est enim natura comparatum, ut non omnes parem
 gratiam apud populos obtineant: imo nonnulli ita à popularitate absunt, ut sine vlla certa
 ratione plerisque sint odio. Ego quidem certe quem elegeritis, non secus colam quam re-
 gem ipsum, cuius vicarias vices geret: & omni ope & consilio adnitam, ut eum ceteri eadem
 pietate prosequantur. His præter expectationem à Ximenio dictis, ita principum animi de-
 mulsi sunt, ut dici non possit quanta fuerint lætitia perfusi. Metuebant enim ne tumultus
 populares excitarentur, si Ximenius cuius tanta erat potentia, Ferdinandum euocandum
 contēdisset. Quare de cōmuni sententia decretum est, ut quoniam nemo erat, qui magis
 morum sanctimonia, & autoritate, quam Ximenius, apud plebem vniuersam polleret,
 aut cunctis proceribus carior, ut qui nullis propinquitatum cognationibus cuiquam eo-
 rum obnoxius esset, is vnus ex optimatum & regulorum numero, reginæ custos, Ca-
 rolique pueri protector designaretur, Comite stabuli, & Naiarensium duce, quadam pla-
 nè triumphatus specie, in communicationem consiliorum assumptis: donec post Philippi
 regis mortem, procerum consilio iterum coacto, quid esset deinceps faciendum decerne-
 retur. Ab hora eius diei meridiana, vsque in mediam noctem protracti sermones, Ximenio
 consuetum cœnandi tempus abstulerunt. Nam cum die qui sequebatur, religionis cau-
 sa esus carniū interdictus esset, qui iam ex horologiorum sono præcedenti diei succes-
 sisse videbatur, non licere œconomus putabat, apparatus carniū epulas apponere, Xi-
 menium consulere decreuit, qui quod parum credendum horologiis censeret (inter quæ
 raro conuenit, moderantium vitio) Accumbamus (inquit) intrepide, adhuc enim ad
 mediæ noctis terminum integram horam deesse non dubito. Hoc dicto conuiuiarum a-
 nimi fuerunt religione exoluti. Postridie eius diei Philippum vita functum Ximenio est
 nuntiatum: quod eius animum, ut par erat, vehementer afflixit. Sed postquam remotis
 arbitris dolori satisfacit, quamuis obfirmata facie in publicum progredi cuperet, non po-
 tuit adeo obdurare, quin magna mœstissimi animi indicia vultu proderet. Postquam in
 aulam venit, reginam in penetralibus domus luctu & dolore pene obrutam, magnâ
 prudentia nec minori grauitate vsus, non quidem ne se affligeret suadebat, sed cumula-
 tissimas rationes addidit, cur à nemine in tanta calamitate eius fletus esset inhibendus.
 Cum vero doloris vim per lachrymas exhaustum sensit, omnia consolationis lenimen-
 ta piissimis & grauissimis verbis admouit. Pridie proceribus placuerat, ut Ximenius
 post Philippi mortem in regia maneret. Quare locus illi dignitate plenus in parte ædium
 anteriore est datus, qua in viam publicam prospectus est. Totus is dies regis cadaueri
 calce & aromatibus condiendo, & plumbeis oculis apparandis datus est. Ipse regis ve-
 stibus more patrio indutus, alto in lecto, ostro & auro exornato compositus, sceptris
 vtrinque iacentibus, & ense ad pectus admoto, velut somno indulgens visebatur. Libe-
 rum fuit per eum diem omnibus eius vultum, & quæ diximus ornamenta intueri, do-
 nec Miraflores Cartusianorum cœnobium, quod modico à Burgis spatio distat, trāslatum
 cadauer est. Hoc ipso mortis Philippi die Velascus, & Manricus, nam Ximenius pontificiæ
 autoritatis causa in palatio remansit, equis vecti urbem perlustrarunt, & celebrioribus
 in plateis publica præconis voce omnes admonuerunt, ut nemo armatus obambulet,
 alioqui centum flagris cædendus. Qui ensam, pugionem, sicam, aut cultrum
 fringeret, dextra mutilaretur. Sanguinem cuiusquam qui effunderet, aut potentio-

ris alicuius familiam appellasset, capite plecteretur. Vt flagitiosi qui sese in domos regulorum recepissent, nemine verante, illico extraherentur. Quod si quis priuatæ conditionis homo, eis vindex, aut fautor esset, flagris cæderetur: Reguli vero pecunia magna multarentur. Eius edicti promulgatione, ad turbas comprimendas non mediocre operæpretium factum est: nam regulatorum animi, parum huiusmodi triumvirorum sanctionibus commouebantur. Postero die in secretius cubiculum Ximenius secedens, Vallegio vt solebat, quoties aliquid arcanum ad reges scribendum erat, ad se vocato, Ferdinandum illico per literas de omnibus, quæ post discessum eius acciderant, priusquam Barchinona solueret, certiolem facere instituit. Nam quantum ex breui transacti temporis mora, quæ à Ranedi colloquio ad eum vsque diem intercesserat, licebat coniectare, adhuc Barchinoni esse credebatur. Literarum autem hæc erat summa: Philippum celeri morbo magna omnium mœstitia præreptum esse, proceres inter se dissidere, & propter varietatem consiliorum, nihil esse certi quid omnino fieri deberet. Nam cum multi eorum æqualem dignitatis honorem tenerent, quenquam præferri grauius ferre, & nouis rebus, vt iam olim consueverunt, studere. Ioannam reginam animi impotentia totam in mœrore & squalore esse. Proinde si quid regnorum quondam charissimorum cura, si quid filia desolatæ amore tangeretur, Italas res, quarum status quietus erat, in præsentia dimitteret, & protinus in Castellam rediret. Non se dubitare, vt humani affectus sunt, quin propter ingratas procerum nostrorum voluntates exulcerato animo hinc discessisset: cæterum eius esse magnanimitatis & prudentiæ, hisce rebus vel tantillum non commoveri. Quod si vereretur ne rursus ad eundem lapidem esset offendendum, sibi que denuo cum proceribus rixandum, suam ipse fidem interponere, suamque opem simul polliceri, in Castellæ regnis eam tunc tranquillitatem habiturum, qualem nunquam vel Isabella coniuge viuente obtinisset. Hæc literas obsignatas ad Ludouicum Ferrerium, qui Ferdinandi legatus apud Philippum mafferat, perferri iubet: quas ad suum regem per nuntium aliquem, qui mutatis subinde equis volet, perferendas curet. Interea Didacus Gueuara, qui Philippo à poculis fuerat, aliquot è regia custodia susceptis militibus, incertum quo è triumuiris iubente, à Burgis Simancas cum diplomate regio præpropere venit: quibus edicebatur, vt Ferdinandus puer Philippi filius, qui in eo oppido, sub Petri Nonnii Gusmani, Calatrauæ præfecti maximi educatione & custodia tenebatur, in oppidi arcem reciperetur, Gueuara, & militibus comitantibus, & etiam Gusmano sed cum paucis ministris, donec secundis tabulis quid esset faciendum à rege admonerentur. Sed Ramirus Gusmanus Petri præfecti ex patre nepos, qui Catanensis episcopus erat (vt Gonsaluus Ouetensis, qui illis rebus interfuit, scribit) diligenter & studiose Gueuaram reiecit: partim quod de Philippi morte Catanensis certus, tabularum fidem eleuaret, quæ octauo Cal. à rege signari tam firma manu, quam autographum præ se ferebat, non potuerant: partim quod longe tutius, & è reipublicæ vtilitate esse iudicaret, si Pintiam frequentissimum & nobile oppidum Ferdinandus iam tunc transferretur, ne in potentioris alicuius potestatem veniret, qui rempublicam interturbaret. Quod etsi ægre à Simancensibus impetrari potuisset, qui id in sui contumeliam fieri, vt pote quibus parum fideretur, interpretabantur: tamen Pintiani magistratus qui illic in regio tribunali publici iudices sedent, & magna apud nostros autoritate sunt, ad eos cum non mediocri armatorum manu venientes, & causas quæ ad hanc rem faciendam impellerent declarantes, tandem effecerunt, vt regius puer Pintiam commigraret, Gueuara honesta è causa reiecto. Datus est potior apud puerum locus cccc. viris Simancensibus: qui ea conditione ipsum Pintiam venire concesserunt. Peropportunum id Catanensis consilium habitum fuisse Ouetensis testatur, nempe fidei in remp. plenum. At cum sit (vt diximus) ambiguum, cuius autoritate Didacus Gueuara Simancas venerit, ex his quæ postea anno xvii. acta sunt, factum id fuisse Ximenii iussu quispiam iure potest coniectare. Nam vt erat occasionibus præoccupandis promptus, eius illico pueri, à quo maxima pars quietis penderet, rationem non vulgariter habendam constituerat. Vnde fortasse quoddam seminarium animi parum in Petrum Gusmanum, totamquo eius familiam beneuoli, Ximenio datum fuit, qui ea è re præfractos eorum mores notauerat: A deo paruis de causis magnarum rerum momenta amittuntur, facile humano animo ad sinistras opiniones concipiendas inclinante. In ea rerum mutatione proceres nimium solliciti, rursus eo die apud Ximenium in consilium veniunt. Erat iam numerus auctior Astuniga Beiarensi duce, & Astuniga Mirandæ comite, Cordubaque iuuentutis aulicæ magistro, & Villaroellio Castorlæ præfecto, multisque aliis in vnum confluentibus. Nam in rebus afflictis, quæ in commune ad omnes pertinent, etiam diuersarum factionum homines, & qui mutuo se oderunt, conuenire solent. Sed Velascus priscarum simultatum erga Manricum tenax, priusquam ad publica

erga Manticum tenax, priusquam ad publica tractanda accederetur, se hoc ab eis efflagitare dixit, ut Manticus cogeretur, iuxta leges & consuetudines Hispaniæ illi satisfacere, in quibus ab illo insigniter læsus esset: alioqui manu propria vindictam sumpturum. Multa ab alterutro vicissim sunt iactata, dum alter alterum prodicionis insimulat, seque mutuo maledictis, partim veris, partim falsis proscindunt. Ximenius, qui si longius similtates procederent, graues fore tumultus videbat, Nondum (inquit) humatus est Philippus, & vos iam dissidiis studetis, quos multo magis deceret, concordibus animis mecum animaduertere, quo pacto reipublicæ suo rege orbata consulatur. Nam in Bætica (ut audio) Henricus Sidoniæ dux nouas turbas concitat, & parum honesto titulo innixus, Gibraltarum armatus obsidet. Idcirco vnus tandem de reginæ nostræ autoritate, rebus gerendis, & regio senatui præficiatur, cuius dictis omnes obediant: alioqui nihil vnquam bene administrabitur, sed omnia potius in manifestam perniciem ruent. Non potuit commodiori ratione, gliscenti discordiæ à Ximenio succurri, quam Bætici motus mentione iniecta. Nam quod sibi quisque facile condonat, in altero minimè ferendum esse censet. Vnum omnes è Ximenii sententia, designandum vnanimis proclamant, qui de amplissimæ curiæ consilio, vbi duodecim viri literis & autoritate insignes maiora subsellia tenent, reipublicæ prouideat, cui omnes sine prouocatione obtemperent. Ximenium autem sine controuersia eligendum esse censent, quo nemo esset ad eam rem aptior: Nam quanuis illi laboriosa prouincia esse videretur, qua tamen in reipublicam caritate erat, non dubitabant, quin id oneris libenter esset subiturus. Quo vero id commodius gereret, mille aurei annui, ex regio arario, numerarentur, quibus impensæ publicæ fierent, & ipse sacris redditibus parceret, quos egenis subueniendis, & multis aliis caritatis operibus tam studiosè erogabat. Difficile id esse Ximenio videbatur, præsertim in tam diuersis regulorum studiis, tamen cum intelligeret bonam eorum partem ad Maximilianum Philippi patrem è Germania vocandum animari, cui Hispaniæ regna, donec Carolus nepos adolesceret, gubernanda traderentur, veritus ne hac ratione Ferdinando regi, cuius præsentiam necessariam esse videbat, redditus ad nostros interciperetur, non duxit id muneris quantumuis molesti recusandum. Quare libenter se in illorum, & reip. gratiam, onus illud subiturum dixit. Nam quanuis ætate erat imbecilla, tamen Dei Opt. Max. auxilio & eorum consiliis adiutus sperabat se bonorum votis satisfacturum. Cæterum oblatam nummorum summam regio se fisco libenter concedere, eos enim prouentus diuino beneficio sibi contigisse qui per amplè tam egenorum subuentioni, quam reip. adiuuandæ pares essent, cuius egestati & angustia viri boni succurrere tenentur, sed in primis pontifices, nam reges semper se excipere. Vnum id tamè viderent, ne quid à se quispiam iniquè peteret, aut per vim tentaret: illud enim nunquam concessurum, violentiæ autem crimen seuerissimè animaduersurum. Nam ut tunc ne ipse ad id munus assumeretur, in eorū voce & potestate erat, ita si semel optaretur, nemini amplius iam liberū fore eius volūtati, præsertim honesta sonanti repugnare. Proinde iterum atq; iterum secum considerarent quid expediret, se enim nulla tanta necessitudine, aut amicitia cuiquam hominum obstringi, ut veri & æqui rationem, non sit semper potiorem habiturus. Grauior nonnullis Ximenii oratio videbatur quam pro ipsorum voluntate. Cæterum iusta dicenti omnes assenserunt, seque ea omnia præstaturus promiserunt. Abrogatum fuit ab eo die Triumvirale, de quo diximus, imperium, & omnia vnus Ximenii arbitrio tradita: qui partim regii senatus cura suscepta, eiusque numero, qui eo tempore imminutus habebatur, virorum præstantium delectu suffecto, partim communicatione de rebus omnibus, quæ serii aliquid continerent, cum proceribus habita, facile omnes ad opinionem suam traxit, remq; publ. mirum in modum adiuuit. Sed quoniam paucissimos quosq; esse intelligebat qui honesti ratione ducti, meliora sequerentur & tuerentur, instructam aliquam armatorum manum, quæ ad omnem motum præsto esset, comparandum existimauit. Proinde Vianellum Venetum, de quo supra diximus, cuius fidem, prudentiam, & bellicam virtutem egregiè probabat, accersit, & re diligenter cum eo communicata, stipendium annuum illi constituit, ob rei bellicæ curam, auri libram cum semisse. Ille verò quingentos leuis armaturæ milites magna celeritate conscribit, quos armis instructos extra urbem in loca spatiosiora quotidie educebat, vbi exercerentur & ad quamlibet belli occasionem promptiores fierent. Sic nouarum rerum auidi à proposito deterriti in officio retinebantur, quanquam qui Ximenium mfnus amabant, seditionis id esse seminarium dicebant. Per totum septennium, & amplius fuerant Hispani, post Granatæ expugnationem, alta pace vsi, & omne armorum genus rubigine ob incuriam perierat. Quamobrem Ximenius, qui reipublicæ quietem in vnico armorū præsidio collocabat, Gonsalum Reinosum nobilem è familia sua virum, ad Asturum ferra-

rias officinas, quæ non longe aberant, in Cantabriam mittit, vt mille è chalybe thoraces, hastas bis mille, & tormenta leuiora, quibus pilæ ferreæ contorquerentur, quingenta, ad se quanta posset celeritate adduceret. Interim reginæ, & palatii custodiæ prætorianam cohortem præficit, qua & ipse quoties necessitas exposcere videbatur, stipatus progrediebatur. Huius cohortis curam Granatenfis prouinciæ præfecto demandauit, quem Adelantatum Hispani vocant. Is erat Alphonsi Cardenæ maior natus filius, qui cor datus & manu strenuus esse videbatur, patre, qui maximus erat ordinis sancti Iacobi commendatarius, ea de re gratias Ximenio non vulgares agente. Erant, vt diximus, qui cum nondum Ximenii virtutem & robur nossent, eius consiliis & actis detraherent, omnia vana quædam terribilia esse dictitantes. Hominis enim plane stolidi esse, ea tyronum manu quenquam magnatum posse compesci credere, si quid nouæ rei conaretur. At ille Dei opt. max. præsidio fretus, quem sanctissime semper coluit, & proprio animi vigore adiutus, quo ab omni ignauia & oscitantia erat alienissimus, adeo integre & magnanime se gessit, vt similtates regulorum admirabili prudentia consopiuerit, & externos motus qui per Sidoniæ ducem apud Gibraltarum, vt diximus, acciderant, diligentia insigni coercuerit. Nam diplomata à regina, quæ ob mœrorem mente aliquantulum læsa esse credebatur, & subscribere recusabat, extorsit: per quæ finitimis circumcirca regionibus, vt Gibraltarum laboranti succurrant, & Sidoniana obsidione liberent, ducemque ipsum capiendum quamprimum curant, edicebatur, præmiis etiam capienti non vulgaribus propositis. Dum hæc geruntur, nuncius de Philippi morte ad Ferdinandum regem missus, quem in Ebusa insula fuerat consecutus, literas lachrymarum & mœstitiæ plenas attulit. Dolorem quem de genero sublato conceperat, multis verbis exaggerat: Ximenio gratias pro beneuolentia & fide erga se agit: grauiusque & iniuste pertulisse dicit, quod non id, antequam vela fecisset, resciebat. nam omnibus in aliud tempus reiectis negotiis, ad Hispaniæ reipub. conseruationem, omnem suam curam conuertisset. Cæterum iam integrum sibi non esse, retro pedem referre: quandoquidem eius aduentus Neapoli vulgatus, omnium animos erexerat, vbi multa erant magni momenti agenda, quæ suam præsentiam requirebant. Quare fieri non posse sine maxima Neapolitanæ reipub. iactura, tanta præsertim classis instructæ impensa facta, illuc non appellere. Se tamen fidem suam obstringere, ea negotia, quanta posset festinatione, confecturum, illicoque in Hispaniam reuersurum. Interea summopere rogare, vt quando non sine diuorum numine Hispanis regnis tempore maxime necessario datus esset, charitatis in reipub. memor, rebus moderandis, vt quidem faciebat, sedulus incumbere: minimeque gentium aut mœrentem reginam, aut negotia nutantia desereret: crebrasque de singulis rebus ad illum daret literas. Ximenius suscepta huiusmodi epistola, tanta lætitia perfusus est, vt eam Velasco & Mendozio, nonnullisque aliis, quorum in reipub. fidem multis rationibus exploratam habebat, ostenderit: qui pari gaudio affecti sunt. Nam rumores quidam incerti ferebantur, Ferdinandum Neapolitanis rebus, quæ factionum dissidiis impeditæ erant, non facile se explicaturum: difficilemque fore eius per ea tempora in Hispaniam reditum. quo magis qui diuersas partes tuebantur, de accersendo Maximiliano imperatore vrgebant. Non satis cauto consilio tam propera literarum ostensio à Ximenio facta videbatur. Nam cum Ferdinandi propositum ad diuersæ factionis homines emanasset, nimiam in eo redeundi cupidinem cauillantes traducebant: cuius nempe causa, suis sese inimicis submitteret, & propriis regnis externa anteponeret. Hi ergo cum eius præsentiam sustinere non possent, antequam Neapoli Ferdinandus se expediret, assiduis ad Maximilianum legationibus missis, eius aduentum impedire conabantur. Hoc cum Ximenius præsensit, denuo procerum consilio apud se coacto, multa adhuc esse in tanta mole regnorum dixit, quibus perficiendis haud parem se esse videbat. Nam cum reginæ causa, quæ mentis morbo egrotabat, non sibi plena potestas esset ad res omnes pro arbitrio gubernandas, necesse esse vnum aliquem rebus præficere, cuius illa aut præsentiam vereretur, aut rerum vniuersarum curam, citra sententiæ mutationem, illi demandaret. Esse enim aliquot ecclesias, præsulibus suis eo tempore orbatas, non sine maxima religionis iactura. Eæ erant Segouiensis, Placentina & Ouetensis: quibus pastores suos non dari, piaculum erat. Iam tribunalia, quibus causæ religionis examinabantur, & vnde totius regni tranquillitas pendebat, non posse deteriori in statu esse. Quandoquidem Petrus Corduba Pliegjanus Marchio, cõfractis vectib. carceris, in quo fontes religionis causa tenebantur, omnibus discedendi quo vellent libertatem dedisset, in maximum Hispaniam gubernantium opprobrium. Eius autem generis negotium id esse, vt nisi exempli seueritate, ceteri à se simili perpetranda deterrerentur, funditus reipub. fundamenta subuerterentur. Vt interim tacere reginæ pregnantis valetudinem: cui tum ob partus laborem, tum ob mentem afflictam, non medio

mediocre periculum immineret. At vero neminem huic rei, si recte iudicare vellent, aut focero Maximiliano, aut patre Ferdinando aptiorem futurum: quorum vterque cum propriis rebus occupatus esset, precibus erant eo tempore exorandi. Suam ergo sententiam si poscerent, eam esse, ut omnes simul ad reginam irent, ab eaque vel magna importunitate exculperent, vtrum è duobus comitem, moderatoremque sceptrorum in Hispaniam venire vellent? Neque enim æquum esse ea inconsulta de tanta re aliquid decernere. Placuit vniuersis Ximenii consilium: atque inde ad reginam profecti, eius sententiam super ea re exquirunt. Illis ergo, quod regina post mariti mortem facere solebat, per fenestellam ad colloquium admissis, acuta, prudentique oratione, qualem vix animo integro constantissimoque dixisset, ad hunc modum respondisse fertur: Esse sibi in animo fixum, regni occupationibus liberam, viduali secessu vitam transigere: nam & sibi molestissimas esse, neque se satis aptam eo muneri pro dignitate obeundo sentire. Quod si Carolus suus ea foret ætate, ut è Belgis in Hispaniam traiciens, regendi molem sustinere posset, id esse cum primis ab omnibus optandum. At quoniam id fieri non poterat, magis patrem Ferdinandum, ut ad se veniret placere, cui rerum Hispanicarum notitia esset, quique hæc Castellana regna multis modis labefactata, maximis laboribus restituerat, & adauxerat. Maximiliano vero sat negotiorum & curarum esse ex imperii Romani, quod suis humeris sustinebat, pondere. Quod si illi, ex horum regnorum administratione, quorum mores & instituta parum nouerat, noua cura superponeretur, proculdubio succubiturum. At de episcopis prouidendis, esse quidem perquam necessarium, verum se sceminam rerum istarum ignaram esse: expectarent donec veniret pater, cui merita cuiusque nota essent. Vrgente Ximeno, & cæteris proceribus, ut aliquot eorum, qui aderant, in consilium adhibitis, id examen facere dignaretur, ne interea ex absentia pastorum, morum corruptela, & circa religionem errores varii exorirentur. Grauius fore arbitror (inquit) si pastores gregibus regendis ineptos, aut inutiles delegero: nam fieri potest ut quisque vestrum priuatas amicitias habeat, quibus gratificari cum primis studeat. Instantibus vero, ut quando ita animo sederet, ad patrem ut reditum maturet, scriberet: protinus ad mentis suæ inconstantiam rediens, nolle se patrem Italis rebus occupatissimum in nouos labores conuicere, respondit: neque ut anni tempore incommodissimo sese mari iactandum committeret. Quod si ipsis secus videretur, id à patre per literas exposcant. Hæc reginæ responso habito discesserunt reguli, nihilque ultra de Maximiliano vocando, à contrariæ partis proceribus est actum. Andreas Burgo Maximiliani imperatoris legatus, semper in vulgus spargebat Maximilianum in Hispaniam venturum, quantumcunque regina prohiberet. Nam Petrus Martyr Andream ad eum de his rebus exoptulantem dixisse scribit: id sibi primum in mandatis esse, ut Ferdinandi reditum quoquo pacto posset impedire. Demirabantur plerique quodnam id esset delirii genus in regina, quæ tam commodis & prudentibus responsis regulatorum conatus elusisset. Quod si tabulæ subsignandæ traderentur, quæ ad reipublicæ vtilitatem pertinerent, etiam si à supplicibus per lachrymas peteretur, nihil tandem obtineri poterat. Qui melius id considerabant, mulieres natura suspicaces esse aiebant, regina vero tunc atra bile exagitata, nullis ex ratione præsidii adiuta, vehementius in id incumberebat. Nam siuè Belgicæ pellicis (ut ferebatur) veneficis, siue id morbi malitia acciderat, illa quidem imaginandi vi & memoria pollebat, at prudentia ad distinguendum res propositas, carebat. Hæc enim virtus sanam & multo vsu edoctam mentem postulat. Cœpit inter hæc reginam Burgorum vrbis tædere: quare Ximeno ad se vocato, ut se, regiumque comitatum alio transferat petit, neque enim in ea se vrbe manere velle amplius, in qua Philippus mortem obiisset. Durum id esse Ximeno visum fuit, qui vterum gerenti impendio metuebat: at instanti repugnare non licebat, cui pro ratione voluntas erat. Idcirco Ximenius ut illi satisfaceret, de procerum sententia Pintiam eundem esse proposuit. Est in medio itinere Torquemata oppidum, olim Porta augusta vocitata, Benfetriale (ut à nostris appellatur) municipium, quoniam nullius principis subiecta imperio, propriis legibus tantum gubernetur, seque eius protectioni pro voluntate tradat, quem magis beneficium patronum esse senserit. vnde & nomen accepisse creditur. Eo peruentum est pridie dominicæ Natiuitatis, vbi reginæ placuit subsistere. Annus millesimus quingentesimus septimus numerabatur, sub cuius initium, xix. Calendas Ianuarias, regina Catherinam Torquematæ peperit, quæ postea Lusitanæ regi nupsit. Annus hic pestilentia & annonæ caritate Hispaniæ vniuersæ grauissimus fuit: atque ita cum Torquematæ morbus ille contagiosus cœpisset sæuere, & aliquot regias ancillas in ipso palatio absumisset: nulla Ximenii admonitione, qui crebro cum ea de hac re egit, inde pedem mouere voluit: ægram enim sese dicebat, neque satis è partus labore viribus refectam. Ximenius de aliorum salutē magis quam de sua so-

licitus, regium senatum Pallantiam transfert: quem comitentur iubet, quotquot Torquemata inhabitare commodè nequirent. Ipse verò cum aliquot regulis, quorum Velascus primas partes apud illum obtinebat, reginæ semper assiduus fuit. Tunc è regio senatu amoti sunt, quos Philippus, instigantibus Belgis pecunia corruptis, incautè delegerat, illique omnes rursus recepti, quos Ferdinandus ei muneri præfecerat. Quod siue id regina præceperit, siue potius Ximinius ita reip. conducere arbitratus, suo consilio & procerum fecerit, reginam sic iubere vulgatum fuit. Quod nonnullis ridiculum esse & inane videbatur, tantopere reginã de mutandis senatoribus sollicitam credere, quæ Belgicos sacrorum officiorum cantores immutari passa non fuerit, & annua stipèdia numerari, eorumq; maximam rationem haberi, iussisset. Hoc ipso tempore auiti Cisnerorum municipii Ximinius memor, quod & Beneficiale est, ad antiquos maiorum lares visendos profectus est, vt Cisnerii tradunt. Garfiæ Ximenii domum ingressus, cognationis officia in tanto positus fastigio non neglexit. Eam tunc domum Maria Garfiæ filia possessionum auitarum hæres, nam masculorum successio defecerat, tenebat. Ximinium ad se venientem Cisnerii omni apparatu & pompa excipiunt: eos ille contrã quid in reip. suæ vtilitatè se fieri cuperèt, rogat. Qui, vt antiquorum hominum mos fuit, cum in numerato non haberent quibus indigerent, vnus duntaxat incommodi, quo tunc impendiò vrgebantur, remedium postulant. Vt quoniam per publicos ministros, quos Castellæ præfectus (quem Adelantatum vocant) ad eos mittebat, assiduis iniuriis diuexarentur, apud regium senatum curaret, rogarunt, liceret ipsis municipales duumuros, ad suas causas & lites disceptandas, quotannis creare. Hoc eius opera paulò post effectum est, & nunc etiam eo munere fruuntur. Pestilentia igitur magis ac magis sauiente, regina sub Aprilis finem de discedendo cogitare cepit: non longius tamen quàm per duo millia passuum ab eo loco progredi voluit. Est villula quæ Furnilli vocatur, quã transeundum erat Pallantiam perentibus, vbi diuitis agricolæ domus reginæ arrisit, vt quæ perapè ædificata erat, & prospectu amœnissimo fruebatur. Quare nulla Ximenii, neque aliorum procerum ratione habita, vltius esse procedendum pernegauit. Qui cum vt Pallantiam se conferret suaderent: viduam non decere, respondit, in magnificis oppidis, aut frequentibus vrbibus, moram facere. Præclaro mehercle, & celebrando exemplo, modò ex sanæ mentis consilio id profectum esset. Dum Furnillis morantur, varius tumultus è diuersis locis quotidie renunciabatur. Nam Methinæ nobili emporio in creatione abbatis Methinensis, paulatim procedentibus iurgiis inter eos penes quos creandi ius erat, ita ciues vniuersi mutuò exarserunt, vt armati medio in foro multi se confoderint. Dionysius Castrus, Roderici Oforii gener, Lemiorum comes, Ponferratam olim suæ ditionis particulam, tunc verò ob dissidia inter Oforium & Pimentellum super ea re habita, per regem tanquam publicum protectorem & sequestrè ab illorum iniuriis vindicatam, per vim præsidio imposito occupauerat. Vbeda ad prisca similtates rediens, Molinensibus Carolum, Cueuiis Ferdinandum appellantis, qui iam olim in ea vrbe fuerunt factionum capita, in armis erant, & multi vulnerati renuntiabantur, Antonio Manrico vrbis præfecto, qui contrarius Ferdinandinis erat, ad id manifestam (vt aiunt) occasionem dante. Neq; minori in seditione Abula & Toletum clarissimæ vrbes esse ferebantur. Inachus Tendillæ comes Granatensem prouinciam in periculo esse per nuntios declarauerat: quoniam milites qui oram maritimam tuebantur, ob stipendia non soluta irritati, sacramento exolui poscerent: quorum multi non expectato exauthoramento, stationes suas iam deseruissent. Hæc omnia Ximinium animi anxium & suspensum tenebant. Nã partim ob reginæ obseruantiam, ad quã, quanuis nihil proficeretur, referèda erant, partim ob proximum Ferdinandi regis aduentum, vt frequentibus literis pollicebatur, illi omnia huiusmodi negotia integra referuare statuerat. Neque enim satis tutum esse sibi existimabat, quo tempore omnium animi ad res nouas erecti erant, nondum planè confirmata regendi potestate, sese tam grauibus causis immiscere. Sed quoniam eiusmodi erant, vt nec contemni, nec dissimulari possent, proceribus in consilium vocatis, quo remedio incommoda quæ diximus propulsari quirent, tractauit. Visum fuit quantumuis subitarium, aut pro tempore natum remedium interponeretur, magni momenti eo in articulo futurum. Neque enim ea remedia tunc quæri oportere, quæ vim mali penitus euellat sed quæ tantisper dum Ferdinãdus veniat, ne vltius grassentur, impediãt. Quare Ximenii curæ, & prudètiæ, qui Velascũ consiliorum socium assumeret, omnia relinquenda esse censuerunt. Nam & Vbedam executores regii sunt missi, qui in seditionis authores capitali pœna de more animaduertent. Toletani & Abulenses, vt quiescerent, à seditionibus cessantes, magna interminatione, si secº facerèt, sunt moniti. Tèdillano libera potestas data est,

à coactoribus cuiusvis ordinis pecuniam exigendi, eamque in milites suos erogandi. Sed quoniam sinistre de se suspicandi Tendillanus occasionem dederat, Molinenses eius favore fretos, Vbeda seditionibus studere, manifesto eius rei indicio, quod Antonium Manricum, de quo diximus, libenter hospitio Granatæ suscepisset: quo cum arcanos sermones habuisset, etiam atque etiam quid faceret caueret iussus est, & ut sese reipublicæ fidem custodem & ministrum, maiorum suorum exemplo, præstaret. At in Lemiorum comitem, quoniam grauius delictum fuerat, Pimentellus Beneuentanus, & Fredericus Albæ regulus, qui ob affinitatem nuper contractam, in Castri perniciem conspirauerant, duces reipub. deliguntur. Hoc Ferdinandi regis exemplo factum fuit: nam ille apud Granatam occupatus, Roderico Otorio eadem tentanti, Pimentellum, qui cum Otorio de Ponferrata contendebat, callido quidem consilio opposuerat. Quanquam eo tempore Ponferrata, ab Otorio capta, non nisi regis præsentia recepta fuit. At nunc Pimentellus & Albanus coniuncti, cum validam militum manum conscripissent, iamque in Castrum proficiscerentur: ille partim ob proximum Ferdinandi aduentum, partim quod si ferro decernendum esset, longe alias vires requiri, & longe alios apparatus faciendos esse sentiebat, se arma deponere, & omnia pro Ferdinandi arbitrio facturum ad Ximenium scripsit. Interea tamen se regis nomine Ponferratæ mansurum, omnesque motus Callaicos sedaturum, qui ut ea gens in martem est prona non parum multi futuri credebantur. Ad quæ Ximenius paucis respondit: ni mature Ponferrata discederet, indeque præsidium militare educeret, non modo Albanum, & Pimentellum, quorum tamen virtuti multum fidebat, sed vniuersas Castellæ vires, ad eum perdendum statim concitaturum. Ille foci periculo edoctus, quem vniuersis possessionibus ea de causa Ferdinandus priuauerat, confestim paruit. Dū his reipub. negotiis distineretur, non deerant etiam priuata sacerdotiorum negotia in dicecesi sua. Nam cum Raneræ, quæ in Carpetania sita est, beneficio, quod Curatum vocant, de Ximenii voluntate Petrus Martyr præfectus esset: Bernardinus Mendozius, Didaci Mendozii Infantatus ducis frater, Guadalaiarici tractus, in cuius solo Rainera est, Archidiaconus, literis quas vulgo expectatiuas vocant, ab Alexandro Pont. Max. olim impetratis, eam sibi præfecturam armis & vi vindicare conabatur. Quod multis de causis Ximenius ægre tulit: nam Alexandri, qui iam dudum obierat, illius modi priuilegia nihil tunc efficaciam continere dicebat: quo prætextu sibi fraudem fieri, vimque locis sacris, suisque ministris inferri, non modo graue & inhonestum, sed flagitiosum & impium iudicabat. Idcirco literas expostultrices ad eum dat, & à præsentem Mendozio, ut fratrem in officio contineat, eumque seuerè increpet, exposcit: multisque verbis obsecrat, ne sibi ansam, aut occasionem dari ferat, sese propriis armis (hoc est sacrorum interdictis, & pontificia auctoritate) vindicandi. Quod si ea negligenter, esse sibi quoque militares copias, multo armatis satellitibus præstantiores, quos Bernardinus veluti in bellicum præsidium, in eius contumeliam in æde sacra Raneræ collocauerat. Optima monenti Mendozius paruit: atque ita se Ximenius ea molestia liberauit. Nihil tamen animum eius æque sauciauit, quam quod per eosdem dies Petro Cordubæ iuuenum regionum præfecto in Africa accidit. Nam cum eius opera portus magnus, qui Maurorum lingua Mersalcabir dicitur, Carthagini nouæ in Hispania oppositus, in nostrorum potestatem venisset, eumque præsidio militari tueretur: aliquid egregium patrandi cupidine incensus, in interiorem Africam, cum tribus peditum millibus, aliquotque item cataphractis equitibus penetrauit: sed inauspicato prælio cum Mauris dimicans, pene omnes, hostium innumerata multitudine vndique confluente, sunt perempti. Quod magis ac magis Ximenii animum confirmauit ad expeditionem Africanam, quam iam diu secum meditabatur, suscipiendam. Dum his in Hispania curis Ximenius distringitur: Ferdinandus, quem vniuersæ Italiæ gratulationes; ipsiusque adeo Pontificis Maxim. Iulii II. honorifica per nuntios gratulatio, & ictum cum Ludouico Gallorum rege fœdus, iniuriarum obliuisci fecerant, à Neapoli, vbi omnia ex voto composuerat, in Hispaniam rediens, Sauonam Genuensium urbem, ante diem quartum Cal. Iul. appulit. Eo Gallus neptis suæ visendæ prætextu, quam (vt diximus) Ferdinandus uxorem duxerat, venit: & multa de vtriusque rebus, quæ antea per sequestres & nuntios tractabantur, præsentem egerunt, Gonsalo Fernando cognomento Magno, & Antonio Palauicino Pont. Maxim. Legato tantum ad colloquium admissis. Digrediuntur reges animis coniunctissimis, & Gallo in sua redeunte, Ferdinandus prospero cursu in Laleraniam traiecit, quæ pars est Cataloniæ: vbi ab omni nobilitate officiosissime salutatus, receptus est. Deinde in Castellam diu cupitam profectus, ab vniuersis proceribus, qui ad illum festinatis itineribus conuolauerant, multis obsequiis & gratulationibus excipitur: qui

nullam interim offensi aut alienati animi significationem dedit, sed omnibus benigne ar-
 fit. Nam vel Emanuellum ipsum, cui multis de causis non iniuria offensus esse existimaba-
 tur, Naiarentium reguli, quo cum amicitia ei intercedebat, custodia cōcessit. Quanquam
 ut erat Emanuellus animi sagacis & prouidi, parum fudit Ferdinandi dissimulationi. Sed dū
 ille aliis atq; aliis negotiis occupatur, decepto aut dissimulante custode, simulatque per oc-
 casionem licuit, iter ad Belgas continuo arripuit. Quod paulo ante non expectato Ferdi-
 nandi aduentu, Villas, & Veranius, aliiq; nonnulli Belgarum principes fecerant, statim ac
 Philippus obierat, ad Carolum Philippi filium confugientes. Quanquam sunt qui ad regē
 Gallorum diuertisse dicunt, ut eius literis Ferdinando commendarentur: qui rerum ab il-
 lis gestarum gnarus, Placet sane (inquit) ad eum ita scribere, ut talem erga vos benignitatē
 exhibeat, qualem vos vestris officiis promeremini. At regina ut patrem per nuntios aduen-
 tare resciebat, quanquam nullo signo lētitiæ dato, in vltimos Castellæ fines venire voluit, ad
 excipiendum patrem, nisi Ximenii autoritate, qui ea de re Ferdinandi literis admonitus
 iam erat, prohibita fuisset. Proinde Furnillis relictis, Tortoles oppidulum non longe distās,
 nocturnis itineribus, ut solebat, proficiscitur. Quam cum Ximenius nonnunquam admo-
 neret, ne iter noctu, tempore sane incommodissimo faceret: hoc est (inquit) viduæ fœminæ
 perquam decorum: nam sole maritali ablato, solis lumen oportet fugiat. Atque ita facibus
 longo ordine præeuntib; & mariti feretrum cingentibus, viæ se de nocte dabat, nouo, neq;
 vnquam antea audito exemplo. Modicis itineribus Ferdinandus ad Ioannam filiam con-
 tendens, quod crebris regulorum occurribus impediretur, quarto Cal. Sept. Tortoles ve-
 nit: vbi patria quadam caritate illachrymans in mutuos filiæ amplexus effusus, o b o r t a m a
 nimo lætitiā aperte declarabat, Illa vero, quod vix quispiam in tam pertinaci mœrore ex-
 pectaret, lachrymas quidem nullas effudit, quæ illi post pellicem cum marito deprehensam,
 nimia vi doloris, aruisse dicuntur: hilarescentis animi signa non pauca, neq; obscura dedit.
 Sermonibus vltro citroq; habitis, ad multam noctem euigilarunt, Ximenio duntaxat arbi-
 tro. Priusquam colloquium dirimeretur, cæteris aulicis iam admissis, cum de loco regum
 habitationi apto agitari cceptum fuisset, & regina patrem rogaret, ut suo arbitrio illum o-
 ptaret, & Ferdinandus eam curam honoris gratia in filiam reiiceret: tandem placuit, ut fan-
 ctam Mariam Campensem, oppidum satis celebre viginti millia passuum à Burgis distans,
 concederet. Nam & annonæ abundantia illic erat, & reginæ affectui mos geri videbatur.
 Inter cætera quæ dum in Italia Ferdinandus morabatur, cum Iulio Pont. Max. egit, hoc v-
 num ab eo efflagitauit, ut Ximenius vir omni laude cumulatisimus, atque maximæ autho-
 ritatis, utpote Hispaniarum primas, in Cardinalium amplissimum senarum cooperaretur,
 cum Cardinalis Hispaniæ titulo, quem patrum memoria Petrus Gonsalvus obtinuerat, &
 aliquot ante annis Petrus Friasius Vxamensis Episcopus, ab Enrico tertio Hispaniarum re-
 ge, magno in pretio & honore habitus. Igitur cum id Ferdinandus Ximenio impetrasset,
 tecumq; ipse insignia tantę dignitatis asportauisset, quod amoris in eum testimonium haud
 vulgare fuit, voluisset quidem, ut primo quoq; tempore magno apparatu & celebritate, Xi-
 menius galero purpureo insigniretur: sed regina id pertinacissime vetuit, indignum esse vi-
 duitate sua clamitans, quicquam lætum se præsentē geri. Quod si id ita animo federet, di-
 uerterent in aliquem proximum vicum, atq; ibidem meritissimum Antistitem, omni ho-
 nore & hilaritate prosequerētur: se enim aurea & serica tapetia, & quicquid amplius orna-
 mentorum ad eam rem necessarium esset, è gazophylacio regio deprompturam, & quo-
 cunq; locorum conuenissent, libenti animo missuram. Obtemperauit reginæ Ferdinādus,
 quamuis animo dolenti & perinuito: neq; enim tãtam rē mysteriorū & religionis plenā, hu-
 mili in loco & parū regii comitatus capaci geri voluisset. Accersitus est è Pallatiā vrbe Ioā-
 nes Rufus Pōt. Max. nuncius, nã regina (ut diximus) per vicos ignobiles & angustos diuer-
 sante, illuc multi ex procerib; sese cōtulerāt. Quoniã aut̄ estatis calores nondū deferbuerāt,
 vestes purpureę ex serico vndulato Ximenio sunt apparatus. Accidit aut̄, ut cū ad eū visen-
 dum Ferdinandus rex venisset, & ambo in domo Ximenii morarentur, nuncius Pontifici-
 us aduentaret, & iam in proximo esse Ferdinando & Ximenio nūtiaretur, voluit illico pro-
 dire obuiam rex, sed eo vsq; se continuit, donec vestibus purpureis Ximenius indutus, sese
 comitem regi adiungeret. Tanta fuit regi potentissimo comitas, & tanta præfuli optimo di-
 gnitas, ut neq; illum id honoris præstare dedecet, neq; hunc admittere. Oppidulū quod-
 dam, quod in propinquo erat ad ea vsq; tempora obscurum, incolæ Mahamudum appel-
 lant, ad ea sacra celebranda pro tempore accommodum esse visum est. Illuc cum rege fer-
 me proceres omnes conuenerunt, & Ioanne Rufo sacra curante, rubro galero Ximenius
 decoratur. Literæ vero summi Pont. super ea re ad Ximenium missæ, quoniam tunc sunt
 publice perlectæ, non abs re fuerit posteris quoque in huius commentariis tradere: quas
 nobis

nobis ecclesie Toletanæ sacerdotes ex adytis suis, vbi asseruantur, describendas obtulerunt. Nam Ximenius beneuolentiæ & officii causa, Toletum mittendas curauit: & priuata eius epistola, amanter de Pont. Max. collato in se beneficio certiores fecit. Rogat etiam vt supplicationes ad Deum haberentur, qui reipub. Christianæ in primis, deinde sibi felix & faustum esse annueret.

VENERABILI FRATRI

NOSTRO FRANCISCO S. R. E. PRES-

bytero Cardinali, Iulius II. Pont. Max.

Dilecte fili, salutem & apostolicam benedictionem. Inducti præclaris meritis & virtutibus tuis contemplatione etiam carissimi in Christo filii nostri Aragonum, Siciliae, regis catholici, qui hoc à nobis per literas & oratores instantissime petiit, hodie in consistorio nostro secreto, S. R. E. Cardinalium consortio, & collegio te aggregauimus, sperantes quòd eidem S. R. E. cuius iam honorabile membrum es, utilis eris & honorificus, illiusque authoritatem pro viribus conseruabis, & augebis. Datis Romæ apud sanctum Petrum sub annulo piscatoris.

Die XVII. Maii, M. D. VII. Pontificatus nostri anno quarto.

ACTVM est id, maxima omnium aulicorum lætitia, XIX. Cal. Octob. quo die Petrus Nauarrus, vir in bellicis rebus spectatæ virtutis arcis Burgensis præsidium, quod dux Naiarensum ibidem collocauerat, ad deditioem faciendam coegerat. Quanta autem ea cooptatio patrum purpuratorum approbatione, Iulio Pont. Max. rogante facta fuerit, literæ multorum, qui ex nostris eo tempore Romæ agebant declarauerunt: quarum mihi copiam eadem S. Ecclesie Toletanæ adyta suppeditauerunt, vt multarum etiam rerum aliarum, quæ huic operi necessariæ videbantur. Erat quidem Ximenii nomen vel apud exteras gentes iam celebre, sed conceptam de ipso opinionem non mediocriter regis Ferdinandi fauor & studium adauxerat: qui incredibili cura & voluntate, vt grauissimis quibusq; muneribus præficeretur contendebat. Quare post sacre purpuræ dignitatem concessam, vt causis religionis examinandis supremi iudicis partes sustineret (quæ Inquisitorem generalem vocant) à Pont. Max. obtinuit. Huius magistratus tanta authoritas & maiestas est, vt nemo sit quantumuis magnus, quem non liberè queat in iudicium vocare, meritasq; pœnas irrogare. Institutum est huiusmodi tribunal, magna totius regni consensione, ab Ferdinando rege de quo agimus, & Isabella vxore, procurante vt id constitueretur Petro Gonfaluio Mendozio, qui tunc Episcopus Hispalensis erat, anno M. CD. LXXVII. & Xisto V. Pont. Max. approbante. Thomas Torquemata, ordinis Dominicani fodalis, & Segobienti monasterio præfectus (quem vulgus priorem vocant) vir theologus, & vitæ sanctimonia clarus, ad hoc munus consilio Gonfaluio Mendozii tunc fuit assumptus. Huius præclari, & sacri magistratus, cum statim Hispania vtilitatem maximam sensit contra iudaizantes, tum verò his calamitosis temporibus, contra tot sectarum pestem experti sumus incomparabilem, & nunquam satis pro merito æstimandam. Sed quoniam quo tempore Philippus rex in Hispaniam traiecit, sub Deza Episcopo Hispalensi, qui huic tribunali præerat, & Luzero Inquisitore Cordubensi, magni motus Cordubæ exorti sunt, Petro Corduba Plegii Marchione causam quorundam hominum, qui de violata religione accusabantur, protegente: rex Ferdinandus id memoria voluens, multum referre intellexit, virum aliquem, qui authoritate, prudentia, & vitæ integritate polleret, ad tribunal grauissimum moderandum assumi. Nemo autem occurrit, qui omnibus numeris absolutior esset, & aptior ad tantum munus dignissime exequendum, quàm Ximenius. Idcirco simul cum cardinalitio honore, huius magistratus moderationem ad eum deferri, à Pont. Max. postulauit. Hæc simul atq; impetrata sunt, illico Ferdinandus eum, autographa epistola, de vtraque re certiore fecit: cuius exemplum, quod Franciscus Hispanie regis Philippi II. cubicularius minister, mihi benignè obtulit, hîc libuit adscribere.

FERDINANDVS REX

REVERENDISSIMO DOMINO PATRI CARD.
Hispaniarum, Archiepiscopo Toletano S.

Vm tuam ingentem virtutem, cum insigni pietate coniunctam experimento exploratam habeam, & quanto in pretio & honore habendus sis cognoscam, teque ipsum quanto ampliore dignitate obtinueris, tanto maiori, tum religioni tum publicae tranquillitati, non modo istorum regnorum, sed & aliorum praesidio futurum esse, mihi persuadeam, simul etiam dum quantum tibi debeam, frequenter memini, dedi operam, ut me id supplicante, è beatissimo patre nostro in S. R. E. Cardinalium numerum hesterno senatu cooptareris. Id tu obsecro beneficium suscipe eo amore, qualis in me ad impetrandum fuit. Ad hac cum Archiepiscopus Hispalensis sese Inquisitoris generalis praefectura, quam in Castella regnis exercebat, per literas ad me datas abdicauerit, curavi etiam ut Pont. Max. ad sanctum hoc munus moderandum Reuerendissimam paternitatem tuam designaret. Porro duo sunt, quae mihi à te in praesentia petuntur, unum ut pietati & religioni consulas, optimis quibusque viris, qui omnibus affectibus potissimum sint liberi, ad tanti muneris partes assumptis alterum, ut omni ratione, & diligentia, ne quid Archiepiscopi Hispalensis auctoritati detrahatur, caueas. De quo etiam si te admoneri superuacaneum esse videam, mihi tamen de eius dignitate sollicito, ut ita faciam mens suadet. Vriusque rei testimonia ad te ut propediem mittantur curabo. Haecenus ad te non scripsi, quoniam à remis ad velum (ut aiunt) in prociectu semper fui at Deo, ut spero, iuuante, ultimo instantis S. Spiritus celebritatis die, vela faciam: nam me hucusque cupientem, maxima negotia retardauerunt. Vale, manu propria, Neapoli xv. Calend. Iun. anno M. D. VII.

Hic grauiissimo statim ut praefectus est muneri, tabulas publicas, quarum exemplum in Complutensibus scriniis habetur, per vniuersas Hispaniae ecclesias dedit: quibus id potissimum agebatur, quo pacto recens ad fidem conuersi, liberiq; eorum, & familia vniuersa in religionis reb. sese gererent, & qualiter sacris deberent interesse: & quibus item rudimentis & exordiis, paulatim ad Christianam fidem instruerentur. Rursus à quibus rebus cauendum esset, utpote Iudaicis, & Mahometicis caeremoniis, maleficis ritibus, & magicis incantationibus, caeterisque omnibus superstitionis actibus, qui à daemonibus sunt inducti. Nam de blasphemis, & nefariis vocibus, quibus homines impii diuos omnes, imò & Deum ipsum impetunt, quoniam legibus regis seuerè vindicatur, id vnum additum fuit in his tabulis, suam quoque illos experturos indignationem. Haec verò comminatio mirum est quantum momenti apud nostros semper habuerit. Quoniam verò seuera Luzeri animaduersio multorum animos turbauerat, primo quoque tempore de eo agendum ratus, curauit ut deposito magistratu, rerum à se gestarum rationem daturus, ut rei solent, ad se veniret. Fuit id cum primis speciosum, & multis hominibus oppidò quam gratum. Testes sunt in medium producti, quorum ille opera aduersus innoxios vsus dicebatur. Ingentia causarum volumina, quibus damnatorum crimina continebantur, assidua Ximenii & aliorum iudicum cura, qui supremas in inquisitionis curia partes cum eo tenebant, lectitata & expensa sunt. Luzerus crebrò de omnibus interrogatus Burgos vincitus asportatur: ibique arcis praefecto sub arcta custodia asseruandus traditur. Sed re omni accuratè examinata, cum in illum animaduertendi causa satis idonea non inueniretur, liber tandem abire permixsus est, & Hispali, in cuius vrbe templo maximo sacerdotium canonicus obtinuerat, diu priuatam vitam vixit. Priusquam huic volumini finem imponamus, commodum videtur, de Hierosolymitana expeditione, ad quam sub hoc tempore Ximenius Ferdinandum, & Emanuelem Lusitaniae regem assiduis sermonibus non cessabat adhortari, non nihil posteritati tradere. Nam ut ex literis Emanuelis, quae in Academia Complutensis scriniis, regio signo, ceraque propendenti Lusitano sermone scriptae seruantur, intelligere licet, anno sexto qui hunc antecessit, paulò antequam Hispaniam Philippus è Belgis appelleret, suadente & curante Ximeno, de fœdere inter Ferdinandum Hispanum, & Emanuelem Lusitanum, & Enricum Britannum feriendo agebatur: ut mutuis animis, & exercitibus, aduersus Saracenos proficiscerentur, Dominicum sepulchrum recuperaturi. Quanta in eam rem animi contentione Ximenius intenderet, abunde Emanuelis verba declarant: quae suis ferme verbis, quantum potui fideliter

fideliter

fideliter & circumscriptè apponam: quoniam nihil potuit honorificentius, aut præstan-
 tius in alicuius cōmendationem scribi à rege rerum gestarum gloria inclyto. Ferdinandi
 (inquit) focii prudentia, cum excellenti animi magnitudine coniuncta, nosterque item
 & Enrici Leuiri ad hanc rem ardor & propensio, concorsque animorum affectus, diuino
 in primis fauore adiuuante, sine quo nunquam aliquid in terris præclare geritur, facile
 me in spem ingentem erigunt, vota tua suum finem habitura. Quæ quantum ex
 literis tuis intelleximus, semper eò tendunt, vt Mahumetana secta deleatur, & om-
 nes qui extra cœtum Christianorum sunt, dominico gregi tandem coniungantur,
 fiatque vnum ouile, & vnus pastor. Id autem fausta hac & felici expeditione, ita cumula-
 10 tē euenturum speramus, vt propediem victoriis exultantes, sanctissimū Christi corpus te
 ad sepulchrum dominicum sacra faciente, è tuis manibus focii & duo generi, magna
 lætitiā & voluptate perfusi, genibus flexis sumpturi simus. Crede enim mihi, quòd
 post Ferdinandi regis ad hanc rem paratam voluntatem, cuius auspiciis mirificè confi-
 dimus, nihil meum animum magis confirmauit, nec confirmauit modò, sed altero
 tanto etiam adauxit, quam tuum ad hanc rem feruorē, diligentiam curamque intueri, sine
 quibus nihil eorum quæ à te prudenter singulis in rebus animaduertuntur, potuissent ad
 me perscribi: quæ mihi maximo argumento sunt Deo annuente prouinciam hanc
 assumi. Quare id tibi vnum persuadeas velim, multò magis mihi pretiosum & carum
 esse, te nobiscum huius expeditionis participem venire, quam si rex quispiam potentissi-
 20 mus, sese nobis socium adiungeret. Neque enim solùm opibus tuis, & autoritate, quæ
 neuiquam contemnenda sunt, præsidio nobis & vsui eris, sed augurii fortunatissimi
 spem præsentia tua semper suggeret. Nam id ex tua pietate, & quam perpetuò colis, mo-
 rum sanctimonia pro certo habemus, nihil vnquam aduersum, aut triste eis, quibus cum
 verferis, accidere posse. Siquidem à viris sapientissimis accepimus, idque oraculis nostris
 testatum retinemus, Deum immortalem beneuolentiorē in eos esse, à quibus purè &
 religiosè, quemadmodum tu facis, colitur. Sæpe etiam ob vnus viri dignitatem &
 merita vniuersorum noxas condonari: quemadmodum è diuerso, ob vnus flagitium
 & scelus totam aliquando rempubl. euerit. In iis vero quæ ex longa consideratione,
 quã in legendis historiis adhibuisti, vbi de simili expeditione agitur, prudentissimè disse-
 30 ris, permulta sanè exempla recensentur, quæ parum alioqui animatos deterrent, &
 promptos & paratos commonefaciunt & cautiore reddunt. Ea etsi nos quoque iam pro-
 spexeramus, abste tamen admoneri, grato & lubenti animo suscepimus. Nam & sen-
 tentia nostra tuo calculo confirmata fuit, & ampliorem de ea re cogitandi materiam nobis
 obrulisti: vt quando coram de eis agendum sit, ea quæ nobis vsui sunt futura, accuratè ex-
 pendere valeamus. Effet enim omni culpa dignus, qui ex aliorum periculis non sape-
 ret. At tu Antistes optime: planè curā non vulgarem præ te fers, ingentisq; tuæ sollicitudi-
 nis non mediocre mihi testimonium præstas, cum eorum omnium, quæ ad hanc rem effi-
 ciendam conducunt, tanta sis cognitione instructus. Nec enim oræ maritimæ sinus, nau-
 40 um stationes, & abditos in ipso pelago scopulos, quisquam est in oriente nauclerus, qui
 distinctius posset explicare. Iam quæ de belli gerēdi forma à te dicuntur, ita aptè, & con-
 uenienter, ita fortiter & robustè disponuntur, vt nihil aliud tractasse videaris. Idcirco
 quanuis hoc vltimum esse videamus, neque de eo prius disputandum, quam cæteris
 omnibus (vt oportet) compositis, quid nos quoque de eo sentiamus, à te tam luculenter
 prouocati, breui sermone aperuimus. Hæc ex Emanuelis literis decerpta, satis de-
 monstrant sollicitum in primis Ximenii animum, de Mahumetana gente extirpanda:
 qui tanta diligentia, & sedulitate, trium potentissimorum regum concordiam ad eam
 rem perficiendam curaret. In hoc quidem negotio Emanuelis pietas mirificè eni-
 tuit, magnam voluntatem, insignem fortitudinem, ingentem in Christo fiduciam præ-
 te ferentis.

50 Qua tamen de causa ea expeditio non sit confecta, nihil certi quod scribam
 habeo: nisi quòd partim ex Philippi regis in Hispaniam aduentu, cuius occasione
 omnia mutari, & aliam (vt suprà diximus) faciem ostendere cœperunt, partim ex Iu-
 lii Pontificis Maximi cum Gallo diffidiis, in quibus apostolicæ fedi laboranti, sub-
 ueniendum fuit, Ferdinandi & Ximenii conatus ad bellum sanctissimum suscipien-
 dum impeditos fuisse par est credere. Præsertim cum multa deinceps ex eo fonte
 continenter acciderint, quæ domesticam tranquillitatem interturbant, & cun-
 ctam de bellis externis curam abstulerunt. Quam difficilè autem ad huiusmodi res
 conficiendas principum animi coire soleant, quantæque in ipsis difficultates subinde

orientur, Francisci Vallesii Gallorum regis, prudens mehercle de hac re dictum, & sapienter & eleganter declarauit. Ille enim cum captiuus ad Imperatorem Carolum v. qui tunc Madriti erat, per Hispaniam, Alarcone, aliisque primariis viris comitantibus, iter faceret, & Compluti meridiatus esset, cepit victoris imaginem qui iam propè erat, mesto vultu cogitare: & cum nihil iis qui adstabant loqueretur, Petrus Lassus, ut ægrimoniam discuteret, bono animo (inquit) esto rex, neque te ad hostem venire existimato, sed potius ad principem mitissimum & humanissimum: in cuius postquam conspectum veneris, cuncta ex tua voluntate fient. Nam iam ego hinc concordiam inter vos elauibus trabalibus fixam, ortam video: qua non solum Christiana resp. confirmetur, sed Mahumetana secta deleatur. Nam Turcis tanto terrori eritis, ut paribus armis conspirantes, & cæteris Christianis principibus ad eandem prouinciam prouocatis, urbem Hierosolymitanam sine vilo negotio expugnetis. Franciscus ad hæc respondisse fertur, longè maius negotium in conspirando Lasse erit, quam in expugnando. Prospiciebat enim prudentissimus rex, duos æqua potestate principes, quorum alter parem, alter priorem nequaquam ferret, difficilè mutuam consensionem habituros. Illorum ergo principum Christianorum discordiis nostrisque flagitiis, eas vires barbari sumperunt, ut difficilior expugnationis ratio iam facta fuerit, quam pro Ximenii eo tempore opinione. Cum tamen Franciscus rex, Academiæ visendæ causa in Ildephonsi ædem venisset, eumque rector, ac literarii patres, per omnes scholas circumduxissent, vbi singuli professores de suis disciplinis disceptabant: postquam attentò & consideranti animo cuncta tacitus perlustrauit, Rem (inquit) Ximenius vester animo concepit, eamque (ut video) absoluit, quã ego aggredi neuiquam ausus fuisset, veritus ne conanti effectus tantæ rei non succederet. Nã Parisiensis schola qua mea Gallia iure gloriatur, opus regum multorum est. Hoc sanè potentissimi, atque erecti animi regis testimonio, illustri alioqui Academiæ, non mediocris commendatio parta est. Sed nos ad eius amplitudinem pro virili describendam, quandoquidem ita series historiæ poscit, Deo auspice, accedemus.

LIBER QVARTVS.

AD eam partem historiæ deuenimus, in qua nobis de Academiæ Complutensis principiis & institutis, & literatorum hominum subsidiis ad vitam ducendam, est agendum, & etiam de profectibus studiorum, quandiu Ximenius superstes fuit. Ergo postquam ille Cardinalitia purpura insignitus, & Inquisitor generalis factus fuit, rex Ferdinandus sub Octobris initium Burgos se contulit: neque enim reip. negotia patiebantur, amplius eum per vicos ignobiles vagari, & ægræ filiæ, ac parum sibi constanti, cum publico omnium detrimento obtemperare. Regina verò cum id intellexisset, nec quicquam illi repugnandum esse rata, ea tandem conditione annuit, si modò sibi liberum esset, apud Arcos oppidum quindecim stadiis à Burgis distans, cum Philippi coniugis feretro manere: neque enim animo imperare posse, ut eam urbem rursus inuiseret, in qua coiunx sibi dulcissimus fuisset ereptus. Cum rege Burgos Ximenius venit, fuitque in eius comitatu ad extremum vsque Augusti mensis insequentis anni. Quo quidem tempore, rex Petri Aquilarii marchionis Plegiani plectendi causa, quod regium executorem irreuerenter & indignè tractasset, Cordubam profectus est. Ximenius verò à Compluto nuntium latissimum accepit, scholam suam non ita pridem à nouis colonis habitari cœptam. exorsumque Petrum Lermam Burgensem, quem ille Burgis paulò antè ea de causa Complutum miserat, librum Aristotelis de moribus, non parua scolasticorum frequentia, prout illa tempora ferebant, interpretari. Quæ quidem prima lectio, non sine felici bene in posterum de moribus Academiæ sperandi augurio, publicè est habita. Regis igitur absentia peropportunè Ximenius vsus, Complutum Academiæ suam visurus venit. Die xxvi. mensis Iulii, Annæ Deiparæ virginis genitrici sacro, studiosorum iuuenum colonia à Salmantica Complutum Ximenii iussu deducta, diui Ildephonsi ædes faustis auspiciis, in totius Hispaniæ profectum, & commodum sempiternum, habitatura iniuit. Eorum verò nomina (neque enim in obscuro fas est delitescant, qui tam præclaræ rei principium deriderunt) à maioribus hæc fuisse accepimus: Petrus Campus, Michael Carrascus, Fernandus Balbasius, Bartholomæus Castrus, Petrus Sanctacrucius, Antonius Rodericus, Ioannes Fontius. Qui omnes intra ædes Ildephonsi, sub eius diei crepusculum recepti, quas deinceps collegi nomine sumus vocaturi, triclinium escarium ingressi, quod per amplam & fatis

& satis spatiosam collegii sui maiestatem præ se fert, epulis hilares accubuerunt. Collegiarum numerum triginta tres esse placuit, quibus duodecim sacerdotes, (quos capellanos vocant) sodales dedit. His idem vestitus, habitatio, & mensa communis est: omni reipublicæ cura hos liberos esse, nullumque ius suffragiorum per leges habere cauit: addita insuper causa, quoniam Deo dicati essent. Hi sacra singulis diebus in collegio peragunt, Ximenii conditoris, eiusque parentum & cognatorum, atque collegiarum defunctorum manes, perpetuis parentationibus, statis quibusdam diebus, expiantes. Ægrotantium sodalium curam gerunt: pauperibus deputatas sportulas, atque reliquias epularum diuidunt. Duo ex his, qui capellani maximi vocantur, parochorum ius, ex summi Pontif. auctoritate, in collegas tenent, cæterosque alios qui collegium inhabitant. Sunt alia officio & religione plena horum curæ commissa, quæ in Academia decretis continentur. Vnum tamen dicam lege benignissima à Ximénio prouisum esse: vt scholasticis sacerdotibus, quos inopia rerum necessariorum premit, non desset vnde viverent, sacra pro eius ac piorum defunctorum requie celebrantibus, certi reditus vt deputati essent iussit, vnde illis in singulos dies velut sportulæ darentur, ne à suis studiis cessarent. Postridie illius diei, septem illi viri collegiarum primitiæ, peculiari sodalitati vestitu, qualem nunc videmus, ornati, in publicum prodierunt. Is est talaris amictus, fului coloris, nulla parte adaptus, nisi qua caput profertur, & brachia per scissuras laterum exeruntur. Est autem qua ceruicem attingit, altiusculus, vt collum vndique vestiatur, fibulis quatuor astrictus. Ab humero sinistro dependet vtrinque eiusdem panni & coloris fascia quædam, palmati latitudine, longitudine verò ferè amictum æquat: sed quæ retrò proiicitur, in multò latius spatium desinit, spira quadam sinuosis plicaturis affluta. Hæc autem est veluti insignis collegii primarii, cæteris enim non licet sic vestiri. Hic ergo amictus ad eò collegas condecorat, & speciosos reddit, vt quauis illorum pleriq; satis matura non sint ætate, senatorum personam probè referant, planeq; digni esse iudicentur penes quos reip. literariæ gubernatio sit. Nam horum arbitrio & prouidentia, orbis ille disciplinarum nouis subinde luminibus clarus, perpetuò est circumuertendus. Pridie diuæ Annæ, qui dies Iacobo Apostolo diuo Hispaniarum tutelari sacer est, ab Ildephōsi sacello in Iacobi ædem, quæ tertiam parochiam Compluti constituit, quingentis ferme scholasticis comitantibus (is enim numerus, vt qui adfuerunt sunt testati, ex finitimis locis confluxerat) rudi pompa, si ad præsentem maiestatem respiciamus, at prout in illis initiis licuit, satis splendida, ventum fuit. Nam Petrus Lerma, quem Iusti & Pastoris abbatem Ximénius creauerat, & exiguus ille qui tunc erat canonicorum ac cæterorum sacerdotum in eo templo numerus, supplicationem sedulò curauerat. Nondum in pileis laureatorum, tot verticolores apices præfulgebant, nec sceptrigeri regnum literarium, quale nunc est, ostentabant, & tamen Complutenses ciues impendiò hilares, faustum sibi diem non cessabant gratulari, ac veluti animo præsentire oppidi sui exorientem felicitatem. Qua de causa Ximénius pietatis & sacrorum, in primis cultor religionis, legibus quas inter cæteras scholæ suæ tulit, in perpetuum cauit, vt eo die singulis annis literaria respubl. in eam ædem sacra factura frequens conueniret: ortusque sui ea ratione memor, ad nouam sobolem subinde educendam, & prouentus vberrimos præstandos sacri concionatoris voce concitaretur. Vbi priuatim regum Hispaniarum salutem & fortunas, deinde cæterorum quorum protectioni & fidei scholam suam commissam esse voluit, supplicibus votis Deo, & Iacobo Hispaniarum apud cælites patrono, commendandam demandauit. Statim igitur vt Ferdinandus Burgis discedens, quod circiter idus Iulias factum fuit, Cordubã est profectus, Ximénius opportunam occasionem nactus, sub Augusti finè Complutū venit: vbi collegii sui rebus consideratis, præclarisq; illis initiis perspectis, quib. ingens studiorum spes ostendebatur: illico viros doctissimos, partim Salmantica, partim Lutetia Parisiorū, quæ semper bonarū artū emporium est habita, ad disciplinarū professionē accersendos doctores curauit: idq; tanta sollicitudine & diligētia, vt ante Lucæ festū, quod sub idus Octob. celebratur: quodq; singulis annis studiis in Hispania per vniuersas scholas principiū dat, omnes ferme professores seu regentes (vt ille appellare maluit) cōuenerint. Theologicæ scholæ, quæ nominatum eo tempore vocabatur, Gonsalū Ægidiū Burgensem præfecit, ingenii peramceni virū, atq; varia doctrinarū supellectile exornatū: cuius tenacissima memoria ad eò admirationi fuit, vt hac vna potissimū reingētis opinionē doctrinæ apud omnes cōparauerit: quæquam sunt qui mihi retulerint, eā memoriæ vim morbo grauissimo, postquã à Parisiis in patriam rediit, amisisse. Dedit suæ memoriæ specimē, apud Ximénium, cum Carolo Bouillo Samarbrino nō in celebri theologo disputās. Hic. n. cum dictū diui Augustini, in patrociniū suæ opinionis citaret, nihil contra se facere Gonsalus proclamauit: nam præterquã quod non

in eo libro Augustini, quem Bouillus citauerat, ea authoritas continebatur, multa verba deesse dicto dicebat, quæ omnia protinus continuata serie recitans, memoriam aduersario vacillare exprobrauit, quæ illi neque librum certum, neq; libri caput fideliter suggestisset: Hic ille est, inquit, Bouille, quem tu non ita pridem, bonum in re literaria tyronem, inter iuuenes nostros appellasti. Bouillus ad hæc hominis doctrinam & memoriam miratus: non iam (inquit) spei bonæ tyronem te Gonfale, sed veteranum doctorem venerabor. Illi coque ad Ximenium conuersus, multis eum verbis commendauit. Quod gratissimum Ximenio accidisse, vultus & frõtis indicio declarauit. Eius aliquot carmina, memoria magis hominum, quam scripto vlllo circunferuntur, & acuminis & iudicii plena. Scoti lectioni Clementem, sodalem Franciscanum, virum in illius authoris libris versatum, claramq; ex eius Cimмериis tenebris & non contemnendam doctrinam, eruentē. Erat alioqui Clemens impeditioris naturæ, carebat enim ex temporali respondendi facultate, & frontis cõfusionem, rebus præsertim subitis, patiebatur. Quare raro quæ sitores illos, quos columnares vocant, admittebat. Nam nonnulli lectione peracta, præceptorem è gymnasio theologico egredientem, & ad columnam quæ è regione est stantem, vanis nonnunquam interrogationibus, ostentationis potius gratia, quam vllius bonæ frugis, impudenter nimis interpellant, & obtundunt. S. Thomæ enarrationi, Petrum Siruellum Darocensem, indefessi in studiis laboris hominem, librisq; perpetuo adhærentem, cuius permulta scripta, quæ passim inter philosophiæ studiosos publice edita circunferuntur, eius diligentiam & eruditionem non vulgarem indicant. Hunc ego puer iam octogenarius Compluti vidi, adhuc vigorem suum retinentem: cuius illud dictum in ore omnium tunc habebatur, nunquam à se diè suauius peragi, quam cū populus tauroboliis, aliisve publicis ludis occupatus, e des sibi liberis interuentoribus faciebat: solidus enim ille dies studiis dabatur. Nam quicquid temporis studiis non impertiebatur, perire existimabat. Penuria auditorum eius gymnasium semper laborabat. Cuius rei causam cum aliquando rogaretur, ad hunc modum (vt aiunt) respondebat: S. Thomæ doctrinam incomparabilem quidem esse, prorsusq; cubicis figuris persimilem, quæ vtcunq; iaciantur firmiter sedent, ceterum cibi solidi instar, nisi lento vetriculi calore percoquatur, nullum est corpori alimentum allatura: Id autem Hispanorum ingeniis repugnare, quibus omnis mora molestiam incutit. Logicæ, & Philosophiæ studiis Michaelem Pardum Burgensem, cuius in ea re eximia diligentia multis exemplis Parisiis innotuerat, quiq; dum vixit Gallicam illam viuēdi libertatem sine vllius querela perpetuo tenuit: Antonium item Moralium Cordubensem, Ambrosii Moralii regii historiographi patrem, qui nunc in iuuentute nobili moderanda valde laudatur, virum tam philosophicis quam medicis studiis eo tempore celebrem, & cuius opera Ximenius per sepe est vsus. Medicorum scholæ Tarraconam, & Cartagenam, viros per celebres. Hunc ego Compluti familiariter cognoui, elegantia morum in primis commendabilem, vultusq; quadam hilaritate præditum, qua mire animos ægrotantium recreabat: atq; ea de causa principibus viris, ad quorum morbos curandos per sæpe missus est, valde gratum. Hic dum Veranicæ, quod est Vacceorum oppidum, Delphino, & Duci Aureliensi Francisci Gallorum regis filiis, qui pro patre captiuo obsides sunt dati, Caroli v. imperatoris iussu, operam medicam præstitit. Græcæ linguæ Demetrium Cretensem ex Italia accersitum, ac post eum Ferdinandū Nonnium Pintianum: è quorum scholis Franciscus Vergara, Ioannis Vergaræ frater, Laurētius Balbus Liliensis prodierunt, viri eruditione & ingenio præstantes, veterib. illis sine iniuria vlla comparandi. Vnum tamen addam, quod Ximenii prudentiam maxime commendat. Nam dum legibus suis (quas constitutiones vocant) singulis professoribus quid agendum præscriberet, cautumq; esset, vt auditoribus deficientibus, stipēdia item cathedrarū cessarent, de Græcæ linguæ præfectura sanciens sic ait: Quoniam Græca lingua, Latini sermonis atq; adeo aliarum scientiarum fons & origo est, quiuis numerus auditorum, de quorū indole & profectu bene speretur in ea, sufficiens esto. Præuidebat enim vir prudentissimus, paucissimis semper quibusq; quorum nempe animus ab studio lucri alienus, ad disciplinarum arcana rimanda promptus esset, Græcæ linguæ cognitionem cordi futuram: atq; ita eius curandæ, & prouidendæ rationem, minime quidem quemadmodum in ceteris disciplinis ad auditores, qui perrari & negligentes futuri erant, sed ad Rectoris, & triumuirorū (quos Consiliarios appellant) suffragia, pertinere voluit. Hebrææ linguæ Paulum Coronellum, de quo supra diximus, cum de bibliorum excussione tractarem. Rhetorum gymnasio Fernandum Alfosum Ferraram Talabricensem, hominem ingenio promptum, & extemporali facundia præstantem. Ferunt illum arroganti natura præditum, non dubitasse in omnem messem falcem mittere, deq; re omni literaria iudicium ferre: adeo vt aduersus Aristotelem libellum edere non erubuerit. Fuit quidem ille reprehensus à plerisq; Academia

niæ magistris, sed ab Ægidio Gonsalo, & Bartholomæo Castro multo acrius, adeo vt senex rubore suffusus, & æstuans hæserit. Rhetorum gymnasio hoc priuilegium Ximenius dedit, vt semel ad id moderandum assumptus, perpetuã dum vixerit teneat præfecturam, nisi iustæ aliquæ causæ interuenerint, quæ illum gymnasio decedere cogant. Nam in aliarum disciplinarum scholis, vt professores officio suo & munere diligentius fungerentur, voluit vt peracto quadriennio exauthorati, rursus discrimen petitionis subirent, nouiq; iterum candidati haberentur. Prospiciebat enim vir sapiens, annis ingrauescentib. segniores mortales natura fieri, & nulla re magis in officio perstuturos, quam si æmulos paratos viderent, semperq; ancipitis euentus sollicitudine tenerentur. Quid tamẽ secutus, diuersum in Rhetorica fieri voluerit, mihi sane certum non est: nisi forte, quod cõiectare licet, homini prudenti & rerum humanarum probe perito, exacte quidem cognitum fuisse, viros excellentes in omni re perraros semper fuisse, in eloquentia tamen longe rariores. Nam & perpaucos eo ingenio esse, qui multiplici disciplinæ pares pro rei dignitate sint, & magnam hominum partem lucri cupiditate in transuersum raptam, potius artib. quæstuosis, quã eloquentiæ, cuius in præsentia neglectior est vsus, operam suam libenter impendere animaduertebat. Iuri ciuili ne vllus in Academia sua esset locus, lege seuerissima cauit: cur autem id fecerit, statim dicemus. Iuri pontificio interpretando Lorancam quendam, & Salceum præfecit, homines quidem non admodum celebres, sed qui rudimentis eius facultatis tradendis sufficere poterant: quanquam postea legem de ea re ferens, viros in vtroq; iure præstantes ad id munus eligendos esse voluit: vt si quæ inter Academia patres controuersia, aut potius aduersus temp. literariam orirentur, essent in ea iuris periti, qui non tantum professorum munus implerent, sed etiam consulere & patrocinari possent. Libet legis ipsius aliquot in præsentia verba recensere, vt intelligant omnes, quantum Ximenius auersatus fuerit nimiam curam in iure perdiscendo. Nam cum Theologica, & liberalium artium studia suo tempore contemni videret, cumq; his linguarum cognitionem, hæc tria ante alia à iuuentute literarum studiosa, in Academia quam condebat quæri voluit. Sed audiamus legis verba. Cum duæ celeberrimæ apud nostros Academia hæbeantur, in quib. iuris vtriusque scientia, magno cum fructu, & laude ingenti traditur, iuris ciuilis peritiæ in hoc gymnasio locus non esto. Ius pontif. eo vsq; tradatur, quatenus eius peritiã ad sacros ordines in hac Toletana diocesi suscipiendos, nostræ synodales constitutiones necessariam esse cauent. Duo professores sacrorum canonum, quam maxime docti & instructi haberi poterunt, in hoc nostro collegio sunt. Sic igitur ille cum alioqui his disciplinis parum faueret, honestissimam causam prætexuit, quod vnam præterierit, & alterius paruam rationem habuerit. Cum aliquando Ximenius apud eorum gymnasium qui Philosophiam naturalẽ profitentur sederet, turbamq; scholasticorum oculis circumlustraret, conspexit forte pontificii iuris præceptorem cum discipulis lectione peracta egredientem, & astantib. dixisse aiunt, Profecto ex animi mei sententia vobiscum actum est. Occupate ergo illa inferiora latibula, vt aliis mihi carioribus disciplinis, hæc splendoria & illustriora loca relinquatis. In hac autem sententia erat, non quidem contemptu illarum disciplinarũ, quas sentiebat esse reip. necessarias, si vitio hominum non corrumpantur. Sed cum vir prudentissimus vtriusque iuris cognitionem Salmantica, & Pintia doceri intelligeret, Theologiam vero iacere, hanc sibi omnibus modis exornandam, & augendam proposuerat. Singulis professoribus, eo quem diximus delectu ascitis, necessarium visum est vnum aliquem creare, qui omnes in officio continere posset. Is autem opibus, & censu non exiguo, vt imperio & maiestate polleret, indigere videbatur. Quamobrem diu secum Ximenius agitauit, an Salmanticensis scholæ exemplo vnum è nobilib. adolescentibus, qui studiorum causa Complutũ conuenirent, rectorem constitueret, penes quem senatus cogendi, & salaria professorib. distribuendi, & novos præceptores in demortuorum locum, aut eorũ qui docendi munere functi essent substituendi, ius esset. Præter hunc vero, etiam magistrum scholarum litib. audiendis, & fontib. puniendis præficeret. An potius è collegis Ildefonsi vnum aliquem vtriusque muneri præficeret, qui annuo tantum tempore duraret. Videbat hac forma primarium illud collegium multum augeri, contra vero si hæc potentia in partes diuideretur, imbecilliolem & seditiosiorẽ futuram: præterquam quod iuuenem illum è nobilitate Rectorem probare non poterat, quod pari conditione omnes in ludo literario se exercentes viuere deberent: cæteris vero imperaturum longe aliam rationem sequi oporteret, nec fieri posse vt ex æquo cum cæteris ageret. Scholarum vero magistrũ, siue is esset Iusti & Pastoris scholasticus, minus virium habiturum, quam tanto imperio conueniret: est enim Iusti & Pastoris templum longe infra Salmanticense, si quis reditus & opulentiam consideret. His rationib. persuasus, Ildephonfi collegii Rectorem, dignum esse existimauit, quẽ Academia

gubernandæ præficeret. Sic. n. & collegii sui authoritati, & supremæ illi potestati consultari, sibi persuasit. Nam cum in singulos annos ingentem pecuniæ summâ, in Academiæ usus impendendam penes se redactam habiturus esset, satis hinc illi neruorum ad tãtam dignitatem tuendam accessurum: & Ildefonsi collegis, quos maxime auctos esse cupiebat, authoritatem magnam conciliari: cum vnus ex eis ad præstantissimam omnium dignitatẽ eligendus esset, cui omnes obtemperarent. Dedit tamen illi ex eisdem collegis annuos triumuiros, quos proprio nomine consiliarios appellauit, quorum solum suffragiis & sententiis, ne semper essent à suis studiis collegæ interpellandi, pleraq; negotia disponenda forẽt. Quoties vero aliquid maioris momenti tractandum incideret, ad collegas referẽdum esse iussit, deq; omnium sententia decernendum. Quod si id ad totius Academiæ utilitatẽ at-
tineret, maioribus comitiis agendum esse voluit: & ex omnib. disciplinis eos dũtaxat, quibus insigne magisterii datum esset, ad senatũ per apparitores esse cogendos. Fuit hæc ratio satis idonea ad rectoris magistratum cohonestandum: nam illico magno in pretio haberi cœptus fuit, atq; æque cum ipso Ximenio venerari. Nunc vero cum præter sceptrigeros, licetorem, Quæstorem, & Tabelliones duos, quos illi Ximenius per leges dedit, nouis subinde rebus in tanta amplitudine emergentibus, multi in dies ministri addantur: quoties extra collegium prodire rectori accidit, quod nunquam nisi grauib. de causis fit, nihil est eius comitatu honestius, aut dignius. Præfectus est primus huic amplissimo muneri, anno M. D. VIII. sub Lucæ festum (nam eo tempore ad eum eligendum, ex Ximenii lege senatus cogitur) Petrus Campus, iuuenis iam tunc magnæ expectationis atq; ea de causa in collegarum numerum (vt diximus) assumptus. Huic præter ingenium, & morum probitatẽ, species digna imperio contigerat: ea. n. erat oris dignitate, atq; apta totius corporis habitudine, vt ad sui venerationem facile omnes alliceret. Constituit etiam ad Parisiensis scholæ exemplum, Academię Cancellarium, qui honorum titulos (quos vulgò gradus vocant) studiosis tribueret, & simul cum quatuor viris, qui examinationi iuuenum in liberalibus disciplinis quantum præficiuntur, præsens esset: omnibusq; literariis actibus iure suo interesset. Hũc Abbatem Iusti & Pastoris perpetuo esse voluit: vt maiori authoritate munus suum posset obire. Ad eam rem Petrum Lermam doctorem Parisiensem Ximenius assumpsit, de quo latius aliàs dicemus. Compositis ad hunc modum quæ ad tradendas disciplinas pertinebant, maximam sibi suæ scholæ partem peractam arbitrabatur: quoniam id vnum esse sibi persuaserat, vnde frequentia in primis studiorum expectaretur, si viri in singulis doctrinis præclari Academiæ gymnasia moderarentur. Nec sua eum opinio fefellit, nam animorum illa contentio, in rerum primordiis semper exultans, tantopere studiosos accendit, vt breuĩ in tantam frequentiam Complutensis Academia creuerit, quæ illã cæteris Hispaniæ scholis quauis florentissimis, æquauerit. Illico enim ex vniuersis Hispaniæ partibus irgens numerus studentium confluit: & præceptores multitudine incitati nullis laboribus indefessi parcebant. Plurimum autem nascenti Academiæ profuit benignitas indulgentissimi patroni, non sine summa prudentia. Propositis enim præmiis, & obseruantia priuilegiorũ, præceptores vndecunq; alliciebat, & miram scholasticorum copiam. Nam vt conditores nouarum vrbiũ solent securitatem ædificatis asyis promittere, vt ciuium copia non desit: sic qui Academiã construit, indulgentem esse oportet & in erratis nonnullis conuenientem. Conueniebant per ea tempora Complutum iuuenes ex diuersis locis, qui tam ætatis feruore, quam noua libertatis, & gymnasii assurgentis licentia, veluti pulli indomiti, primum in oppidi præfectum, fonte quoque qui ad suspendium ducebatur ablato, deinde in regium executorem insultantes, fabro argentario, qui Guadalfajaræ capitale quid commiserat, ex eius manibus per vim erepto. Sed illud factum iuuenili ætati condonandum, vt risu dignum, Ximenius esse dixit: hoc vero apud regem alioqui fientem sapienter eleuauit: scholæ id esse ebullientis spumam dictitans, quæ illico esset feruorem repressura. Erat faber argentarius arte sua celebris, sacris poculis quæ Ildephonsi sacello parabantur necessarius: vnde Ximenii voluntate magis quam villo temerario scholasticorum impetu feruatus à nonnullis dicitur. Ille autem alter, qui iam iam ceruicem laqueo præbebat, voce cuiusdam scholastici fuit ereptus. Nam cum dixisset, quæ est hæc ô iuuenes studiosi socordia, & animorum deiectio: Vobis ne præsentibus, & maxime hoc sacro tempore, quod Christi funeri dicatum est, patiemini miseri hominis cadauer pendere: ita sunt animi omnium incitati, vt agmine in præfectum, lictores, & satellites facto, fontem nihil tale expectantem liberauerunt, & ad proximum diui Francisci cœnobium duxerint. Id cum acerbissime oppidi præfectus ferret: nullamq; de illis vindictam posset sumere, nam scholasticorum adolescentum multitudo per momenti crescebat: suadente Carolo Mendozio Ximenii cubiculario, qui Compluti certis de certis de causis tum temporis agebat, vnus è vincis vulgo

fatis notus subito est raptus, & a sino impositus publice verberatus, præcone proclamante scholasticum illum esse, & plecti ob seditionem paulo ante factam. Fuiſſet id priori caſu atrocius, nam ſimul atq; præconem audierunt, illico iuuenes nihil rationis aut penſi habentes, eum iterum erepturi conuolant, cladem & incendium oppido minitantes, niſi hominem, qui verberatur, agnouiffent, & impoſturam ſibi factam intellexiffent. Quamobrem pacatis animis, riſu in tanta turbatione oborto, ſinguli in ſua ſe tecta receperunt: licet grauiſſe offendis oppidanis, quibus ea iuuenum inſolentia, nimis terribilis, & formidanda viſa fuit: ſed Carolus Mendozius blanda oratione furentes deliniuit: deq; ea re ad Ximeniũ ſcripſit: qui indulgentem patrem imitatus, cum ſe in eos acerbe vindicaturũ reſcripſiffet, tamen non longo poſt tempore Complutum veniens, oppidanorum prudentia collaudata, qui inſanis adoleſcentibus pro tempore ceſſiffent, ſeſe pro illis ſponſorem dedit, nihil vnquam tale commiſſuros: idq; ita quandiu ille vixit, euenit. Florebat quidem his de cauſis Complutenſe gymnaſium, maximamq; in dies expectationem dabat, bonas literas in Hiſpania reuicturas: Ximeniiq; pectus gaudium occupabat, cum iuuentutem contempleretur, à qua veluti ſœlici plantario ſœcundiſſimæ arbores ſperabantur, quarum mirabiles fructus breui per totam Hiſpaniam eſſent aſportandi. Sed vt ſunt res humanæ inſtabiles, ſubito accidit, quod animum Ximenii haud mediocriter afflixit. Nam viri illi præſtantes, quibus munus docendi datum diximus, partim Ximenii fauore abutentes, partim Salmãticenſis Academiae pollicitis inuitati (verebantur enim Salmãticenſes, ne ſua ſchola nõ ita floreret, ſi Complutenſis tam inſignes haberet profefſores) ſalaria ſibi maiora dari poſcebant. Id cum Ximenius, ad eos prouehendos alioqui munificus, indignum eſſe & impudens duceret, ſemper enim vir in promittendo parcus, bene de ipſo ſperarẽ edixerat, cœpit animo non nihil commoueri. Nulla enim re magis ingenui & liberales viri indignantur, quam ſuorum diffidentia, quos ſecuros eſſe iuſſerant de ſuo in eos animo & voluntate, nec tamen ceſſant putide, & inepte, illorum mentem pertentare: ſuboritur enim faſtidiũ, quod paulatim amorem in odium vertit. Cum itaq; præceptores illi Ximenio diſplicerent, nondum integro ſexennio exacto, omnes certatim, ſed alius alio maturius, Compluto profecti, duro nimis & iniquo tempore naſcentem ſcholam deſeruerunt. Nam Gonzalus Ferrera Pintianus, aliiq; nonnulli, inter quos Alphonſus Cordubeniſis fuit, cuius in artibus liberalibus tradendis non vulgaris diligentia laudabatur, in Salmanticeſe gymnaſium cõceſſere. Sunt autem illos comitati complures iuuenes ingenioli, & prouecti diſciplinis: ſed poſtiſſimum Gonſalum, cuius mira erat in docendo dexteritas, & extemporalis faciãdia: quod acrius Ximenio bilem commouere potuit. Accidit etiam, vt Bartholomæus Caſtrus, cuius obiurgationem Ferrera ſuſtinere non potuit, Ximenio propter eius virtutem & doctrinã impenſe carus, Romam diſcedere conſtituerit, ſpe magnarum rerum concepta, quamuis cauſam honeſtiorẽ obtenderet, linguarum videlicet, & literaturæ politionis amorem. Veruntamen cum parum Salmantica Gonſalo arrideret, placidis nondum culta diſciplinis, & Alphonſus ob inſolentiam ſcholæ Auguſtini cucullum induiſſet, Ferrera autem lepra importuna laboraret: Ximenius cum iſta reſciuit, Genius hic eſt (inquit) Complutẽſis Academiae, iſtorum facta iuſta ratione vlciſcens, qui meam liberalitatem & indulgentiam, tam ſuperbis animis, ſine vlla cauſa ſpreuerunt. Iſtorum vos caſus iam vidiffis: at ſibi Caſtrus vt caueat moneo: nam neſcio quid ſiniſtrum mihi de eo mens præſagit. Non multis poſt menſibus ad Ximenium allatum fuit, Bartholomæum Caſtrum ſpe ſua fruſtratum, & vrbiſ Romæ tandem trãdio affectum, dum in Hiſpaniam Oſtia ſoluiffet, miſerandum naufragium paſſum. Quod ſane indicauit, quæ à pontificibus ſacris dicuntur, vana non eſſe. Debilitatus non nihil hoc euentu ſtudentium ardor videbatur: veruntamẽ aureus ille Maronis ramus, nullibi magis quam in gymnaſiis diſciplinarum naſcitur, vereq; de eo ſapientiſſimus poeta cecinit: Vno auulſo non deficit alter. Protinus .n. poſt illorum diſceſſum indigenæ ſunt præceptores ſuffecti, aliiq; deinceps ſucceſſerunt, quorum opera & eruditione in eam claritatem & gloriam Complutenſis ſchola prouecta eſt, quã nũc videmus. Hoc in loco de Fernando Balbaſio, qui ſexto rector fuit, pauca dicenda ſunt, quoniã in eius magiſtratu nonnulla acciderunt, quæ cum Ximenii rebus videntur coniuncta, verecunde tamen & parce: viuunt enim adhuc Compluti octogenario maior, viridi tamẽ & molli ſenectã, vniuerſis literariis honorib. magna cum laude & dignitate functus. Ad eam ætatẽ ſine vllis ſenectutis moleſtiis perueniſſe creditur, ob placidã & mitem qua præditus eſt naturã. Hũc virum Ximenio carum fuiſſe permulta oſtendunt: nam & opimis ſacerdotiis illũ honeſtauit, & poſtquã ſtudioſũ ſuorũ curricula peregit, extremis Ximenii temporibus, ad eius familiã accerſitus fuit, vt diſputationib. theologice intereſſet: quas ille poſt epulas ſingulis dieb. lãgiuſcule, cũ delectationis, tũ valetudinis cauſa producebat.

tiis occupatus, grauiſſimisq; rebus, hac vna duntaxat utebatur animi remiſſione. Adeo enim ſemper ſapientiae ſtudia amauit, vt huiusmodi quaerſtiones illi eſſent pro ludo, & relaxatione. Nec his tantum quae publice habebantur contentus fuit, ſed ad interius cubiculum horis praefertim nocturnis, priuatas quoq; commetationes addebat, viris illis literatis praefentibus, inter quos non ignobili apud Ximenium loco Balbafius eſt habitus. Is anno M. D. XIII. in rectoratus dignitatem Michaeli Carrasco ſucceſſit: quo tempore Ximenius rebus Academiae abſoluendis Compluti agens aſſiduus inſtabat. Accidit aut, vt Ferdinandus rex ob medicatas epulas, quae ei Germanam reginam, dum prolem diſcupit, propinaſſe fama erat, male habens, ſub Calend. Ianuarias a Madrito profectus, Compluto iter faceret, in ſeſſus illos amoeniſſimos Segouianos, vbi ſe venationibus oblectaret, procul ab aulico ſtrepitu & interpellationib. negotiorum. Gratum id Ximenio & peroptatum accidit. Nam cum Oranicae expeditionis cauſa non nihil diſſidii interceſſiſſet, tam opportuno regis interuentu ad omne genus laetitiae exhibendum ſeſe comparauit. At quid libentius ab eo exhiberetur, quam nouae Academiae, & reipublicae literariae oſtentatio? Quae regi peraeque ac Ximenio conditori voluptati futura erat, cum Hispaniam ſua ſchola florentiſſima adauctam videret, quae Pariſienſis gymnaſii aemula, illius laudem ad nos eſſet translatura. Venit igitur in Ildephonſi collegium Ferdinandus, Ximenio latus claudente, vbi magna totius populi literarii laetitia exceptus, ſingulas ſcholas diligenter perluſtrauit, & profefſores ſtudioſe audiuit. Sed aedificiorum magnificenciam contempletus, Ximenio qui prope aderat compellato, Omnia (inquit) mihi mirifice arrident: ſed terrena haec ſtructura, operis aeternitati, quae aequum eſt te animo concepiſſe, parum quidem videtur accommoda. Ad quae Ximenius reſpondiſſe fertur: Ita eſt, o rex, ſed huiusmodi eſſe oportet opus hominis feſtinantis, & ne morte praecoepetur timentis. At ni mea mihi vaticinia blandiuntur, quam ego terrenam populo huic literarum ſtudioſo trado, ipſe ſibi marmoream conficiet. Neq; eum feſellit ſua diuination. Nam poſtea anno XLIII. Io. Turbalanus rector, amplum illu orthographiae proſpectum, totamq; parietum ſeriem, quae ab Ildephonſi ſacello verſus diui Franciſci cenobium protenditur, aliquot ex collegis reclamantibus, quibus & immodici ſumptus diſplicebant, & terrena alioqui moles firma adhuc, & diu duratura videbatur, ſolo nihil cunctatus aequauit: quod rimulas aliquot in tam ingenti aedificio contempletus, ruinam minari, aut iactauerit, aut pro certo habuerit. Satis conſtat dum parietes fornacei diruerentur, multa ferrea inſtrumenta, ob murorum duritiem, penitus conſracta, & diſrupta fuiſſe. Caept illico marmoreum opus aſſurgere, tam accurata fabricum arte, vt non modo aedes aeternas feciſſe videantur, ſed vario ornamento & ſculptura inſignes, & pulcerrimas. Verum eſt enim quod Pindarus cecinit, operis principio veſtibulum quod a longe reſplendeat, apponendum eſſe. Interea rector patribus Academiae ſtipatus, cum e collegio in regis occurſum progreſſus eſſet, praecuntes eius ſceptrigeros, rabduchi regii, qui & ipſi ſcepra gerebant, conſpicati, voce intentiori, vt ſcepra ſubmittant, aut deponant inſclamant: neq; enim fas eſſe, vt praefente rege, cuiquam ſubditorum huiusmodi inſignia praeferreret. At humaniſſimus rex, nihil ea de re maietatem ſua imminui ſentiens, vt ſolito more procedant iuber: muſarum inquiring illas aedes eſſe, in quibus fas poſcebat, vt muſarum ſacris initiati regnarent. Praeclariffimo id ſane exemplo factum fuit, non tamen ſummis principibus inuſitato. Nam cum magnus ille Pompeius, vniuerſi pene orbis triumphator, aliquando Athenas veniſſet, atque Poſidonium Philoſophum doctrinae opinione eo tempore per celebrem inuiſere inſtituiſſet, neque enim euocare ad ſe paſſus fuit, fores de more a lictore percuti vetuit, & faſces ianuae ſubmiſit, ſapientis hominis & eruditi reuerentia. Cum gratias Ximenius Ferdinando regi ageret, pro tam humana erga ſua ſcholam comitate, honorificentiae & ſplendore plena: Rector ad regis genua iam procumbens, manus oſculandas ſuppliciter petebat, & libenter a rege exceptus, cum aliquid ab eo rogandus videretur, occaſionem Rectorem ſuum honorandi Ximenius nactus, minime eam auolare ſinens, ſic regi dixiſſe fertur: Ni tibi, o rex, moleſtum eſt futurum, edifferat rector tua in praefentia, quae me abſente in Academia geſta ſunt: & tibi breuiter ſeriem ſtudiorum recenſeat, omnemq; aliam huius ſuae reipub. rationem: mihi enim in res diuerſas & multas diſtracto, minus ad id praefandam facultatis aut memoriae eſt. Placuit regi humaniſſimo, vt rector medius incederet, ſic enim melius quae vellet referre, vterq; erat intellecturus. Narrauit ille diſerte, quae ad illud tempus pertinere putauit, factis nonnullis in ambulatione ſpatiis ad prima ferme noctis lumina: vnde occaſio rixae inter ſcholasticos adoleſcentes, & regioſ pueros data eſt. Nam iam veſperafcente, pueri regis cum facibus aſſeſſe iubentur, qui vt ſunt mire petulantes, coeperunt acriter ſcholasticos iuuenes diſtertiis impetere, & cauillis mordere: ſcholastici vero nec puerorum nobilitate, nec quod in regia eſſent familia retardati, totidem regerunt conuicia.

cia. Paulatim deniq; ad manus ventum est: & illis scholasticorum facies facibus vstulanti-
 bus, his vero fustibus & saxis se vlciscentibus, tantus excitatus est tumultus, & clamor, vt
 necesse fuerit rem omnem regi aperire. Qui quanuis ad animi motus compescēdos, & dif-
 simulandos, mire erat compositus, non potuit indignationem reprimere. Et ad Ximenium
 conuersus, hæc sunt (inquit) præmia meæ semper lenitatis. Nam si isti tui scholastici, cū pri-
 mum in regios ministros irreuerenter se gesserunt, fuissent vt merebantur multati, nō per-
 uenissent ad tantam impudentiam, vt me præse, in meam familiam tam procaciter irru-
 erent. Dum hæc à rege indignante dicebantur, patribus aliquot literariis curatibus, tumul-
 tus ille sedatus fuerat, sed potissimum Bernardini Comitis Cluniensis opera. Is enim schola-
 10 sticis acriter increpatis, & aulicis pueris blandè demulsis, qua erat inter vtrosq; authorita-
 te, facile iras conceptas deliniuit: cunctisq; studiosis hominibus, non sine magna voluptate,
 illius viri pietate grauis imaginem retulit, qui apud nobilem poetam, vulgi sæuientis a-
 nimos dictis regere dicitur. At Ximenius dolentis vultum præ se ferens, Inest (inquit) ô rex,
 & formicæ sua bilis: nemo est tam deiecto animo qui se vlcisci, nedum defendere non co-
 netur: sed videt tua maiestas vt subito omnis tumultus est compressus voce viri vnius? Re-
 pressit animum rex, & subdolens quod puerorum rixa esset cōmotus, ad hilariiores sermo-
 nes se conuertit: & Academiæ magnificentia, & disciplinarum exercitiis collaudatis, in re-
 giam se recepit. His ipsis diebus, Antonius Nebrissenis Salmanticensis scholæ odio, ad Xi-
 20 menium quem olim deseruerat, vltro tanquam ad portum rediit, vt in Compl. Academiæ
 gremio, sine vllō tempestatis metu, quodcunq; æui superesset conquiesceret. Fuerat ad Sal-
 manticensem scholam vocatus, ob mortem cuiusdam Petri Vitinnis, qui primariam gram-
 maticæ cathedram, vt vocant, habuerat. Dignum sua eruditione esse putauit Nebrissenis,
 in luce illius Academiæ versari, & senectuti suæ consulere, amplissimo & perpetuo stipēdio
 suscepto: nec enim dubitabat, quin in sua arte cæteris omnib. esset præferendus. Sed rem
 longe aliter euenisse sensit: nam cum duos haberet competitores, Ferreram senem, cuius à
 nobis facta est mentio, & Castellum, qui Ferreræ in eruditione nullo modo erat cōparan-
 dus, nedum Nebrissenis. vtrunq; tamen hic longo suffragiorum interuallo superauit. Ergo
 Helena, quam tres ambiebant, Castello cessit: siue is muneribus, siue pollicitationibus, siue
 aliis artib. puerorum animos, quorū suffragiis statur, deceperit. Impatientissime hæc repul-
 30 sam Nebrissenis ferens, ad Ximenium venit, & patronū optimum appellauit: sibi delibe-
 ratum esse dicens, nunquam à Compluto pedem discedere, quod & præstitit. ibi enim ob-
 iit ingenti omnium mærore, & honorifice sepultus est. Excepit illum Ximenius per huma-
 niter, & quinquaginta numinum millia, & quadringentos frumenti modios stipendii loco
 in singulos annos constituit: quod tunc habitum est amplissimum. Meruerat id, & multo
 maiora, hominis eruditio, cui Hispania debet, quicquid habet bonarum literarum. Ergo
 quanuis à Ximenio rogaretur vt sibi parceret, genioq; suo indulgeret, post tot in literarum
 studiis & peregrinationib. labores, non ideo optimus senex à publica bonorum authorum
 interpretatione cessauit, summa semper auditorum frequentia stipatus. Itaq; ab eo tempo-
 re Ximenius tantum honoris Nebrissenis habuit, vt semper illum honorifice appellauerit,
 40 & ad se venientem nunquam non exceperit vultu hilari: & quoties ab ædibus suis in colle-
 gium veniebat, ad officinam excusoriam, prope quam Nebrissenis habitabat, iter consulto
 flectebat, & cum eo è fenestra prospectante, longos interdum sermones habebat, vel de re-
 bus quas inter legendum assequi non potuerat, vel de negotiis Academiæ. Sed hoc præ-
 tereundū non videtur, displicuisse Nebrissenis locum quem Academiæ Ximenius quæsi-
 uisset, idq; duplici nomine & quod insalubris ob vicinitatem fluminis & planitiem arcuo-
 sam esset (neq; enim probabat Platonis consilium, quo Academiæ lyceo præfererat) & qd
 ad ditionem pertinebat Pontificum Toletanorum, quibus cum assidua essent futura lites,
 & de iurisdictione, & de tribuendis beneficiis templi Iusti & Pastoris. His de rebus sub Epi-
 phaniæ diem cum Ximenio per occasionem egisse aiunt: est enim solenne tunc principes
 50 viros domi suæ salutare, & boni ominis causa, felicē illis annū nouū optare: qd clientū præ-
 cipue officiū est erga patronos. Nā cū quæreret à Nebrissenis, quid sibi de nascente Acade-
 mia videretur, amplissimā & præclarā esse retulit. Sed duo illa quæ dixit desiderare, locū sc.
 corporib. salubriorē, & ex patrimonio Ximenii, vt ad eius hæredes transfiret. Commotum
 fuisse Ximenium his dictis constat: sed cum totā secū rem, demisso, vt solebat, vultu confi-
 derasset, hoc tantū respondit: Ego ô bone, hæc quæ vides fundamenta ieci, & curauī quan-
 tū humana ratione cauere pōt, vt sint perpetua, reliquū est vt Deus opt. max. incrementum
 addat, & rem suā tueatur: vana enim est hominū ædificatio, & sollicitudo, ni Deus auspex &
 custos fuerit. Solebant quotannis maiores nostri oratione funebri, & publicis Academiæ
 exequiis, Nebrissenis, tanquā homini de vniuersa republica benemerito parētare, sed quo-

nam id negligentia obsoleuerat, anno M. D. LXII. per rectorem Didacum Lopidem Ocā-
 nensem ex parum consensu decretum est, vt id deinceps instituto olim die instauraretur,
 venientib. in Ildephonfi ædē cunctis Academiæ patribus, & studiosa literarum iuuentute.
 Qui vero secus fecissent, iurisiurandi violati, quod de rectori obediendo datur, tenerētur.
 Ergo postquā duo illi viri sunt à Ximenio constituti, Rector sc. & Cancellarius, principes
 Academiæ, penes quos rerum summa esset, illum annua potestate, hunc perpetua videbat,
 hos satis esse eius opinioni facturos, si suo quisq; munere fungeretur. Animaduertebat etiā
 præceptorum diligentiam, & industriam, ex auditorum frequentia constare. Igitur ad iu-
 uentutis in disciplinis incrementū, & ne copia alimentorū destitueretur, præclaram ratio-
 nem excogitauit, quinq; tum tēporis collegiis institutis, quibus pauperes adolescentes, alii 10
 triennio, alii quadriennio alerentur. Nam cum multi ingenio, & natura ad disciplinas apto
 priuatarum facultatum inopia, indolem illam, quæ ad virtutis culmen euehere posset, vili-
 bus & nonnunquā sordidis ministeriis, necessitate grauissimo dæmone, cogente addice-
 rent: ne id accideret, quinq; contubernia parari iussit, in quibus qui rectoris & triumuiro-
 rum suffragiis comprobati essent, tempus vnicuiq; designatum diuersarentur. Ædes igitur
 per amplæ ex ædificatæ sunt, quarū singulæ peculiari alicuius diui tutelæ sunt dicatæ, à quo
 & nomen acceperunt. Grammaticorum schola binas suscepit, alteras diuo Eugenio, primo
 Toletanorum antistiti consecratas, alteras diuo Isidoro Hispanorum indigenæ, ex Gotthi-
 co sanguine, cuius admirabilis doctrina multis in rebus rempublicam iuuuit. Nam vt concilia
 in Hispania celebrarentur curauit, & libros cōplures summa doctrina & religione scri- 20
 psit. Harum ædium singulis, virum morib. & doctrina præstantē præfecit: qui ternos grā-
 maticæ præceptores, ad puerorum institutionem per classes suas distinctos, conducit. Ho-
 rum primus rudimentis tradendis, alter prouectioribus instituendis, tertius vtrosq; super-
 gressis, ad elegantiorē rationem, priusquā ad alias disciplinas discedant, formandis, omni
 cura & vigilantia intendit. Eosdem Latinæ linguæ authores, in vtroq; Grammaticorū col-
 legio, sex illi doctores publice interpretantur: partim vt ipsi mutua æmulatione excitētur,
 partim vt discipuli de eisdem sententiis inter se agere possint, & animaduertant an sui præ-
 ceptores idem senserint. Hac collatione & ingenia exercentur, & videntur singuli binos
 audiisse magistros, & in re maxime necessaria & perdifficili, si quis rem vt par est conside-
 ret, non inuites profectus faciunt. In his collegiis quadraginta duo adolescentes, ex aliorū 30
 numero desumpti, triennio aluntur: qui sæpenumero ab initiis illis, ad contubernia reliqua
 per gradus promoti, victa egestate, in viros magnos & præclaros euaserunt. Horum præce-
 ptorēs, xv. quoque die, vicissim tribus discipulis suorum magistrorum de rebus Gramma-
 ticiis sententias defendentibus, aduersariis contra impugnātibus, in gymnasium quod ma-
 ius ob capacitatem vocant, conueniunt: vbi multæ eius disciplinæ difficultates enodantur,
 pueriq; ex mutua contentione non mediocriter iuuantur. Quoniam vero ad cæterarū di-
 sciplinarum cognitionem, permultum interest bene pueros in Grammaticis institui: nul-
 laque maior studiorum pernicies sit, quam si ignoratis linguæ Latinæ fundamentis, con-
 tur quis cæteras disciplinas superstruere, quæ Latine traditæ sunt ab authoribus: hac quoq;
 in parte sapientissimus Academiæ conditor, curauit vt caueretur. Nam horum collegiorū 40
 præfectis, quoties adolescentibus ab vna grammaticæ classe ad aliam transeundum esset,
 quantum in grammaticis rudimentis profecissent explorare iussit: animosq; eorū non me-
 diocri religione obstrinxit, ne immeritis & parum prouectis, ad maiora progredi conceder-
 ent. Quod si ad alias disciplinas conscendēdum foret, rectori de examinatore creādo cu-
 ram dedit. Huic muneri, Francisco Fontinouilla rectore, anno XLII. ab Academia condi-
 ta, Alfonso Matamoros Hispalensis, primū est præfectus, vir multiplici eruditione, & La-
 tini sermonis puritate excellens vt ex libris quos hæctenus edidit, omnes intelligunt. Hic v-
 nus, ni cum podagra, aliisq; morbis assidue luctaretur, potuit & eloquentiæ studia mirū in
 modum prouehere, & Academiæ nostræ multo maiori esse ornamento. Dialecticæ & phi-
 losophiæ studiis, binæ itidem ædes cōtributæ sunt: alteræ diuæ Balbinæ dedicatæ, cuius ti- 50
 tulus Ximenio cardinali factō datus fuit: hæ quadragenos octonos singulis quibusq; annis
 recipiebant, qui dialecticæ primo anno rudimentis, secundo Aristotelicis de ea re libris, in-
 genti præceptorum labore, assiduis exercitationibus, per pugnas literarias instituerentur.
 Alteræ sub diuæ Catherinæ titulo, ad quas tertio quoq; anno è diuæ Balbinæ collegio qui
 commigrabant, naturalibus & sapientiæ, quam postnaturalem philosophiā appellant, tra-
 ditionibus pari cura per bienniū instruebantur: hi metaphysici, illi vero phisici in Xime-
 nii legibus vocantur. Sed in Balbinæ collegio viginti illi quatuor, qui Aristotelis dialecticæ
 operam dabant, alios qui rudimentis vacabant, anno antecederāt: quo temporis spatio, &
 in Catherinæ metaphysici, phisicos præcurrebant. Hac de causā priores illi, vt iam veterani

rani, in secundos ut tyrones imperium exercebant: nec ob hoc ulla à principio discordia exorta est. Atque ita continua quadam conuersione illis abeuntibus, noui succedunt: quod de pyris hortorum Alcinoi Homerus dixit. Nam quadriennio integro peracto, quod semper in continuo cursu est, ad nouos præceptores stipendia cathedrarum quotannis redeunt. Perpetuo sub Lucæ festu duo præceptores deliguntur, qui toto quadriennio in philosophica schola insudent. Hac nimirum ratione efficitur, ut octo doctores in eadem semper area versentur, qui logices rudimenta, aut Aristotelis de eadem arte institutiones, aut libros de physico auditu, ceteraque ad naturalem philosophiam spectantia, aut primam philosophiam, quam sapientiam vocant, incredibili æmulatione docent. Sic autem octo, quos diximus, doctores distribuuntur, ut singulis quas numeramus disciplinis, bini contribuatur: quos (ut dixi) regentes appellat. Singuli duodecim adulescentes ex auditoribus sortiuntur, qui ad has sodalitates, de quibus diximus, paupertatis causa suscipiuntur. Hi suis periodis confectis, primo baccalaureatus deinde licentiæ titulis donantur: & postremo ad quadrienni finem magistrali flosculo (ea est merces laborum, insigniuntur. Cōgrediuntur etiā horum præceptores, quindenis, ut grammatici, quibusque Saturni diebus, ad sua placita studiose tuenda. Ne quid uero otiosum habeatur, proximis post præceptorum congressum sabbathis, Academia spectate, præceptoribusque ipsis re tota moderantibus, discipuli quoque de eisdem disputant. Tã ad illas, quã ad has disputationes frequentissima cōuenit Academia: semperque rector, & cancellarius, nisi qui dicitur magni momenti impediatur, præsentia sua disputantium ingenia excitat, & spectaculum dignius esse faciunt. *Ædificata est & domus alia, titulo matris Dei, ubi egrotantes scholastici curentur: sed angustior facta est architectorum negligentia, cum Ximenius ut laxitate ceteras domos superaret iussisset. Culpabat enim quod in nosocomiis uulgo fit: nam eodem in cubiculo multi diuersis morbis affecti, & plerumque contagiosis iacent: quos noxiis vaporibus vicissim infici, & mutuis gemitibus affligi, & vicinorum morte consternari dicebat: quare de secunda construenda cogitauit. Fuit ea domus peropportuna occasio, ut theologicum sodalitiu de quo iam Ximenius sermonem fecerat, felicibus auspiciis institueretur. Nam cum Ildephonsi aedes Theologis hominibus parata esset, iisque simul reip. literariæ cura demandaretur, necessarium esse videbatur, collegiu aliud à reliquis separatim constituere, ubi aliquot iuuenes studiosi, ab omni cura vacui, Theologiæ perdiscendæ liberius attenderent, indeque in Ildephonsi cōmigrarent. Interea tamen dum id efficiebatur, nonnulli ad eam rem delecti sunt, qui per aliorum contubernia hospites sine certis laribus alebantur: donec sexto ab Academia cōdita anno, Fernando Balbasio rectore, hanc de qua diximus matris Dei domum, viginti quatuor sodales sunt translati, quorum decem & octo Theologiæ, reliqui sex medicinæ vacarent. Hoc genio adeo felici factum fuit, adeoque in ea duarum præclarissimarum disciplinarum studia egregie tractantur, ut singulis quibusque quadrienniis (nam id tempus ad cōmorandum datur) ueluti quedam exactissima officina, bonos artifices educat, qui partim in Ildephonsi collegium suscepti, partim ad alias scholas, aut ad principes viros vocati, magno cum aliorum fructu doctrinæ suæ documenta proferant. Hic legulatoris prudentia, antequam ad alia præterea, notanda est: qui cum in eo collegio ueluti ludum quendam institueret, in quo Theologiæ & Medicinæ studia per gnauos athletas, huic rei duntaxat destinatos, exercerentur: neminem ad id admittendum cauit, qui ad licentiatus (ut uocant) gradum, in liberalibus disciplinis non peruenisset: cum alioqui uel mediocriter in dialectica instructum in Ildephonsi suscipi permiserit. Satis enim sua amplitudine hæc esse tutam uir prudens præuiderat: aut certe in tanta illius collegii maiestate, nouis subinde negotiis emergentibus, nonnullos requiri, qui non tantum literarum præsidio, quam rerum agendarum dexteritate pollerent. Posterius tamen, quos longa rerum experientia quid sit factu cōducibilis docuit, neminem ad Ildephonsi admittunt, nisi probe in Theologicis uersatum, aut qui publice aliquam eius disciplinæ peritiã exhibuerit. Ne quid tamen Ximenius uir officii plenus uideretur prætermisisse, Franciscani ordinis, cuius ipse olim instituto sese addixerat, inter hæc quoque ratione habita: intra collegium Ildephonsi, dignitatis ergo loco per accommodo, & ab habitatione collegiarum diuiso, ædes alias ædificandas curauit, ubi tredecim monachis, duobusque eiusdem sodalitatis ministris, victui necessaria prout in lege de hac re data habetur, suppeditantur: qui ordinis sui multis exoluti laboriosis præceptis, uniliterarum studio vacent. Dedit Ximenius in ea lege pietatis suæ egregium testimonium. Nam quoniã (inquit) huius religiosi collegii condendi consilium ea de causa à me susceptum est, ne diui Francisci in hoc oppido cœnobium Academix occasione, ita magistris prouincialibus iubentibus, scholasticos sodales habere cogatur, qui nimirum literariis exercitiis monasterii silentium & tranquillitatem interturbent: si quando in eo ultra duos uel tres qui grammaticam discant, uersari contigerit, nunc tredecim illi à collegio pellantur: ac eorum loco laici sacerdotes per rectorem & collegas sufficiantur. At Academia in amplitudinem, quam*

quam nunc habet, crescente, ea legis pars mitiori sententia correcta fuit. Nā ingens numerus monachorum literarum gratia ex vniuersa Hispania in cœnobium recipitur. Credibile enim est, Deo esse pergratum, in vtroque hominum religiosorum cœtu sapientiam vna cum pietate exerceri. Huic de quo diximus Franciscanorum sodalitis, Apostolorum Petri & Pauli titulum ob eam rationem dedit, quoniam vt ex Arteagæ epistolis, qui Ximenii procurator apud summum Pont. fuit, constat eo tempore quo Leo x. Pont. Max. xxxi. Cardinales creauit, consilium Ximenio fuit de S. Balbinæ titulo mutando, proque eo basilicæ Apostolorum Petri & Pauli intra urbem assumendo: & quod is titulus summi honoris in vrbe esse soleat, & quod ea basilica cœnobium Franciscanorum, religione & dignitate præclarum esset. Is autem titulus anno eius seculi xvi. mense Iunio, in eo senatu quo Cardinales sunt creati, per Sum. Pont. Ximenio concessus fuit. Sed Arteaga, quod nihil certi de Ximenii sententia super ea re haberet, nihil voluit inconsulto patrono constituere. Quamobrem Pont. Max. proximo senatu eum honorem Cardinali Columnæ contulit: affirmabat enim, suo Ximenium contentum esse. Ximenius tamen ea de re ab Arteaga certior factus, se libenter admittere respondit, dum putat adhuc rem esse integram. Ob hoc ergo, illius basilicæ titulum Franciscanorum collegio, quemadmodum dialecticorum Balbinæ, tribuit. Cum post aliquot dies Arteaga Ximenii voluntate cognita, titulum basilicæ apud Pont. Max. postularer, magistrum cæremoniarum adire iussus, libro in quo tituli Cardinalium prænotantur, producto, Cardinali Columnæ fuisse datum inuenit. Quare multū ob id cum magistro cæremoniarum exostulans, tandem re infecta domum abiit: adeo semper rebus paratis dilatio noxia fuit. Horum contuberniorum cura, rectori & triumuiris est commissa: neq; aliorum quam ipsorum suffragiis, ad sodalitatū iura candidati admittuntur, præter nonnullos, qui patronorum Academiæ voluntate assumi debent, aut certorum hominum, aut ciuitatum, quibus Ximenius, vt p̄ote sibi caris, aut propinquis eam facultatem dedit. Sux vero Academiæ patronos & vindices, quorum fauorem in rebus arctis & difficilibus Complutenise gymnasium imploraret, quinque potissimum esse voluit, Hispaniarum regem, sanctæ Balbinæ Cardinalem, Archiepiscopum Toletanum, Infantatus ducem, & Cluniensem comitem. Ratio autem satis constat, cur quos retulimus patronos nominauerit. Nam reges semper oportet propitios habere: Toletanum vero Archiepiscopum, quod Complutum eius esset ditionis, & plurimum posset Academiam iuuare si literas amaret. iam vero è re Academiæ esse sciebat, habere Romæ protectorem, qui apud Pontificem Maximum, si quando vsus postulasset, eius causam ageret, & simul titulum quæ gesserat, quodammodo illustrare voluit: Mendozios vero tam ducē, quam comitē, partim quia ob viciniam præsto esse poterāt Academiæ laboranti, partim ob affinitatem cum ea familia contractam. Factū est ergo tot collegiorū ædificatione, vt eorū veluti esca adolescentēs studiosi illecti, frequētes in Academiā vndecunq; cōfluērent: nā vnus præbendē (vt vulgo appellatur) causa, quadraginta aut amplius scholastici cōueniūt. Idcirco cū eā peropportuna esse occasionē Ximenius videret, ad cōtinuum incrementum & frequētiā suæ Academiæ, vir prudentissimus ita ad verbū in lege de collegiis præcepit. At si tātum incrementi Academiæ reditus susceperint, quod præter has sodalitates, alia adhuc collegia extrui possint, possessiones & census emantur, atq; ad studiosos iuuenes alendos, citra vllum præfinitum numerum nouæ ædes perpetuo instituantur. Hisce igitur collegiis institutis, vnde veluti per gradus, ad Ildephonsi ascenditur, nouisque subinde columnis, sine vllō vnquam ruinæ metu, Academia fulcitur: præter assidua exercitamenta, quæ pro cuiusque disciplinæ ratione inter ipsos sodales habenda legibus super ea re latis sancita sunt, collationem titulorum (quos gradus appellāt) Parisiensis Academiæ exemplo faciendam esse, duabus legibus, quæ delicētiis vocātur, sanxit. Nā cum apud omnes Academias, quæ sapientum viro- rum cōsilio conditæ sunt, post absolutos labores, qui in disciplinis percipiēdis tolerātur, tituli quidam honorum propositi sint, quibus veluti mercede & præmio studiosi iuuenes cōdecorati, maiorē authoritatem & celebrius nomen assequantur: Parisiensis scholæ conditores æmulationem Hesiodicam probātes, in tribus potissimum disciplinis, quæ magis difficiles & necessarię videbantur, Philosophia, Medicina & Theologia, non quidem peracta doctrinarum curricula, quæ singulis disciplinis absoluendis proposita sunt, sed vniuscuiusque viri laborem & industriam contemplandam esse censuerunt. Proinde in liberalibus disciplinis, vno duntaxat confecto lustro, eiusdem classis adolescentes per viros doctissimos examinantur, & catalogus quidam pro cuiusq; peritia cōscribitur, omnium, qui ad eā rē nomina sua dederūt. Exploratione autē peracta, Academię patrib. ceteraq; iuuetute præsentib. graui præconis voce, suspēsis accētib. catalogus quem dixi recitatur. In Theologia id ipsum, sed grauius & accuratius fit, & non nisi duobus lustris peractis, in quorum secundo di-

do diuersis actibus (quos vocant) & conflictibus Theologicus miles publice examinatur. Ergo adeo variis quæstionibus quas Theologi patres ex lege proponunt, pertentatur, vt necesse sane sit doctrinam non vulgarem sibi comparauerit, si apte respondere velit, dignusque tandem illo ordine censeatur, quo nihil habet Hispania nostra grauius. Sed cum omnes hi actus, sint ei qui patrum iudicium subit perimescendi, illa certe actio quæ à collegii appellatione Alphonsina dicitur, vt Parisiis Sorbonica, longo interuallo cæteras vincit. Nam secundo quoque sub extremum Aprilem anno, ab hora ferme diei secunda, vsq; ad vndecimam protenditur. In hac qui sui periculum vt fiat poscit, longa quadam commentatione, eaque, prout quisque valet, eruditissima, placita sua antiquorum patrum testimoniis confirmat, multa etiam ex recentioribus adducit, si qui de illis quæ tractat scripserunt. Ingens silentium, & animorum intentio est, ad eum audiendum, donec finem dicendi facit. Ergo cum satis sibi visus est dixisse, difficiles quæstiones contentione acerrima explicantur: prorsusque, iuxta Menandri dictum, dies ille vel calumniam, vel gloriam, respondentis parit. Liberi prorsus fiunt ab arena literarum athletæ Theologi vltimo secundi lustri anno, Calendis Nouembribus. Statim sub eiusdem mensis idus, nisi causa aliqua grauior retardet, in theatro congregantur: sic enim vocant locum in Academia capacissimum, quadrata figura, multis vndique septu gradibus, tecto laqueato à cæli iniuriis tutum, multis tamen à superiore parte fenestris lucem admittentibus, per quas etiam prospicere licet, quæ in theatro gerantur. Nam & comediæ ibi recitantur, & orationes habentur, quæ frequentiam auditorum desiderant. Ergo ad hos in theatro (vt dixi) congregatos nuntium cancellarius mittit, qui longa & eleganti oratione, comitiorum diem, in quo licentiæ, vt vocant, gradum, ad Theologicum apicem obtinendum prope adesse nuntiat: atque de Theologiæ, deque competitorum laudibus oratione habita, epistolium singulis porrigit. Illi vicissim respondent, labores suos & vigilias enarrantes. Res est cum primis spectaculo digna, magnoque vtrinque apparatu agitur: nam & nuntius scenici viatoris habitu, tubis hinc inde raucum incinentibus, à cancellarii domo in theatrum iter facit, cuius gradus omnes à confessoribus iam sunt occupati. In eius medio orchestra erecta est, vbi competitores stantes visuntur, causam suam studiose acturi. Postridie eius diei, totius Academiæ concursu, in ecclesiam Iusti & Pastoris conuenientes, illam præconis vocem inter spem & metum constituti, expectant. Nam rector & cancellarius, Theologi; patres in secretiore loco magna religione ingrediuntur, vt iudicium de competitoribus ferant. Ingens est interea populi studiosi sollicitudo: nam prout quisque huic, aut illi fauet, ita variis rumoribus sparguntur: & quo nostri homines repulsam impatientius ferunt, eo acrius studiis diuersis incenduntur. Progreditur tandem ordine amplissimo Theologicus senatus, & post omnes cum rectore cancellarius, in manu catalogum coronandorum tenens. Prænotantur singuli progredientium vultus, vnde sæpe euentus diuinatur. Sed nonnunquam per arcanos amicorum nutus, competitores suam sortem intelligunt, & magnam sollicitudinis partem deponunt. Hic rursus animi omnium eriguntur, competitoresque ipsi pallentibus genis ingeniorum iudicium, in quo qui velit cedere rarus esse fertur, tremebundi auscultant. Facto itaque per præconem silentio, animis ambientium, orationum cula per cancellarium de more confirmatis, fusca voce, & trepidanti sono, catalogi seriem inclamare præco incipit: Sequitur ordo licentiandorum, in sacra Theologiæ facultate, & cætera quæ in eo decreto conceptis verbis, donec ad seriem ipsam deueniatur, dicuntur. Tubæ interim classicum canunt, totusque locus terrore plenus, præsentium animis stuporem incutit, mireque iuuenum mentes inflammat, ad similes honores cum dignitate & gloria consecrandos. Ita quoque alternis annis & medici faciunt: sed eorum scholarum numero candidatorum, quam pompæ maiestate & apparatu, à sacro Theologiæ gymnasio, vt æquum est, vincitur. Iam statim ab ipsis Academiæ primordiis magnum quoddam odiorum seminarium, promptamque seditionibus materiam, eum ordinem titularum fore apparuit. Nam cum Ximenius sexto ab Academia condita anno, in dies magis ac magis numero scholasticorum crescente, primum Theologorum catalogum recitare iussisset, volens sua præsentia rem grauiissimam condecorare, & simul animos studiosorum iuuenum accendere, conuocatis ad se competitoribus, qui nouem tunc fuisse feruntur, in templum Iusti & Pastoris, promiscua scholasticorum & indigenarum multitudine, quæ ad nouum spectaculum frequentissima conuenerat, processit. Medius inter rectorem & cancellarium Antistes sedit. Duo è regione subsellia candidatis erant posita: è quorum posteriori in antèrius, quod prope aderat, iuxta seriem à præcone pronuntiandam sedendum illis erat: qui mos in hunc vsque diem durat. Contingit autem plerunque, vt qui studii antiquioris causa, in posteriori scamno primarium locum occupat, in anteriori po-

strems sedeat: quod grauissimum ignominia & dedecoris genus inter scholasticos habetur. Ille ergo cui hoc accidit, pudore victus, lucem & hominum conspectum vitat, donec paulatim dolor euanescit, dieiq; illius obliuio subrepat. Erat tunc competitoribus Ximenii presentia, non minus dignitatis quam formidinis & anxietatis causa. Nec enim solum honoris certamen, sed premiorum & diuitiarum erat: quoniam res apud patronum gerebatur, a quo singulorum fortuna pendebant. Primus ergo omnium applausu, Ferdinandus Balbafius vocatus est: qui etli rectoratus preclare ante annum gesti, aliarumq; rerum ratione innotuerat, eo testimonio egregie commendatus, illam autoritatem quam supra diximus, apud Ximenium quoad vixit retinuit. Viuit adhuc optimus senex, Academiamque nostram venerandis canis illustrat. Mihi certe ad has commentationes ex dignitate 10
 absoluendas, Dei singulari beneficio ad hunc vsq; diem seruatus videtur. Erat igitur inter competitores quidam Valladarius, vir non contemnendus, & sacri sermonis egregius ecclesiastes, qui cum tardius quam pro eius opinione ad anterius subsellium vocaretur (octauus enim appellatus esse fertur) adeo grauiter moram illam tulit, vt totius corporis conuulsionem ex concepto timore sit passus, & tandem ad sedem designatam occupandam surgens, madidum locum multa vrina reliquerit. Notauit Ximenius rem omnem, & inde digressus cum Theologis patribus egisse fertur de abroganda illius iudicii seueritate, aut in leniorem formam transferenda: variis sententiis eorum quos ad rem differendam adhibuerat dictis. omnes fere non esse mutandum iudicii ordinem sentiebant. Vnus Ximenius mitius esse omnino agendum putabat, & hanc sententiam dixit. Si duo (inquit) competitores 20
 duntaxat fuerint, ad secretam illam curiam, vbi patres Theologi congregantur vocati, iudicium sententiam auscultent, publice tamen simul appellentur: si vero tres, publice quidem primus vocetur, reliquis duob. simul appellatis: atq; ita pro numeri ratione, paucis aliquot per seriem vocatis, reliqui adesse promiscue iubeantur. Vicit tunc Ximenii autoritas, negotiumq; Ioanni Raedo canonico Toletano commendatur, qui vnus ex iudicib. causarum pontificalium erat, quos vulgo Rotæ auditores vocant: sed morbo ex quo periit occupatus, cum nihil super ea re agere potuisset, Ximenio interea persuasum fuit, maximum momentum ad excitandos iuuenum animos, in ea serie esse, & non sine graui studiorum iactura in aliam faciem aliquando mutadam. Itaq; prudens antistes aliorum consilium suo pretulit. Valladario tamen in contumelia suscepta solatium, opimum sacerdotium benignissime donauit. Fuisse 30
 ea Ximenii sententia proculdubio aptissimum remedium ad molem discordiarum euitadam, quam postea non sine Academia detrimento saepe sumus experti. Tot ergo collegiis ædificatis, & tot incitamentis studiorum propositis, nihil iam ad letissimam ex Academia messem, vberesq; fructus reportandos deesse videbatur. At Ximenius omnib. animantibus natura insitum animaduertebat, vt de rebus ad viuendum necessariis cura quadam peculiari teneantur, quæ multo acrior humanis mentibus innascitur. Homines enim non solum presentem victum curant, sed de futura senectute solliciti sunt. Ne igitur qui literarum studia sectantur, hac cura de victu parando afflicti, minus disciplinis vacarent: attentius cogitare coepit, quam ratione studiosorum animis tam grauem sollicitudinem eximeret. Cum ergo suam Academiam ex viris theologis potissimum constare animaduerteteret, quorum studia 40
 sunt magis ad pietatem & veram sapientiam, quam ad vllum lucrum intenta: nam vt Dionysius Vasquius dicere solebat, sacrilegio proximum est ex theologia opes expectare: non cessabat Ximenius hac de re inter familiares agere. Accidit vero vt cum Adriano Florëtio Traiectensi, qui postea Pont. Max. creatus fuit, loqueretur, incidere mentio de Academia Complutensi, & se Ximenius prandium quidem parasse satis opiparum suis conuiuis dixit, non tamen hactenus affectum quemadmodum illis cenam etiam daret. Quæsiuit Adrianus quid per cenam intelligeret: cui Ximenius, Theologi (inquit) mei quandiu in collegiis quæ exædificauit versabuntur, habebunt vnde viuant, sed cum senuerint, aut cum peractis studiorum curriculis Academia relinquenda erit, nondum satis commodam inire rationem potui, vnde victum habere possint. Collaudauit Adrianus Ximenii curas semper 50
 ad bene merendum de studiosis intentas, ad id tamen quod cogitabat Louaniensis Academia rationem peropportunam esse affirmauit, in qua Lamberti comitis beneficio, diui Petri templum religiosum & doctis viris preclarum, sacerdotiis dotatum est, quæ in eius Academia magistros pro titularum antiquitate distribuuntur: cuius & ipse quoq; Adrianus Theologici tituli causa eo tempore Decanus haberetur. Tametsi initio cum id gymnasium per Ioanem Brabatiam ducem, Antonii filium, anno ab orbe seruato M. CD. XXVI. conditum est, nullus locus theologis fuisset. Pergrata fuit Ximenio Adriani ratio, viamq; illam commodissimam esse statim iudicauit, & ad Compl. Theologorum indigentiam subueniendum, & ad scholæ frequentiam adaugendam: prefertim cum plusquam dimidium negotii, si vera vulgaris sententia,

tia, ex Alphonſi Carrilli Toletani Archiepiſcopi liberalitate confectum eſſet, qui huic rei peraptum principium dediffe videbatur. Is enim vt erat animo excelſo, Iuſti & Paſtoris ſuo tempore parochialem Compluti ædem, quam olim pii homines in beatiffimorū martyrum memoriam, pauperem fane & humilem, prout illa tempora ferebant, ex ædificauerant, collegiatam (vt vocant) fecit, incitatus loci religione, in quo duo inſtyti germani fratres pro Chriſti fide ceruices ſecuri Romanæ ſuppoſuerunt, ſæuientibus Diocletiano & Herculo Auguſtis in Chriſtianos per totum Romanum orbem. Fuit autem hæc perſecutio decima, vt ſcribit Eutropius. Seruatur adhuc à Complutenſibus lapis prægrandis, illorum puerorum ſanguine reſperſus: pueri enim erant, vix adoleſcētiam ingreſſi, cum à Daciano prouinciæ præſide vt ducerentur iuſſi ſunt, & in campo, qui laudabilis (vt hiſtoriæ eccleſiaſtica tradunt) vocabatur, violatæ Romanæ ſuperſtitionis pœnas dederunt. Horum martyrum reliquiæ, annuente Pio v. Pont. Max. votis & eſſagitationi Philippi II. Hiſpaniarum regis Catholici, ab Oſca Aragoniæ vrbe, Complutum ſunt translata. Quo nonis Martiis anno ſalutis humanæ M. D. LX. I. X. deſideratiſſimæ peruenerunt. Receptæque ſunt incredibili Carpetanorum omnium lætitia, & noſtræ Academia & Eccleſiæ, quæ iam olim Iuſto & Paſtori, magno illorum merito, dicata fuerat, memorabili apparatu, & pompa nobiliſſima. Ergo Carrillus à Sixto II. Pont. Max. facultate impetrata, viginti ſex ſacerdotes inſtituit, quorum ſeptem vocantur dignitates, inter quas præcipua eſt abbatis: Ex XIX. autem qui ſuperant, duodecim ſunt Canonici, & ſeptem portionarii. Templum vero male factum, & muris fatiſcentibus, humileq; vt erat, reliquit, cum omnem curam ad cœnobium Franciſcanorum ex ædificandum tranſtuliffet, vbi ſe humari voluit. Eam igitur commoditatem ad Academiam tanta cum amplitudine adaugendam Ximenius nactus, à Leone X. Pont. Max. omni diligentia & liberalitate obtinuit, vt Compl. Academia, templum Iuſti & Paſtoris contribuere, cuius ſacerdotiſ, quæ beneficia vocantur, rectore procurante, Theologiæ & liberalium doctrinarum magiſtri nullo impediante potirentur. Hæc enim de cauſa aureorum nummorum centum & quinquaginta millia in Vzedana arce ſepoſuerat, vnde decem & ſeptem canonici ſacerdotes, duodecim itidem portionarii poſtea ſunt additi. Theologi ergo in Canonicos, Philoſophi in portionarios, prout quiſque in titulis præceſſerat, per rectorem & triumuiros cooptati, à rege tandem aſſumendi ſunt: ad cuius tutelam iure, quod patronatus vocant, ea omnia pertinere voluit. Templum autem ad Toletani imaginem, ſi licet magnis parua componere, ſpatioſis fornicibus extruendum curauit. Lucem, re nulla luminibus obſtruyente, ſic admittit, vt mira ſit ſemper totius ſani hilaritas, quæ in templo Toletano deſideratur. Ad ſerta tecta perpetuo conſeruanda, pluſquam mille nummos aureos in ſingulos annos reliquit. Inuenio in Artheagæ epiſtolis conſilium Antiftiti fuiſſe, vnam ex præbendis iuris Pontificii profeſſori dare, ne Theologi ſacerdotes ex iuris ignorantia cauſas perderent, ſed haberent domi certum & fidelem patronum, quæ poſſent conſulere. At quo minus id fecerit, leges à ſe de rebus Academia datæ, in cauſa fuerunt. Nam iuris Pontificii profeſſori ad abſoluendam illius diſciplinæ periodum, quadriennii tempus præſinitur: quo peracto, cū ſeſe munere proſitendi abdicet, ſacerdotio quoq; abdicari, quod alioqui perpetuum cōfertur, neceſſe erat. Nūc autē ad duodecim illas præbendas per Alfonſum Carrillū inſtitutas, pontificii iuris periti nonnunquam admittuntur. Nā cum Archiepiſcopi qui Ximenio ſucceſſerunt, Carrillana ſacerdotia ad ſuā curā pertinere, cū Academia ſtrenue cōtendiſſent, regis opera tādē pactum eſt, vt alternis per ſingulos mēſes imperiis, in demortuorū ſacerdotū locū, aut alio quouis modo ab eo tēplo abeuntiū, Toletanus Pōt. ſiue Theologū, ſiue iuris pōtificii peritū, qui aut apice doctorali cohonestatus, aut facultatē ad eū obtinēdum in aliqua ex quinque Academiis cōſecutus fuiſſet (hæ autē ſunt, Pariſienſis, Bononiienſis, Salmanticenſis, Cōplutenſis, & Valliſoletana) Rector vero Cōplutenſes magiſtros, iuxta ſeriē titulorū ſufficeret. Trece nos nūmos aureos in annos ſingulos ſacerdotes canonici, quinquagenos portionarii percipiūt, ſummā quidē non admodum amplā, verū quæ literatis hominib. ſit ſatis: nā mediocritas illis maxime eſt optanda, qui ſe ſapiētīæ ſtudiis addixerūt. Certe modicis illis prouentib. tranquille & beate vitam agūt, & ſepe opulentiorem fortunam oblatam contemnunt. Eſt fane collegium illud omni dignum reuerentia, & à cordatis vitis ſuſcipiendum. Nam tituli quos tot laboribus pepererunt, & menta incana, & totius corporis macies, quam nimio ſtudio contraxerunt, & habitus ipſe nulla induſtria, ſed ſola ſapiētia & virtute formatus, vel barbarorū immanes animos ad ſui venerationē flecterent. Carolus v. Romanorum Imperator, in quo præter ceteras virtutes, quæ in illo herce fuerunt maximæ, hoc etiam poſteritas ſemper eſt laudatura, quod bonis ingeniis & doctis hominibus plurimum detulit, cum aliquando Complutum veniſſet, & in eo templo ſacris adfuturus, Cæſareum puluinar ad aram maximam

stratum offendisset, illo deserto ad chorum sacerdotum processisse fertur, interq; eos priuatus confedisse: eius diei hanc se perdere nolle gloriam dicens, vt tot eruditus & præclaris viris etiam sit Carolus Cæsar annumeratus. Ad octauum idus Augusti, qui dies Iusto & Pastori apud nostros sacer est, Ildephonsi collegæ ad sacram ædem veniunt, alternique inter sacerdotes sedent, & sese inuicem contuentes, illi ob tales successores sibi gratulantur, hi virtutum illorum æmuli, ad illos exæquandos, aut si licuerit vincendos accenduntur: tacitisque animorum sententiis Laconicum illud carmen vicissim sibi occinunt, Nos fuimus olim strenui iuuenuli: præstantiores nos futuri olim sumus. Hi Canonici sacerdotes rectori per omnia obtemperant: cui tantum in eorum vitam inquirere licet: quod Archiepiscopis Toletanis inuidiosum semper fuit. Senatus doctorum Theologorum, quoties aliquod decernendum est, quod ad eorum gymnasium spectat, per rectorem cogitur: quod & in cæteris disciplinis, earum publicis professoribus, & laureatis accersitis, fit. Interim rector priuatum cum solis Ildephonsi collegis, singulis semel mensibus, secundum Ximenii legem, senatum habet: in quo de iis quæ ad singulas disciplinas pertinent agitur, relatis per rectorem, quæ prius cum professoribus & laureatis tractata fuerant. Et si qui munera sibi commissa grauer exercent, hoc in loco adauctis salariis cohonestantur: si qui vero remisse & negligenter, ni reprehensi sese excitauerint, iuxta Ximenii de electione professorum legem, sine vlla prouocatione seuerissime ordine pelluntur. Multa sunt adhuc ad reip. literariæ gubernationem sancte & prudenter à Ximenio instituta, de quibus dicere superse-
deo, quoniam (vt dixi) non ita pridem publicis typis excusa sunt, vbi totius Academiæ mo-
res, & egregiam ex Ximenii effingentis studio imaginem, qui harum rerum voluptate du-
citur, non sine animi delectatione contemplabitur. Sed nos ad Academiam nascentem re-
deamus, cuius is fulgor statim fuit, vt Hieronymiani gymnasii collegium, quod in suburba-
no Seguntiensis ius & priuilegia publicæ Academiæ tenet, collegæ ipsi, post mortem Ioan-
nis Lupi Medinensis Almazani Archidiaconi, qui illud condiderat, Complutum transferre,
& Complutensi Academiæ adiungere conarentur. Ximenius tamen migrationem illâ,
tamen si rationibus suis peropportunam, omnino prohibuit. Quod si quis causam requirat,
Ioannes Vergara hanc fuisse scripsit. Fuit olim Ximenius Seguntiensis ecclesiæ capellanus
maximus, & tunc huus Archidiaconi, viri singulari morum integritate atque prudentia
præditi, familiaritate in primis vsus est. Indignum ergo esse amicitia inter vtrunq; vicissim
cultus homo officiosus existimauit, si carissimi hominis memoria ex coniunctione Acade-
miarum periret: quod euenturum minime dubitabat. At Salmanticensis schola sui gymna-
sii solitudinem è diuerso metuens, Lunam iuris pontificii doctorem, & magistrum Orte-
gam philosophiæ professorem ad Ximenium legatos misit, qui ab eo obnixè efflagitarent,
vt suam illam literariam remp. ad Academiam Salmanticensem transferret: vt è duobus
tam celebribus & inclytis populis, vna tandem schola coalesceret, quæ non modo Parisi-
ensem esset obscuratura, sed antiquæ Athenarum gloriæ æmula & æqualis euaderet. Memi-
nisset quod ab Antonio Nebrissensi, homine doctrina & prudentia claro, non ita pridem,
(vt acceperant) dictum esset, perpetuas fore cum Pontificibus Toletanis Academiæ Com-
plutensi lites: & tempus tandem aliquando futurum, quando omnia eius decreta & leges,
aut Archiepiscopis ipsis curantibus, aut hominibus Theologis parum quid esset faciendū
prospicientibus, abrogarentur. Quod proculdubio euitaretur, si petitis annueret, & diui-
nitus oblata occasione vti vellet. Siquidem Salmanticensibus, ex iuris vtriusq; peritia, in qua
id gymnasium florentissimum esset, consilium ad eos conseruandos non defuturum: & ob-
ditionem in ea vrbe regiam, nullam cum æmulis Archiepiscopis controuersiam, aut con-
tentionem habendam. Quod si hæc fortasse contemneret, vtpote in temporis venturi am-
biguitate posita, geniumq; suum præstantiorem esse existimaret, quam vt quid tale vnquã
timeretur, saltem loci situ insalubri deterritus, quod & Nebrissensem addidisse fama erat,
sese exorari sustineret, desineretq; tandem, vnica duntaxat camporum amœnitate captus,
qua vernantibus agris spatiosa planities alliciebat, bonorum ingeniorum commune sepul-
chrum condere. Quod se non infausti ominis causa dicere aiebant, sed vt omnia obstantia
tanto principi proponerent, & ad vnam urbem sapientiæ ædificandam, quæ parem nun-
quam habuisset, aut habitura foret, eius animum mouerent. Hoc autem vnicum eis propo-
sitionem esse, vel ex eo cognoscere posset, quod præter communis gymnasii ius, id enim ad
publicam quietem erat necessarium, nihil amplius ab illo peterent. Ad eam Salmanticen-
sium legationem Ximenius hoc vnum respondiisse fertur: libenter se quidem conditione
accepturum, modo in ea intra urbem planitie quæ ad eam Franciscanam est, suam sibi A-
cademiam exedificare permitterent, quæ Parisiensis instar, suo iure & rectore fruens, pro-
priis legibus gubernaretur. Id Salmanticenses apertam esse repulsam intelligentes, re infe-
cta, ad

Æta ad suos redierunt. Inter alia multa quæ sunt per Ximenium præclare suscepta & confecta, duo sunt in oculis omnium posita, Academia Complutensis de qua hæctenus egimus, & bellum Africanum de quo nunc sumus dicturi. Visum est enim has duas res maximas eodem volumine complecti, vt quantum vir egregie cordatus, pace & bello valuerit, ex earum inter se collatione planum fiat. Sed vt fidem nostræ narrationi omnes habeant, aliqua de eius viri ingenio, & de causis quæ eum ad id bellum impulerunt, necessario præfanda esse duxi. Ita enim admiratio, quæ ex rerum magnarum narratione nascetur, apud homines prudentes est vanitate caritura, si veris rationibus se persuaderi intelligant, nihilque nos domi nostræ natum ad res exaggerandas afferre. Ergo Ximenium animo excelso & magno fuisse, nemo qui paulo accuratius gesta ipsius considerauerit, inficiari poterit.

10 Nam vt cætera in præsentia non commemorem, quo tempore Academiæ construendæ & exornandæ intentus erat, & eam rem solum curare videbatur, longe diuersis curis distractus bellum etiam aduersus Africam meditabatur, deq; eius apparatu, instrumentis, & ordine, cum rege per certos homines, & per literas agebat, donec re ad effectum perducta, voti sanctissimi compos factus fuit. Nescires ad quam rem ille propensior natura esset, disciplinis prouehendis, & pacis muneribus obeundis, an potius bellicis studiis exercendis. Nam qui tot literaria monumenta de quibus egimus animo reuoluerit, qui tot librorum excusiones, tot cœnobîa exædificata, tantam reip. in officio continendæ curam conspexerit, togæ proculdubio tantum cultorem fuisse credet. Ego tamen dum vniuersas eius actiones comparo, magis ad bellica exercitia à natura effectum esse iudico. Erat enim vir animi inuicti & sublimis omniaque in melius asserere conantis, & mirabili solertia à natura præditus: & qui persuasum haberet, non alia ratione animos humanos imperia aliorum laturos, nisi vi facta aut adhibita. Quare pro certo affirmare solebat, nullum vnquam principem exteris populis formidini, aut suis reuerentiæ fuisse, nisi comparato militum exercitu, atque omnibus belli instrumentis ad manum paratis. Dedit huius rei præclarum argumentum, cum Hispaniæ gubernandæ præfectus, hoc de quo agimus in primis cavit. Quo quidem tempore veteranos milites dixisse certum est, nunquam antea militares viros tanto in pretio vel honore habitos, aut stipendia certius ad diem illis fuisse numerata. Sed hoc nostrum de eo iudicium ex Africano bello certum esse, luce clarius (vt existimo) apparebit.

20 Quod si illustriora monumenta sunt quæ ille ad pacem pertinentia reliquit, fecit id suæ vitæ institutum atq; sacri Pontificatus persona, cui nihil minus quam vulnera & cædes conueniunt, & totus ille tumultus quo Mars & Bellona gaudent. Quod si vitæ diuersum genus siue fors, siue potius Deus dedisset, summis ducibus fuisset proculdubio annumerandus. Sed nos ad huius belli causas explicandas veniamus. Venit in Hispaniam (vt dixi) Hieronymus Vianellus, vir industrius, & rerum Africanarum in primis peritus: sunt enim Veneti cum distrahendis, tum importandis mercibus, rebusq; aliis ad vitam vtilibus vniuersi intenti, & in cunctas fere orbis regiones penetrant, vnde multorum vrbes & mores notos habent. Is ergo cum Ximenii animum ad bellum contra Africam suscipiendum ex eius sermonibus propensum cognosceret, cœpit cum eo de portibus, stationibus, atque de vniuersa maritima ora, quæ Hispaniam spectat, agere: sed potissimum quam ratione portus ille magnus, quem ea de causa Mersalcahir Mauri appellant, obsideri & expugnari posset. Gratissimi sermones hi Ximenio fuerunt, nam si is portus in potestate Hispanorum esset, facillimum aditum haberi sentiebat ad vniuersam Africam capiendam. Est enim ille portus vel ingentis classis capacissimus, nullibique in continua Africæ ora naues tutius aut commodius esse possunt. Atque vtinam principibus nostris, quos grauissima reipublicæ negotia hæctenus sollicitos habuerunt, liceat aliquando potentes vires suas in Africanâ gentem conuertere: haud iis angustiis quibus in præsentia premeremur, nec cum Algerio prædone, aliisve ignobilibus piratis, quibus animos Turca tyrannus facit, tam ancipiti Marte contenderemus. Quo mihi magis Ximenii conatus admirationi sunt, verè enim ad reipublicæ salutem & felicitatem natus, id vnum quoad vixit curauit, vt oram illam maritimam nostram faceret. Qua sane intentione regi Ferdinando, vt Bugiam & Tripolim caperet, Orano expugnata, author fuit: & Carolo v. Imperatori, vt Guletæ præsidium occuparet. At ea partim hostibus cesserunt, partim ne reliquis spoliemur quotidie timemus. Igitur Ximenius Vianellum consiliis suis peropportunum aduenisse videns, ad colloquia perhumanè inuitat, edicitq; ianitoribus, vt Vianello ad se venienti semper sit aditus liber. Ille igitur vt erat liberali ingenio, Ximenio operam in ea re suam sedulo præstitit. Nam & eorum locorum situm diligenti sermone declarauit: & quoniam eiusmodi descriptiones, nisi oculis subiiciantur, non solent omnino imaginationi nostræ quales sunt hæerere, tabulam manibus suis peraccommode apparatus attulit, in qua conformatis è cera signis, oppidum

portui magno proximū, & arcem iconicè (vt aiunt) finxit: tum deinde colles & monticulos, hisque ipsis subiectas valles, & viam, quā ad speculam, quæ facis dicitur, deueniebatur. Ea est in prærupto cliuo, quā nostris ascensus ad Oranum erat futurus. Locus ipse arduus est, & vndique rupibus inaccessis inuius, præterquā quibusdam angustiis, quæ ex forma, sedes ab incolis appellatur. Iuxta has specula quam diximus confurgit, quæ ex altera parte Oranū, Merfalcabir ex altera prospicit, face continuo de nocte prælucente Græcorū Pharis non admodum absimilis. Sequebatur statim Oranum vrbs celfo quodam in colle posita, mœnibus, & turribus, ac loci situ munita, quæ mari altera parte alluitur, altera variis pomariis ac irriguis fontibus cinctā, in sui cupidinem quemuis regem pellicere potest, nedū Ximenium, quem iam fatalis ardor ad eam gloriam obrinendam incitabat. Est id Mauritanix celeberrimum oppidum, fuitque olim mercatorum nundinis & commercii clarum, soli felicitate Beticæ nostræ par, cæli salubritate & temperie præstantius. Hinc factum est vt totius Europæ hospitibus frequens, in non mediocrem opulentiam creuerit, atque Afris piraris occasionem præbuerit totam Hispaniæ oram diuexandi. Quin ipsi mercatores præsidium illic militare alebant, ad se suasque merces ab omni iniuria hostili vindicandum. Liberris legibus Oranix viuiebant, præterquam quod Trimesemio regi tributum quoddam quotannis pendebant: cuius coactori ex regiis ministris in urbem ingrediendi facultas tantum erat, nec præterea vllam habebat potestatem, aut iurisdictionem. Florente ciuitate plusquam sex millia domorum numerabantur: quæ cum ædificiorum magnitudine, tum pulchritudine, mirum in modum urbem ornabant. Iam vero frequentia templorum, collegiorum, xenodochiorum, balneorum, cæterarumque ædium publicarum, adeo multa erat, vt quamlibet urbem præclaram & illustrem facere possent. Prærupti loci situs parum aptam frugibus aut arboribus efficit: sunt tamen huic incommodo circum circa regiones remedio, assidue in eam frumentum importantes, adeo vt nulla ex re certius vectigal Orani sit, quam ex furnis & aquariis molis. Variis id oppidum nominibus vocatur à recentioribus: nam alii Madauram, alii Aeram, Auranum etiam nonnulli vocant: Afri hodie Guharum appellant. Omnia autem hæc nomina locum accliuem, & ventis expositum significat. Hinc igitur nostrates Oranum dixerunt. An vero hæc vrbs antiqua sit, & eius fiat a priscais authoribus mentio, quoniam mihi non satis constat, consultius faciam, si hanc curam aliis relinquero. Ergo ex dictis Vianelli, & descriptione loci quam propefuerat, facile Ximenius intellexit, frustra se quicquam tentaturū, nisi portus ille magnus à nostris præoccuparetur. Quare ad hoc omne studium conuertens, cum rege Ferdinando rem omnem communicat, & vt mature rescribat quid fieri velit, impense rogat. Erat quidem rex sua sponte satis animatus ad bellum Africanum gerendum, sed re nummaria minus se esse instructum dicebat, quod bello Granatenfi & Italicis impensis, eius ærarium fere esset exhaustum: esse ergo bonam voluntatem, sed suos conatus neruis belli destitui. His cognitis, Ximenius quæ & Hispaniæ clades stimulabat, ex qua per maximum dedecus, prædæ ab Afris quotidie abigebantur, & religionis prouehendæ amor miro quodam ardore impellebat, ne præsentem occasionem amitteret, quam Vianelli præsentia promittere videbatur: & ne totius aulicæ iuuentutis voluntas, quam huius belli cupidam esse sentiebat, dilatione interiecta languesceret, regi continuo pollicitus est, eam se pecuniam mutuo daturum, qua exercitus sustineri per bimestre spatium posset, ad Merfalcabir in Africa expugnandum, vt reipublicæ Christianæ hostes à nostris littoribus arcerentur. Instructissima ergo classis apparatus, & delectus iuuentutis per vniuersam Hispaniam fiunt. Aulicorum adolescentum magistro totius belli imperium committitur. Is erat Didacus Fernandus Corduba, vir spectatæ virtutis & prudentiæ, qui illico ex veteranorum militum numero, socios & participes laboris ascituit viros selectos, & rei bellicæ peritos: sed potissimum Ramundum Cardonam classis regiæ, & Didacum Veram tormentorum regionum præfectos, & Gonsalum Aioram prætorianæ cohortis ducem, & Petrum Lopidem Horoscum cognomento Zagalum, sed ante alios Hieronymum Vianellum, viæ indicem & demonstratorem. Tertio nonas Sept. Malaca soluunt: nostrum littus deinde legentes, Euris non nihil retardantibus, sexto Idus Almeriam, quam nonnulli antiquam Abderam esse volunt, veniunt: tertio post die Merfalcabir appellant. Afri tamen, qui per suos exploratores de Hispanorum classe certiores facti, iam dudum in specula & vigilia erant, vt eos portum attingentes viderunt, fundis, tormentis & sagittis hostem propellere, & submouere tentauerunt: sed virtute nostrorum militum cum omnis conatus irritus fuisset, crebris ignibus de more eius gentis in speculis accensis, fumi indicio, paruo sane temporis spatio nostrorum aduentus vniuersæ ferme Mauritanix innotuit. Statim vt diluxit, tanta Maurorum & Numidarum, qui per eos cæpos vagantur, cum equitum tum peditum multitudo congregata fuit, vt omnes vndique colles

armatis hostibus replerentur. Hi ergo magna animi constantia ad littus descendebant, Hispanos ne terram Africam contingerent prohiberi. At eas omnes difficultates nostrae uincens, inuitis hostibus, portum tenuerunt. E nauibus extemplo egressi, prout in illis angustiis licuit, cum praesertim hostium telis undique impeterentur, castrametati sunt. Alterum diem in exploranda regione, in castris muniendis, & auxiliis Afrorum, quae ab Orano, aliisque partibus assidue veniebant, deturbandis, occupati fuerunt. Duces interea, donec aliquid memoria dignum effecissent, nullum nuntium ad regem remiserunt. Id cum animos cunctorum sollicitos teneret, omnes rumores, qui varii prout in re incerta fieri solet ferebantur, auide captabant. Anceps erat victoriae euentus, propter egregiam hostium virtutem, sed praesertim arcis praefecti, qui singulari vigilantia & fortitudine praesidium eius fidei commissum tuebatur. Petra ubi id praesidium est, maris undis ex omni parte alluitur, praeterquam qua meridiem spectat. Ab ea autem parte collis quidam praeruptus attollitur, cuius statio & hostibus erat necessaria, & nostris peropportuna ad praesidium ipsum expugnandum. Hunc collem ex hostium potestate eripere, cum totius exercitus viribus Hispani contenderent, eo tandem ut sunt potiti, quamuis non sine sanguine, protinus in spem maximam sunt erecti, Mersalcabir quoque potiundi. Interea rex Trimesenius Maurorum & Numidarum exercitum miserat, qui dum variis praeliis cum nostris confligunt, ut est Mars anceps, nunc illi, nunc nostri victores fuerunt, & milites utrinque desiderati. Porro praesidii praefectus, qui summa (ut dixi) diligentia, nostrorum conatibus obuiam semper ibat, dum inter propugnacula reficiendis tormentis attendit, glande ferrea a nauibus emissa percussus occubuit. Permagni momenti ad rem bene gerendam unius viri mors nostris fuit: nam ab eo tempore hostes debilitati omnia remisse & timide gerere. Tandem cum neque subsidio sibi veniri, neque nauibus com meatu comportari posset, nostris mare & itinera omnia intercludentibus, seque partim ex nauibus, partim e colle occupato, omni tormentorum genere impugnari vident, de ditione agere coeperunt, dummodo aliquot dierum induciae ad deliberandum darentur. Igitur inter nostros, & Mauros sic conuenit, quod si rex Trimesenius copiosiori exercitu auxilium per tempus induciarum non tulisset, Mersalcabir extemplo Hispanis cederet. Elapsis diebus cum ne quicquam regis subsidium expectaretur, totidem dies adiciendos petunt, quibus si etiam Trimesenius cessaret, ipsi omni sacramento exoluti, oppidum simul & arcem traderent. Cum ergo omnes dies pactionis bellicae exiissent, postridie mane Didacus Fernandus exercitu ante portam, quae Oranum ducit, agminatim instructo, classicum canere iubens, antequam armis infestum aliquid tentaret, per facialem alta voce pro moenibus admonuit: Quandoquidem Mauris per dies induciarum, nihil auxilii a suis aduenisset, ipsi, uxores, liberiq; eorum Mersalcabir secundum pacta indemnes exirent: quicquid eorum corporibus possent exportarent, quocumque liberet, nemine per vim auferente, adueherent. Qui ex nostris abeuntes laxisset, aut alio quouis modo contra pacta cum Mauris fecisset, capitis multa ducem foederis violati religione exolueret. Illico oppidi portis referatis, dies tres impetrati sunt ad suppellectilem concessam conuasandam. Toto illo triduo Didaco Fernando pro portis sedente, per medias acies Mauri transibant, rerum adamatarum quicquid poterant asportantes. Nemo ex nostro exercitu inuentus est, qui vel dicto Mauros offenderet, praeter unum ex gregariis militibus cuius nomen in obscuro est, qui auaritiae morbo correptus, aut, ut quidam narrant, libidinis, Maurae foeminae iniurius esse coepit. Erat is in postremis ordinibus, quare latere posse confidebat. At indigne Mauris id ferentibus, miserabili voce contra pacta conuenta agclamitabant: nam & penates relictis, & arcis traditae tacita exprobratio, dolore & ira animos repleuerat. Illico ad aures Didaci peruenit, qui antiquo & seuro Hispaniarum instituto pilis militem transigi imperauit: quod uniuerso exercitui & exemplo, & pauori fuit. Oppido itaque veteribus incolis destituto, nostri exultantes quinquagesimo postquam Malaca soluerunt die, potiuntur: & Hispano praesidio arcem muniens, ad regem & Ximenium triremem miserunt, quae victoriam partam nuntiaret. Aiunt post Mersalcabir occupatum, multos ex Mauris qui Oranum incolebant, cum uniuersa familia & facultatibus Trimesenium se contulisse: nam eam urbem statim a nostris oppugnatum iri nihil dubitabant. Postea tamen cum toto quadriennio cessatum a nostris esset, omnes Oranum reuerfi sunt, existimantes Hispanos satis habuisse portus magni receptaculo a Mauris erepto, ora nostrae securitatem comparasse. Unus tamen praediues Maurus, qui camelo auro onusta Orano discesserat, magnopere redeuntes deterrebat: qui propositi tenax expugnatae urbis clade effugit. Didacus interim cum aliquot dies Afrorum comeatu corpora suorum curari permisisset: nam quamuis multa Mauri exportauerat, cum ea pretiosissima quaeque fuissent, multa quoque intacta, praesertim quae ad victum pertinent, remanserunt. Ergo praestantissimis qui-

busque ad custodiam Mersalcabit per Didacum ex vniuerso exercitu delectis, cæteram multitudinem in Hispaniam redire iussit. Nam & res nummaria fere omnis consumpta erat, & nihil quod vltra tentaret occurrebat. Ad Oranum enim oppugnandum, loci situ, & ciuium frequentia, & militari exercitu munitum, longe maiores vires requiri videbat, quã quæ tunc sibi adessent. Regis tamen imperium expectare constituit. Interea non cessauit omni ratione & cura, portum, oppidum, ipsamq; arcem ad nostrorum vsum, tum reficere, tum denuo formare. Postquam regi, & Ximenio rerum earum suatori, victoria nota fuit, dici non potest, quanta lætitia non solum vtriusque animum, sed vniuersum Regis comitatum, totamque Hispaniam perfuderit: omnes enim anxios & mœstos tenuerat, tam diuturnum de Didaco Fernando, deque eius classe per menstruum fere tempus, silentium. Oratio dierum supplicationes per vniuersam Hispaniam sunt indictæ, quibus Deo Opt. max. gratiæ agerentur, quod cum Africæ portum Hispani cepissent, vnde non modo securitas littoribus nostris comparata esset, sed ingens aditus patefactus ad omnem Africæ oram occupandam. Venerunt non multo post ad regem aliquot ex tribunis militaribus à Didaco missi, Didacus Vera, Gonsalus Aiora, Petrus Lopides Horoscus, quem Mauri Alzagalum (vt diximus) ob singularem in rebus bellicis strenuitatem, vocabant. Hic ex spoliis Maurorum, baculum ex selecto hebeno, eximii tum læuoris tum nigredinis, Cadin (ita enim Mauri pontifices suos & seniores vocant) gestamen, ad Ximenium detulit. Quo in gratiam Alzagali cum aliquot dies Ximenius vsus esset, Complutum ad Academiam suam, victoriæ Africanæ monumentum, & amici viri optimi pignus misit. Rex vero postquam quæ per Didacum Fernandum gesta sunt, & quibus opus esset cognouisset, centum leuis armaturæ equites, pedites quadringentos ad Didacum in Africam traiciendos curat. Horum ducem Rodericum Diasium Rogium, virum nobilem, & fortissimum constituit. Didacum vero Fernandum ad se accersit, vicaria magni portus custodia Roderico interim tradita. Didacus à rege benignissime susceptus est, & Ximenio eius virtutem apud regem collaudante, multis præmiis & honoribus affectus, Mersalcabirana etiam præfectura donatur. Nam cū eius fortitudine & industria in potestatem nostram deuenisset, à nemine melius, veluti in re propria laboranti, defendi posse iure credebatur. Tria millia nummorum aureorum, quæ summa, prout illa tempora ferebant, ad capiendum illud præsidium satis fuit, in singulos annos ad retinendum assignata sunt. Haud est obliuionis tenebris premeandum Roderici Diasii factum: is enim non ignauam in absentia præfecti operam nauans, cum crebras eruptiones in hostes faceret, & rebus rusticis occupatos de improviso adoriretur, & frequenter prædam ex agris ageret, regionemque omnem incursionibus vastaret: Mauri tota damnis & rapinis grauissime permoti, sese ad illum, quoquo modo possent, opprimendum parant. Ergo cum de more agros popularetur, interclusus est à Mauris. Erant perpauci milites qui Rodericum sequebantur, præ hostium multitudine: quare in re desperata bono vsus consilio, suos breui, sed acri oratione cohortatus, ne inulti perirent, sed Hispani nominis memores, se ducem sequerentur, & per medios hostes viam, quæ sola patebat, salutis facerent, simulque equum adigit, & in confertos Mauros irruens, tantam eorum stragem fecit, vt quocumque incederet, ingens esset hostium trepidatio. Hispani vero milites tanti ducis exemplo excitati fortissime dimicantes, hostes terga dare coegerunt. Narratur mirabilis ictus, quem hoc die Rodericus coniectione hastæ fecit. Insequebatur Maurum equitè, qui cum equo fideret velociore, dum putat se euasurum, terga dedit. In hunc Rodericus tanta vi hastam cõtorfit, vt hoste transfuerberato, ligneum ephippii capitulum, & equi ceruicem perfoderit. Certum est hostes hoc terribili ictu animaduerso perterritos, cœpisse laxis habenis fugere. Multo post tempore durasse inter Mauros prouerbii loco aiunt, vt quibus irati essent, ictum præfecti Mazalquibirani imprecarentur. Dum hæc in Africa geruntur, Philippi è Belgis aduentus, quemadmodum in tertio volumine late sumus execuui, regis Ferdinandi conatum, & Ximenii antistitis institutum retardauit: qui maritimam Africæ oram, atq; adeo totam ipsam Mauritaniam regionem, Hispano imperio subiicere proposuerant, satis enim per ea tempora ab vtroque laboratum esse constat, vt reipublicæ commodis consuleretur. Nam & tumultus regulorum compresserunt, & regnorum imperium quod post regis Philippi mortem labefactatum fuit, in priorem ordinem & statutum reducerunt. Non cessabat Didacus Fernandus è Mersalcabirina arce assiduas in Mauros incursiones facere, ex quibus cum victoriam sæpe reportasset, decreuit tandem cum tribus peditem millibus, iusto prælio Oranenses prouocare. Nam cum Mauri non ita pridem oppidum in Hispaniæ ora situm interneccione vastassent, vtriusque sexus vniuersis incolis ad vnum trucidatis, aut captis, insolentiores ex ea re facti, Didaco cladem minitabantur, & vt portum magnum reciperent omni apparatu & studio curabant. Sed vt fors belli anceps

semper

semper & incerta est, anno eius seculi septimo sub Idus ferme Iulias, cum egregie Didacus cum illis dimicasset, magna iactura suscepta victus prælio discessit. Eo nuntio Ximenius, cæteri; principes qui apud Ioannam reginam aderant (nam nondum Neapoli Ferdinandus venerat) adeo grauitè perculsi sunt, vt illico Ximenius ad expeditionem diu exoptatam fuerit nauigaturus, nisi reginæ valetudo, & reip. status, eius studium & conatum retardasset, & in primis Ferdinandi regis absentia, sine cuius auspiciis & nutu, nihil rite confici posse existimabat. Ergo simul ac rex venit, & Hispaniæ res sunt compositæ, Ximenius cum eo agere cœpit, vt vel ipse rex in Africam traiceret, vel Ximenio eam prouinciam traderet. Indignum enim esse, & pene intolerabile, vt tali à Deo immortalitate oblata, talique aditu ad vniuersam Africam debellandam dato, ipsi otiosi & negligentes sederent, spectantes quemadmodum tot captiuorum Christianorum millia, cum maximo totius Hispaniæ nationis dedecore, passim abducerentur. Erat quidem rex in Ximenii sententiam propensus, quamuis reguli varie super hac re sentirent. Nam nonnulli, qui cum ipsi nihil præclarum faciant, id ab aliis fieri sustinere nequeunt, Ximenium vt immodice ambitiosum incusabant, qui præter instituti sui rationem, præterque personæ decorum quam gerebat, cædibus se polluere vellent, & pro lituo & galero, hastam & galeam ambiret. Atque ex re, quæ tunc in omnium ore versabatur, occasione capta, ridiculum esse passim iactabant, Gonfalum Fernandum tot victoriis in Italia partis, quæ merito magni imperatoris cognomentum illi peperissent, è bello reuocatum, orbiculos quibus preces annumerari solent, Pintia voluere, antistitem vero Toletanum cædes & lanienam optare. Hanc autem rerum commutationem, esse portentum similem aiebant, & vt reip. parum faustam, sacris omnibus expiandam. Sed hi nostrorum annalium ignari, pontificum Toletanorum strenue semper in debellandis religionis hostibus apud suos reges nauatam operam, aut non intelligebant, aut præ inuidia dissimulabant. Alii hominem dementem, & temerarium vocabant, quod bellorum difficultatibus parum consideratis, res maiores animo præsumeret, quam pro illius facultate & captu. Opus enim esse ad id bellum rege aliquo potentissimo & industrio, nec non rerum bellicarum perito, qualis Ferdinandus erat: alioqui nec hostibus terrori, neque suis reuerentiæ fore. Porro militum animos ad imperatoris amorem inflammare solet assidua in castris præsentia, somni & ciborum communio, & eadem in periculis fortuna, quæ singula longe à Ximenii instituto aberant: qui vanis quorundam promissis lactatus in eam fuisset sententiam inductus: quod extremæ leuitatis, & animi parum sani testimonium non mediocre esse affirmabant. Alii tamen qui sibi videbantur prudentiores, non adeo aiebant Ximenium insanire, vt huic se negotio parem esse crederet: sed hominem imperandi cupidum, resque omnes pro arbitrio componendi, regem atque adeo vniuersam Hispaniæ nobilitatem in Africam amandare, his prætextibus studere, vt ipse interim summæ rerum præfectus, de republ. pro voluntate statuatur. Quod si malo nodo malus quoque querendus est cuneus, regi alteram conditionis partem minime quidem esse recusandam: sed potius Ximenio concedendum, vt in Africam cum exercitu traiciat, quandoquidem id tantopere se discupere simularet. Rex Ximenio multo erat æquior, quod eius probitatem, atque illam potissimum ad hostes religionis extirpandos animi propensionem multis argumentis nouisset. Quare eius proposito apud regulos palam collaudato, sibi nimis Ximenii sententiam placere declarauit: esseque illi gratias pro merito agendas, quod vir tanta ætate prouectus, & diuturnis laboribus pene confectus, ad durissimum Martis opus religionis dilatandæ studio, & reip. defendendæ amore, sese ardore iuuenili offerret. Idcirco sanctissimis eius conatibus omnino fauendum, & omnibus regni viribus optimi præsulis consilium, religionis & pietatis plenum, mature esse exequendum. Nihil contra eo tempore amplius est actum, sed statim decretum vt reip. triremes, naues longæ & rostratæ, ad Ximenii imperium, siue Malacæ, siue Carthagini nouæ præsto essent, vt cõmeatus ad eam rem necessarii ex proximis locis empti comportarentur, & materia quæ sexcentis doliis conficiendis satis esset, ad aquationes in terra hostili faciendas: nam primæ nauigationi ex portu Menesthei, quem S. Mariæ vocant, & ex Cæsaris castris, quæ nunc Xerezium, aqua erat haurienda. Vt sulphur etiam & nitrum ex regis fodinis, aut priuatis, nemine prohibente, ad pulueres tormentarios conficiendos, aut assumere aut coemere liceret: & vt commendatarii, quos vocant, nullo missionis genere vti, aut pro se vicarium dare possent, nisi legitima de causa: sed omnes tanquam ad remp. contra paganos defendendam, suis stipendiis in hoc bello militarent. Vt milites stipendiarii, qui Abulam, Arcualum, Segobiam, Medinam Campensem, Ulmetum, Fontiuerum, Salmanticam, Vacceorū oppida, & qui Trusillum, & Cereris castra in Lusitanis habitant, certo quodam regis stipendio, ad militares vsus sunt adstricti, regis literis euocarentur. Vt quotquot panis nautici pō-

do, Malacæ per regios procuratores, parata essent, Ximenio venderentur. Ut commeatus qui per regem cōferendus ex pactis esset, ad portum vnde Ximenio soluendum esset, regis opera adueheretur. Ut quoniam ad militarem licentiam coercendam pōtētia persona parum apta esset, ex regis quatuoruiris, qui capitalibus causis in comitatu principis præsunt, duo saltem ad legiones Ximenii mitterentur, qui de illis reb. cognoscerent. Hi fuerūt Gallecus, & Aguirrus, quibus omnia ad exercitum pertinentia, prout vsus poscere videretur, constituendi suprema facultas est data. Intererat Ximenius horum duorum cōsilio, & suo arbitrio omnia moderabatur. Sed prudentissime curabat, vt per regios ministros discerni cuncti arbitrarentur. Nam regia authoritate prætenta, quæ inter nostros semper fuit sacrosancta, facile omnes in officio cōtinebantur. Datæ etiam sunt regis tabellæ nonnullæ manu regis subscripæ, & eius sigillo impressæ, puræ tamen, quæ cum opus esset scribebantur, & earum vi & potestate totidem iudices vicarii creabantur, eiuſdē cum duumiris facultatis, ad milites puniendos. Nam hoc etiam Ximenii industria cōfectum est, ne vir religiosus, & tanta dignitate præditus, ad huiusmodi castigationes se demittere videretur. His itaq; apud regem decretis, atq; per Ximenii procuratores acceptis, operi Ximenius accinctus est. Porro Gōfalo magno inprimis hortante, Petrum Nauarrum Oliueti Comitē, duce egregium, & rei bellicæ peritum, qui viri fortissimi exēpla in Gōfali exercitu permulta ediderat, & qui tunc Gōfalum secutus, in Hispania apud regem erat, ad se accersit. Is nō ita pridem Beleziam rupem (Pegnonum nostri vocant) quæ in Africano littore est, è potestate Maurorum receperat. Ergo cum Nauarro omnia sua consilia cōmunicat, & quid in singulis rebus faciendum esset ab eo edoctus, imperatorem totius exercitus Nauarrum designat: & vt cohortes Italicas quæ sub Gōfalo magno meruerant, cōtinuo recipiat, edicit: & vt Malacam proficiscatur, & regis classis cōmeatus explorēt, quos à Varga senatore regio, aut eius nomine à procuratore Villalupo traditos, Carthaginem curet asportādos. Nauarro itaq; ad eas res curandas digressio, Ximenius militum delectus per diocēsim suā facit, & ex Bætica, Catalonia, Aragonia, Cantabria, & Asturia, selectas aliquot legiones conscripsit, ex quib. exercitus factus est ad eam rem quam parabat peraccōmodus: nam equitum quatuor millia, peditū decem millia recensebantur. Tribunos militū (quos coronellos nostri vocant) Rodericum Moschhofum, Altamiranum Comitem, Ioannem Spinofam, Alphonsum Vanegam, Gonsalum Aioram, Petrum Ariam in hastarum ludo celebrem, atq; inde patrio idiomate iustatorem cognominatū, & Ioannem Villaluam Cantabrum. Erant omnes hi viri bellicis victoriis adeo clari, vt sæpe homines maiores natu qui reb. illis interfuerūt, dicētes audiuerim exercitū Ximenii eos tūc duces & coronellos habuisse, quorum singulis, nō modo huius belli summa, sed cuiuslibet alterius, quod difficilius & grauius esset, tuto quidē cōmitti potuisset. Suberāt eis nō inglorii manipulares duces, ac cēturiones: quinam fuerint, quibusve manipulis aut cohortib. præpositi, adhuc in superstitū memoriis durat. Ergo Petrus Castellus Cōplutenses milites ducebat. Villaroellus Turrilacunenses, Vzedanos & Talamācenses. Bernardinus Menesius Talabricēses, & sagittarios transpōtanos: nā hi Iadæ, quæ apud eos copiosissime nascitur, beneficio, ex qua sagittas faciūt, eā artē mirifice callēt. Bustamātus titularis episcopus, & parochus Hipponēsis, Guardianos, Romeralios, & Liliēses. Ioannes Mōtanus, Hipponenses, Valliuerdanos, & quos Moros iuxta Toletū cis Tagū sitos, hoc est colonos, lingua nostra appellat. Aluarus Salazarus, Toletanos. Sāctus Petrus ciuis Toletanus, Illescēses, qui sunt Toletum cis Tagū proximi. Hactenus gentē ex Toletana diceesi memorauimus. Quos vero Bætica Asturia & Cātabria miserūt, aliæve circūcirca regiones, Ioāni Giēnio Bastetano, & Ioāni Bustamāto Cōplutēsi sunt cōmissi. Sed quoniā plusquā octingēti milites, nullo stipēdio cōducti, aut vlla sacramēti ratione additi, Ximeniū in Africā sponte sua secuti sunt, iis Requelmus Bastetanus dux præfectus est. In epistolis Ximeniū ad procuratores suos, quos eo tēpore apud regē habebat datis aliorū ducū & quæstorū nomina reperio: quib. ob egregiam operā sibi in Africa nauatam, cupit vt rex beneficia & munera pro meritis donet: inter quos, Garridū, Vadillū, Argueslū, & Maderellū Cēturiones cōmendat, & licentiātū etiā Zaratem ad cognoscēdas causas per duūuiros suffectū. Ergo equitib. ducēdis Garfias Villaroellus Castorlæ præfectus cōstitutus est: Vianello magisteriū castrorū defertur: nā ille & regionē bene nosse, & quo loco castra essēt metāda, & qua parte hostes adoriēdi, & quæ præsidia pro loci ratione augeri aut minui deberēt, & quæ loca itē foret custodiis tuēda & cōfirmāda, solus exacte callere credebatur. Ximenius qui frustra apparari cætera intelligebat, nisi pecuniā, quæ belli nerui semper sunt habitæ, vel in lōgum tēpus suppeterent, aliquot retro annis de Africana expeditione cogitans, prouido in posterum consilio non mediocres opes cōgregauerat. Sed belli casus incertos esse sciēs, stultissimū esse iudicabat ad terram hostilē, subductus ad calculū rationibus

nibus, proficisci. Ergo ne difficultate rei nūmarię aliquando premeretur, ad Toletanū capi-
 tulū scripsit, vt sibi subsidio essent, missa quātam possent nūmmorū summa. Nam si olim
 post Hispaniā a Mauris occupatā, ecclesiasticis retribus exercitus parabantur, vt ab hosti-
 bus reciperetur, multo caufatius id nunc ab ipsis poscebatur, ne Hispaniā rursus in prisca
 illas miseras recideret: præsertim cum ipse, qui eorum caput esset, nō solum suas facultates
 infumeret, sed se quoq; in manifestum vitę discrimē, pro religionis defensione & augmēto
 obiceret. Res erat eo tempore huiusmodi subsidiū in Hispania infrequens, & nō nisi maxi-
 mis & euidentibus periculis, cum videndum erat ne quid detrimēti respub. Christiana ca-
 peret, à Pōrif. Romanis indicta. Nam sacerdotia quo quomodo per reges grauari, inuidio-
 sum & iniquū censebatur: semperq; aliquid infaustum & dirum, id attentantibus accidisse,
 obseruatū fuit. Sed capitulū nec rei insolentia commotū est, nec graue aliquid in antistite
 suum dixit, aut immunitatē suam imminui vllō modo idcirco existimauit. Imo animis prō-
 ptissimis, non modo opes & facultates, sed omnē operam ad eam rē polliciti, multi discedē-
 tem ad mare vsq; secuti sunt: qui nisi ab eo Toletū redire coacti essent, nō dubitassent in A-
 fricā traicere, atq; ibi si opus esset, consertis manib. cum hostib. pugnare. Sunt apud me Xi-
 menii ad regem Ferdinandum epistolę, quibus de hac capituli sui erogatione scribit, penē
 gaudio gestiens, quoniā alię dioceses & ecclesię exemplū essent habiturę, ad Africanam
 Ximenii expeditionē stipe collata iuuandā, q; & fieri iam affirmat. Quo magis mionr nullā
 huius rei memoriā, nullumve monumentū in ecclesię Toletanę archiuis haberi. Nisi for-
 te, ne exemplū sequerentur archiepiscopi successuri, & q; liberalitate sacerdotū factū erat,
 tempore maxime necessario, ad exactiones per vim faciendas ob priuata commoda addu-
 cerentur, communiter curatū est, vt vestigium nullum remaneret. Est quidē certe solennis
 hic rapinarū modus, nonnulla precario obtinere à populis, q̄ post iure suo potentiores exi-
 gant. quasi lege teneantur præstare. Totus hic annus com meatibus apparadis, pecunia col-
 ligenda, & exercitu congregando, à Ximeno Compluti consumptus est. Octauus qui de-
 inde secutus est, non sine maximis molestiis Ximeno accidit. Nam cum militum legiones
 ex omni Hispania selectas cōscripsisset, duces egregios illis præfecisset, belli Africanī fama
 ad hostes vsq; penetrasset, & omnia deniq; in procinctu essent, nō defuerūt peruersi homi-
 nes, qui semel conceptā opinionē ē regis animo conuellere tentarent, & falsis afflictis cau-
 sis, Ximenii propositū inutile esse calūniarentur: vanū, & temerariū esse clamitantes, tātimo-
 mēti rem, ab homine tractari, qui in monasteriis & solitudinib. cucullo indutus, semper de-
 lituisset, nec vnquā hostes, aut castra vidisset. Ad hæc subiiciebant, belli impensas à rege at-
 tentē considerandas: neq; n. fieri posse, vt tam copiosam pecuniā Ximenius cōgregasset, q̄ ad
 tanti belli molem sustinendā esset satis. Facile n. homini plus satis pp̄eso ad hoc bellū Afri-
 canū, imponi potuisse ab iis q; priuata sua emolumēta sectātur. Post exhaustā vero pecuniā,
 necesse erat re infecta discedere, & classē regiā, & Hispaniā iuuetutē, velit nolit, hostiū arbi-
 trio relinquere. His sermonib. atq; aliis rex deterritus, bellum Africanū differre parat, & pa-
 ctis conuentis cum Ximeno per dilationē deesse incipit. Regii vero pcuratores, quib. clas-
 sis reficiendę cura, eamq; cum omni nautica suppellectile Ximenii nauarchis tradendi cō-
 missa est, auaritię morbo corrupti, illo occasionis momēto abutebantur, à quo cūcti Xime-
 nii conatus eo tēpore pendebāt. Quare Petro Nauarro, q; ad hoc missus fuerat neq; cymbā
 vnā dederūt, nedū tot illa panis nautici pondo, & poscā dolia, vt cū rege cōuenerat. Nā cum
 ciborū nauticorū copiam illi ad regios epibatas iam pridē cōparassent, Ximeno indigentī
 pluris vēdere volebāt: q; si fecissent, haud contemnendū lucrum corrasissent. Petrus quoq;
 Nauarrus militaris ingenii homo, cum ea impedimeta Ximenii consiliis obiici cōspiceret,
 ipse quoq; in diuersum mutat^o, dum suis cōmodis, q̄ non nisi ex præda constabāt, consulere
 cupit, classē regiā, quoquo modo posset, clam Ximeno, ad se transferre curat. Ergo regii
 amicis persuadet, Onei promontorii præsidium, quod infra Oranum versus fretum Her-
 culeum est, multo facilius expugnari posse, atq; inde in totam Africę maritimam oram in-
 eursiones commodissime fieri. Differebatur etiam commendatariorum euocatio, & sti-
 pendiariis nihil adhuc per regem denunciatum fuerat. Iam vero si quando Ximenii pro-
 curator, regios de ea re cōsiliarios regemve ipsum appellaret, aliis atq; aliis causis eludeba-
 tur. Nam prout anni tempestas erat, aut hyemis instantis obiiciebatur rigor, aut Mala-
 cę aut Carthaginis pelagus, vnde scilicet soluendum erat, adhuc esse intractabile, aut
 æstatis in Africa terra immodicus ardor, aut difficilis com meatus importatio, si præser-
 tim, vt ille meditabatur, hyberno tempore exercitum traiceret. De his rebus Xime-
 nius certior factus, quamuis indigne secum agi consideraret, constanti animo in re pro-
 posita perseuerandum censens, rursus ad regem epistolās misit, partim supplices, par-
 tim ex postulatorias, in quibus per religionem, quam vterq; tueri studebat, per necessitudi-

nem, per pietatem qua regem semper coluerat, per assiduos, quos ad id tempus in repub. conseruanda sustinuerat labores, obtestabatur atq; obsecrabat, ne pateretur rem tantam concidere: neue eius existimationi, aut necessariis & optimis conatibus, vlllo modo deesse vellet. Eo enim vsq; rem processisse, vt retrocedere iam nequaquam liceret. Nec posse iterum, qualis tunc erat, exercitum cogi speraret: nam delusi milites, fidem non erant amplius habituri, sed indignabundi, militari sacramento exoluti, alia castra, aliumq; imperatorem quaesituri: sibi vero, vt interim pecuniam, quam non mediocrem impenderat, taceret, multis de causis iniuriam fieri. Nam praeter non leuem temeritatis notam, quam ipse subibat, si bellum susceptum dimitteret (neq; enim palam omnibus futurum, cuius id culpa accidisset) Toletani primatis dignitas non mediocri contumelia afficiebatur, cuius ea potentia semper fuit, vt exercitum alere, atq; e Maurorum potestate oppida & vrbes munitissimas recipere, solita fuerit. Nunc vero, cum opibus sit multo augustior, quam illa tempestate erat, & accederet tanti regis fauor, nescire se aiebat, quid homines non essent oblecturi, si coepta interrumperentur. Nam quod se maleuoli homines amentem vocabant, ad regis potius existimationem putabat pertinere, qui eiusmodi hominem ad supremum orbis sacerdotium subuexisset. Iam vero quod anni tempus obiiciebatur, meram esse tergiversationem ad conatus suos retardandos: quandoquidem eo ipso tempore non ita pridem Didacus Fernandus, Merfalcabiranum praesidium cepisset, & tunc per mediam hyemem, e Belezia rupe scaphas, cymbas, & maiora nauigia commeatuum importandorum causa, quotidie Malacam in columia appulisse certum sit. Ne tamen vllam transmarinam famem, aut tumultus militares videreretur, se rerum futurarum prouidum, trium aut quatuor mensium cibaria, & militum stipendia, iam pridem comparauisse. Quod si ulterius bellum esset protrahendum, vt fieri posset, habere se facultates, vnde sumptus suppeditaretur, & certa ecclesiarum subsidia, vt paulo ante regi significauerat. Quare neutiquam in eo temporis articulo, & rerum omnium cardine, cessandum erat. Porro ad se nuper delatum fuisse, Gratianum, & nonnullos alios, Carthaginem, Murgos & Hispalim, a Nauarro missos, ad nouos quosdam delectus faciendos, classemq; regiam ad alia tetanda abduci: vtrumq; vero esse impediendum, si saluam rem esse vellet. Nam quod de Oneo praesidio dicebatur, prorsus esse inutile, aut potius perniciosum: neq; enim inde, imo vero neque ex vniuersa Africa, littoribus nostris tantum damni, quantum ex vnica Orano inferri. Neq; rursus tam opportunum aditum, ad Africam occupandam, aut vastandam ex Oneo futurum, quam ex Orano vrbe opulenta & portuosa. Solere autem grauiores sumptus, & maiora militum damna, in oppidulis expugnandis interdum fieri, quam in magnis urbibus. Quod si adhuc in mutanda sententia persisteret, se quidem habere quod ageret Toleti & Compluti, de bello aut Africano, ne verbum quidem facturum, sed sua conscientia contentum quieturum: exercitum vero statim dimissurum, ne aliquid mali accideret ex otiosis militibus. Multa alia in Ximenii epistolis continentur, quae chirographae Compluti asseruantur: vnde & religionem Christianam dilatandi amor, & in rebus gerendis dexteritas, & imperatore exercitatissimo digna prudentia, & animi rebur ad summas difficultates superandas, compluresq; aliae virtutes intelliguntur, quae in bello, & pace summum illum virum fuisse declarant. Vnam e multis libuit Latinam facere querelarum plenam, quam eo tempore v. idus Oct. ad Didacum Lupum Aialam dedit. Regias literas, tuasq; simul recepi, quibus non tam commotus aut indignatus (quae enim hominis priuati aduersus regem indignatio esse potest?) quam stupore correptus fui. Dolui tot hominum millia, qui partim apud me iam erant, partim vero meo iussu multis in locis ad bellum Africanum conscripti, subito sine vlla causa dimitti. Praeterea tam multiplicem commeatum, tot aerea tormenta, quae aut a me sunt fusa, aut empta, relinqui passim, quasi temere fuerint parata. Inciderunt quidem militares viri in fraudem spe certi emolumenti, sed nos grauiorem iacturam fecimus, nimirum fidei, & authoritatis. Optandum est vt in posterum regia maiestas de hisce rebus maturius & prouidentius caueat. Omede virum probum, & prudentem, ad Petrum Nauarrum mitto, qui hanc illi rerum commutationem narret. Vtinam nec Vargae, nec eius familiari Villalupo, de hac in me contumelia, atq; adeo in totam remp. Deus opt. max. irascatur, qui tot improbis astutiis, & commentis, ne scelestissima mendacia cmmemorem, nobiscum egerunt. Sed vix credo valituros diuinam vindictam effugere. Vale. His tam iustis querelis commotus rex, maleuolorum & inuidorum sermonibus reiectis, ad Ximenium scripsit, vt in proximum ver exercitum retineat, & nihil de intentione suscepta remittat: fidemque suam denuo interponit, se pollicitis nequaquam defuturum. Regis responso Ximenius est confirmatus, sed nouae statim difficultates sunt exortae. Nam cum commeatus secundum pacta conuenta Carthaginem, vnde Ximenius traicere parabat, e Malacitano portu transferendi forent,

rent, erant apud regem, qui nec Petro Nauarro, nec Ximenio dandos censerent. Possent enim fieri, ut ab hostibus interciperentur, aut absumerentur à nostris in alios vsus, qui è re publica non essent, vnde classis regia magnum esset detrimentum captura. Idcirco regem consultius facturum, si eos in Mersalcabiranam arcem, custodiae praefecto asseruandos mitteret, qui simulatq; Ximenii classis incolumis ad eum portum appulisset, omnia illi necessaria ministraret. Non placuit Ximenio illorum sententia, partim quod stultese facturum iudicaret, si tot secum milites in armis, & magnam caeterorū hominum multitudinem duceret, victum vero quo sint alendi, in alterius potestate haberi sineret: partim quod ex reb. antea actis verebatur, ne postquam eum exercitu ad custodiae Mersalcabiranæ praesidium appulisset, ut sunt militum animi contumaces & seditiosi, commeatus denegaretur. Siquidem non ita pridem Didacum Fernandum custodiae praefectum ab rege redeuntē, in praesidium recipere tandiu distulerunt, donec aliquot mensium quæ debebantur stipēdia, persoluerentur. Rursus Villalupus, qui commeatus curator erat, Vargæ (ut credebatur) suasu, cum iam nullus tergiuersationi relinqueretur locus, tandem animum auaritia infectū patefecit: negauit enim se quem habebat commeatum cuiquam daturum, nisi pecunia praesenti numerata: ea enim omnia suis sumptib. comparata esse, quare nihil regis mandatum ad se attinere. Indigne quoq; hanc Villalupi conditionem Ximenius tulit, & ad Vargam regium Senatorem scripsit, ut in epistolis reperio: Quod si ea molestia, atq; belli mora pecunia tandem red mēda erat, ex ecclesiae Toletanæ subsidio suppleretur, potius quā ex summa in militum stipendium parata, quam vel quadrante imminuere, cum classē trans mare in terram hostilem duceret, non esset sani hominis consilium. Vargas in cuius rem non erat, ut hæc ad regis aures peruenirent, omnia ex Ximenii voluntate fecit: in eum tamē omnem culpam reiciens, Didaco Lupo Ximenii procuratori dixit, ut non cuiusquā negligentiam archiepiscopus culparet, sed suam potius ignauiam, qui tandiu otiosus federet. Cū hoc Ximenius rescivit, hisce verbis respondit: Mirari se hominem prudentem, de re quam ignoraret, ad eum modum loqui: se enim omnium aliarum occupationū vacuū, ad hanc vnā rem expeditum esse: nihilq; aliud operiri ad iter suum quam primum maturandum, nisi ut hæc quæ de commeatu agebantur, inter ipsos rata constarent. Nam quod nuper sibi Didacus Lupus scripserat, ut quoniam in extrema linea negotium versabatur, ipse Carthaginem proficisceretur (illum enim omnia ex eius voluntate extemplo confecturum) minime faciendum duxisse. Quoniam si quid iterum impeditenti obiiceretur, sua quidem permultum referre, pedem Compluto non mouere. Quid enim ignominiosius aut pudendum magis sibi accidere posset, quam si postquam vniuersam Hispaniam delectib. concitauisset, & ordinibus instructis modo non classicum cecinisset, antequam ad mare accederet ludibrio & despectui esset & domum irrisus redire cogeretur. Fuerunt adhuc alia quæ Ximenii profectioem remorabantur: nam neq; ordinum militarium commendatarū, qui euocati fuerant, conueniebant neq; milites stipēdiarii ad diem praestitutū mittebantur. Sed quanuis hæc illum moratura viderentur, primo tamen vere succedentis anni, qui eius seculi nonus censebatur, Nauarro ad se vocato, caeterisq; militaribus tribunis, quid sit cuiq; faciendum mandat. Malacā petiit Nauarrus, classē Carthaginem deducturus, & alii sunt alio profecti, ut ex diuersis locis, vbi milites in hybernis expectauerant, Carthaginem quoq; collecto exercitu, ad certū quendam diem properarent. Octauum à dominicæ Resurrectionis festo, qui eo anno in diem xvii. Cal. Maii inciderat, hunc fuisse in epistolis reperio. Ipse vero familiarib. suis ac domestica turba stipatus, nec non praesidiorum Pontificiorū custodibus, quos ad vnum Complutū accersierat, Toletū religionis causa proficiscitur. Erant vero tunc praesidiorum custodes, xxiiii. nunc autē post Castorlæ prouinciam in feudum datam quatuordecim tantum in libris quæstorum numerantur. Qui Ximeniū assectabantur oēs lucentib. armis, equis alacribus, & caeteris impedimentis, quæ bello sunt necessaria, bene instructi & ornati incedebant. Nam omnib. sua liberalitate, praesul benigne quæ vsui necessaria forent, pro cuiusq; dignitate suppeditauerat. Praesidiorum custodes coccineis vestibus, peregrino grano tinctis, notiores quocunq; in agmine comitantium splendebāt. Quare non solū spectantium oculi pulchritudine agminis oblectabātur, sed victoriā quā illi precabantur, ex alacritate omnium diuinabāt. Toleti expeditionis suæ causis capituli patrib. corā declaratis, & ecclesiasticis reb. cōpositis (Ioanni enim Velasco Calagurritano Antistiti, quē in Ximenii senatu principē locū tenuisse diximus, Toletanæ dioceseos curā cōmiserat, & cōmēdauerat) supplicationib. assiduis per oēs aras & cœnobiaz p victoria decretis, diuos patrios precatus, sed virginē matrē ante alios, cuius numē in Toletano templo semper praesens habetur, ut ea res faulste prospereq; eueniret, iustis i-

tineribus ad excitum suum Carthaginem contendit. Voluerant ex patribus capituli non pauci Ximenium comitari, sed ipse proposito eorum collaudato, duos tantum admisit, qui eum Carthaginē vsq; sequerentur: vnde postquam Ximenius vela fecisset, Toletum erant cū suis familiis & comitib. reuersuri, ecclesiæ commodis studendū esse dicens, cuius multum intererat eorū præsentia non destitui. Quin sua quoq; priuatim de causa in omnē fortunæ successum curare se vt incolumes essent. Nā parui semper momenti à viris sapientib. sunt arma existimata, nisi domi, vnde vires in exercitū dimanant, prudens & fidū consiliū relinquatur. Ex duob. illis quos Ximenius delegerat, alter Franciscus Aluarus scholaisticus Toletanus fuit, qui (vt dixi) Academiā Toleti condidit, vir iuris peritissimus, qui prudentiā & industriā non vulgare multiplici rerum vsu comparauerat. Hic octoginta ex familia sua comitantibus, habitu militari speciose ornatis, Ximenii animum valde oblectauit. Alter Carolus Mendozius fuit, sanctæ Leocadiæ abbas, qui postea ad Decani dignitatē ascendit. Hic maiorū nobilitate & propria virtute clarus, Ximenii cubiculo iam olim præfectus, atq; huius belli Africani maximus suscipiendi suaser fuerat. Toletum itaq; sub finem mensis Februarii, die cinerum proficiscitur, atq; per suā ditionem qua commodum erat iter faciens, Romeralios & Lilienses præteruectus, egenorum inopiæ succurrebat: atq; eorum vxores, qui militiæ nomen dederant, solabatur: monebatq; vt bene sperarent. Lilio ad Didacū Lupum Aialā v. Cal. Martias literas dedit, quib. se iter institutum profequi dicit, & pridie nonarum Carthagini adfuturum. Et quoniam criminatores non cessabant de Ximenii incōsiderantia apud regem obloqui, quasi pecuniā paratam ad classis traiectionē non haberet, vt regem adeat iubet, & certiorē faciat se tantam argenti signati summā Malacā ad classē reficiendā misisse, vt omnib. abunde prouisis, plusquā decem millia aureorum ad alios vsus essent superatura. Ergo per Marcā (vt vocant) Aragoniæ, & per Murgitanos ad diē præstitutum Carthaginē venit: vbi cuncti eius præsentia exhilarati, nouo quodam ardore rem inceptam perficere cupiebant. Nam extemplo Nauarrus, ad eum Malaca profectus, venit, & omnia diligenter à se prouisa, quæ ad classē instruendam pertinebant, ostendit: sed quo minus Carthaginem appulerit, Eurorum flatib. hætenus prohibitam fuisse, tamen intra decimum diem, quando quidem illi flatus remittebantur, sperabat Carthaginem peruenturam. Scripserat Ximenius ad Spinosam tribunū militariē, de stipendiariis cohortium regiæ militib. daret operā, vt quamprimum collectos antequā classis solueret, adduceret. Quod si euocati per regē non essent, tumultuarium exercitum cogeret: neq; enim par erat, vt classis idoneā tempestatem naçta, retardaretur. Nihil ad id tempus Spinosa rescripserat: sed vir prudens statim coniecit, regios ministros ea in re negligentes fuisse, neq; vllam euocationem esse factā. Quare Valdesium cohortis prætoriæ ducē cum duob. aureorum nummum millibus, ad Spinosam mittit, & vt quanta celeritate possent manū aliquā militū facerent, quæ in euocandorū locum succederet, imperat. Porro dum omnia quæ cōmode cōposita Ximenius esse cupit, illud ēt, quo celerius regi nuntiari quid in Africa ab eo gereretur posset, prouidit, vt modicis interuallis, per planiores vias equi disponderentur. Currendi autē & properandi curā Mirandæ veredario, magnopere commendauit. Id quo diligentius fieret, binos & vicenos aureos nummos in mensē tum ei, tum eius sodali, quē in partē laboris recepturus erat, assignat. Tantā vero victoriæ spē conceperat, vt quoniā eo ipso tempore, regē in Italiam ad Neapolim continendā peditum cohortes mittere cognouerat, ad eum scripserit, se simulatq; Africanam expeditionem confecisset, partem exercitus in Italiam missurum, seque ipsum etiam, si opus esset, traiecturum: quare ad se quid fieri vellent sigillatim scriberet, omnia enim ex reipublicæ vtilitate, & dignitate regia curaturū. Rursus dum in anchoris ventū expectat, ad Lupum procuratorem scripsit, se felicem euentum de re suscepta sperare. Regē ergo suo nomine cōmonefaciat, vt de tuenda Orano iam cogitare incipiat: neq; enim minorē diligentiam, aut impensas ad eam postea retinendam, quam ad expugnandā in præsentia requiri. Quoniā vero Didacus Vera tormentorū præfectus, eo tempore reip. rebus occupatus aberat, vt regē de dando Veræ vicario consulat iuber: sibi enim Fernandum Veræ filium ad paternum munus obeundum satis aptum videri. Dum hæc Carthagine geruntur, bimestre tempus est elapsum: neque enim vt constitutum fuerat, sub mensē Aprilem proficisci licuit, nouis subinde difficultatibus, quæ nauigationē impedirent, emergentibus: quarū hæc fuit potissima. Cum Carthaginem oēs cōuenissent, nihilq; ad vela faciendā iam deesset, tumultuarii milites cœperunt, neque se inde discessuros minari, nisi stipe rdiis numeratis, quæ sibi cum militiæ sacramento obligarentur, duces spondidissent. Huius tumultus authorē, Arnoldum quendā Cōplutensem fuisse dicunt, vilem homuncionem, atq; sordido centenarii futoris opificio à pueritia additum

Eores processit, vt bona pars exercitus secederet, & collem proximum occupauerit, atque
pila & gladios ostentantes, difficilem pacationem promittere viderentur. Ximenius ea de
re grauius (vt par erat) commotus fuit: nam cum paulo ante Petrus Nauarrus nouarum re-
rum cupidus classē alio diuertere tentasset, neq; adhuc quid ille moliretur satis certus ef-
set, stipis numerationem, donec in Africam appelleretur, consulto distulerat. Vianellus, cui
ius castrorum datum fuerat, potestatem traditam exercens, si quos ex seditiosis militib. cōpre-
hendere poterat, morte multabat: nam aut laqueo gula frangebatur, aut pilis transfigeban-
tur, vt more militari solet fieri. Id cum Ximenio nuntiatū esset, Garciā Villaroellum Castor-
læ præfectū ad eum mittit, qui suo nomine vt mitius ageret admoneret. Nā quauis ea ef-
10 set castrēsis consuetudo, Pontificiā tamen personā lenitas potius & mansuetudo, quā im-
modica seueritas decebat: præsertim cum bonā militū partem ex pontificalib. municipiis,
à liberorū & coniugū complexibus, ad belli labores ipse pertraxisset. Id fortasse durius quā
par erat Villaroellus Vianello exposuit: vnde procacius aliquid in ipsum & Ximeniū effu-
dit. Cuius superbū & insolens responsum, quale solet esse militū, non putauit Villaroellus
verbis retundendū, sed ferro potius decernendū. Gladio ergo stricto hominē adortus, ca-
put grauius percussit. Sed Ximenii indignationē veritus, in arcē continuo se recepit, cuius
custodiā Villaroellus quidā tenebat. huic de quo agimus genere propinquus. Vianellū vul-
neratū fuisse permoleste Ximenius tulit, nec minus ad arcē Villaroellū confugisse doluit.
Reddebat aut causas non ineptas, cur nec ille vulnerari, nec hic dare se fugæ debuerit, viris
20 etiā militarib. approbantibus. Venti ex voto flare cœperant, sed expectandum fuit donec
Vianellus conualesceret, præsertim seditione militū adhuc durante. Sed Salazarus Toleta-
norū dux, vir eloquentia militari præstans, & plerisq; militibus notus, cōmuni sententia e-
lectus est, qui ad milites tumultuantes orator mitteretur. Is ergo militū sic pectora flexit &
leniuit, vt de concordia agere cœperint. Sed quia hæc solida esse non poterat, ni stipendia
soluerentur, & Ximenius tam milites quam Nauarrū de abitu suspectos haberet, opportu-
no Fr. Aluari consilio decretū est, vt per præconē oēs vocarentur ad pecuniā, in nauib. re-
cipiendā. Adducuntur sacci nummorū aureorū pleni, festa fronde coronati, cunctis vidē-
tibus, & tympanorū tubarumq; sonū audientibus, quæ pretiosum metallū in nauim præto-
riā comitabantur, vbi quæstor sedebat, stipendia quæ cuiq; deberentur, numeraturus. Hoc
30 spectaculo ita sunt oēs inflāmati, vt incredibili festinatione ad vnū naues conscenderint se-
ditionis obliti. Ximenius ea militū alacritate impense lætus, ipse quoq; in idus Maii die do-
minico portu statim soluturus, nauim ingreditur: sed vīq; in diem quartum in anchoris ma-
nere coactus est, propter parum idoneam tempestatem. Duces interea ad se sollicitus vo-
cabat, & singulis quibusq; tribunorum ac centurionum, officium demandatum in memo-
riam reducebat. Hæc quæ de militum tumultu diximus, tales causas manifestas habuerūt:
cæterum vt ex Ximenii epistolis ad regem sub id tempus scriptis colligere licet, tota eius
seditionis culpa, in Petrum Nauarrum, veluti in fontem & principium reuocatur. Is enim I-
talicis rapinis assuetus, omniaq; ex voluntate tribunorum, qui cum eo in Italia meruerant,
agens, ex quibus non parum multos huius belli comites secum ducebat, pactis quæ chiro-
40 grapho cum Ximenio firmauerat neglectis, clanculariis obreccationib. & mendaciis, mi-
litum animos abalienauerat, dum fidem Ximenii apud eos eleuat, & mercedē promissam
calumniis dubiam facit. Nam cum inter eum & Ximenium conuenisset, pecuniam non vt
alias consuesset, tribunis committendam, sed per quæstorem suum, ipsis militibus viritim
diuidendam: quandoquidem experimento cognitum erat, id in detrimentum militum
vergere: qui sæpenumero aut stipendio fraudabantur, aut si id non contingeret, diutius di-
lato, rerum necessariorum, donec tribunis liberet, indigentia laborabant: aut certe mili-
tum numerum tribunis mentientes, quod & nunc quoque passim fit, sibi per maximam a-
uaritiam quicquid supererat vindicabant. Ea igitur pacta conuenta simulatque tribuni
Carthaginem appulerunt, per Nauarrum recisa sunt: & aut de summa rerum periclitan-
50 dum erat, aut tribunis pecunia numeranda. Conuenerat etiam, vt dimidia pars prædæ
hostilis quæcunque caperetur, ad id bellum gerendum cederet, atque apud sequestros ad
militares vsus primo quoque tempore deponeretur. Sed hoc etiam irritum Nauarrus fe-
cit. Nam per illos dies, quibus Carthagine Ximenius commoratus est, oram maritimam
infestabat, & nonnulla ex hostibus capta sunt, quæ prædæ nomine censi debuerant, nihil
tamen in commune attulit, sed militaribus elusionibus ad priuatos vsus, & nonnullorum
aliorum conuertit. Ximenii verba hæc ad Franciscum Ruizium sunt: His me artibus
Nauarrus tractabat. Quod si quid ex petitis reuerem, aut me quod ageretur senti-
re indicarem: illico milites ad tumultum concitabantur. Sed quoniam personæ meæ
ratio, vt id more militari vindicarem, non permittebat, & Nauarrum habebam, qui
id ex imperio commissio vindicare potuisset, non modo illum hac in re adiutorem aut col-

legam non habui, sed omnino aduersarium sensi. Verum omnia potius mihi toleranda duxi, quam in eo temporis articulo vniuersum negotium subuertere: quod nisi ita facere animum induxisset, prorsus fuit euenturum. Habes causam Carthaginensium seditionum, quæ me non mediocriter discruciauerunt. Quocirca creditum est, Villaroellum Ximenii consiliorum participem, aliquid huiusmodi bile percitum Vianello exprobrasse, qui Nauarro consentiebat, & in milites, quasi illorum peccatum esset, seuerius (vt diximus) animaduvertebat. Classis ergo octoginta actuariis nauibus, decem maximis triremibus, quas nunc regias galeras vocant, constabat: præter permulta nauigia minora, & scaphas maioribus feruientes. Vehabantur autem decem millia peditum, equitum vero quatuor millia, & lixarum calonumque numerus necessarius. Postridie idus Maias ventum secundum nacta classis est: quare sublatis anchoris, hora ferme diei tertia, portu Carthag. soluunt. Ex literis Aluari scholastici ad Diegum Lupum Aialam satis constat, Cardinalem corporis maciem ex solitudine contraxisse, non tamen ob id animi vires imbecilliores factas, & magna totius exercitus alacritate vela quo diximus die fecisse, certissima victoriæ spe concepta. Adeo iusti belli causam militum animos excitare & inflammare valet, præsertim ob religionem suscepti. Postridie eius diei multa iam nocte, Ximenius ad Africam secundis ventis appulit. Is autem dies religiosissimus eo anno fuit, quoniam Christi seruatoris in cælum ascensus eo die celebrabatur. Classis sub meridiem ab speculantibus Mauris visa est, cum distarent quadraginta millibus passuum. Omnia montium cacumina signo ex arce, quæ Facis appellatur dato, fumare ceperunt. Quo sane significabatur hostium exercitum iam aduentasse, & idcirco oportere, vt cuncti ad eos repellendos sese compararent. Ximenius, Mercabirano præfecto recipiente, portum ingressus est. Obtexerant iam omnia ciassæ tenebræ, cum Ximenio nuntiatum est, classem vniuersam ad eundem portum saluam appulisse, & hostes magnopere conterritos, nostrorum audaciam & virtutem considerantes, qui locis ignotis & hostilibus, per noctis caliginem sese committerent: tantaque animorum præsentia, non expectata luce, neque stationibus exploratis, portum tamen tenuissent. Mirum sane fuit, naues sibi vicissim cladi non fuisse, dum portus angustias nocte illuni subeunt, alteram alteram impingens. Per eam noctem Ximenius somnum non capit, sed sollicitus in anchoris mansit, dum singulis quid postero die faciendum esset per partes diuidit. Nauarro, qui & ipse quoque vt Imperatorem optimum decebat, forti sermone cunctos ordines ad prælium incendebat, eius diei victoriam commendauit. In eo enim solo totius rei summam versari, & soli tantæ rei gloriam referuari, multis audientibus dicebat. Ad se enim præter impensas, & sollicitudinem omnes cohortandi, & regem admonendi quemadmodum quisque se in eo bello gereret, nihil, aut certe parum pertinere. Multi ex ducibus eius alloquio fiducia pleni, lucem non esse expectandam existimabant: sed in primis Ximenius, cui omnis mora, non modo longa & grauis videbatur, sed suis conatibus impedimento & damno esse. Itaque inter omnes conuenit, vt quoniam plurimum momenti ad victoriam haberet, prærupti cliui occupatio, quem inter Oranum & portum consurgere diximus, de media nocte irruendum esse putabant, dum nihil tale hostes timebant, & præsidium in cliuo positum negligentius custodiebatur. Nec esse Numidarum multitudinem expectandam, qui vigiliarum fumis admoniti, ante auroram omnes illos colles essent præoccupaturi. Interea actuariis nauibus, & triremibus per oram maritimam ad urbem accedendum esse, vt eodem tempore tormentis è nauibus Oranum quateretur, & præsidium è cliuo deturbaretur. Neesse enim esse, vt dum vni rei succurrere laborant, alteram destituant: quare alterutram capi oportere. Sed postquam pedites omnes è nauibus ante lucem egredi cœpissent, Nauarrus incertum quo consilio, scaphis & cymbis ablatis, quibus equi erant traiciendi oram legens, ad Oranum contendit. Hic vt retulere qui per id tempus vixerunt, nunquam probauit classem tam numerofo equite onerari: esse enim dicebat ardua & difficilia loca, nihilque minus quam equitatu apta. Ergo animi sui sententiam secutum, de egressione equitum, vt parum necessaria, nequaquam curasse, sed vniuersis nauigiis arreptis, eorum ad urbem specie, terrorem hostibus iniicere voluisse. Id postquam Ximenio renuntiatum fuit, existimans Nauarrum, vt imperii æmulum, in suam id contumeliam fecisse, indignabundus ex arce, quo se ad curandum corpus receperat, subito exiliit, & equites quamprimam qua ratione fieri potuit egredi iubet, atque ad auxilium peditibus ferendum vrget. Ne quid tamen à mari, aut à tergo ex vallibus, quæ ad prærupti collis radices profundissimæ iacent, detrimenti à nostris caperetur (est enim gens Punica, insidiosa, & fraudulenta) oram maritimam, & vallium faucibus præsidium apposuit. Hac cura & diligentia, plus exercitui salutis & auxilii ad victoriam attulit, quam ceteri omnes dum strenue pugnant. Postea enim compertum fuit, complures ex Mauris in insidiis collocatos fuisse, qui nihil hostile ea de causa tentare sunt ausi. Quod nisi Ximenius prudentissimo consilio cauisset, pauci

pauci ex hostibus repente nostros adorti, magnum terrorem inopinantibus & perniciem intulissent. De quibus ipse ad Franciscum Ruizium scribens, illius egressionis confusio- nem deplorat, & culpam omnem in Nauarrum detorquet, atque Dei vnus fauore & ope acta illius diei ad felicem exitum prouenisse affirmat: nec se, quamuis id sedulo curauerit, efficere potuisse, vt tertia pars equitum é nauibus in tempore descenderit. Quod si suis cõsiliis Nauarrus paruisset, omnes ad vnum Numidæ equites, qui in auxilium Maurorum venerant, proculdubio cecidissent. Qui primus ex equitibus in Africam descendit, Carauaius quidam esse fertur, Pontificalium ædium quæ Compluti amplæ sunt, eo tempo- re curator. Quare rei præolare gestæ Ximenius memor, strenuum equitem, qui Carauaium referret, è naui sedulo desilientem lata in tabula depingi, atque in diui Bernardini æde quam ille postea Orani dedicauit, affigi iussit, quæ in hunc vsque diem incolumis visi- tur. Multum alacritatis & animi, præsentia sua exercitui eo die Ximenius attulit. Nam è Mersalcabirana arce suorum caterua stipatus, cum ad portum (vt diximus) egrederetur, nouitate & insolentia spectaculi, ducum animos & militum perculit. Neque enim impe- ratorem suum splendenti clypeo, aut casside ex chimæra ignes vomente formidabilem in- tuebantur, sed Pontificalibus vestibus indutum, sacerdotibus & religiosis viris ex utroq; latere stipatum, & cruce argentea pro vexillo præeunte, quam Algora canonicus Segun- tiensis ex officio gestare solebat, tunc vero frater Fernandus, validis lateribus, & procera statura homo, quo ex Franciscanis sodalibus Ximenius familiariter utebatur equa alba infidens gerebat, gladio Hispano super saccum Franciscanum accinctus, quemadmodum & cæteri religiosi viri, qui eo die, iubente Ximeno, armis se munierant. Hora ferme diei sexta, omnis peditatus in quatuor agmina per tribunos militares dispositus, totam illam planiciem occupabat, quæ ante arcem Mersalcabiranam est. Sed quoniam in tanta festi- natione milites debilitata corpora curare non valuerant, atq; veneris die qui tunc illuxe- rat, carnibus vesci religio erat, trepidantes cunctorum animos (neq; enim quid ederent, præter laridum & porcina, ex classis comætu suppetebat) Ximenius bene ominando religione exoluit, & qua pollebat autoritate, facultatem carnes edendi dedit. Ergo post- quam cibo refecti sunt, ad se omnes conuocat, & ad hunc modum allocutus est. Si existi- mare Hispani viri, fortibus animis, vllis verbis aut necessitudinibus fiduciam addi, haud ego ad vos in præsentia, homo parum ad loquendum instructus, & in castrensi vita nunquam versatus, sed vnus aliquis ex vestris ducibus prodisset, quem & eloquentia præ- stare, & vobis beneuolentia & laborum communiõne coniunctum esse intellexissem. At quoniam mihi persuasum est, vos omnes ad hanc Africanam expeditionem inflâmatos esse in qua & Dei opt. max. causa agitur, & reip. conseruatio vertitur: quid autem religioni & patriæ omnes debeamus, neminem vestrum arbitror ignorare: cum bellum inquam sa- crum geramus, pro aris & focis, vt dici solet: volui hoc potissimum tempore, quando ad alexæ iactum deuentum est, ego ipse alacritatem vestram intueri, & animorum præstanti- am contemplari. Audiebatis multis iam annis, littora Hispana ab hostibus nostris misere vastari: abduci liberos vestros in durissimam Afrorum seruitutem: filias & vxores indigne violari: terrorem deniq; maximum omnium capitibus imminere. Cupiebatis cum illis cõ- fligere, tot iniuriarum vindictam sumpturi. Id vt vobis liceret, cum à me crebris vocibus patria efflagitasset, decreui tandem selectos milites, quales vos estis, per viros præstantis- simos congregare. Viderunt ex cunctis Hispaniæ vrbibus matres familias nos egredientes, & ad aras templorum fusæ nostram victoriam Deo commendarunt. Expectant cum tri- umpho nostrum reditum, liberosq; suos ex Maurorum ergastulis vestra virtute solutos, in amplexu se iam iam habituras sperant. Habebis ante oculos, quem tam diu optastis di- em. En illa regio infesta & inimica, adsunt hostes adhuc insultantes, & vestrum sangui- nem impotenter sitientes. Quare præsentibus estote animis atq; orbi vniuerso hodie de- clarate, non tam robur vobis ad patriam defendendam hucusq; defuisse, quam occasione & insignem aliquem ducem, qui vos ad hanc laudem obtinendam instigaret & conduce- ret. Ego ante alios primus memet periculo obiiciam, qui sic animatus huc tandem prodi- ui, vt aut strenue dimicantes hodie victoriam adipiscamur, aut si id minime superi con- cesserint, quod abominor, omnes pariter confossi concidamus. Nam vbi melius Antistes Deo sacer occupet, quam pro religione depugnans. Nec ego primus hanc gloriam vi- debor assecutus: sic enim multi qui me in Tolerana dignitate antecesserunt, mortem pul- cherrimam pugnantes oppetiere. Hæc dicens aciem procedere iubebat, seque militib. comitem dabat. Cuncti eius oratione mirum in modum incitati Ximenium circumstete- re, orantes vt pugna abscederet, ipsisque prælii conflictum committeret: eam enim ope- ram religioni & reip. nauaturos, vt ipsum suscepti negotii nunquam pœniteret. Cessit

communibus omnium precibus Ximenius: atque ætatis & personæ suæ memor, in Petrum Nauarrum eam curam reiiciens, Merfalcabiranam arcem se recepit: sacram ædiculam ingressus, quæ diuo Michaeli dedicata est, in genua procumbens, pallis manibus in cælum intentus, multis lachrymis Deum precabatur, vt suis Christianis præsidio esset. Petrus Nauarrus vt ingentem Maurorum & Numidarum multitudinem colles occupasse vidit, ne nostri quos maritimi æstus, & labor eius diei lassauerant, impares in congressu essent timuit: belli autem principio parum prospere nostris succedente, fiduciam & vires hostibus auctum iri non dubitabat. Quare secum deliberare cœpit, an in posterum diem conflictum differret, intereaque hostes in timore contineret, an alacritatem militum secutus, tandem de summa belli eo die decerneret. Vt cunctationem magis approbaret, diei tēpestas in primis faciebat (erat enim hora propemodum nona) metuebat igitur ne iam appetentibus tenebris prælium inceptum intermitteretur, & noctis interuentu noua exoriretur rerum facies: paruo enim momento belli res plerunque in alteram partem inclinat. Animi itaque dubius ad Ximenium redire decreuit, eius sententiam antequam quicquam tentaret rogaturus. Is experientissimi Imperatoris dubitatione permultum commotus, neque quid consuleret satis certus cum se collegisset, in hac (inquit) vir fortissime pugna, Christus summi patris filius & seductor Maurorum Mahometus in certamen descendunt, omnem cunctationem non solum damnosam, sed impiam esse arbitror. Quare omni deposita formidine, milites tuos, vt cum hostibus manus conferant iubeto: certa enim mihi spes est, te hodie victoriam magna cum laude reportaturum. Diuinum id potius oraculum quam vllius hominis consilium fuisse, quæ sunt postea infecuta declararunt: nisi enim eo die pugnatum fuisset, Oranum capi non poterat. Vix post tres horas à capta vrbe, Trimesenius Messuarus, qui autoritate & potentia à rege est secundus, cum magna peditum & equitum vi, in auxilium Orani venit: qui vrbe captiuitate & direptione cognita, nil tentandum contra Hispanos victores ratus, ad regem suum rediit. Ergo Nauarrus ad exercitū reuersus, qui in quatuor agmina quadrata erat diuisus, quorum singula bis mille & quingentis militibus constabant, sibi vnum agmen asciuit, quo per omnes partes discurrens, cæteris laborantibus auxilio esse posset. Tormenta bellica, quæ Ximenii diligentia, simul cum equitibus, in tanta festinatione è nauibus educi potuerunt, puluere tormentario, reliquisq; apparatus instructa subsequi iussit. His ad hunc modum constitutis, tubis classicum incinentibus, & omnibus Iacobum diuum Hispaniæ tutelarem inelamantibus, recta ad cliuum occupandum, & inde hostes deturbandos, infestis signis & armis contendere imperat. Illi vero haud segnes, per loca aspera & difficilia, gradu militari, prout tubæ cymbalæq; præcinebant incedentes, iras taciti in Mauros acuebant. Illi è montis vertice partim telorum iactu, partim crebra lapidum ingentium volutione, nostrorum ascensum omniratione prohibere nitentur. Qui è Mauris paulo audaciores erant, ab stationibus non nihil discedentes, loci opportunitate confisi (facilis enim erat ad suos regressus) nostros ad manus conferendas prouocabant. Erant quidem nostri Ducum & tribunorum imperio iussi, ne locum vlllo pacto deserere auderent, antequam verticem occuparent: non tamen defuerunt, qui Maurorum insolentiâ ferre non potuerint. Inter quos nonnulli Gualdalfaiarenses, promptiori animo & manu, facinus aliquod strenuum ante alios edere cupientes, longius ad prouocatores progressi, temeritatis pœnas dederunt. Nam Ludouicus Contreras interemptus fuit, & reliqui vt ad suos reuerterentur, vi sunt coacti. Mauri vero propter primi congressus fortunam lati amputatum Ludouici caput, veluti Christianorum pereuntium primitias, ad urbem ferendum curant, quod in nostrum ludibrium pueris per vicus rotandum est traditum. Erat Ludouicus altero oculo orbatus quod cum vetulæ auguratrices, quarum ingens numerus apud Mauros est, animaduertissent, dira superstitione tactæ ad suos inelamare cœperunt, certam esse Orani captiuitatem proinde salutis suæ quisq; pro viribus in tempore consuleret: id aperte numina declarare, cum is qui ex hostibus ferro primus occubisset, luscus esset. Tantus tamen vulgi de capite abscisso mutuo sibi gratulantis concursus fuit, vt ad subterranea ergastula, quibus Christiani vincti assertabantur, dolorem & miserias aucturi detulerint, Alfaquini esse dictitantes: ita enim ex suorum pontificum nomine, Archiepiscopum nostrum appellabant. Id cum Franciscus quidam Deolodatus audiuisset, qui in Ximenii familia aliquando vixerat, & in Merfalcabirana oppugnatione à Mauris captus toto quadriennio in vinculis fuerat, caput sibi ostendi postulauit. Postquam faciem, & oculi etiam orbitatem perspexit, non hoc (inquit) caput Alfaquini nostri est, vt vos vane putatis, sed alicuius gregarii militis. Interea nostri in aduersum niti, ad montem occupandum: sed festinantes à nebulis atris, quæ subito & montis cacumen, & ipsos etiam Mauros è conspectu abstulit, retardati sunt.

Hunc

Hunc tamen casum in augurium secutæ cladis Mauri acceperunt, vt ipsi postea dicebant. Nostri ergo pertinacibus & constantibus animis, tantum reptando & contendendo effecerunt, vt capacissimum aquæ locum, à quo in prima statim montis ora venæ nitidissimæ defluunt, quem Mauri ingenti contentione defendebant, sibi per vim & per neces occupauerint. Erant ob viæ difficilis molestiam, & festinandi studium, in solo præsertim ardenti & æstuoso, nostri fatigati: quibus multum roboris & fiduciæ dedit aqua eo tempore occupata. Quare tormentis inter ficeta & suburbanas quasdam habitaciones collocatis, Maurorum agmina glandibus ferreis & non mediocris magnitudinis lapidibus male multabant. Nauarrus & aliquot selecti milites, tantam ferro stragem ediderunt, vt terribili metu debilitati Mauri, vim illorum sustinere nequuerint, sed terga dantes montem deseruerint, nostrisque liber transitus sit relictus. Maurorum fuga inspecta adeo animose nostri sunt insecuti, vt militaris ordinis obliti, & ducum imperia parû attendentes, per subiectam Orano planiciem sese aduersus fugientes effuderint. Hæc turbatio & ordinum confusio, qua sese milites per campos insequendi auiditate ad urbem tam late explicarunt, non inutilis fuit vt timebatur: nam terrorem maximum Mauris incussit, multo maiorem exercitum quam erat, ea specie existimantibus. Interea classis non cessabat Orani muros quate-
 10 re, quamuis Mauri pro virili sese defendere satagerent, & crebris tormentorum ictibus nostros impeterent. Accidit vero vt tormentarius magister, tam bene collineauerit pilam ferream contra præstantissimam Maurorum machinam, vt illam confregerit, & loco deturba-
 20 uerit. Exinde hostium ictus remissiores fuerunt, adeo vt nostri è trremibus desilientes, terrestribus copiis sese coniungere potuerint. Coniuncti fortissime dimicantes effecere, ne fugientibus hostibus pateret aditus in urbem, sed coacti fuerint, præter casam (quod aiunt) fugere, viis omnibus per nostrum militem occupatis. Dum hæc geruntur, sex Christianorum signa in summa vrbis arce sunt inspecta, & paulo post intra semihoræ spatium, omnia mœnia nostrorum vexillis tenebantur. Nam nostri milites per hastas mirabili pernicitate reptantes, dicto citius omnia præsidiiis obsederant. Tanto ergo impetu conscensum fuit, vt postea id per otium considerantes, vix fieri potuisse crederent ipsi authores. Nam parta victoria, cum idem efficere laborarent, nunquam successit: nunc murorû altitudine, nunc hastarum polita læuitate, & flexibili materia, militum studium & conatum retardantibus:
 30 Adeo ad res præclaras gerendas necessarius est ille ardor, quo animi incalescunt cum res vera agitur. Sosa cohortis pontificiæ præfectus, fuit primus qui reptando in muros conscendit: nam diuum Iacobum & Ximenii auspicia inclamans, & è summis mœnibus Ximenii vexillum ostentans, victoriam partam nuntiauit. Complures intra urbem è muris desilientes, portis referatis, aditum reliquis militibus dederunt. Mauri re insperata perterriti, & suorum militum præsidio destituti, ob subitam nostrorum irruptionem, multi se in sacella (quas mesquitas vocant) receperunt, alii in munitas quorundam diuitum ædes, nonnulli quibus animus erat promptior, patentioribus locis cûuenerunt, vltima aduersus hostes experiri parati. At vbi vniuersum nostrorum exercitum urbem ingredi viderunt, totamq; illam formidandam aciem per omnes vicos circumfundi, veriti ne omnino spes fugæ interciperetur,
 40 vrbis portas petiuerunt, si forte cum irrumpentium confusa multitudine ipsi elabi quoquo modo possint. Ex nostris equitibus, quibus vt diximus Villaroellus Castorlanus præerat, plures quam ducenti, id quod futurum erat rati, ante portam Trimeseniam cõsistentes, qua hostibus fugiendum erat, pene ad vnum omnes confodissent, nisi subitus Villaroelli casus eis salutem insperatam attulisset. Ille enim ab hostibus nihil periculi esse cogitans, quos in diuersa dispersos esse nouerat, prædæ solum inhiabat. At centum & quinquaginta Arabum equites, qui non minus quam nostri prædandi erant cupidi, vt mos gentis illius est, in socios victos omni perfidiæ genere insultandi, in hortis suburbanis delitescabant. Hi vltimos equitum subito adorti, tantum Villaroello terrorem iniecerunt, magnum aliquè exercitum à Trimesenio rege venisse existimanti, vt dum ad nostros inconsulte se recipit, equum ami-
 50 serit Arabis hasta perfossum. Hoc vnus è cornicinibus, qui equites sequebatur, videns pro pudor (inquit) Hispani equites, cur fugitis vestros captiuos? Hi Arabes nuper vestras manus effugientes, in hosce hortos se receperunt, si qua possint mortem effugere. His verbis nostri sese collegerunt, & impressione facta, Arabes in fugam verterunt, nonnullis occisis. Decem ex nostris Arabum hastis confossi perierant, antequam se colligerent: inter quos Pezuelsenem, Didacum Quiralum, Franciscum Vaezum, Ferdinadum Cauiam Complutenses, cecidisse accepi. Exercitus qui Oranum victor occupauit, tanto ardebat odio cõtra alienæ religionis homines, vt nulli ærati aut sexui pepercerit: omnia ferro & igne vastabantur. Hanc stragē pulchris carminib. Consalus Ægidius in cõmentariolo de bello Africano, descripsit. Igitur nostri humanitatis obliti, vt in victoria fieri solet, nullū sæuicidii finē facturi

videbatur, nisi nox lucē ademisset, & receptui signa fuissent data. Quisq; ad suā stationē & Ducē properabat: sed tāta erat militū confusio, qui Maurorū domos diripiebāt: seq; spoliis tū argenti facti, infectiq; tū variæ supellectilis locupletabant, vt nullo modo contineri potuerint. Rursus ergo ad direptionem redeunt, atque omnia vrbis loca paucis exceptis, occupant, occiso ingenti hostium numero: & epulis, quas sibi illi in cœnam parauerant, diei famem nostri depulerunt. Sed tandem somnus ex labore & vino obortus eos oppressit & cruentis hostium cadaueribus tanta securitate & fiducia indormierunt, vt permulti in Orani vrbis plateis ad multam diem stertuerint. Nauarrus interea vigilantibus centurionibus per opportuna loca dispositis, excubias fieri diligenter iubet: & iusdicias Maurorum timens, nunquam militare sagum exiit: quod illi perpetuum in bello fuit, erat enim somni parcissimus. Postero postquam illuxit die, Nauarrus omnia strenui Imperatoris munera executus, vrbem circumlustrat. Cum tot passim cadauera miserandis vulneribus perfossa nostri contuerentur, hostili furore & rabie, quæ in pectoribus humanis ex bellica contentione innascuntur, mitigatis, misericordia & communis fortunæ recordatione tacti, palam illachrymabantur: & ad deditionem eos perhumaniter inuitabant, qui vel ad mesquitas, vel ad loca aliqua tuta confugerant. Perculit potissimum nostrorum animos lactens infantula, quæ in media via matri interemptæ adrepserat, & vellicata per blanditias papilla, colludens fugere tentabat. Hanc Georgio Baracaldo, qui Ximenio ab epistolis fuit, dum sub corona captiui veneunt, exiguo prætio cessisse Agidius scribit, & à se postea in Hispania visam. Huius persimilem casum Aristides Thebanus, qui Apellis æqualis fuit, pinxisse fertur. Oppido enim capto ad matris in moribundæ mammam infans repererat, adeoq; mirum artificem fuisse aiunt in affectibus exprimendis, vt mater sentire videretur, & timere ne pro lacte sanguinē infans lamberet. Illico Nauarrus ad mesquitas & præfidiarias domos expugnandas milites quosdam selectos mittit, ipse circumcirca regionem explorat: vt priusquam Ximenius ex Mersalcabirana arce Oranum veniat, omnia tuta forent. Illi qui ad mesquitas capiendas sunt profecti, tanto impetu hostes sunt adorti, vt quamuis egregie seq; & loca tuerentur suscepta, inde tamen nostrorum militum virtute deturbati, tandem victoribus cesserint: totaq; vrbis in deditionem sit redacta. Arianorum fratrum virtus quos Cantabria miserat, principium loca illa capiendi dedit. Nam cum ad mesquitam maximam præclare vting; dimicaretur, hi comitesq; nonnulli robore suo freti, ædis fastigia reptando occupauerunt: in quos cum tela ab hostibus frequentia iacerentur, essentq; animi dubii, an in Maurorum confertissimam multitudinem sese immitterent (nam diutius eo in loco consistere nequibant) nihil amplius cunctati, se in medios hostes, magna animi præstantia præcipites dederunt. Sic ad vnum hostibus captis, maxima mesquita in potestatem nostram venit, & reliqua deinceps loca, in quibus Mauris spei aliquid, aut fiduciæ remanserat. Viri multi insignes & præclari ex hostibus cecidisse dicuntur, sed promiscui vulgi quatuor millia, & aliquanto plures. Certe omnes plateæ & viæ, adeo cadaueribus erant plenæ, vt necesse esset ambulatium pedibus conculcari. De captiuorum numero, parum conuenit inter eos qui per epistolas tunc amicos certiores de his rebus fecerunt. Alii enim quinque millia fuisse, alii octo scribunt: vt Hieronymus Iulianus scribendarum epistolarum Baracaldo socius. Ex nostris triginta sunt desiderati, qui in montis expugnatione perierant. Præda adeo ingens & opulenta fertur, vt non solum tribuni militares & duces, inter quos quendam fuisse certum est, cui decem millia ducatorum obuenerint, sed ipsi quoq; gregarii milites, atq; adeo calones & lixæ auro & argento diuites discesserint. Quingentis millibus nummum aureorum Orani præda integra æstimata est: quod neutiquam mirum videbitur, vrbis opulentiam & diuitas reputanti. Mille & quingentas tum mercatorum, tum artificum officinas Hieronymus Iulianus se per id tempus Orani numerasse tradit: quod si admittimus, vix in tribus præcipuis Hispaniæ oppidis, in quibus nundinæ frequentes sunt, tot reperientur. Non defuerunt ad bellum Africanum suscipiendum, neque postea in prælii discrimine ostenta, quæ neutiquam recensuissim, nisi eius temporis scriptores constanter ea non modo asseuerarint, sed sacris concionibus in templis euulganda, multis obtestationibus tanquam rem admirandam commendauerint. Aliquot ante diebus, cum dilationibus de quibus diximus, in Hispania Ximenius detineretur, ad Vaionā Carpetaniæ vicū, vbi Tagusa modicus fluuius non longe à Toletō in Xaramam capaciore confluens, frequenti per cymbam vectorum tractu, locum ignobilem alioqui illustrat, crucē per aliquot dies visam esse ferunt: de qua cum crebri sermones in comitatu regio fierent, eisq; Ximenius aliquando interesset, multiq; causam sciscitarentur, quid perissimū sibi crux vellet Vaionæ viculo imminens, quidā vt apparet non inertis ingenii homo, Ximenio præsentī dixit: Te ô Antistes crux admonet, vt expe-

vt expe-

vt expeditionem susceptam matures: nam Vaiona parum à Veayna distare vides. Porro Veayna Hispanorum lingua id significat, quod vade cito, si quis Latine interpretetur. Simili diuinatione in voce satyrus, cuius imago Alexandro dum Tyrum obsidet, per quietem oblata fuit, Aristander vates eam esse capiendam pronunciauit. Portu egredientibus, crux in Africa primo sese obtulit. Igitur Cazalla titularis Episcopus, crucē in limine portus conspicatus (nam is de ea re iussu Ximenii, ad Villalpandum Toletanum Vicarium scripsit) ad milites conuersus, in hoc (inquit) signo vincemus. Quod enim quinto nonas Maias, Toleti in templo maximo concionantem me audiuiſtis, cū de crucis dominicæ inuentione tractarem, nos nempe crucem dominicam repetitum in Africam tendere,

10 quam perfidi Mauri Mahometo duce ex illis locis impie deturbassent, en se nobis in vestibulo offert, vobisq; certum victoriæ augurium dat. Aper deinde immanis, è proximis saltibus per medias acies ferociter pertransiens, clamore nostrorum continuo exorto, quasi ex composito factum esset, Mahometum esse omnes conclamarunt, & militum telis transfixus est. Ingens vulturum multitudo, cædem Maurorum palam significantium, hostium exercitum circumuolabat, nunquam ad nostros deflectentes vt prisca sapientum dicta vera esse depræhēsa sint, qui vultures exercitus sequi prodiderunt, eosq; potissimum diligenter oberrare, quorum internecionem futuram esse triduo ante præferunt. Leones item per sylvas frementes à circumuicinis Mauris audiebantur, qui post prælium commissum, ad cadauera deuoranda de nocte conuenerunt. Cum à nostris caperetur, duplex

20 item Iris visa est Orano imminere: quas cum Carolus Mendozius Friasio iurisperito ostenderet, subito veluti diuinans, Oranum in nostram potestatem venisse, exclamat. Hoc cum Ximenius rescieuit, prænuncia cælo (inquit) venisti Iris, nobis victoriam ratam factura. Atq; ad familiares conuersus, in scholis philosophorum, Irim non modo tempestatem, sed pugnam etiam significare, audiisse se dixit: iam vero eius geminationem pugnæ atrocitatem proculdubio indicare: penes quos tamen victoria esset futura à Dei opt. max. pendere voluntate. Certe nauæ tempestate iactati, aeris inde serenitatem arguunt, nos item speremus rerum immutationem: sic enim qui hætenus famelici & siticulosi, montis ascensu prohibebantur, urbem occupabunt. Hæc dicendi nuntius aduenit, qui urbem esse captam declarauit. Admirabile videbitur quod dicturus sum, sed nihil certius

30 eo tempore est habitum, ac proinde multorum scriptis testificatum: nam præter priuatorum hominum epistolas, Gonſalus Ægidius, & quidam innominatus author, qui commentariolis Latine editis, huius pugnæ seriem ediderunt, magna hoc asseueratione affirmant: solem scilicet, quatuor & amplius horas, cursum suum continuisse. Nam cum à nostris mons appetebatur, dies palam inclinare cœperat, fermeq; sol iam occasui proximus esse videbatur: quod vnum (vt diximus) Nauarrum ad montis radicem, priusquam prælium tentaret reputantem, non mediocriter conturbauerat. Hoc etiam Ximenium considerasse aiunt, prudenter tamen tacuisse, donec res hæc mirabilis omnibus vulgata fuit. Animaduertisse hoc etiam nonnullos ex Mauris affirmant, qui rei nouitate perculsi, sacrum susceperint baptismum. Certe in eo prælio, quo temporibus nostris Carolus v. Romanorum

40 imperator Ioannem Federicum Saxonem fudit, diem quoque longiorem fuisse scribunt, quam eo tempore cursu solari esse potuisset, quod & ipse Cæsar affirmabat. Huiusmodi autem miracula an ex opinione humana nascantur (res enim maximas & difficiles breui tempore absolui non credimus) an lux illa vere tardior fuerit, præpotentis Dei voluntate, non est consilium persequi. Igitur Ximenius captæ urbis nuntio impendio lætus, noctem illam hilarem, in hymnis, & gratiarum actionibus somni immemor inter suos traduxit. Postridie eius diei triremibus Oranum petere placuit, vt salebroſi itineris difficultates vitaret. Fruebatur inter nauigandum pulcherrimo urbis aspectu, menianis frequentibus, & candidissimis turribus collucentibus. Ad terram expositus, crucis vexillo præeunte, & victore milite stipatus, urbem ingressus, lætis omnium acclamationibus suscipitur, laudes Deo optim.

50 max. victoriarum largitori incipientium, & Ximenium gentium barbararum victorē proclamantium. Quaiſte mirifice oblectatus, Dauidis versiculum sublimi voce protulit, ita vt ab omnibus exaudiri posset: Non nobis domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriā. Ad Alcazauam (hoc est ad arcem maximam) è vestigio perrexit: neque enim alteri præterquam Ximenio aditus ad eam se daturum præfectus affirmauerat. Postquam receptus fuit, clauis iunt ei traditæ: & protinus trecenti ex Christianis captiui, qui dira seruitute à Mauris premebantur, ex arcis ergastulis in lucem sunt producti, atque optata libertate donati. Oblata est illi vniuersa prædāquam præcipuo imperatori, quæ publice iussa fuerat asseruari. Ille quamuis multa pretio & elegantia insignia videbantur, nihil ad rem suā priuatam transtulit: sed quædam in publicos exercitus vsus, quemadmodum cum Nauarro conue-

nerat, quædam ad regem deportanda seposita fuerunt. Ducibus deinde, & tribunis militaribus vocatis, virtutem illorum publice collaudauit, & pro tam fortiter nauata opera benignissime gratias egit: & torquibus, armillis, & Numidicis phaleris, aliisque item militaribus præmiis, prout quisque merebatur, donauit. Cadauera extra urbem vt eiicerentur curatum est, quorum fœtor urbem pene infecerat, & periculum erat ne aer, qui facile alienas impressiones recipit pestilentes afflatus conciperet, & corrüperetur. Negotium id fuit cum primis operosum & molestum: neq; enim paruo tempore tam ingens fœtidorum cadauerum multitudo expelli poterat, neq; facile erat homines inuenire qui vespillones agerent. Idcirco aut in scrobes profundos sunt immissa, & aggesta terra contecta aut per vicos alia ignibus incensis combusta, alia vstulata. Sed vix efficere omni cura potuerunt, vt multis post diebus à Ximenii discessu, cadauera per Orani vias non iacerent permulta: adeo vbi lucrum non est, vulgus laborem etiam sibi necessarium fugit. Bellica instrumenta ærea, quæ mœniis diruendis ob ingentem magnitudinem sunt idonea, plusquam sexaginta instructissima sunt capta: Catapultarum, Scorpionum, Balistarum & iaculorum immensus numerus. Quare miraculo proximum esse videri possit, atque ideo Ximenii auspiciis, eiusque pietati ascribi solet, vrbem Mauritanæ celeberrimam, tot apparatibus bellicis refertam, tam florenti iuuentute, ac tot præsiidiis Numidarum (quos Arabes vocant) abundantem, quæ vel sex mensium obsidione vix expugnari posse credebatur, tanta celeritate & paruo temporis spatio, tam denique incruenta nostrorum victoria, captam esse. Erat in ore omnium, id quod Cæsar Pharnace deuicto ad Senatum scripsit, Veni, vidi, vici, ob festinationem celeritatemq; qua hoc bellum Africanum confectum fuit. Quare Ximenii virtus & fortuna, omnium literis & memoria hominum est celebranda, qui Oranum nondum visam, eo ipso quo appulerat die vicerit, subegerit, & occupauerit. Quanquam nunc verum esse, quod inter veteres præcæmias circumfertur, suam quenque moribus & industria fortunam fingere, ostendemus. Nam portarum occlusio, qua Mauri & Numidæ exclusi sunt, non ideo facta est, ne si cum Mauris etiam Arabes reciperentur, horum tyrannidi seruiendum esset, vt vulgo iactabatur. Multo verisimilior causa est, quæ ab Oranensibus nonnullis adhuc superstitionibus refertur. Hi enim qui inter captiuos aut dedititios ducti, in vicis Gualdalfaiaræ proximis vitam agunt, prodicione suorum ciuium urbem esse captam mihi retulerunt. Sed non ab re fuerit de ingenio & moribus Arabum (quos Alarabes passim vocamus) non nihil præfari: vt sic intelligatur, quæ de occlusione portarum dicta est causa. Est gens in Africa, quæ deserta loca in tentoriis incolit, vnde primum Scenitæ sunt dicti, sine legibus, sine certis laribus, sine vlllo mansuetioris vitæ cultu. Hi quod potissimum eam Africæ partem occupauerint quæ Numidia dicitur, à Romanis Numidæ sunt vocati, nostri vero Alarabes (vt dixi) appellant, quo nomine à Mauris etiam dicuntur. Erant. n. Arabiæ desertæ quondam indigenæ, qui per Ægyptum in Africam venerunt, & bonam eius partem armis subegere, rei pecuariæ in primis addicti, latrociniis & cædibus intenti, nullamq; vel fidei vel iustitiæ rationem habentes. Hi assiduis exercitationibus & vitæ rigore duratis corporibus, ad vsum militiæ peraccommodi semper fuerunt, atq; cum Mauris, quoties à bellis externis otium est, perpetuas pugnas exercent. At si quando ex alienis regionibus hostes adueniant, illico se cum Mauris coniungunt, & veluti religionis & communis patriæ prætextu, stipendio conducti vindices se illorum profitentur. Non tamen vrbibus suscipiuntur, quoniam alienis opibus insidiantur, nullaque legum pœna, aut dominorum querelis à solitis rapinis abstinent. Hi dum res Mauris prospere succedunt, non ignaui aut segnes operas suas præstant: at si vinci Mauros contingat, tanta est Numidarum in eos sæuitia, tanta deprædandi superatos libido, vt præ illorum truculentia, quiuis hostes mitissimi habeantur. Igitur Oranenses prælii exitum prospicientes, idcirco portas suis ad urbem confugientibus non aperuisse, ab omnibus ferme tunc creditum est, & à prodicionis authoribus in vulgus Maurorum sparsum. Nam principio huiusmodi rumore vulgato, rem credibilem & faciliorem prodicionem fecerunt. Alarabum scilicet equitatum à rege Trimesenio auxilio missum, vrbe mœnibusque excludendum esse, iurisurandi etiam religione cunctos portarum custodes obstringendos, ne quem eorum ingredi sinerent: suos etiam aditu vrbis tantisper prohibendos, donec Numidis fuga dispersis, nihil damni ab eis timeretur. At re vera priusquam Ximenius expeditionem Africanam susciperet, de prodenda Orano cum Mauris egit. Est enim illi genti peculiare, se mutuis pactis fallere, & nec patriæ quidem fidem seruare. Diximus supra, Didacum Fernandum, Mersalcabiranæ arcis præfectum, dum anno tertio à capto oppido, parum prospere cum Oranensibus manum conserit non sine clade suorum fuscum: multi enim ex nostris sunt desiderati, multi item capti.

Inter

Inter hos igitur duo præstantes duces in Maurorum manus venerunt, Alfonsus Martos, & qui hunc dignitate superabat, Martinus Argotus Cordubensis, Didaci Fernandi propinquus, ut Oranensis ille, à quo ista accepi, mihi retulit. Hi utpote viri fortes & præclari, Hameto Acanixo, homini inter suos primario, custodiendi traduntur: apud quæ aliquot menses detenti donec redimerentur, indulgenter tractati sunt. Interea siue ob priuata erga ciues suos Acanixi odia, siue ob nostrorum industriam, de tradenda vrbe inter ipsos agitatum est, adeo secretis clandestinisque consiliis, ut per biennium nihil eius negotii ad alios dimanauerit, præterquam ad Cattoram Iudæum, Orani itidem vrbis incolam, quem ad proditionem faciendam, & sequestrum & adiutorem habuerunt. Huius rei argumenta per multa sane sunt: nam & hi ex Numidarum moribus causis conquisitis, de portis militibus suis nõ referendis authores fuerunt: & in vrbis direptione, cæteris omnibus exhaustis & vastatis, Acanixi & Cattoræ domus, magna nostrorum ducum sollicitudine, ne quid læderentur curatum fuit. Deinde vero rebus iam pacatis, ad regem & Ximenium eosdem in Hispaniam venisse certum est, à quibus perpetuos redditus, vnde viuerent, susceperunt. Quin ut nihil ad fidem faciendam deesset, Martini Argoti filia, qui in custodia apud Acanixum fuerat, Acanixi filio nupsit, ut inter parentes conuenerat. Is Acanixi filius, qui ob Christianam religionem susceptam, nomen mutauit, & Ludouicus Fernandus est dictus, in familia Didaci Fernandi, cum Mersalquibiro præfesset, diu mansit: postea ab eodem Oraniticam præfecturam obtinente, vrbis decurio est factus. Deseruit aliquando nostros, ut est gens illa infida & mobilis, ad Trimeseniorum regem deficiens, sed rursus redire cupienti iidem honores delati sunt, & redditus & opes quæ regio fisco cesserant, sine vllius oboli iactura restitutæ. Aiunt Ximenio dubitanti, an exercitum maris æstu & iactatione fessum, hora diei (ut diximus) postmeridiana ad vrbis munitæ expugnationem mitteret, ab eisdem nuntium venisse, qui admoneret ut rem paratam minime differret: nam si eo die cessaretur, protinus Trimeseniorum auxilium adfuturum, quod vniuersos Ximenii conatus erat proculdubio in multos dies retardaturum. Cedrinum etiam Alcazabæ in Orano custodem, Acanixo necessitudine sanguinis coniunctum, proditionis participem fuisse pro certo habetur: nam hic arcis clauis in ea turbatione anxie (ut apparebat) quærens, ut posticum aliasque arcis ianuas fugientibus adaperiret, nusquam inuenire potuit: famuli enim (ut aiebat) negligentia, in inuolucra quædam coniecta fuerant, quæ postea tempore minime necessario sunt repertæ. Hæc ut exposui gesta fuisse, ex homine Oraniensi Guadalajaræ didici, qui cognatione proditoribus propinquus, ea tempestate octodecim annos natus à nostris est captus, atque Didaco Mendozio infantatus duci iure mancipii datus, à quo postea libertate & agello donatus, Malaguillæ oppido apud Guadalajaræ religiose & innocenter vixit, superstitionis abnegatæ causa Deo optimo maximo ingentes gratias agens. Solebat enim quod de Themistocle fertur apophthegmate sibi gratulari: Perieram ni periissem. Ergo Ximenius, altero postquam Oranum ingressus est die, obequitans per loca vrbis celeberrima, eius situm est contemplatus, & quid in singulis partibus reficiendum, aut noua molitione construendum attente considerauit. Ad mesquitas deinde deflectens, ritibus Mahometanis conspurcatis, ut emundarentur & expurgarentur curauit. Erat forte Dominicus dies, qui cum in tertium decimum Calendas Iunias, diuo Bernardino dicatum incidisset, religionem mire auxit. Curauit igitur ut mesquitæ more Christiano consecrarentur, quo omnes sacris interesse possent: & religioni satisfaciens, ad reliqua in terra hostili, magnos animos conciperent. Igitur mesquitam maximam, Mariæ victrici & angelicæ ad eam annuntiationi dedicauit. In hoc autem templo, cenotaphio ad oram maximam constituto, ut sibi anniuersario sacro 15. Cal. Iul. quo die Oranum capta fuit, pararent instituit, xxx. M. nummum ad hanc operam in perpetuum datis. Alteram, vbi multi ex Mauris occubuerant, diuo Iacobo Hispanicæ virtutis conseruatori, in quibus statim sacer dotes nostri sacra fecerunt, & supplicationes sunt habitæ: Sed quoniam diuo Bernardino, partim ob egregiam viri sanctitatem, partim ob communem monachatus religionem, Ximenius peculiari affectu deuotus erat, ne eum præteritis videretur, Xenodochium quod ægrotantibus militibus parabat, Bernardino tutelari consecrauit, memor scilicet pietatis, qua ille olim Senarum nobile Xenodochium, in flore ætatis constitutus administrandum suscepit, cæteris ministris fugientibus ob pestem, quæ quam dixi Hetruricæ vrbem, Bernardini patriam, & totam etiam Italiam occupauerat. Perpetuum in eo fundauit sacerdotium Ximenius, ut esset qui ægrotantibus sacra ministraret, impetratis à summo pontifice multis indulgentiis, & facultate absoluendi etiam à reatibus pontifici Romano referuatis. At quoniam religionis cura Ximenio ante omnia cordierat, quam sciret mirum in modum sodalitatibus monachorum ali, & pro-

moueri, ædes item binas dedicauit, alteras Franciscanis, alteras Dominicanis, in quarum singulis monachi alerentur seni. Iam vero quod multi inter captiuos Iudæi erant, quorum pleriq; ex illa esse migratione existimabantur, qua ex Hispania vndecimo ante anno, à catholicis regibus pulsi fuerant, vehementer timuit, vt ex eius epistolis ad regem constat, ne in tam recenti eorum qui in Hispania remanserant, ad Christi fidem conuersione, nonnulli pristinæ superstitionis memores, & vigilantiam inquisitorum metuentes, clam ex Hispania Oranum fugerent. Quare officii sui autoritate fungens, Yiedram virum religiosum & eruditum inquisitorem, ad ea omnia diligenter exploranda constituit. Mirum est & pene fidem omnem exuperare videtur, Ximenium hominem senem, tot negotiorum fluctibus pene obrutum, & ob suorum militum fidem parum stabilem, & rerum humanarum inconstantiam, atq; adeo dubiam regii animi erga eum propensionem nimis anxius, tantum roboris & vigoris habuisse, vt non solum res militares, & quæ ad tutelam vrbs pertinebant, vigilantissime constituerit, sed res etiam sacras, quod in summo otio solet fieri, omni adhibita cura disposuerit & cuncta quæ ad episcopi munus spectant, admirabili consilio prouiderit. His tandem rebus factum est, vt quamuis sæpius à Mauris ea vrbs impetita fuerit, nihilominus optimi præsulis auspiciis, sub regum nostrorum potestate dureret. Dum hæc Orani aguntur, Fernandus Didaci Veræ filius, à Ximenio nuntius ad regem destinatus est, qui rei totius vt gesta fuit, & notitiam & seriem sigillatim in tabellis ferret. Trimesenii Orani captiuitate, direptione, & vastitate cognita, nam octoginta tantummodo Mauros ex vniuersis Orani ciuibus euasisse compertum fuit, cæteris omnibus aut interemptis, aut captis, Christianos qui mercaturæ causa, aut alia quauis ratione illic degebant, ad vnum gladio peremerunt: atque eodem furore in Iudeorum gentem, quæ frequens Africæ vrbes incolit, quasi Christianis cognatione coniunctam, sæuierunt, tanta vulgi seditione & tumultu, vt rex intra arcem se continuerit, nec foras exire sit ausus, quanuis impendio doleret, fidei suæ commissos trucidari. Tantus ergo timor Hispanici nominis vniuersam Mauritaniam occupauerat, vt Trimesenii, alique populi vicini trepidantes, desertis oppidis ad regnum vsque Fezanum secederent: Dubius animi Ximenius fuit, an fortunæ successum sequeretur, & ad reliquam Africæ oram exercitum suum & classem conuerteret, an potius ætati & saluti suæ consulens, summa belli Nauarro tradita ipse rursus in Hispaniam remearet. Sed quamuis bellici labores animo obuersarentur, & militares mores parum eius instituto quadrarent, tamen ingenium, animusque ille maxima quæq; natura sua appetens, omnem vincebat difficultatem. Quare cum mare rursus traiciendum consideraret, præsentem autem gloriam, & victoriam ex altera parte sibi proponeret, & Christianæ religionis propagationem, quam alterius industria & opera fieri indignum sua fortuna iudicabat, ad reliqua pro virili persequenda iam animum inclinabat. Sed vt sunt res hominum mutabiles & fluxæ, aliquot causæ partim ex occulto partim ex Nauarri æmulatione prodierunt, quibus in diuersum mutatus, Nauarro summo imperatore designato, ipse protinus in Hispaniam traiecit. Id præter multorum opinionem accidit, qui eius constantia & magnanimitate alienum esse omnino existimabant, post tot molestias in congregando exercitu & in nauigatione deuoratas, post victoriam tanta cum laude & felicitate obtentam, quæ solet animos militum efferre ad res ampliores conficiendas, & in tanto Afrorum hominum metu, lampada in ipso cursu principio tam gloriose micantem, alteri suæ laudi inuidenti tradere. At si quis rem ipsam nudam attentius consideret, & in memoriam Deiotari regis ad M. Crassum responsum reducat, cum nimirum sexagenario maior, ad bellum Parthis inferendum per Galatiam iret, Ximenii laudem augebit potius quam vlla vel ignauitæ, vel timoris nota deteret. Iusto enim ambitiosior haberi poterat, si suæ ætatis, personæ, & pontificatus immemor, cum hominibus illius modi vitam agere in castris maluisset, quam in patriæ solo inter viros sapientes, religiosos, & sobrios. Deinde cum nihil sit belli successibus inconstantius, Orano vrbe opulentissima multumq; nostris littoribus infesta, quod sibi vnicum propositum fuerat, tam facile capta, non erat viri prudentis Martis aleam toties experiri velle, sed potius successorem sibi in prouincia tam laboriosa & incerta petere, aut sua autoritate, quod & fecit, constituere. Cæterum ad hanc communem causam, peculiare aliquot accessere, quæ virum propositi tenacem, & constantis ætatis ab incepto demouissent. Principio Nauarrus, cui hominis eucullati, vt ipse iactabat, gloria inuidiosa erat, indignationis iam dudum dissimulatæ manifesta indicia, partim apud Ximenium, partim inter tribunos & milites dedit. Neque enim sibi homini rerum bellicarum experientissimo ferendum esse vlllo modo existimabat, vt Ximenius antistes togæ muneribus semper dedicatus, in imperio militari præferretur. Accidit forte vt Nauarri miles Ximenii famulum inter rixandum occideret. De ea re cum Ximenius

menius Nauarrum obiurgaret, & multa, ut sit, utrinque dicerentur, Nauarrus bili & iracundi-
 stimulantibus, tandem pectoris arcana reclusit. Grauibus enim verbis Ximenium allo-
 quitur, eum esse in causa, quod sibi milites parum essent morigeri, & tot tumultus in ex-
 ercitu exurgerent. Quod si illinc ipse discessisset, sibi que vni belli negotia relinquerentur,
 non dubitare breui temporis spatio magnam se Africæ partem subacturum. Nunc vero om-
 nia quæcunque animo concepisset, eius præsentia impediri: nunquam enim duorum im-
 peria bene coaluisse, & inde semper multo maiorem exercitibus cladem quam ab hostium
 telis contigisse. Quare bonis auibus in Hispaniam proficisceretur, satis enim gloriæ repor-
 tare vrbe Mauritanæ præcipue tam veloci victoria capta. Quod si adhuc in proposito per-
 sisteret, sciret se non alio quam priuati iure in exercitu esse diuersaturum. Nam reliqua om-
 nia quæ deinceps agerentur, non amplius eius auspiciis, sed catholici regis erant con-
 ficienda: ipsi enim ad Oranum capiendam à rege munus esse tantum delatum, quo expleto,
 imperium abrogatum esse, donec rex aliud decreuisset. Oranum vero, quam Toletano-
 rum pontificum ditioni, nisi rex impensas pecunias reddidisset, addicere parabat, se tubis
 præcinentibus & signiferis vexilla pendentibus, ipso audiente, regium nomen acclama-
 turum. Desineret itaque per vanas cogitationes regis potestati, aut incrementis homo pri-
 uatus inuidere, capesseret antistitis munus, pila, & gladios militibus concederet. Atque ab
 eo irreuerenter profiliens, ad ea quæ dixerat conficienda abiit. Aduersus tam confiden-
 tem militaris hominis orationem, nihil respondendum Ximenius esse duxit: nam & id
 tunc dissimulauit, & ad strepitum regem acclamantium, nulla suorum cum rege pactorum
 ratione habita, non modo nihil intercessit, aut prohibuit, sed nulla animi offensione osten-
 sa, Nauarrum postmodum ad se vocatum, benignissime & comiter tractauit, & quid in sin-
 gulis rebus faciendum esset, antequam nauigaret, edixit. Tamen post aduentum suum li-
 teras ad regem Compluto dedit querelarum plenas, quibus & Nauarri iniurias, & rapaci-
 tatem exposuit. Illud etiam rumore percrebuit, obiecisse Nauarrum Ximenio tenacita-
 tem, & minus liberalem animum in stipendiis numerandis, cum, ut diximus, vniuersam præ-
 dam, nulla eius parte ad usus suos seposita, auferendam Ximenius benigne militibus con-
 cessisset: & quicquid ad victum & stipendia pertinebat, die quo Carthagine soluit, in trime-
 stre tempus largissime prouidisset. Qua de re in epistola quæ altero postquam Carthagi-
 nem redierat die, ad Lupum data est, sic ait: Dum hæc scriberem literarum tuarum mihi redditæ
 sunt. in quibus vanos sermones & mendacis refertos legi, qui à nostris æmulis de exerci-
 tu parum benigne à me curato impudenter iactantur, eos tibi contemnendos esse duco:
 finis factorum conscientia contenti, siquidem nunquam exercitus, aut stipendiorum sub
 manu numeratione, aut comætu militari, ut hic noster abundauit: ut nihil interim de di-
 sciplina castrensi dicam, quæ citra arrogantiam, vel cum antiqua comparari potest: quoni-
 am hæc omnia eadem frontis firmitate, qua ab hominibus impudentibus dicuntur, a nobis
 itidem sunt prætereunda. Deum optimum maximum precemur ut quæ reliqua sunt A fri-
 cani belli eodem cursu & tenore perficiantur. De quo quidem spem præclaram habeo,
 quandoquidem qui scrutatur corda Deus, omnes meos conatus in se unum dirigi nouit. Sed
 tu regem admoneto ut suis triremibus, quibus Solerium præesse voluit, quamprimum pro-
 uidendum curet: carent enim omni comætu. Nam ni ego optimi ducis, qui rei publi-
 cæ multis in rebus vsui esse potest, misertus essem, & panis nautici octoginta contulissem
 centipondia, milites inedia periissent. His igitur de rebus Ximenium commotum, ne to-
 ties sibi cum hominibus illis quos ad eum modum bella efferauerant, esset colluctandum,
 primo quoque tempore in Hispaniam traicere decreuit. Certe in suis ad regem & procu-
 ratores epistolis, hanc potissimam causam discedendi affert. Ad Franciscum Ruizium, qui
 ad regem internuntius venerat, in hunc modum scribit. Utinam quod me sæpe dicentem
 audiuisti, meæ dioceseos & Murgitanæ prouinciæ militibus contentus, expeditionem A-
 fricanam suscepissem neque unquam in mentem venisset, Italico bello assuetas legiones
 accersere: vel si id tandem necessarium erat, mihi cum illis bene, aut saltem non adeo ma-
 le conueniret, nam huic rei me deuouerem, & census & opes impenderem, ut vniuersam
 Africam superaremus. Hisce verbis plane assentirem (sunt enim sine vlllo fuce, ex animi
 sensu, ut apparet, deprompta) nisi constantior opinio fuisset, literarum fasciculum, quem
 rex ad Nauarrum dederat, in Ximenii manus primum deuenisse. Nam dum quicquid ac-
 cidere potest prudenter timet, portus præfectis iusserat, ut quicquid literarum ex Hispania
 veniret, ad se primum diligenter curarent deferendum. Rex igitur Nauarro per literas man-
 dabat ut tamisper Ximenium à traiciendo auerteret, dum eius præsentia reb. agendis necessaria fo-
 ret. Id homo senex & ob atrabilem suspiciosus, in suum damnum & perniciem tractari credidit,
 quasi laboribus imparè breui moriturum Ximenium rex diceret. Ergo se ætate ferme extrema

esse videns, & anni tempus feruentissimum instare, in regione præsertim ad Austrum interiori, continuo metuere febres cœpit, & Nauarrum, Villaroellum, Didacum Veram cæterosq; omnes tribunos ad se vocatos, benigne & perhumaniter alloquitur: discessusq; sui, quem illis statim futurum significauit, speciosas causas permultas dat. Deinde Nauarrum, sese illi conciliâs, supremum imperatorem vocat, cui tanquam duci præstantissimo, totius Africæ subigendæ triumphum decernendum speraret, honorifice dicit: seq; intellexisse, præsentiam suam, hoc est, hominis ob senium cunctantis & morosi, ad subitas belli occasiones viuida ingenia & ætatem requirentis, minime aptam esse. Præterea in rem totius exercitus futurum esse dicebat, si ipse in Hispaniam nauiget: nam apud regē sua autoritate opus esse, ad negotium vrgendum: alioqui vt sunt ministrorum regionum ingenia & mores, se non dubitare, quin & duces, & milites sint rerum inopia laboraturi. Quare patienter sustinerent eius discessum, non tam suæ ætati aut valetudini parcentis, quam ipsorum commodis consulentis. Interim vero se vniuersum comœatum traditurum, quem in vsus proprios parauerat. Habere enim vini Græci apud se doliorum sex millia, totidemq; triticæ farinæ modios, & panis nautici numerosam molem: lardi item, & salitarum carniū, aliarumq; rerum non leuem copiam, vnde exercitus per aliquot menses non maligne ali possit. Addidit etiam, se pro certo comperisse, plusquam centum & tredecim scrobes, quos Siros vocamus, frumento plenos Orani esse. Posthæc, sermonem ad Nauarrum conuertit. Quod te (inquit) præsertim quidam Geneuensis affirmavit, centum scilicet & quinquaginta millia modiorum tritici in hac vrbe recondita esse: quorum notitiam Almoxarifus (sic enim publicum quæstorem Mauri vocant) qui in tuis vinclis esset, & alter, de quo ego te priuatim admonui, habent. Quare non est curid debeam in præsentia altius repetere, cum tu id optime scias. Quod si hæc ita habent, vt plane credo, erit vnde victus exercitui plus quam biennio suppetat. Sed timeo ne magistrorum nauticorum vitio, qui captiuorum ingentem numerum in nauigia & triremes ingesserūt, clam quæ ad manum sunt subripiantur: quod tu tamen solcite pro tua diligentia animaduertes, scio enim te nullam illis peccandi facultatem in hac parte per socordiam concessurum. Sed ante alia dandâ esse operam arbitror, vt tantum quotidie farinæ subigatur, quantum exercitus inopiam leuet: quicquid inde pecuniæ obuenerit, ad te vnum extemplo deferatur: quod tu murorum ruinis reparandis, nouis ædificiis extruendis, cæterisque militiæ necessitatibus subleuandis, vt optimum imperatorem decet, es asseruaturus. De cadaueribus occisorum aut comburendis, aut humandis, ne pestilentia ex corruptione aeris orta, victorem perdat exercitum non est cur moneam: nec de militibus quidem per incursionem in terram hostilem faciendas exercendis: cum tu optime noueris, quanto pere sit curandum ne exercitus torpeat: à te enim aliquando audiui, expedire vt cohortibus aliquot in vrbe quæ illam tueri valeat retētis, cæteris legionib. stationes in castris per hortos suburbanos darentur: quod mihi admodū placuit. sic enim in continua futuri sunt vigilia ad vrbe, quæ tumultibus castrensibus libera beatius aget, & melius imperatori parebit. Iam vero de pabulatoribus deligendis, qui maturas segetes in vrbe conuehāt, antequam hostes qui illas demessuerant, & per agros passim iacere sinūt, aut afferant, aut igne comburant, vt vobis incōmodent, tu ipse (vt audio) agere cœpisti; & mihi vehemēter probatur. Delitore Mauritanix, triremibus & cæteris nauigiis, quæ facile bis homines in armis circumferent, infestando tu etiam sæpius coram me proposuisti, ni memoria vacillat. Ad reficiendas vero naues, quæ solutæ sunt, tuis procuratoribus sexcentas auri libras appendi iubebo: quod post dimissam concionem factum fuisse, in epistolis suis scribit. Deinde Villaroelo Alcazauæ custodiâ cōmisit: qui permittēte Ximenio Alphonsum Castellâ Complutensem ciuē vicariū designauit, trecentis militib. Castorlanis, & quinquaginta selectis equitibus ad præsidium datis. Ne quid tamen cōmeatus exercitui decēdetet, ex Castorlana præfectura, quæ propter Africæ viciniam, ex vniuersa ditione sua paratior ad eā rem est visa, farinæ triticæ ceterarumq; rerū ad victum opportunarū quicquid esset necessariū donec rex arcis custodiæ prouideret, asportari iussit. Quod Villaroellū egregie curasse ex Ximenii epistolis constat, in quib. ad regē scribitur, Alcazauæ præsidio in 5. vsq; mensem per Castorlanū præfectū esse prouisum. Hac Ximenii erga exercitū suū benignitate & cura ita sunt vniuersi cōmoti, vt multis verbis deprecārētur, ne ipsos in regione inimica desereret: eius enim auspiciis ex Hispania profectos rem eo vsq; feliciter gessisse: nunc vero ad sui imperatoris absentiam, fortunæ quoq; mutationē timere. Inter quos, primus Nauarrus præ se ferebat, ob non ita pridem irreuerenter habitos sermones pudorē & pœnitentiam quandā. Dec. Cal. Iunias Ximenius ex Oranico portu in Hispaniā vela fecit: eoq; ipso quo soluerat die, mira temporis opportunitate, nullis præterquam suis familiaribus, & aliquot ministris

10

20

30

40

50

ministris comitatus, Carthaginem venit. Nam summa securitate littoribus nostris per ip-
 sum parta, prætoriana cohorte in exercitu, & bona familiæ parte, ad usum Castorlani
 præfecti relictis, ipse primus facti sui utilitatem sensit, expedito & inermi apparatu traici-
 ens Septem diebus Ximenius Carthagine moratus est; in quibus dici non potest, quan-
 tam negotiorum molem confecerit, quam diuersis rebus studuerit, quantum commo-
 dorum exercitui comparauerit. Primum enim ad circumuicina Tarracoenensis, &
 Bæticæ oppida literas simul & nuntios misit, iubens imperatoria quam ad eam rem ob-
 tinebat auctoritate, ut quam primum comæatum & cætera necessaria Oranum importa-
 rent, pretium vel iusto maius suscepturi. Quicquid farinæ ex finitimis locis potuit corra-
 dere, & quicquid apothecarum vasa Carthagini continebant, Oranum asportandum cu-
 10 rauit. Quæstores item duos constituit, qui inter se mutuas operas dantes, alter cibarios
 panes vñdecunque posset, primum Carthagini congregaret, deinde Oranum ad alterum
 transmitteret. Qui prout res poscere videbatur, exercitui & ciuibus stipe numerata di-
 stribueret, summam autem quotidie ad Nauarrum deferret, quemadmodum illi discedes
 promiserat. Villalupo regiæ classis procuratori mille nummos aureos contulit, ut Malacæ
 itidem farinam coemeret. Dedit etiam cæcicem probe compactam, & instructam, qua
 crebras hinc inde vecturas faceret: & quemadmodum mercatores solent, ex pretio primo
 distractæ farinæ, aliam item coemeret. Tantum se in hoc negotio effecisse in epistolis ad
 regem testatur, ut cū omnes certatim quicquid panis aut farinæ Carthagini erat Oranum
 20 derulissent, quo ipse die Complutum profectus est, ne offula, quantumlibet magno pretio
 oblato, Carthagini inueniri potuerit. Regem autem monet, ut ad eam oram maritimam
 certos homines mittat, qui eius exemplo rem vrgeant: consultius tamen esse, ut granum
 transferatur, quam aut farina, aut panis cibarius. Dum ista agebantur, literas à suis acce-
 pit, quos Orani reliquerat, quibus certior factus est, quemadmodum nauium magistri, quo-
 rum operam & nauigia in bimestre tempus conduxerat, & integram mercedem soluerat,
 multo ante quam pacta conuenta implerent, easdem naues cum nauiculariis, & cæteris in-
 strumentis, mercatoribus & aliis vectoribus locassent, transuehendis, præsertim mancipiis
 & multa supellectili ex Orani præda, stipulatione inter ipsos facta, ut dimidia pars omnis
 30 prædæ traiciendæ nauium magistris cederet pro vectura, dūmodo captiuos alerent donec
 in terram exponerentur. Hæc autem cibaria, quæ tanto mancipiorum numero satis esse
 potuerunt, ex publica annona fuisse subtracta. His cognitis literas ad Nauarrum dat, qui-
 bus ut in ea omnia inquirat iubet, & magistrōs cogat per bimestre tempus, ex pacto vectu-
 ram facere, & postea propter læsam quam dederat imperatori fidem, in tantū temporis spa-
 tium sine vlla mercede seruire cogat, quantum delicti grauitas exposcere videretur. Quin
 & sarcinas eorum excutiat: nam & furtim deducta præda, quam quæstoribus regis nō de-
 clarauissent, eisq; insciis, ad traiectionem conualassent: & quæ vecturæ nomine acceperāt,
 centum millibus nummum aureorum, quæ regio fisco deberentur, æstimari posse. Habere
 autem se panis nautici non mediocrem copiam, sed tātisper mittere distulisse, donec ea o-
 40 mnia ab eo confecta esse sciret: neque enim se velle quod ad militares vsus parauerat, in cau-
 ponantium utilitatem cedere. De excursionibus autem, multum se quoque doluisse ait,
 non ita frequentes fieri, ut inter ipsos conuenerat. Nam post suum discessum, semel ad
 sextum lapidem extra urbem cum exercitu processisse cognouerat: qui cum in ducentos
 Numidarum equites, & octingentos pedites incidisset, & omnes ad vnum potuisset tru-
 cidare, & suum exercitum præda augere, maluisset sine vlla dimicatione Oranum mili-
 tes reducere. Id qua de causa factum sit, ab eo homine minime formidoloso, aut igna-
 tuo, præsertim cum militum fortitudine & numero superior esset, nondum assequi potu-
 50 isse. Illud vero prudenti consilio, ut imperatorem solertem decebat, Nauarrum fecisse,
 viros militares qui Africæ situm, & illius gentis mores nouerant, cum de hoc rogarem,
 differentes audiui. Esse enim Numidis & Mauris solenne aiebant, paruum aliquam ma-
 num nitide vestitam, & in equis hærentem melioribus, velut incaute procedentem præ-
 mittere, cuius despoliandæ cupidine hostes accensi, à maioribus copiis, subito ex insi-
 diis erumpentibus, circumueniantur. Est enim illa tellus propter depressas valles quib.
 abundat, occultādis militibus peraccommoda. His omnibus multisq; aliis, per Ximeniū
 procuratis & prouisis, calorem Bæticæ regionis senili corpore, eoque laboribus confe-
 cto, sustinere non valens, tertio Calendas lunias Complutum proficiscitur. Sed ne ma-
 turæ fruges ob messorum raritatem perirent, omnes agricolas, quos ex pontificia di-
 tione in militiam secum duxerat, reducendos in proprios lares curauit. Homo enim
 circumspectus & innocens ne quid detrimenti suis subditis deferretur, summope-
 re curauit: ut ex hac agriculturalum reductione quiuis intelliget, sed multo apertius ex

testamenti sui tabulis, in quibus Ioannem Martinum Cardenam canonicum Toletanum, Didacum Gonsaluum Barcum, duumuiros designat, qui vniuersam dicecesim perlustrarent, & quicquid damni Africani belli causa eius incolæ pertulisse inuenient, pecunia sua ex templo numerata refarciant. Hoc vero diligenter fuisse procuratum, ex secundis Ximenii tabulis quas anno M. D. X I I I. condidit, satis constat. Adeo hæc omnia viuens facere maluit, quam testamento vt fierent cauere. Cum iustis itineribus iam prope Complutum venisset, Petrus Campus Complutensis gymnasii rector duos ex collegis obuiam ad eum salutandum misit, qui eum ferme vnius diei itinere anteuertent, quod Ximeno gratissimum fuit. Mensa eos eo die excepit, vt Ildephonsi collegas solebat: vt indulgens pater, qui diu liberorum præsentia caruit, ad eos sæpe vultum conuertens, de rebus literariis gymnasii interrogabat: quantum cœpta ædificia assurgerent, qualem spem disciplinæ promitterent, quantus numerus scholasticorum conueniret, qualem vigorem adolescentum ingenia ostentarent. Deniq; qui modo turbarum strepitu classicum sonantium aures occupatas habuerat, ad musarum modulos conuersus, totus erat in re literaria. Mirabantur collegæ hominis prudentiam, nihil minus quam gloriosum affectum ob re gestas præferentis. Existimauerant enim nihil apud eum eo tempore, nisi castra, & captiuos Mauros, & Africam audituros. Ille vero premebat omnia iam acta alto silentio, & de re præsentis verba faciebat: donec Balbasi, qui inter salutatores venerat, ex vultus pallore & macie occasionem captans, bene consultum fuisse dixit, quod relicto transmarino & æstuoso cælo, Orano capta ad sui cupidos tempestiue redisset. Hic ille quasi exprobatam sibi ignauitiam interpretaretur, reconditum animi sensum aperuit. Non tu satis (inquit) animi mei robur Balbasi nosti: dedisses mihi fidelem exercitum, ego fortasse non Orani modo, sed totius Africæ superatæ victoriam, quantumuis sim corpore effæto, reportassem. Hoc idem & Friafo primum, deinde Lupo Aialæ dixisse certum est. Hinc Complutum est profectus, cui tam ciues, quam literarii ordines, obuiam perrexerunt, qui lætis salutationibus incolumem reditum & fœlicem victoriam gratulabantur. Præcedebant antistitem captiuus Mauri, & cameli auro argentoque ex præda Africana onustæ. Volumina etiam Arabicis characteribus conscripta ad astrologiam & medicinam spectantia, vt suam bibliothecam exornaret. Alcazauæ, portarumq; vrbs repagula, & clauæ, candelabra, & pelues, mesquitarum, quibus Mauri ad suas lotiones vtuntur, & Arabici litui, quos annaflos vocamus. Multa ex his in tholo templi diuo Ildephõso dicati suspensa fuerunt, quæ adhuc Compluti magno studio visuntur. Nonnulla etiam Talabricam missa sunt, præsertim cuiusdam Oranensis portæ clauæ, quæ adhuc Talabricensis vocatur, quoniam à Bernardino Menesio Talabricensium duce capta fuit, & in sacello Deiparæ virginis quod extra oppidum est, vexillo rubro iuxta pendente, quod lunam cæruleam (vt Mauri solent) insigne habet, asseruari aiunt. Res erant sane applausu & specie triumpho par: quæ cum celebrare Complutenses vellent, mœniorum partem diruerunt, qua Ximenius in oppidum reciperetur. Tamen modestiæ suæ memor, nullo pacto illac ingredi voluit, quanquam Complutensibus nimis deprecantibus. Compluti aliquot menses valetudinis restituendæ causa, commoratus est: nam Toletum quo religionis ergo venire cupiebat, ire noluit, ne immodicis honoribus quos parari nouerat, oneraretur: & vt salutationes regulorum euitaret qui ad eam urbem simul atq; Ximenius aduentasset venturi credebantur. Hac etiam de causa Pintiam, vbi rex aderat, venire recusauit. Homo enim ad res serias & grauitatem factus, huiusmodi officiis, quæ ille inepta vocabat, nimis grauari se dicebat. Fecit interim ecclesiæ Toletanæ patres de aduentu suo certiores, & rogat vt dierum aliquot supplicationes pro incolumi reditu suo decernerent: nam se eorum puris ad Deum precibus, in bellicis periculis vehementer adiutum esse dicebat: quæ statim decretæ pro dignitate sunt. Diximus Fernandum Veram Didaci tormentorum præfecti filium, Orano capta ad regem cum Ximenii literis venisse nuntium quod magni beneficii loco Didacus pater à Ximeno habuerat: solent enim reges primos huiusmodi de rebus nuntios præmiis neutrquam contemnendis donare. At Fernandus ætatis vitio parum prudens, non admodum properabat, sed delicate iter faciens ad multum diem dormiebat à prandio ludebat alea, literarum fasciculum negligenter iacere sinens. Eius ingenium quidam ex militibus cum abunde cognouisset. discedentem, per vestigia sensim & dissimulanter insequitur: & occasione oblata. primo aut secundo diuersorio literas suffuratus, ad regem properat, & præmia quæ Veram capere oportebat, interceptit. Ximenius vero iam bis ad eundem lapidem offensus, Granatensis athiopis memor, ob cuius desidiæ pene regiam beneuolentiam amiserat, quanquam ob præsentem successum nihil erat quod trepidaretur, tamen ne in parte aliqua officii cessasse videretur, Franciscum Ruizium cuius etiam opera in Granatensis

tenſis æthiopsis damno uſum eſſe diximus, cū mandatis copioſioribus, pro ut res denuo na-
 tæ poſcebant, mittit. Nam cum Zaratenſem iuriſconſultum, alterum ex militaribus du-
 umuiris, cauſis Orani diſceprandis, ac iuri dicundo præfeciffet, literas querelarū plenas ab
 eo acceperat, de iis quæ poſt eius diſceſſum, ab exercitus principibus, ſed à Nauaro po-
 tiſſimum, & Vianello gerebantur. Omnia ſcilicet per ſummam auaritiã ab illis agi:
 quicquid frumenti aliunde deportabatur, ad eorum horrea transferri: nihil niſi per ipſos
 Orani venale eſſe: quicquid furfurum, & uitioſæ annonæ apud ſe haberent, miſeræ
 plebi quo uellent pretio diuendere. Rurſus Vianellum magiſtri caſtrorū authoritate uſum,
 edicto publico uetuiſſe, ne quid amplius cōmeatus ex locis vicinis inferretur. His denique
 10 artibus factum eſſe, ut poſt tam prouidam Ximenii de inuehendo comœatu curam, poſt
 tam largam panis nautici collatam ab eo copiam, in maxima rerū penuria verſarentur: ſeq;
 intercedentem, cum ea quæ fiebant indigniſſima eſſe exiſtimaret, peſſumè ab illis acceptū
 & vltima ſi quid vltra contenderet, eſſe comminatos. Qua propter ſe præfecturæ munere
 abdicauiffet, facultate poſtulata magiſtratu depoſito in Hiſpaniam traiciendi. Id cū nequa-
 quam ipſi concederetur (verebantur enim ne tam certo & domeſtico teſtimoniò, apud re-
 gem traducerentur) in ſummo ſe dolore & ſqualore futurum interim, dum per regem ab
 illis ærumnis eriperetur. Nam quod de Nauarri ingenio aliàs à Ximenio audierat: hominē
 ſcilicet eſſe vaſtum, bellis & vitæ caſtrenſi aſſuetum, & rebus ciuilibus tractandis perquā
 ineptum, id ſe planè experimēto didiciſſe. Quare daret operam, ut aliquis moribus incor-
 20 ruptis, & rerum gerendarum prudentia inſtructus, ad rem tanta fortunæ proſperitate par-
 tam conſeruandam, quamprimum mitteretur. Quòd enim in tanta tumultuantium, & om-
 nia per ſcelus agentium militarium hominum confuſione, incolumis Orani reſp. perman-
 neret, Ximenii omnino in Deum adſcribere pietati, qui diuino magis auxilio, quam vlla
 humana ope urbem illam cepiſſet. His igitur literis à Zaratenſi præfecto ſuſceptis, de his om-
 nibus ad regem ſcribit: & ut Nauarro imperatoriam poteſtatem quam ipſe contulerat
 confirmet, poſcit: ſed rerum ciuiliū & reip. gubernandæ curam alii mandet. Deinde ne-
 ceſſarium videri, ut ei qui Orani præfectus eſſet, Merſalcabiranus portus cederet: pericu-
 loſum enim exiſtimabat, eam præfecturam inter duos partiri: ne fortasſe ex opinionum
 diſſenſione, in tam coniuncto negotio contra regiam maieltatem & publica commoda
 30 peccaretur. Idcirco ſecum conſideraret, an Didacus Fernandus, qui Merſalcabiranam cu-
 ſtodiam tenebat, & cuius in re bellica virtus, & in rebus tractandis induſtria perſpecta erat,
 ei negotio conueniret: & tantisper dum de Didaco Fernando conſultabatur, iuberet Na-
 uarrum ad incurſiones faciendas Orano egredi, urbis cura Roderico Rogio viro forti &
 vigilanti tradita, qui propter Didaci Fernandi abſentiam, vicariam operam in Merſalca-
 birana præfectura dabat. Porrò ad urbis cuſtodiam duo millia peditum neceſſaria eſſe e-
 xiſtimabat, equites verò trecentos: quanquam horum numerus in dies augendus videba-
 tur. Quæ verò cum ad religionis & Dei cultum, tum ad officia tam priuata, quam publi-
 ca, & ad agros, domos, & peculia diuidenda pertinerent, ſic eſſe tractanda videbantur, ut
 primū ſacerdotes templis iam dedicatis cooptarentur, quibus cenſus & lares designa-
 40 rentur. Deinde colonos deducendos, qui religionis fertilitate, & cæli benignitate capti vr-
 bem ſaluam cuperent, & arua excolerēt, & ut iam indigenæ pro aris & focis depugnarent.
 Alioqui ſi ea peregrinis, & ſtatim vendituris, beneficii & muneris loco erat daturus, fruſtra
 ſe tot labores ſuſcepiffet, cum omnia breui eſſent ruitura. Porrò colonos ea lege Oranum
 eſſe deducendos, ut continuum biennium pedem inde non moueant, nec abeſſe illis lice-
 at vltra duos meſes: ſi ſecus fecerint, ius coloniæ amiſſuros. Iam verò qui designati fuerint
 intra duos meſes Oranum ire teneantur. Publicus cenſus aut communia paſcua nemini
 vnquam priuato donentur, ſed aut publicis uſibus relinquuntur, aut ad Dei cultum &
 delubrorum. Quòd ſi commendatarii, ut ſæpius cum rege tractauerat, Oranum
 tandem mitterentur, qui hoſtibus noſtris oppoſiti oram maritimam tuerentur, vniuerſæ
 50 proculdubio Africæ terrorem incuterent. Se quidem permultum reipublicæ intereſſe
 cenſere, ut quemadmodum ad Portugalliæ fines Alcatarenſes, & in confinio Granatenſi-
 um Oretani, quondam à maioribus noſtris, quando Caſtella partim Maurorum vicinitate
 partim Portugallenſibus diſcordiis laborarent, conſtituti eſſent: & Rhodi Hieroſolymi-
 tani Turcarum regionibus proximi, eorum inſultus & conatus retardarent: ita nunc quā-
 do diuino beneficio, atq; ipſius feliciffimo regno, in teſtinis tumultibus Hiſpania liberata
 eſt, & eius fines vltra mare prolata, ſaltem commendatarii ſancti Iacobi, qui in Veſeſano
 ecenobio ſunt, & qui illuc ſolenni ritu initiandi conueniūt, Oranū in nouū ecenobiū trãſ-
 migrarēt, in caſtris omnino futuri, donec poſt cōfecta vicesima ſtipēdia, iã emeriti militia
 ſoluerentur. Hoc ſanè ſi tunc regi placuiſſet, non modo Oranum tutā haberemus, quæ ob
 Turcarum cū Mauris coniunctionem tam ancipiti cuſtodia retinetur, ſed de totius Africæ

possessione decertaremus. At rex sibi facultatem donandi commendas, ea ratione adiri
 videns, causis quesitis, negocium vtile, & vt multis videtur necessarium, quoad vixit distu-
 lit. De quo postea Ximenius rerum summæ præfectus, quanuis crebros sermones habue-
 rit, nihil tamen tentandū duxit, donec coram cum Carolo de re ardua & impedita ageret.
 Nam Bartolus, qui militaris disciplinæ studio cum primis tenebatur, facile Ximenio assen-
 surus videbatur: sed morte ante regem conspectum præuentus, hæc & alia multa, cum ma-
 ximo reipub. incommodo, imperfecta & informia reliquit. Iuxta præscriptam à Ximenio
 formam, omnia propemodum à rege sunt curata. Nam de colonis deducendis, de agris di-
 uidundis, de vtraq; præfectura Didaco Fernãdo tradẽda, è vestigio sunt cõfecta. Quæverò
 ad religionẽ, ad publicos mores, ad reipublicæ officia spectabãt, ferme intra trienniũ con- 10
 stituta sunt. Nam regiarum tabularum exẽpla, tertio ab hoc anno qui duodecimus eius se-
 culi erat, data, & deinde per tabelliones Onofrium Garfiam, Melchiorem Nonnium, par-
 tim anno quatuordecimo, partim decimo, sub Alphonso Fonseca Archiepiscopo signata,
 apud me habui, nunc verò ea Compl. Academia tenet, in quibus ex Hispania coloni Ora-
 nũ deduci, agros ipsis & Maurorum prædia diuidi, sex sacerdotes in templo maximo sa-
 cris more Christiano faciendis cooptari, quibus itidem sex domos dari iubetur, prope tẽ-
 plum ipsum quoad fieri posset, ad accommodam habitationem hominum religiosorum.
 Alcazauæ & Castello, quod ab altera parte vrbis Trimeseniũ versus Didacus Vera prudẽ-
 ti consilio, statim sub discessum Ximenii ex ædificauit (Razalcazar, quasi minorem arcem,
 Oranenses appellant) singuli sacerdotes deputari mandantur. Pace igitur & ingenti tran- 20
 quillitate litoribus nostris ex Orani captiuitate constituta, dum Ximenius Compluti adẽ
 musarum, quam felicibus auspiciis exorsus fuerat, perficere animũ intendit, non cessabat
 regem adhortari, ne exercitui Africano deesset, & recenti victoria exultantibus militibus
 fauore suo vires adaugeret: nam debilitatis Maurorum animis, victorem exercitum facilẽ
 reliquam maris Africani oram in potestatem suam redacturum. Quod & anno insequenti
 factum est: nam eo ineunte, sub nonas Ianuarii, die ob Magorum adorationem religiosissi-
 mo, Bugia vrbis celeberrima à Nauarro in Africa capitur, quam nonnulli Iuliam Cæsare-
 am, Iubæ quondam regiam, esse putant. Ea nõ minus Hispanis quàm Oranum infesta erat,
 muris altissimis antiquitatis venerandæ cingebatur: nam Romanam esse structuram lapi- 30
 des ipsi testantur. Copiosior illam & ditior populus quam Oranũ incolebat, sed minus bel-
 lo exercitatus, magisq; deliciis & voluptatib; deditus. Nonnulli inter quos est Io. Leo Afri-
 canus scriptor, minimo negotio rege continuo cũ omnibus ciuib; in fugam conuerso,
 captã fuisse dicũt. At ex nostris Petrus Martyr author est, aduẽtu Nauarri, cognito, foemi-
 nas, senes, pueros, & omnem bello inutile multitudinẽ vrbe à Bugianis pulsam, ceteros qui
 cũ rege remanserãt, ducentis tormetorũ machinis super moenia vrbis collocatis, vnde la-
 pides ferreiq; globi in nostros cõtorquebantur, primò fortiter restitisse, regẽq; ipsum non
 contemnendo cũ peditatu, tũ equitatu, montem vrbi adiacentẽ occupasse, vt maiore vi ex
 superiori loco in Nauarri exercitũ irrueret, sed omnes machinarũ quæ in moenibus collo-
 catae erãt iaculationes, magistrorum tormentariorũ imperitia irritas fuisse: qua occasione 40
 nostris locũ, è nauibus egrediendi esse datum: qui bene stipati, & crebro sclopetarũ & scor-
 pionum iactu, in cliuum quẽ rex tenebat processerunt. Cũ ergo nõ mediocriter plumbeis
 globulis & sagittis exercitus Maurorũ perturbaretur, vbi cominus ventũ est, & hastis atq;
 ensibus agi coeptum, vim nostrorũ Mauri non tulerunt, sed ad vrbe vniuersi se recipere la-
 borabant. Hispani perniciousè hostes insecuti, illis commisti vrbe vnã ingrediuntur, eãq;
 tandem victores capiunt. Petrus Arias cognomento Iustator, quẽ inter coronellos recen-
 suimus, suis præclaro exẽplo fuit: nam inter primos murũ cõscendit, & Maurorũ signifero
 deturbato, illius vexillo arepto suum substituit: & præsidium quod prope aderat, admirabi-
 li præstantia occupat. Res accidisset nostris felicissima, nisi Rodericum Moschosum Alta-
 miræ Comitẽ, acerbo mortis genere eo prælio desiderari cõtigisset. Hic nõ hostili vulnere
 occidit, sed Hispani militis medicata sagitta, quam in scorpĩi vmbilico aptauerat, & oculos 50
 in hostes, occasionem ferendi captans, coniiciens, minus qui à tergo confertim premebãt
 cauens, sagitta emissa est ipso nolente, & Moschosum inter primos fortiter pugnantẽ lethali
 vulnere percussit. Ille oculis in cælũ sublatis, gratias Deo immortalis egisse dicitur, quòd
 pro Christi religione aduersus Mauros dimicãns occuberet. Vnũ præmaturẽ & asperẽ mor-
 tis solatiũ suscipere se dixit, quòd non illico cadendum illi fuerit: nam interea dum spiritus
 superaret, tale suæ specimen virtutis erat daturus, vt meritò esset à suis complorandus. Ergo
 ceteros exhortans in hostes processit, tantũq; manu dum potuit peregit, vt magna pars
 victoriẽ, quã nostri eo die sunt cõsecuti, Moschosõ è Nauarri testimonio debeatur. Cõmu-
 ni totius exercitus luctu, eius corpus sepulturæ datum est, & fortissimus iuuenis præstantis
 imperã

Imperatoris voce in totius exercitus conspectu funebri oratione est laudatus. Eius morte postquã rescivit Ximenius, molestè tulit: nã in Oranica expeditione, cum viuidũ in iuene animũ animaduertisset, ei primas partes post Nauarrũ in exercitu detulerat. Erat iam cunctis Africæ nationib. Nauarri nomen cũ primis formidabile: qui his successibus elatus, regẽ Bugianum quinto post mense urbem suam recuperare molientẽ, castris spoliatũ ad eò potenter fregit, vt nihil postea hostile tentauerit: sed regno & fortunis exutus, priuatam vitã inglorius egerit. Ibi rursus Petri Arias virtus emicuit: nam præsidio quod occupauerat per Nauarrum præfectus est, & barbaris per octo horas pertinaci contentione oppugnãtibus, hostium impetũ sustinuit, egregieq; locum cõmissum est tutatus, quinq; duntaxat militib. adiuuantibus: nam cæteri ægrotabãt. Idcirco auitis suæ familiæ insignibus castellũ addidit, septẽ hostiũ scalis admotis, quas ipse ferramẽtis sustulit. Hic est ille Arias, qui aduersus noui orbis anthropophagos, quos Charibes vocãt, classe à Ferdinando catholico rege suscepta missus est. Huius factũ sub mortis tẽpus percelebre & inauditũ alias fertur. Diutina & insanabili ægritudine correptus, crebrò ad sacra audiẽda in templũ irabat, vbi eius sepultura effossa & aperta erat, in quã quotidie peractis factis descendebat, iacebatq; quãtus erat: deinde lustrali aqua aspersus, & funebribus precationibus expiatus domum redibat. Hoc se facere vxori & amicis dicebat, vt sic paulatim assuesceret illiusmodi habitatiõni, quæ sibi tam diuturna futura erat. Fuit quidem magnum intrepidi animi argumentum, toties terrã subiisse, & parætationes audiisse. Quãquam si quis rem penitius rimetur, potius huiusmodi facta atræ bili adscribet, quã vlli animi virtuti. Pari cũ Bugiano successu, tertio post mense, vi. Cal. Augus. Tripolis per Nauarrũ capitur: eiusq; vrbis præfectus vna cũ familia, captiui Mesanam in Siciliam mittuntur, vbi aliquot annos in custodia habiti, tãdẽ à Carolo v. Imperatore (vt erat admirabili humanitate) Tripolim libertati pristinæ restituti redierunt. Ob huius vrbis captiuitatem non modò Hispaniæ rex, & Ximenius victoriæ particeps, ingentem lætitiã susceperunt: sed cum Pontif. Max. ad urbem hæc ipsa nuntiata fuissent, ad eò ei & senatui Cardinalium grata acciderunt, vt aliquot dierum supplicationibus decretis, ad diuorũ puluinaria publica omnium lætitiã sit processum, regis catholici magnanimitatem, Hispanam virtutem, & Ximেনii præstantiam collaudantibus, quem harum rerum suaforem, & perpetuum apud regem instigatorem esse cognouissent. Antetamen mensibus aliquot, dum eam oram orientem versus Nauarrus circũnauigat, ad Cercinnã insulã Lotophagitis proximã, Vianellus vir præstanti animo & robore præditus, & rerũ bellicarũ notitiã clarus, parũ cauto & prudẽti ausu, morte miserrima trucidatus est. Nam cum x. Cal. Martias ad eam insulam Hispanorum classis deuenisset, oppidis quidem vacuam repererunt, vt nostra etiam tempestate est: tantũ enim sunt frequentia pastorum mapalia, aliquotq; item ex Mauris agricolæ qui partim gregibus alendis, partim terram excolẽdo vitã inermẽ agũt. Huc Nauarrus appulit, vt classem aqua indigẽtẽ subleuaret. Ergo Vianellus aquationẽ facturũ egreditur, & loci situ circũlustrato tres dulcis aquæ puteos reperit: ad eos explorãdos Nauarrus accessit: erant autẽ cœno oppleti. nam postquã Mauri alios puteos interiũs effoderant, hi neglecti erant. Postero die, qui iam tertius ab accessu in insulam erat, Vianellus excitatus à Nauarro obnixè contendit, vt sibi aliquot militibus datis, curam puteos expurgandi, & aquam ad naues inuehendi demandet. Annuit Nauarrus. Ille verò quadringentis militibus assumptis, ita gnauiter in eo se gessit, vt circiter meridiem opus susceptum absolutum dederit. Ergo fossis puteos circũdat, & in orbem hastas defigit, interpositis alternatim sclopetis. Vbi Nauarrus eò aduenit, spectaculo delectatus, Vianellũ id impesẽ efflagitantẽ ad puteorum custodiã reliquit. Animo id parũ lubẽti Nauarrum fecisset testimonio satis magno est, quòd inde discedens dixisse fertur: rem quam fortianimo Vianellus confecit, temerario & iuuenili consilio tueri studet: facilẽ enim è nauibus in terra hostili, velut canes in Nilo, aquam fumeremus. Vianellus dum puteos expurgat, signiferũ nõ nihil in re demãdata cessantẽ, nõ modò verbis duris homo superbus & iracũdus obiurgauerat, sed pugnis insuper & vulneribus additis, barbæ pilos per cõtumeliã vulserat: is indignis modis sic leui de causã à Vianello tractatus, quanuis eò tẽpore irã conceptã dissimulauit, impia proditione iniuriam illatam vlcisci decreuit. Igitur sub primis tenebris ad agricolas Mauros qui Cercinnam incolebãt profectus, se Hispanorum ad puteos custodiam, sine vllõ negotio in manus traditurum pollicitus est. Nocte intempesta signifero ducente, Mauri exploratoribus sine vllõ strepitu præmissis, cum Hispanos nihil minus quã irruptionem inimicã cogitantes, somno oppressos esse cognouissent, in eos irruentes, tribus duntaxat exceptis, vniuersos obruncãt. Ex his alterũ ad regẽ Tuncetis, alterũ ad Xecum Lotophagorũ regem, veluti de nostris triumphantes mittũt: tertius ex vulnerib. susceptis penẽ exanimis, inter obruncatos relictus est. Reuertebantur interea viginti

milites, qui ad naues commeatus deuehēdi causa, eo ipso die sub Solē occidentē à Vianello
 ire iussi fuerāt. Qui barbaras voces Maurorū audiētes, & quid accidisset statim cōiectātes
 (quod in tenebris facilē fuit) quā commodē licuit, sese occultauerunt. Mauri dilaniatione
 nostrorū prāter spem tam ex voto facta, sulphure sclopetarū incenso, ingētē sonitū exultā-
 tes excitarunt. Nauarrus, qui Vianelli & militū in Insula degentium sollicitus, somno inter-
 rupto noctem anxiam illam transegerat, vbi parum apta temporis hora (erat enim matuti-
 num crepusculum) sclopetarum sonitum audiuit, extemplo percussus, sagatus, vt in castris
 dormire consueuerat, è lecto profiliit, & classicum incinens vniuersum exercitum ad terrā
 eduxit. Mauri tamen, qui ob victoriam adeptam elati, rectā in littus ad naues properabant,
 vt si nostros negligentes offenderent, pari successu opprimerent, simulatque Nauarrum
 acies suas instruentem conspexerunt, terga dantes, ad interiora insulā, in latebras & antra
 se recipiunt. Ille autem noster, qui inter cadauera semimortuus remanserat, vt Mauros fu-
 gientes vidit, necessitate vires sufficiente, ad nostros reptans vix tandem peruenit. Is defi-
 cienti & collapsa voce, tribunum quendam militarem, & Franciscanum monachum allo-
 quitur: quibus Vianelli contumaciam, signiferi prodicionem, Maurorum aduentum ordi-
 ne exponit. Sed ante omnia Vianellum culpat, qui læsi militis & iniuriā illatā immemor,
 vigilias procul à castris posuerit, quas hostes inopinantes oppresserunt: oportuerat enim
 milites etiam intra castra constituere, qui per solidam noctem excubarent. Ad ea cognos-
 cēda Didacus Pacciecus tribunus militaris, cum exploratoribus à Nauarro mittitur, à quo
 postquam de omnibus abunde certior factus fuit, dissimulato dolore, vt exercitus naues
 prōtinus cōscendat iubet, & anchoras euestigio soluit. Nihiloinfraactor eo casu Nauarrus,
 Tripolim. & postea Lotophagorū insulam, quā Meninx dicitur, Siciliae littoribus infe-
 ctam, vastare instituit. quo metu Neapolitanā triremes liberatā, quas ei orā rex Ferdinan-
 dus, paulò antè in Italiam veniens, prāposuerat, facilius mare Tyrrhenum nauigaturā erāt.
 Minimo negotio eam insulam in potestatem suam redacturus Nauarrus fuerat, nisi Gasias
 à Toledo, Albani reguli maior natu filius, fortis animi & magnā spei iuuenis, sub procin-
 ctum ipsum adueniens infausta & immatura morte Nauarri consilia prorsus interuertisset.
 Nauarrus enim solis declinationem expectandam omnino censēbat: erat enim sub extre-
 mum Augustum dies diuo Augustino sacer, nostris tamen ater & nefastus. Lotophagi
 quid hora diei feruentissima futurum esset prāuidentes, situlas, aheneos vrceos, & alia id
 genus vasa hauriendā aquę accōmoda, funibus appēsa sitibundis iuxta puteos apposuerūt,
 vt aquam morte emerent. Siquidem dum æstuantium prācordiorum rabiem aquā haustu
 extinguere certatim laborant, quanuis ex insidiis prodeuntes Mauri equites in corpora
 eorum vndique sæuirent, nullis vulneribus inflictis ab aquis depelli poterant, nec vllum
 mortis genus recusabāt: miserandum sanè spectaculū, ipsiq; etiam trucidatoribus horrē-
 dum. Circiter quatuor millia egregiorū militum, cum suis tribanis & ducibus, pauci ferro,
 siti complures & arenosā terrā voraginosi specubus (vt Martyr scribit) submersi perie-
 runt. Si qui tamen ad naues se receperunt, eadem semper fortuna persequente, cum nihil
 humoris quod haurirent inuenissent, ferme omnes siti sunt enecti. Nam dum foemine
 quæ in nauibus erant, Insulę vastationem proculdubio futuram credunt, lauandis vestibus
 & vasculis, omnem ferē classis aquam effuderant. Discedit inde Nauarrus mœrens: Me-
 ningem insulam, cui arbor lotos in ea multa iam Homericis temporibus nomen dederat,
 olim Cæsarum creatione nobilem, nunc verò clade Hispanorum infamem, diris, vt nefas-
 tam, execratur. Erat in Lotophagite Gerapolis vrbs, hinc fortasse tota insula Girba appel-
 lata est: sic enim illam Eutropius rerū Romanarū scriptor vocat. Hinc Nauarro prima mali
 labes: nam cum eius fraude id accidisse vulgò iactaretur, rex Ferdinandus vt Albano regu-
 lo gratificaretur, tertio deinde anno Nauarrum cruento illo prælio & Rauennam habito
 captum, neglexit. Sic ob priuatam & commentitiam, vt nonnulli arbitrantur, causam, for-
 tis miles & præstans imperator, qui reip. multis in rebus opera egregiē nauata profuerat,
 adhuc firma ætate, in squalore relictus est: donec postea Gallorū partes securus, rursus à no-
 stris est captus, & Neapoli in custodia vbi asseruabatur, tēdio vitę mortē sibi cōsciuisse cre-
 ditū est. Cuius cadauer, quod in glorium in templo sanctæ Mariæ nouæ priuato in loco ia-
 cebat, Dux Sueffanus in sacellū magni Gōsali, quod in eodē tēplo est, trāstulit, cōstructo e-
 tiā magnifico sepulchro, & epigrammate inculpto, quod sic habet: Ossibus & memoriæ
 Petri Nauarri Cantabri, solerti in expugnandis vrbibus arte clarissimi. Gonsaluus Ferdi-
 nādus Ludouici filius, Magni Gonsalui nepos, Sueffæ princeps, Ducē Gallorū partes secu-
 tū pio sepulchri munere honestauit: cū hoc in se habeat præclara virtus, vt vel in hoste sit
 admirabilis. Hunc ergo vitæ exitū Nauarrus & Vianellus habuere, qui Ximenii gloriæ &
 virtuti inuidentes, malam illi gratiam acceptorum beneficiorum retulerunt, ingrati ani-
 mi, ne

mi ne dicam impii, abunde testimonium dantes. Est epistola Zarati iurisconsulti, qui Orano præfectus fuit, ad Ximeniũ, cuius extremi versus ad hanc rē faciētes, sic habet: Cũ tot beneficiorũ generibus à te Nauarrus, atque eius intimi, quos satis nosti, decorati & subleuati sint: nã ni tu prouidè & perhumanè annonæ castrensi subuenisses, ipsi cum exercitu omnino fuerant perituri: tamen sic verbis amaris in te debacchantur, ac si vxores eorũ raptiesses, aut maiorum monumeta violasses, aliquidve in eos atrocius gessisses: hæc vna causa me in primis cogit, vt missionẽ ab hoc loco vel importunè flagitem. A Vianello magistro castrorum cauendum tibi esse cõseo: nihil enim syncero, nihil amico, nihil cãdido in te animo facit, aut loquitur. Hic ergo tunc erat rerũ nostrarũ in Africa status. Ximenius postquã
 10 Orani victoriam non ita recentem in hominum memoria esse credidit, & se minus seris gratulationibus obtundendum, Compluto Toletum patrum desiderio satisfaturus venit sed in primis, vt vota quæ in periculis transmarinis constitutus vouerat, in virginis Deiparę templo maximo, vbi illa coli gaudet, supplex redderet. Durant ad nostram ætatem sacri dies, in monumentum Africanæ victorię instituti, quibus postridie dominicæ Ascensionis atq; altero insequẽti, templi maximi sacerdotes sacra in crucis dominicæ honorem, & Ximenii suorumq; propinquorũ parentationem, faciunt, amplis redivibus in hoc cõtributis. Ad sacram verò templi Toletani supellectilem renouandam, tria nummorum aureorum millia anno eius seculi XIII. per duumuiros testamentarios donari iussit, pecunia à Didaco Samartinio, quæstore pontificio, statim numerata.

LIBER QUINTVS.

30 **H**æc vbi ritè peracta sunt, de Bastetana ecclesia, quam nunc Bazam vocant, ab Episcopo Acitano extorquenda, quæ fauore reginæ Isabellæ sub Gonsaluo Mendozio Archiepiscopo Toletano, fuerat occupata, Ximenius apud patres capituli egit: cuncta templi scrinia, ad antiquas tabulas proferendas, in quibus Bastetanę ecclesiæ mentio esset, vt excuterentur curauit: atque de ipsa repetenda patrum sententiis decretum est factum. Deinde Illeisic ædem sacrarum sceminarum Deiparę virgini dedicandam curauit, annuis prouentibus perpulchrè instructam. Post aliquot verò dies Complutum rediit, de absoluenda Academia sollicitus. Interea duo negotia, vt sunt res mortales in vtranque partem alternæ, permolesta illi acciderunt: alterum cum Episcopo Oranensi, de ecclesiæ Oranicæ possessione: alterum cum rege nostro eam vrbem regię ditioni vindicare cupienti. Duræ partes Ximenii in hoc erant nam propter regis ad hanc rem studium, impar Ximenius negotio habebatur. Rursus proceres, qui fasciculum literarum à rege ad Nauarrum missum in Ximenii manus venisse suspicabantur, regem Ximeno infensum futurum facilè credebant: quod vt eueniret, omni studio conabantur. Non
 40 dum illorum procerum animi, quos Ximenius in gratiam regis prudentissimè compreferat, pacati erant: idcirco peropportunam vtrunque committendi occasionem quam diu optauerant, naçti esse videbantur. Ergo causis vndecunq; conquisitis hominem de rege, deq; repub. ipsa benemeritum variè exagitare non cessabant. Rem etiam aliam occultis cuniculis agebant, vt subuerso scilicet Ximeno, facilius regem postea deturbarët. Quare Ferdinandum, sponte sua Ximeno iniquum, ita grauitè nouis calumniis perpulerunt, vt impensæ quę ad Africanũ bellum, per Ximeniũ (vt diximus) sunt factæ, & ex pactis conuentis statim illi soluendæ erant, tunc ea de causa denegarentur. Opponebant regis procuratores Oranicam prædam ad eò fuisse opulentam, vt Ximenii sumptibus par esse posset: remq; periniquam futurã, si postquã gloria & diuitiis onustus Orano venisset, à rege alteram mercedem impensarum postularet. Ille contrã nil se ex præda abstulisse asseuerabat,
 50 præterquam Arabica quædam volumina, nonnullaq; alia magis speciosa quàm vtilia, quæ ad victorię monumentum Compl. asseruabantur. Quod si impensarum regem pœniteret, cederet Orani possessione Pontif. Toletano, & se omnem sumptum remissurum. Videbatur nonnullis hæc conditio neutiqum regi reiicienda, Ximeniumque nouæ victoriæ causa hallucinantem, haud satis considerare, quantum negotii & sumptus Pontif. Toletanis in-euteret, ea vrbe tradita quæ perexigua emolumenta esset allatura: imò verò quæ in regione hostili trans mare constituta, assiduis incurfibus impetenda foret, & nouis subinde sumptibus defendenda. Non displicebat regii census procuratoribus ea sententia, qui regis patrimonium liberare ab impensis cupiebãt. Nam Toletanam ecclesiã imparem futuram

videbant, ad Oranum diutius tutandam, & necessariò regis opem imploraturam, aut oppidum minimo addicturam. Alii verò, quibus instituta maiorum magis nota, & quibus sanior mens & consilium erat, nequiquam sumptus aut impensarum causa, aliquid regi esse committendum aiebant, ob quod aliquando dolere posset. Meminisset enim illam miseram Hispaniæ vastationem, non aliam ob rem magis accidisse, quàm quòd scelestus Iulianus Spartariæ Comes, & Tingitaniæ prouinciæ præfectus, illac aditum in Hispaniam Mauris dederit. Videret ergo ne Orano tradita, præsertim si portus custodia Orani præfecto, vt Ximenius petierat, committeretur, in talem aliquãdo fortunam rex incideret, qualem infelix Rodericus passus fuit. Quod si præfules, aut homines alioqui sacros, fideliores esse existimabat, meminisset etiã Oppam Toletanum Antistitem, Iuliani conatibus eotempore in primis inseruisse. Præsertim cum iam diu Hispaniæ regibus vsitatum ac penè solenne legibusque cautum fuisset, ne limitanea præsidia, aut oppida vllis vnquam priuatis darentur. Idcirco vt de cæteris siteretur, Agredam oppidum in Aragoniæ confinio positum, à Montacutanis comitibus ablatum fuisse, & eius loco Almazanum suffectum. Bastetanam item urbem mari proximam, & Africæ oppositam, ab Archiepiscopo Toletano detractam Vzetano oppido pro ea substituto. quæ res necessaria semper est habita, vt cum Garfias Iuanus Pantussa, Toletanæ urbis & ciuis & præfectus, in Murgitana prouincia præsidia mari vicina possideret, Niuellam scilicet, & Neoporum, Alphonsus rex cognomento sapiens, illis sibi vindicatis, Maganum, & Mozeonium, vicis Toletano proximis, Iuanio dederit: vt ex tabulis regiis, quas rotatas vocant, apud Iuanii successores, qui Pantussarã nunc appellacionem in vrbe nostra tenent, videre licet. Addebant huius sententiæ suafores, quòd si aliqua fortè obiicerentur, quæ in talibus locis sitæ priuatorum hominum possessiones essent, vetustiores causas ad ea prætendi, quàm vt in præsentia conuelli deberent. Vicit hæc tandem apud regem sententia, & illico de impensis reddendis actum fuit: quas quantum malignè & vix extorserit, redditæ tamen Ximenio fuerunt. Mittitur interea Complutum executor regius, qui primum cunctam Ximenii supellectilem excutiat, deinde priuatorum hominum, qui prædæ participes fuisse credebantur. Id autem impotenter ab eo, & contumeliosè, per Antistitis Toletani oppida, vbi militum delectus habitus fuerant, factum esse à maioribus accepti. Nam mancipia, quæ sub corona venierant, Maurica stragula, Numidicæ vittæ, & quicquid deniq; aut pretiosum aut vile prædæ cesserat, rursus fuit in aceruum redactum, vt inde regi quinta pars tribueretur. Res fuit Ximenio grauis & molesta, præsertim cum iniqua & indigna contingeret: siquidem maior pars exercitus cum imperatore Nauarro & tribunis militaribus in Africa manserat, quibus præda opulentior & nitidior cesserat: Nunc verò tenues homines & agricolæ vexabantur, qui dum à peculio & opificiis suis absunt, plus ex re familiari amiserant, quàm ex prædâ in bello compauerant. Exigebatur etiam à Ximenii quæstoribus rationum libelli, in quibus subducendis multò parcus & tenuius agebatur, quàm in cumino secando, iuxta veterem parcemiam, sordidi homines & auari solent. Hæc ille ita forti animo & generoso tulit, vt nullam offensæ patientiæ significationem, nullam vocem, aut arrogantem, aut superbam ediderit. Reuocabat enim in memoriã, prisca Themistoelis & Scipionis exempla: & quod magis eum consolari poterat, equalis sui Gonsali ducis cognomento Magni, qui nuper Neapolitani regni præfectura relicta, ad similes scopulos cum regii census procuratoribus in reddendis rationibus inpegerat: etiamsi, qua erat hic ingenii dexteritate & elegantiã, faceret diuersis contumelias circa eam rem illatas urbanè eluserat, Ximenii tamen virile pectus paria cum Gonsali dexteritate faciebat. A regiis ergo rationibus explicatus, gratias pro redditis impensis egit: & ad omne deinceps obsequium se paratum promptum est pollicitus. Quod vt erat magnanimi & excelli spiritus, multiplici officio in reb. quæ postea emerferunt, iniuriarum oblitus præstitit. Alterum verò negotium quod Episcopus Oranensis facebat, ab hoc principio occasionem, non omnino temerè ab aduersario animaduersam habuit. Aliquot retro annis priusquam de Orano capièda ageretur, Lodouicus Guilielmus ordinis Fræcisani sodalis, Episcopus per Pontif. Max. creatus est titulo Auriensis diocesis: solent enim huiusmodi Episcopatus tribui titulo tenus, donec vrbes illæ ad Christianos iure postliminii redeant. Cùm igitur Guilielmus passim Auriensem Episcopum se vocitaret, isq; Oranensis tum ab ipso, tum à vulgo omnibus esse crederetur, simulatq; Oranum nostrorum virtute in potestatem Christianorum venit, veluti nihil iniquum aut alienum petens, sed potius iure sibi acquisito vtens, litem Ximenio intendit, nam nihil precibus aut fauore effecerat, de Orani ecclesia, quã suã esse credebat, repetenda, ad quod Pont. Max. diplomata ostēdebat, quibus illico vt Oranum capta, est ei se ritè sufficere curauerat. Ximenius verò, qui rem quã arcu suo (vt sacræ literæ loquuntur) atq; admodum militum suarum conditionis sanguine & sudore pepererat, ex conditionibus cum rege Ferdinando pactis, diocesi

Toletanæ applicare, & coniugare in primis operam dabat: vt vel eius possessionis memoria succedentes Antistites ad res confimiles efficiendas incitarentur. Anxius tamen & sollicitus, ne quid propterea damni Guilielmus sustineret, propriæ ecclesiæ possessione deturbatus, viros antiquitatum, & memoriarum priscarum peritos ad se vocat, & de Orani vetustate inquirat. Illi verò, consultis prouincialibus de Episcopatuū diuisionibus libris, & Africanis conciliis, vbi nomina Episcoporum & dicecesium subsignantur, situ item locorum explorato, ac vetustis vrbibus cum recentibus comparatis, ad hunc modum Ximenio responderunt: Oranum nouam ædificationem esse, quod partim ex antiquorum cosmographorum libris eliciebatur, qui ad portum magnum, qui Mersalcabir dicitur, nullam celebrem habitationem, qualis Oranica nunc visitur, constituunt: partim ex Maurorum ipsorum monumentis, vbi Oranum Trimeseniorum colonia esse proditur, & non ita longè à patrum memoria per Numidas structa. Quod si ita, vt credebant, esset, nullam antiquam appellationem huic vrbi in præsentia dandam censebant. Quod si ideo Guilielmus Auriensem appellabat, quod cum Guaharam nomine à colonis indito conueniebat, videret sanè vitium istarum rerum peritus, ne ita causam suam omnino euerteret: cum nimirum dicecesium Africanarum nomina iam olim ex monumentis prouincialibus sint cognita, quæ multò antè ipsis imposita fuerunt, quàm à barbaris occupata regio esset. Quod si ex barbaro nomine argumentum capiebat, confiteretur necesse erat, post barbaricam irruptionem Episcopatum in ea vrbe constitutum fuisse: quod quàm absurdum & ridiculum foret, ipse paululum attendens intueri poterat. Rursus cum ex libris prouincialibus, tum ex synodis in Africa habitis, vbi de Metropolitanis eius prouinciæ ecclesiis mentio est, Carthaginensis & Tingitana recensentur: ex quibus Tingitanæ, Setinensem siue Elissenam, Bugianam, & Hipponensem subiiciunt, nulla Auriensis mentione facta. Quod si tunc ea ecclesia fuisset, cum multò propior & vicinior, quàm vlla prædictarum Tingimetropoli esset, dubium non est, quin diuiores illam inter primas fuerint numeraturi: Carthaginensi verò Tripolitanam, Icosiensem, Horocellorum, pluresque alias, quæ ad orientem è freto Herculeo vergunt, inter quas Auriensis numeratur, quæ ab eo loco in quo Oranum est, plusquàm passuum octoginta millia distat, si beneficius regionis consideretur, & librorum computatio subducatur. Accedit quod Orano Trimesenio proxima, tãtoque illa & magnitudine, & dignitate inferior, nequam erat tam insignis nota Trimesenio inurèda, vt hac præterita, Oranum pontificiam ecclesiam haberet. His rationibus Ximenius persuasus, Guilielmo ecclesiam suam alibi quærat terrarum iubet: neque enim se viuo vnquam permissurum eam fraudem Toletanæ dicecesi fieri, vt contra regia pacta & iustas sponiones, Oranica ecclesiæ possessione priuaretur. Nam, vt ex Didaci Lupi instructionibus apparet, quas eo tempore à Ximenio apud reges procurandas accepit, antequam in Africam traiceret, inter cæteras stipulationes, quæ solennibus tabulis hinc inde sunt habitæ, vnum illud præcipuum fuit, quod Oranica ecclesia collegiata titulo Toletanæ adiungeretur, abbatia, dignitatibus & sacerdotibus per Pont. Max. institutis, quorum abbas in Toletana ecclesia locum dignitatis in templo maximo, & sedem haberet: quorum nominatio iure patronatus regi nostro in perpetuum concessa esset, & protinus ab Archiepiscopo Toletano confirmaretur. Id Guilielmus agrè tulit, & vndecunque conuocatis auxiliis, regium tribunal, atque adeo regis ipsius aures querimoniis aduersus Ximenum onerat: se possessione propria per omne nefas deturbari: Pontif. Max. diplomata parui pendii: & demum ab aduersario potentissimo, non tam ex æquo vinci, quàm per vim & iniuriam obrui. Hæc cum assidue ab illo iactaretur, tandem biennio post literas ad Ximenum à rege impetrat, quarum autographum exemplum apud me est, quibus omni studio modo non orat, vt huic liti finem imponat: & si quas habet Pontificis Maximi tabulas, quod sæpe affirmauerat de collegiata ecclesiæ Toletanæ subiecta Orani erigenda, quam primò ad supremum regis tribunal proferat: vt tam Guilielmi, quàm ipsius diplomatibus exactè perspectis, quid sit tandem decernendum innotescat, alioqui post tam benignam obtestationem in proferendis tabulis cesset, se nullius rei priuatæ ratione habita, solùm quod iuris esset, facturum. Harum literarum causa Ximenius cum Guilielmo non aspernandis conditionibus litem componere & soppire parat. Nam eum abbatem Orani creandum pollicetur: abbatiamque ipsam Toleti in templo maximo, dignitatis titulo (vt dictum est) cohonestandam, sacerdotio insuper, quod portionem vocant, ad dignitatem tuendam addito. Sed dum Guilielmus ad huc se pluram à Ximenio extorsurum sperat, conditiones oblatas respuit: tabulas Pontif. Max. vt proferat instat: & quicquid causæ suæ profuturum existimabat, apud regios iudices declarat. Tunc Ximenius seueritatis innatæ memor, diplomata quidem Pont. nulla (vt opinor) protulit, ceterum regem de conditionibus Guilielmo propositis, per procuratores suos admonuit: qui apud eum prouincialium commentariariorum testimonia, quibus Oranum recens esse colo-

nia ostendebatur, cæterasque omnes Antistitis sui rationes referentes, simulq; pacta in memoriam reuocantes, quæ cum Ximeno ante Africanam expeditionem inierat, de erigenda collegiata ecclesia, quæ Toletanæ diocesi adiungeretur, regis animum à Guiljelmo alienarūt: & partim negotiorū maiorū causa, quæ sunt illico in Italia oborta, partim regis cōgritudine & tædio, nunquā Guiljelmus amplius aditū ad eū habuit. Cū verò à morte regis Ximenius imperii gubernacula suscepit, sensit tandem auarus senex, quanto sibi commodius fuisset, vel cum iuris sui dispendio, nedum in re tam ancipiti & dubia, benignas Ximenii condiciones accepisse: nec rerum maiorum captandarum spe, paratam fortunā stolidè abiecit. Vixit itaque pœnitentia sera cruciatus, prorsusque à Ximeno neglectus: raro enim homo priscæ seueritatis in gratiam cum illis redibat, qui iustam eius indignationem meruissent. In actis tamen Alphonsi Fonsæ Archiepiscopi Toletani inueni, Guiljelmum post Ximenii mortem rursus ad litem suam rediisse, & Alphonsum Fonsæ (vt erat vir singulari humanitate) easdem cum Ximeno condiciones obtulisse: quas ille litigationis molestias ferre nolēs, & simul occasionis præteritæ exemplo prudentior factus, libenter quidem amplexus est: atq; ita anno eius seculi xxvi. ferme ineunte (nam sub mensem Ianuarii hæc ipsa gerebantur) Fonsæ Archiepiscopo apud regem curante, literæ ab eo ad Clementem vi. Pont. Max. & ad ducem Suesanum, Cæsareum apud Pontificem internuntium (nā iā Carolus v. rebus potiebatur) super ea re datur. Porrò in Suesani mandatis, ea quæ à me narrata sunt de pactis regis catholici cum Ximeno initis, de ecclesia collegiata Orani erigenda, de ea vrbe per Ximenium expugnata, de ecclesiæ institutione propter regis Ferdinandi imbecillè senectā dilata, de ea primo quoq; tēpore instituenda copiosissimè agebatur. Quid tamen post illud apud Pont. Max. effectum fuerit, sanè mihi compertū non est. At quantum ex ecclesiæ Toletanæ actis coniectare licet, res adhuc anceps relicta fuit. Nam certè Pont. Max. nil cōcessisse id magno argumēto est, quòd cum Romæ differri negotium Guiljelmus cōquereretur, seq; titulo Auriensis ecclesiæ eius fide fretū abdicauisse, quinquaginta millia nūmum Guiljelmo quotannis percipienda, donec diplomata Romana adducerentur, liberaliter consignasse: ex quibus partē aliquam suscepisse, chirographo suo Guiljelmus testatur. Sed cum Romæ nihil ageretur, tandē Guiljelmus Oranum concessit, vicarii à Fonsæ instituti nomine ecclesiæ Oranicæ fructus percepturus: quos cum exiguos & tenues, vt in regione hostili deprehendisset, rursus in Hispaniam rediit. Cuius aduentus parum gratus Fonsæ fuit: ob quod alteras à regeliteras ad Fonsæ impetrare coactus est, quibus illū Carolus obtestatur, vt saltē summā illā quinquaginta milliū nūmū, misero seni, atque in extrema inopia constituto, nequaquam denegaret. Cū ergo ad eum statum res producta esset, ecclesiæ Toletanæ patres, vt ex actis eorum apparet, voluntati Fonsæ consenserunt, ad dignitatem Oranicæ abbatiæ in templo suo constituendam: licet se angustissimè sedere, ob sacerdotiorum multitudinem dicerent. Cū ergo hucusque processisset, mirandum est, quæ causa retardare potuerit, vt res hæctenus infecta remanserit. Nisi fortè aut Pontif. max. religio fuit, rem vetustam circa Auriensem titulum, aliter quàm vulgo acciperetur, declarare: aut præsulem Toletanum piguit, impensas non mediocres ad collegiatam ecclesiam Orani, loco parum ab hostili iniuria tuto, erigendam face- re. Hanc remissionem Guiljelmi mors superueniens adauxit: cuius potissimum importunis petitionibus, res parum antistiti Tolerano grata intermissa fuit. Igitur mansit Oranum Toletanæ diocesis in Africa portio: qua de causa cū hostium incurfibus perpetuò ab eo tempore vexetur, & militariū hominum qui ad eius custodiam illic viuunt licentia, religionis studium pertenuè habeatur, sacerdotes à rege Ferdinando per Ximenium instituti, armis magis quam libris, & prædæ potius quàm pietati assueti, minoris fiunt quàm vt canonicorum nomen obtineant: abbasque ille qui præponendus curabatur, vicarii nomine in præsentia contentus, solo Pont. Toletani nutu, nulla regis necessaria nominatione, vt videmus, eligitur. Nam Bartholomæus Miranda, inter initia sui pontif. vicarium Oranensem in demortui locum suffecit, isque adhuc ecclesiæ illius præfectura potitur. Ingens contentio nobis cum reipublicæ hostibus, ab eo tempore pro Orano & portu magno mansit, nostris fortiter defendentibus, illis acriter incurfantibus. Nam sub extremū Ximenii vitæ annū, semel à Turcis impetita fuit, Horuscio Ænobarbo duce: rursus ætate nostra Turcarum auxilio semel, Martino Alcaudeto præfecturam Orani tenente, anno M. D. LVI. & iterū Alphonsi Corduba anno M. D. LXI. vbi Martini Cordubæ, Alcaudeti filii, ingens virtus emicuit, in Masalquibirano præsidio defendendo contra innumeram hostium multitudinem. Post hostium fugam, Deo immortalī à Philippo Rege, & vniuersa Hispania gratiæ actæ sunt: persuasumque fuit Ximenii meritis, qui sacris armis & religiosis auxiliis, diuino potius quàm humano præsidio, ea præsidia ad eò reipub. necessaria expugnauisset, hoc

nostro tempore obsidione fuisse liberata. Haecenus de Africana Ximenii expeditione, quam ille nullis sumptibus aut labori parcens, reip. causa, Deo virum magnanimum, & ad publica commoda procuranda natum, proculdubio instigante, suscepit. Igitur postquam Oranica negotia ad eum modum composita sunt, otium Ximenius à rebus publicis per id tempus nactus, Compluti de rebus, quas iam dudum meditatus fuerat, quamprimum perficiendis curabat. Atque ita sub annum eius seculi decimum, ædem Ilescis in honorem Deiparæ dedicatam, Araozo penoris præfecto absolendam mandat. Turrilacunæ, quod illi solum natale fuit, aream peraccommodam & spatiosam signat, ad ædem alteram Deiparæ erigendam: eius enim cultui deditum fuisse, tot præclara monumenta virgini

10° matri dicata manifestis argumentis demonstrant, in qua Franciscani sodales sanctissimæ Virginis numen religiosis precibus, & obsequiis demerentur. Inde ad sancti Auditis delubrum venit, quod non longè à Turrilacuna, inter rupes Buitragiorum est. Locus certè nemorum solitudine, & aquarum scaturientium abundantia peramœnus. Eius Priore (sic enim ædis præfectum appellant) ad se vocato, postquam in mores eius ex officio pastorali inquisiuisset, quos corruptissimos habere nouerat, de auferenda ab eo præfectura, & aliis prouentibus ei magis profuturis compensanda, agere cœpit. Inde Complutum ad Academiam reuertitur, quam supra omnes alias operum institutorum curas, tanquam dilectam filiolar, singulari studio adaugendam & exornandam curabat. Erat inter Ioannis Ximenii fratris

20° liberos, Ioanna Cisneria, ob honestos & ingenuos mores peculiari affectu Ximenio grata: qua de causa de eius in matrimonio locatione sollicitus, virum aliquem nobile ingenio facili & mansueto, maritum ei iam diu quærebat. Proponebantur sanè ab amicis aliquot regulorum filii, ad quos primigenii iure hæreditas paterna pertinebat: sed his tanquam impendio sumptuosus semper reiectis, semper ad natu minores inclinabat, quod eis mediocri dote satisfacturum se esse arbitraretur. Oblatus tandem quærenti est Petrus Gonfaluus, Didaci Ducis Infantatus ex fratre Aluaro nepos, qui nondum ex ephēbis egressus, indolem maioribus dignam præ se ferebat. Hic aliquot post annis multa suæ virtutis exempla in Italia protulit, Vallis Siculæ Marchionatum in dotem vxoris accepit. Is tunc Ximenio satis dignus fuit habitus, cui Ioanna nuptui daretur: tabulis publicis, vt solet, nuptiarum stipulatio, Didaco duce tutore collaudante, facta est: & extemplo Gonfaluus in antistitis familiam spōsus nepti, quod faustum felixq; esset, magna omnium lætitia

30° fuit ascitus. Sed aliter visum est superis, neq; enim ratæ ex nuptiæ fuerunt. Dum hæc à Ximenio Compluti aguntur, Villaroellus Castorlanus præfectus in præfecturam suam Orano venerat: vbi dum ab antea actis laboribus se quieturum sperat, vt sunt hominum spes fallaces, cum ciue suo ingenuæ conditionis homine similitate suscepta, eò tandem furoris res processit, vt eum ferro perimi curauerit, & paternos quos incolebat penates, solo per noctem intempestam æquauerit. Vxor & cognati tam atroci facinore permoti, squalenti & luctuoso habitu, ad regem vindictam petitori veniunt. Ad inquirendum de ea re quatuor uir Cornelius Castorlam mittitur. Id simulatq; Ximenius cognouit, dedit operam, vt ante eius aduentum Villaroellus rei personam gerens, ante regium tribunal continuo sisteretur

40° & largissime pecunia vxori & propinquis occisi erogata, & ad sui defensionem purgatione adhibita, mortui manibus expiatis, ea se tandem noxa liberaret. Vulnus nondum obductum, quod Ximenius in animo ex Oranica Villaroelli, ad Trimesenii portam, negligentia susceperat, rursus recruduit: & ignauia, vt ipse sibi persuaserat, aduersus hostes, ferociam in subditos adiungi videns, dici non potest quam grauer id tulerit: & quantum dum vixit Villaroello semper infensus fuerit. Interea rex cum sub veris initium ad Aragonios conuentus proficisci vellet, Madritum ad se Ximenium accersit: qui Ferdinandi nepotis custodia suscepta regni tantisper gubernaculo insistat, donec Aragonii conuentus perageretur: quod sub primum Septembrem factum fuit. Quare cum rex in Castellam rediisset, extemplo Ximenius Complutum concessit. Illuc cum venisset, Ioannem Castellam Salmanticensem Episcopum, diem suum obiisse cognouit: cumq; apud ipsum de episcopo illi ecclesiæ sufficiens inter familiares ageretur, non defuerunt, qui de Francisco Ruizio eius sodale,

50° quanuis subtimide, & parum aperte, Ximenii seueritatis & ingenii conscii, explorabundi tamē mentionem fecerint. Nam ex frequentibus Ximenii mandatis, quæ eius nomine ad regem ferebat, & præsertim ex narratione belli Africani, quæ Orano profectus coram rege prudenti & iucundo sermone exposuit, non solum erat regi Ferdinando notus, sed carus etiam: unde amplam spem secum reportauerat, tali aliqua qualis præfens erat, occasione oblata, non se frustra ad regem ventitasse. Grauer id accepisse Ximenium Ioannes Vergara referebat, qui quanuis eo tempore in antistitis familia non esset, ab antiquioribus tamen ministris audierat, neminem ex Ximenii familiaribus, neque adeo Ruizium ipsum, eius opera aut commendatione, ad dignitates quas habuerunt, gradus fecisse: sed sua potius

ipsorum industria, Ximenii fauore obliquis consiliis ad ambitionem suam abutentium.
 Nam id vnū vir religiosus, & rerum earū experiēs apud se statuerat, vt nemo ex his qui sibi
 cari, aut alias quoquomodo curæ essent, ad hos honores, quos partim animi tranquillita-
 tem lædere, partim periculo plenos esse cognoscebat, se curante vnquam proueretur.
 Veruntamen quanuis hoc ita esse non inficiabor, alii qui adhuc viuūt, in Ximenii domo id
 tempus diuersantes, longè aliter mihi retulerunt. Nam cū Franciscum Ruizium semper
 plurimi Ximenius fecerit, eūq; cuius rei gerendæ parē esse abūde existimauerit, ad episco-
 palem dignitatem promouendum iudicauerat. Atq; ita Arteagā vnum è cubiculariis Ma-
 dritum ad regem misisse certum est: qui Salmanticensem ecclesiam Ruizio peteret. Libē-
 rer se id facturum fuisse rex Arteagæ respondit, nisi pridie eius diei Francisco Bouadillo
 Marchionis Moiani filio, in gratiam matris contulissent: cuius in aulam scemineam, dum
 reginis sedulò inseruit, permulta quidem merita extiterant. Quòd si Rodericopolitanam,
 quam ciuitatem vocant, à Bouadillo relictam tantisper suscipere vellet, donec amplior se
 offerret, in qua Ruizius suam virtutem pro dignitate ostenderet, se extemplo id effecturum.
 Quòd & præstitit: nam ferme quadriennio post, cū eger rex per saltus se oblectaret, & ani-
 mi causa in Segobiæ syluis venationi operam daret, cū forte Abulensis episcopatus pon-
 tifice defecisset, Didacus Lupus Aiala Ximenii procurator, atque Ruizio amicitia coniun-
 ctissimus, ad regem venit, & quod Madriti promisisset in memoriam reuocauit. Cui verbis
 beneuolentia & fauore plenis ad hunc modum respondisse ferunt: Memineris tu potius
 Lupa de diplomatibus Roma asportandis, nam ego me iam antequam tu venires promissis
 Ruizio, siue potius Ximenio, exolueram: quem ego vnum, propter eius in me præclara be-
 neficia, nulla vnquam occasione fallere vellem. Huius secundæ Lupi petitionis Ximeni-
 um ignatum fuisse, proculdubio ex Vergaræ testimonio affirmare ausim. Satis enim sege-
 tis ad pietatem exercendam in Rodericopolitana ecclesia Ruizio datum esse arbitratur:
 idq; sæpius significauerat. Etenim crebris apud eum sermonibus vsurpabat. Si me audis, ni-
 hil ultra ambies: nam quantum solitudinis & molestiarum, summi honoris & dignita-
 tum gradus, sub fulgore qui præfertur, occultent, à meis rebus plenè discere potuisti. Id-
 circo non tam regi gratias tunc egisse, quam offensi animi indicia commōstrasse, quòd id
 per Didacum Lupum factum esset. Nil memorabilius à Ximenio factum, hoc anno com-
 peri, Bastetanæ ecclesiæ ad Toletanam diocesim reductione. Nam cū decretum à patri-
 bus Toletani capituli, Ximenio præsentē de ea ecclesia repetenda, factum fuisset: simulat-
 que otium nactus fuit, ad id conandum vires suas & animum conuertit. Est sanè difficile &
 arduum, rem quam semel quispiam iure, vel iniuria occupauerit, rursum extorquere, & in
 tuam possessionem vindicare, sed multò laboriosius quæ ab ecclesiis tenentur. Cū igitur
 reges catholici, Ferdinandus & Isabella, conatu felicissimo ac religiosissimo, Granatē re-
 gnum expugnare aggressi sunt, quanuis in id sedulò & potenter intendere decreuerant, in-
 tellexere tamē Granatam, regiam & munitissimam urbē, nulla vi, aut dolo debellari posse,
 ni vicina oppida prius caperentur: vt lignatores si quando magnā arborē euertere contē-
 dunt, ablaqueare solent, & paulatim radices quibus nititur, rescindere. Ergo inter alias vrbs
 Bastetana fuit, quæ vt in commentariis Ferdinandi Pulgarii habetur, obsidione sex men-
 sium vexata, tandem anno M. CCCC. LXXXI. ante diem tertium Non. Decembris in
 potestatem Hispanorum venit, plusquam quingentis ex nostris qui in ergastulis captiui
 continebantur, deditioe ea liberatis. Curarunt illico religiosi principes, de ciuitate per sa-
 cerdotes nostros lustranda, deque præfuli proprio committenda: vt à Dei optimi maximi
 cultu principium faciētes, felici reliqua successu prouenirent. Annales rerum nostrarum
 tunc consulti sunt, & acta sacrorum librorum inspecta: atq; tandem intellectum est Baste-
 tanam urbem ad Toletanam diocesim pertinere. Nam anno Domini M. C. C. XXI. tertio
 decimo Calēdas Februarii, qui dies Fabiano & Sebastiano Martyribus sacer est, Talamā-
 cæ diocesis Toletanæ oppido, Ferdinando III. & Berengaria matre præsentibus, Alfon-
 sus Tellus Meneses, qui quondam montosis ad Toletum locis, quā se illa regio Lusitanæ
 antiquæ coniūgit, oppida quædam limitanea condiderat, puta Cedonillam, Malamone-
 tam, & quòd à duabus sororibus nomen tenet, quæ religionis ergo ecclesiæ Toletanæ, atq;
 eius Pontificibus dono dedit. Id cū Toleti diuulgatum esset, magna contentione apud re-
 gem actum est, vt Rodericus Toletanus antistes, senatui populoq; Toletano oppidis iis
 cederet, quæ illorum vsibus peropportuna erant. Sed anno M. CC. XLV. solenni stipulatione
 confectum fuit, vt intra quadriennium, si Bastetana vrbs è potestate Maurorū crepta esse
 ecclesiæ & archiepiscopo Toletano addiceretur, & statim præsidia, quæ circumcirca eam
 rex cœperat, traderentur. Non facilè tamen in præsentia affirmauerim, an ad Bastetanam à
 rege petendam aliquo iure Rodericus egerit: res enim sunt peruetustæ, & parum cognitæ,
 in qui-

in quibus quod certi tradatur nihil est. Bastetanam verò nunquam à rege fuisse captam, paulò attentius quæ gesta sunt consideranti satis constare potest. Nam de Vzeta, Eznotophari, & aliorum oppidorum pro Bastetana à rege facta commutatione agitur, & rex literis ad Sanctium filium Archiepiscopum datis, Roderico iam defuncto, de Bastetana vrbe primo quoq; tempore obsidenda scribit. Illud certè satis constat, ad Ferdinandum v. sub Maurorum imperio eam urbem fuisse, archiepiscopis Toletanis suum ius retinentibus, si quando in Christianorum potestatem veniret. Ergo postquam ea vrbs capta est, Cardinalis Gonsaluius Mendozius archiepiscopus Toletanus vicarium suum in ea constituit, sacris prius procuratis. Acis vrbs pari à nostris fortuna eodem mense capitur, quæ nunc Arabico nomine Guadix appellatur. Hæc quoniã olim episcopatu decorata inueniebatur, & tunc hostium causa dioceseos angustiis laborabat, visum est regibus, vt autoritate summi Pont. Bastetana vrbs propinqua ad Acitanũ episcopũ pertineret: & vt Toletana, ditione territorioq; suo amplissimo contenta esset. Ab eo tẽpore, in Acitanæ ecclesiæ potestate Bastetana fuit. Nam cum Gasias Quixada, Franciscani ordinis sodalis, Acitanus episcopus fuit creatus, vt erat apud aulicos ferme omnes gratiosus, facilè à regina obtinuit, vt Bastetana vrbs Gõsaluio cardinale dissimulante, diocesi Guadixianę cederet. Ergo Ximinius rē indignã esse arbitratur, põtificatus Toletani amplitudinẽ diminutã & accisam esse, in gratiã præfulis Guadixiani. Et quanuis pro tẽpore dissimulãdũ esse duceret, altè tamẽ animo ea iniuria impressa erat, & decreuerat simulatq; occasio data esset, Bastetanã ablatã ecclesiæ Toletanæ postliminio restituere. Igitur cũ à publicis rebus eo tẽpore vacaret, atq; ob bellũ Africanũ assiduè per eos dies in locis maritimis cõmoraretur, de Bastetana repetenda, cũ Acitano episcopo ex iure agere cœpit. Nã cum ad cõmeatus, reliquaq; omnia belli instrumenta deportãda crebrò Singilienses, Bastetani, & Acitani, aliiq; itẽ maritimæ illius regionis incolæ conuenirẽt, querelæ ad Ximeniũ (vt sunt vulgi mores, ad calumniã magistratibus faciendam propẽsi) deferebãtur, de sacris male per Episcopos Acitanos procuratis, deq; disciplinæ Christianæ corruptelâ ob Mahumetanę gẽtis vicinitatẽ. Sed Bastetani antè alios instabãt, vt memor esset antiquorũ clẽtũ, neq; tã bonus patronus, sub alieno dominio illos degere permitteret. His assiduis Bastetanorũ vocibus Ximenius cõmotus, sub mensem Februariũ, apud iudicẽ à Pont. Max. delegatũ, litem episcopo Acitano intendit: Capita rerũ ab eo proposita, quantũ ex publicis notariorum tabulis colligere licuit, hæc ferme sunt. Primum, In ecclesiæ Toletanæ tabulariis inter cætera venerãdæ antiquitatis monumenta, mẽbranas sigillis regiis & Pontif. consignatas esse, in quibus, ex regis Ferdinandi tertii & Sanctii archiepiscopi Toletani pactis conuentis, ius Bastetanæ vrbs possessioni regis conceditur, Vzeta & Eznotoroso oppidis pro ea datis, aliquotq; item nummorum millibus perpetuò percipiẽdis. Nã vt ex serie literarũ apparet, Roderico Ximenio Toletano antistiti in cuius demortui locũ Sãctius successerat, Ferdinãdus rex Bastetanã ditionẽ sub ea cõditione dederat, si Mitaculo cederet. Id erat oppidũ in Bæticæ cõfiniis, ad publicã viã qua Toletũ itur positũ: in quod Rodericus, dũ Oreti Maurorum viribus resistit, nouã coloniam curauit deducere, loco scilicet ad impetus hostium infringendos peraccommodo: quanuis vt ipse in historiis Gotthorũ scribit, ab operis continuatione, ob crebras pluias, & innundationes, sub ipsis initiis retardatus sit. Postea verò quoniam rex Bastetanã urbẽ tanquam vsibus suis necessariam repetebat, Sanctius Archiepiscopus regis parentis voluntati obtemperans, annuentibus etiam capituli patribus, & publicis tabulis interuenientibus, Bastetanæ vrbs ius in regem ac suos successores trãstulit. Et nõ solũ diplomata in quibus donatio facta continebatur, regi sunt tradita, sed & literæ etiã ad Rodericũ Toletanũ datæ quibus intra quadriennium se ecclesiæ Toletanæ vniuersam Bastetanam possessionem, prout cõuenerat, traditurũ pollicebatur: itẽque aliæ ad Sanctiũ filiũ missæ, quæ sub mensem Maium instantis anni se id effecturum continebant. De iure verò pontificio in Bastetana vrbe exercendo per Archiepiscopos Toletanos, Cælestini II. & Urbani III. concessiones, sub Gonsaluo & Martino antistitibus Toletanis datæ, in publicis nostræ ecclesiæ tabulariis repositæ aptissimè loquuntur. Fuit hic Rodericus vir plæclarus, pietate in primis sed bello etiam atque eruditione memorabilis, vt eius scripta & egregia in rep. monumenta testantur. Nam eius armis (vt supra dictum est) Castorlana præfecturã, aliaque oppida à Mauris sunt recepta. Id igitur cũ Archiepiscopi Toletani, ex actis suis ita esse cognouissent, iuris sui seruandi causa, quoties decumarum sacrarum publicæ redemptiones in diocesi Toletana agebantur, semper tam Toleti quàm Castorlæ, inter cæteros annuos fructus, Bastetana etiã annona, de more taxãda proponebatur. Cõstat ex Alphõsi Carilli Archiepiscopi Toletani tabulis, Bastetanũ arhidiaconatũ cuidã sacerdoti etiã si nihil percepturo ab eo tributũ: ne huiusmodi actiones neglectę, Toletanę ecclesiæ fraudi es-

sent. Quin & anno Domini m. ccc. xxx. Ægidius Albornozius Archiepiscopus Toletanus, cuius egregiam & admirabilem virtutem, sedes Apostolica seruata, atque adeò Italia vniuersa sensit: cum rex Alfonsus xi. Auenzaidi præsidium (quod Alcala Mauri vocant) obsideret, iuris Bastetani Archiepiscopi Toletani debiti memor, Bastetanam urbem obsidendam duxit: quam cum graui oppugnatione premeret, Farachus Granatæ rex, qui eius loci possessione priuari rationibus suis incommodissimum esse iudicabat, cum Alphonso rege per legatos egit, se Auenzaidanum præsidium sponte traditurum, si Ægidius Archiepiscopus à Bastetana expugnatione cessaret. Ægidius tamen iuri suo cauens, grauate id ferebat. Sed rex optimus & æqui obseruantissimus, ne id vnquam ecclesiæ Toletanæ fraudi esset, fide regia interposita cauit: & collegiatam ecclesiam Virgini matri dicatam Auenzaidi condidit, in quam Metropolitanus ius Archiepiscopus Toletanus haberet, & oppidum Alcalam regiam vocauit, oblitterata Auenzaidi appellatione. Quæ omnia in gratiam Ægidii archiepiscopi facta magnam vim habere constat, in rebus huiusmodi tam antiquis, vt Ximenius ius suum recuperare potuerit. Porro inter ceteros PP. RR. qui ecclesiam Toletanam multis prærogatiuis auxerunt, Calixtus & Urbanus, ius Metropolitanus archiepiscopi tribuerunt in eos episcopos, qui proprium metropolitanum Saracenorum incurssione amisissent. Quas obres Gonçaluius Mendozius archiepiscopus Toletanus, statim vt à regibus catholicis Bastetana & Escua reparata sunt, earum curam suscepit, & mesquitas ritu Christiano lustrauit, ecclesias & sacerdotes instituit, templa dedicauit, atq; omnia alia pontificia munera cum suis vicariis exercuit: quæ ius etiam archiepiscopi Toletani non vulgaciter stabilire potuerunt, si quæ recensuimus non fuissent satis. Igitur causa coram summi pontificis iudice, hisce omnibus allegationibus per Ximenium acta est, secundum quem lis est data. Prouocatum est ab Acitano, & secundus iudex à P. M. quem Ximenius frustra reuicere laborauit, quanuis sibi & suis rebus illum inimicum esse clamitaret. Hic ergo latam sententiam rescidit, & secundum Acitanum pronunciauit. Sed Ximenius ad tres viros appellauit à P. M. in Hispania nominatos, qui priorem sententiam confirmandam esse censuerunt. Acitanus qui his actis sese de more opposuerat, duras agere partes intelligens, litem deseruit, & tranquillitati suæ consuluit: neq; amplius negotium Ximenio exhibuit. Ab eo tempore in nostram vsq; ætatem, Archiepiscopus Toletanus ius pontificium in vrbe Bastetana exercuit: & ecclesia nostra, ob Ximenii diligentiam, ea diocesis suæ parte priuata non fuit: cui si fors successores similes dedisset, longè aliam faciem maiestas ecclesiæ Toletanæ ostentaret. Ergo Acitanus, quanuis tunc quieuit, & trium Archiepiscoporum, qui post Ximenium continuò successerunt tempore, nihil efficere potuerit: tamen sub Ioanne Martino Siliceo, in cuius pontificatu multi motus in diocesi Toletana fuerunt, rursus lis Bastetana vires sumpsit, & antistiti Acitano cessit, iure Metropolitanus apud Toletanum duntaxat seruato. Quanquam in actis ecclesiæ Toletanæ inuenio, Ioannem Taueram principium litis componendæ dedisse, Bernardino Alcarazio scholastico Toletano, ad eam rem gerendam substituto. Nec est regum catholicorum dissimulanda pietas, in quorum potestatem simulatque vrbs Bastetana venit, priscorum sacrorum quæ in ea fuit memores atque Bastetani episcopi olim percelebris, ecclesiam primariam Annunciationi Deiparæ virginis dedicauerunt: & Abbatæ, canonicisque sacerdotibus exornatam perpetuis redditibus magna liberalitate donarunt, vt ex tabulis quæ de erectione Bastetanæ ecclesiæ extant, licet cognoscere. Insequens annus Ximenium itineribus exercuit, neque vt destinauerat, cœpta ædificia perficere, aut optati otii fructus quos meditabatur percipere potuit. Nam cum regis animum Girbiana clades, quam nostra classis sub Garfia Ducis Albæ filio sustinuerat, nimis commouisset, decreuit Gadibus numerosam validissimamq; classem apparare, vt in Africam exercitum potentissimum ipsemet traiceret: & illatam Garfiæ necem, magna hostium vastatione, vindicaret. Idcirco sub vndecimi anni initium Madrito Hispalim proficiscitur. Sed siue in Africam properebat, siue potius Galli regis conatus cupiebat infringere, qui Iulium Pont. Maxim. priuatis de causis opprimere conabatur: nihil tentare voluit sine Ximenii autoritate & consilio: quare vt se Hispalim sequatur iubet. Igitur mense Ianuario, pluuio celo, & inundantibus fluminibus, necesse habuit Compluto discedere. Vbi regis expeditio per Hispaniam vulgata est, ingens concursus omnium ordinum Hispalim fit: neque enim reguli solum: sed antistites & plerique sacerdotes primarii illuc conuenerunt, promptis animis, & ardentibus votis, regem ad bellum tam iustum comitaturi. Erat Ximenio Turrigiis prætereundum: quod cum Tharasia Antiquesia eius oppidi princeps rescieuit, quæ (vt diximus) pietate insigni fæmina, iam olim Ximenii adhuc monachi studiosa fuerat, & cupiebat pro dignitate tantum hospitem accipere, atque eius cōspectu & colloquiis frui: sed verebatur, ne homo durior: & harum lauitiarum

tiarum, auersator, alio diuerteret, & in salutatam linqueret. Quare rumorē in vulgus sparserat, se per id tempus Turrigiis abesse. Crediderat Ximenius sic esse, & Turrigios ingressos rectā in aedes principales processit. Qui vbi Tharasiā illic adesse nouit, & in eius occursum properare, ab aedium limine indignabundus in Franciscanorum cœnobium diuertit, nihil publicas elegantiorum hominū leges moratus, qui inciuile & indignū homine bene educato esse censent, primarias fœminas, obsequiis præsertim & humanitatis officiis certantes fastidiosè aut rusticè negligere. Ergo Tharasia in salutata bene mane iter susceptū die altera profequitur, & Guadalupum religionis causa venit. Id est Hieronymianorum cœnobium, templumq; amplissimū virginī matri dicatum, quod religionis ergo ab vniuersa Hispania frequētatur, regum & priuatorum hominum donis opulentum, in cuius facta tecta, & hospitalitatis sumptum, per Hispaniam quam latè patet, stips cogitur. Aliquot ibi dies comoratus, solita in diuos pietate, mûnera illi fano obtulit, & iter institutum est profecutus. Erat igitur (vt diximus) summa hyems, & incommoda ad iter faciendum tempestas, ob frequentes & maximos imbres, quibus nō solū amnes, sed riui quoque torrentes adeo sunt aucti, vt vado transiri non possent. Occurrebant paludes cœnosæ, hominibus & iumentis inuixæ, quæ tunc aqua pluuiā collecta vias rumpebant. Qua de causa à principio Ianuarii Compluto profectus, vix paulò ante Calendas Martias Hispalim venire potuit, vt ex epistolis eius constat. Cùm Furnillos oppidum ignobile peruenit, hilariter & ample acceptus fuit, ob antiqua Ximenii beneficia, quæ incolis contulerat. Est in proximo flumen Matacellum, cuius ripæ rhododendro vestiuntur, quæ arbor lauro est foliis similis, & floribus nihil à rosis differt, vnde Rododaphne etiam vocatur. Hæc quadrupedibus venenum est, cuius vim nonnulla tūc iumenta experta sunt, quæ passim vagantia folia deuorant, est enim sempiterna fronde. In huius fluminis traiectione Ximenius non præter solitam humanitatē curauit vt omnes percommode transirent: & quibus mulæ ob rhododaphnem depastam perierant, ex suis vt restituerentur iussit, aut nummos vnde emerent dari. Ab eo loco Cordubam profectus est, sed propter diluuiem necesse fuit, vt in quadam villa rustica, quales in Bætica frequentes sunt, maneret. Locus erat tam numerosæ familiæ angustus: sed quisque vt potuit ad noctem transigendam sibi consuluit, passim ignibus per villam incensis. Guadalquanam postridie Idus Februarias peruenit, vbi Cornarus Aurifex Hispali profectus, cum literis Didaci Lupi occurrit, quibus hospitium sibi in aedibus Petri Anriqui Bætici præfecti, paratū esse intellexit: quoniam Saiauedræ Marcalci domus, quam cupiuerat, Gonsalo Fernandio Magno à metatoribus regiis designata fuerat. Ximenius perbenigne respondit, se aedibus paratis contentū esse, & maximè gratū accidisse, quod à domo Saiauedræ petenda destiterit, quando Magno Gonsalio homini sibi amicissimo, & de se præclare merito, attributā nouisset. Erat in Ximenio ad viros excellentes demerēdos, atque honorificis modis tractādos, innatus & peculiaris affectus, quæ quoties occasio offerebatur, ostēdebat. Decimo quarto Calēdas Martias, cùm Cantillanā prope Hispalim sitā venisset, Didacum Lupū certiorē fecit, se postridie eius diei Rinconatæ vico meridiaturū, & paulò antè vesperā ingressurū Hispalim. Id vt à rege rescitū fuit, obuiam venienti octo millia passuum, cunctis proceribus regem officii causa comitantibus, processit: Id enim semper honoris Ximenio exhibebat, nonnullis ægrè ferentibus, quibus rāta hominis potētia infesta erat. Interea dum Hispali comoratur, & classis in Africā instructissima paratur, quæ terrori vniuersis Africanis erat, Roma nuntii deuenerūt, per quas Iulius secundus Pontifex Max. regē nostrū certiorē faciebat, aliquot ex senatu patres cōspiratiōe facta, Ludouico Gallorū rege opē ferēte, se Pōtificatu deturbare velle, & in ordinē redigendū inuerecūdis vocib. iactare: id autem ea de causa fieri, quoniam priuatis & immodestis eorum affectibus ipse non obtemperaret. Iamque Pisis concilium indixisse, atq; alterum Christi vicarium scelerato & nefando ausu, rege etiam Gallo annuente, adorauisse. Præcipuum verò coniurationis auctorem esse Bernardinum Caruaialium Hispanum, quem & reliquos omnes pessimi facti socios se per summum dedecus, vt meriti fuerant, senatu amouisse dicebat. Quare ad regis catholici præsidium confugere, & eius auxilium aduersus Gallum implorare: in primis verò ab ipso efflagitare, vt Caruaialium diris solenniter, à Christianorum cœtu separatam, sacerdotiis quæ in Hispania obtinebat, deiiciat, atque pari ignominia infamem, & à regnis suis alienum pronuntiet. Res indignissima Ferdinando pontificiæ authoritatis maximo semper assertori & vindici est visa. Idcirco cum Ximenio cæterisque proceribus & episcopis, qui Hispalim conuenerāt, de ea re deliberat. Respondere omnes frustra externa bella aduersus hostes religionis quæri, si interim domi intestinis bellis caput impeteretur. Igitur mutata sententia, ab Africæ limine Ferdinandus pedem referens, in Italiā vires suas &

arma conuertit: Caruaialio pontificatum Seguntinum detraxit, cui Fredericum Portugalium præfecit. Ximenius in quem multa Iulii pontif. extabant merita (nam ab ipso in senatum Cardinaliū allectus, inquisitoris maximi officio ad regis votū cohonestatus, & Academia Complutensis non mediocribus priuilegiis aucta fuerat) peculiari etiā affectu in Iulium propensus, quem incredibili animi vigore ecclesiæ patrimonium tueri animaduertebat, & tyrannorum conatus & vires infringere: per procuratores nuntiarī iubet, vt nulla aduersariorum potentia aut machina debilitatus, à proposito suscepto discedat, neve pessimis hominibus rempublicam Christianam euertendam & dilaniandam permittat. Se autem pro debita pietate & obseruantia in sedem Apostolicam, & Dei vicarium, quadringentes nummum aureorum statim ad urbem per publicos argentarios numeraturum: seque ipsum, si opus foret, exercitum coacturum, & in Italiam iturum. Voluerat quidem rex consilium de pontifici subueniendo celari, incunte autem vere Malaca soluere, quasi Africā peteret, & in medio cursu ad Italiā obuerrere: sed fieri non potuit, quin hæc artes Gallus præfenserit, & inter suos iactauerit, se illū planè esse Saracenum, quē cognatus Ferdinandus classe Gaditana oppugnare & euertere pararet. Dedit igitur operam quam potuit maximam, ne imperatus opprimeretur: & quæ necessaria ad futurum bellum videbantur, vt in promptu essent laborauit. Multis interea prodigiis perterrefacta Italia trepidabat: nam Mutinæ ad diui Frãncisci cænobium faces noctu aere ardere sunt visæ interdumque in eodem loco effigies humanæ strictis ensibus cominus adstare, & sese inuicem confodere. Cremæ verò Mediolanensi municipio, die medio tam densæ nubes cælum obtexerunt & tenebræ sunt securæ adeò atræ, vt obscuriores nemo meminisset. Insolito fragore fremebant nubila, fulgura terribili lumine splendentia diem ablatum in hunc vsum reducebant, vt igneo colore cuncta rutilantia, imaginem mundi quondam arsurī ostentarent. Committi pluuiis lapides immodici ponderis, immanique mole cadebant. Certè Petrus Martyr lapidem Mediolanum allatum fuisse scribit, decem & cētum Mediolanensium librarū quarum singulæ octo & viginti vnciis constant, quem tacti religione ciues studiosè asseruauissent. Particulam ex disruptis ad se missam in Hispaniam dicit, quam non sine maxima admiratione rex Ferdinandus, præfente magno Gonfãlio, est contemplatus. Color erat semiglaucus, odor sulphureus, pōdus auro nō leuius, marchesitæ metallariæ persimilis. Porro in Hispania eius anni tēpestas inæqualis, prodigii loco etiā habebatur. Nam per menses Maium & Iunium, quādo Hispalenses Africæ proximi, longeque à Boreæ flatu semoti immodicis solent caloribus vrgeri, ita subitis frigoribus horrescebant, vt focis luculentis hyemem alieno tempore ingruentem sustinerent. Ea fuit tam insignis mutatio, vt hirundines & ciconiæ, quæ ante Calendas Februarias, vt solent, spem veris attulerant, mensibus æstiuis hyemem sæuientem tolerare non potuerint, & ad latibula, quibus se à frigoribus defendūt redierint. Sequentibus verò Decembri & Ianuario, cū iam rex Burgos concessisset, vbi propter vicinos aquilones oleæ non proueniunt, & vix rarò maturefcunt: ea fuit aeris tēperies, & tam blandè Fauonii spirarunt, vt papiliones volitarent, & muscæ passim nō sine molestia mensis assiderent. Non defuerunt in domo Ximenii casus tragici & ominosi: nam cū Hispali ageret, quidam Mendoza eius lecticarius, in furorem quo per interualla corripiebatur, incidit. Is cū morbum ex primis & sibi notis vestigiis ingruere sensit, templum frequentius præter solitum ingredi, ad omnes aras supplicare adumbrata quadam religione. Tandem cū ad aram maximam in genua procubisset, suspiriis & gemitu miserabili, non sine multis lachrymis omnium astantium oculos in se conuertit, & dicto citius, vt erat supplicantis habitu, se pugione quo præcingebatur, iugulauit. Decidit extemplo in caput exanimis, & magno tumultu exorto, multi rem dirā aut templo, aut sacerdot. b. pronunciari iactarunt. Id non mediocriter Ximenium conturbauit: qui eò magis hoc casu tangebatur, quòd hominem dementem, & tam manifesta insaniam ægrotantem, intra domū contineri non iusserit, aut certos custodes non curauerit admouendos. Non multò post anno eius seculi xi i. sub idus Ianuarias, Burgis rege conuentus agente, melior templi maximi pars qua tota moles amplissimæ fornici tholo connectitur, graui dāno & iactura corruit. Quadraginta millia nummū aureorū ad eā reparandā impēsa esse dicuntur. Fuit tamē innoxia, nec vllus mortalium ruina periit: accidit n. sub noctē. Quòd si alia diei parte decidisset, fieri nō posset, quin multi, tū profani, tū sacri homines fuissent obriti. Præuiderat eā ruinā nauclerus quidā, architecturæ (vt aiūt) peritus. Nam quadraginta dies antequā fornix lapsa est, operosam testudinē fuerat contēplatus, & structuræ vitiū aduertit, templiq; sacerdotes monuit, ni in tēpore succurreretur, breui ruinā futurā. Sed illi risu eius diuinationē, vt plerūque in his reb. accidere solet, quæ diuinitus futura sūt, exceperūt, firmiore testudinē esse psuasū quā vt nautici hominis dictis nutaret. Ergo postquā rex Hispalim relinquere decreuisset,

uisset,

uisset, Ximenius quoque sub mensem Iunium, non multò post fariosi leſticarii necem, ante regis disceſſum, in diœceſim ſuam venire inſtituit. Faciliori certè reditu eſt uſus, quàm aduentu, ut ipſe ad Didacum Lupum ſcripſit, ſe bene valentem & hilarem venire: gaude- reque quòd regionem impendiò æſtuofam, eo anni tempore reliquerit. Dum in itinere eſ- ſet, ex literis ſuorum intellexit, Ioãni Cabrerae Toletano archidiacono, coadiutorem à Ro- mano pontifice, propter ſenium datũ. Semper eccleſiæ Toletanæ viſa eſt coadiutoris im- petratio inuidioſa & iniqua. adeò ut grauibus pœnis multandum cenſerent, non ſolũ im- petratores, ſed etiam eos qui permiſiſſent, ut ex actis conſtat. At Ioannes, homo illuſtris, & regio fauore viuente fratre, & Bouadilla fratris vxore, ſuffultus, non dubitauit contra vete- rem morem priuilegijs Roma petitis uti: neque enim in vrbe patroni deerant, qui eius par- tes ſedulò tractarent. Ximenius qui priſcorum inſtitutorum ſemper maximus vindex fuit, ſolito animi robore uſus, impetratas tabulas à capitulo Toletano impediendas, Romæ ve- rò abrogandas, ſtatim apud regem & pontificem maximum curat. Dum hæc per capitulũ geruntur, Illeſcis per aliquot dies manere decreuit. Prudenti fanè conſilio, ne rei inuidioſæ & quæ non poterat ſine mutua animorum exaſperatione vtrinque tractari, vir ſeuerus coge- retur intereſſe, & aliquid authoritate ſua indignum, dum animi incenduntur, palã dice- ret. Ergo Complutum regia mandata expectaturus venit: interim cœptis ædificijs aliorũ- que fundamentis iaciendis, ut ſtatuerat, præſentia ſua inſtaturus. Hic, ex Africa ad regem legatos veniſſe certior factus eſt. Nam cum claffis Gaditanæ terror vniuerſam Africam oc- cupaſſet, rex Trimeſenius, aliquotque item Mauritanæ minores principes, regis noſtri po- tentiam formidantes, de pace cum eo componenda, de captiuis reſtituendis, & tributis pẽ- dendis, ſubmiſſis animis agere inſtituerunt: quanquam rege Fezano eam ſententiã diſſua- dente, & graui atque acerbò ſermone eorum ignauiam & inertiam increpante. Ille enim potentia ſuæ ditionis cõfiſus, & quòd à littoribus noſtris longius ſemotus tardius ad ſe belli incommoda ventura exiſtimabat, amara & minaci ironia Ferdinandum Hiſpali agentem ad expeditionem Africanam inuitauerat. Nam ſe omnes vias paraturũ, omnique offeſa & impedimento liberis ad itinera facienda, alacri & ardenti ſuorum opera Fezam uſque, modò vellet traicere, cõplanaturum, per commeanſium rumores pollicebatur. Reges qui ſe Ferdinando dedere, Trimeſenius & Tunezius fuerunt, cumque his Cadihame- tus, qui licet regium nomen haud obtinebat, libera tamen ditione fruebatur, nulli rex regi- bus parere addictus. Oranicum commercium per Iudæos interpretes petierũt, muneribus in amicitia ſignũ oblati. Trimeſenius equos decẽ phaleris puniceis ornatos, cetras, & fal- conas totidem, vittas Arabicas, & pulcherrimè elaborata tapetia, & pelles equorum ephip- pijs aptas, ut illi nouerunt perficere. Cadihametus, inſignis pulchritudinis cicuratum leo- nem miſit. De hiſce donis in Trimeſenii literis, quarum exemplum apud Martyrem eſt, ad hunc modum dicitur: Sanè munera noſtra talia non ſunt, qualia ad regem mitti debuiſſent cuius nos poteſtati ſubiicimus, cæterũ monumenta, & pignora animorũ noſtrorũ acci- pito, ac veluti quaſdam indicaturas, quibus te dominum cæterarum rerum, quæ apud nos ſuperſunt conſtituimus. Gauiſus eſt antiſtes ob eam legationem: nam laboris ſui fructus in dies magis ac magis elucebat, & triũ dierũ ſupplicationes ut Toleti decernerentur, religio- ſiſſimè præcepit. Vrbs verò, quæ ad res huiuſmodi celebrandas propẽſiſſima eſt, variis lu- dis publicam lætitiã declarauit. Fuit hoc Ximenio gratiſſimum: nam ad Lupũ literis, v. i. idus Iulias datis ſic ait: Trimeſenii nuntium adeò non vulgari, nec mediocri affectu vrbeſt noſtram exhilarauit, ut poſtquam omni genere lætitiæ exultarunt, quibus promiſcuũ vul- gus ſeſe oblectauit, ſupplicationes & conciones capituli conſulto decretæ ſint, quibus Deo immortalis gratiæ ſunt habitæ, quòd gens olim ſpoliis noſtris ferox, nunc Hiſpaniæ vires re- formidans, ſeſe regi noſtro tam promptis animis, & demiffis ſubiiciat. Pluris enim hoc fa- ciendum eſſe cenſeo, quàm ſi omnis Africa ferro & cæde ſuperata foret. Algerii regulus ſidio Hiſpano Algerium fuit munitum: quòd ingentis tranquillitatis cauſa littoribus no- ſtris ea tempeſtate fuit. Ferdinãdus interea, rerum Italicarum, & Gallicæ cum pontifice Ro- mano ſimultatis cauſa, Burgis vrbe Gallis finitima conuentus publicos habere parat: vbi cum de rebus maximis tractare vellet, Ximeniũ præſentiam neceſſariam eſſe iudicans, ut Burgos veniat iubet. Quòd ſe libenter facturum Ximenius reſpondit, ſed ob ardentiffimos Iulii menſis calores, quò tempore literæ regiæ illi ſunt redditæ, moram duntaxat viginti dierũ petere, ad recreãdas corporis ſenilis vires, ex peractò Hiſpalẽſi itinere fatigatas. Poſt- quam Ferdinandus Burgos peruenit, & nondum Ximeniũ veniſſe deprehendit, literis rurfus ut maturer ſolicitat: nam rei pub. vehemèter intereſſe, ut primo quoque tempore ad ſe veniat. Ximenius, ut omnẽ ceſſantis, aut parũ obſequẽtis animi culpã à ſe depelleret, quòd

regem, vt scripserat, Burgos accedentem non prauertisset, morbum iliacum sibi familiarē excusauit, quem per eos dies solito acerbiorē expertus esset. Sed cum iam meliusculè se haberet, daturum operam vt sub Augusti idus, Burgis præsto regi esset. Sed quanuis id facere curauit, extremo Augusto Burgos est ingressus. In ædibus Salinarii Comitum hospitium illi honoris causa datum est: vnde Ferdinandus Caroli frater, migrare à Ferdinando auo iussus fuerat. Id verò neuiquam Ximenius tulit, siue principis pueri dignitati cedens, siue vt ex epistolis eius colligitur, quoniam domos quæ circumerant, ad suam familiam excipiendam angustas esse iudicauit: tum etiam quòd ex suis procuratoribus cognouerat, Salinariam Comitum fœminam grandæuam ædes illas inhabitare, ad quas & Maria etiam Vloa eius propinqua quamprimum erat vêtura. Nolebat igitur, austerioris disciplinæ per omnia cultor, fœmineo contubernio vt, vnde vel sibi, vel familiæ molestia crearetur. Itaque in amplam Didaci Sorienfis domum, ad diui Ægidii portam concessit. Hic cum aliquando Ferdinandum puerum cū Ximenio deambulantē rex è fenestra palatii conspexisset, voce intentiori dixisse fertur: Euge nepos tali comite, à cuius latere, si quid mihi credis, numquam discedes. Postquam Ximenius in ædem Palatinam puerū deduxit, & petita venia discedere pararet, cœpit ille constanti vultu contendere, quasi Archiepiscopum in hospitium esset comitaturus, rege etiam nepotem hortante vt id faceret. Ximenius id vt par erat non tulit, gratias cumulatissimè agens, & pueri indolem miratus, domum abiit. Vrbiū nostrarum procuratores Burgos iam conuenerant, & publicis conuentibus agi cœptis, multa tractabantur ad reipublicæ vtilitatem pertinentia. Rex interdum in propinqua nemora tempestate anni peraccommoda (erat enim mensis Octobris) ad ceruorum venationē qua maximè oblectabatur, prodibat. Solēt enim sub Vergiliarum exortum impotenter ad Venerem stimulari, cuius vi & cupidine perciti mortem minus cauēt, & venatorum insidiis expositi medicatis sagittis feriuntur. Tunc legati à Pōt. Max. & rege Gallorum Burgos venerunt. De fœdere cum Venetis aduersus Gallum icto certior Ferdinandus fiebat, qui in partem vocatus, deberet Gallifurorem reprimere, & ecclesiæ laboranti suppetias ferre. Haud erat rerum earum Ferdinādus ignarus: nam aliquot retro mensibus Maximilianum Romanorum regem, & Anglū generū, Venetamque reipublicam aduersus Gallum sollicitauerat, quem in Italia dominari æquo ferre animo non poterat, quod proculdubio futurum videbat, si Pontifex Maximus deturbaretur. Totus ergo ille Hispalensis & Gaditanus apparatus magnam inuidiam contra Gallum apud omnes Christianos excitauit, vt qui vires Hispaniæ à paganorum faucibus in Italiam auerteret. Quod quàm inuitus Ferdinandus fecerit, literæ longissimæ ad Ximenium postridie idus Octobris datæ multis rationibus declarant. Earum autographū exemplū per Almanum secretarium scriptū, & regis ipsius chirographo notatum, quoniam in manus meas deuenit, compendio inferendum hoc loco duxi. Reuerendissime in Christo pater, Tolentane pontifex, Hispaniarū primas, Cæcellarie maxime, & summe Inquisitor aduersus hæreticam prauitatem, qui nobis semper cōiunctione amicus, obseruantia parens es habitus. Ipse tu mihi consiliorum meorum particeps abunde testimonio esse potes, quot rationes hæctenus inierim, quantamque industriam & cogitationem adhibuerim, vt Bononia, & reliquæ vrbes & oppida, quibus Romana ecclesia per regē Gallorū priuata est, Pont. Max. restituerentur, ne tumultus & schismata in repub. Christiana acciderent. Id quoniam neuiquam efficere potuimus, ecclesiæ clamoribus & querelis concitati auxilium nostrum assiduè implorantis, reuerentia & obsequio qua omnes reges Christiani in illam tenentur moti, commodis priuatis posthabitis, & expeditione, quam aduersus reipublicæ hostes paraueram, prætermissa, ad sedis Apostolicæ immunitatem defendendam, & Christi vicarium conseruandum, nostræque religionis caput tuendum, & in pristinam auctoritatem afferendum, Deo Opt. Max. cuius causa agitur, auspice, omnes meas vires conuertere decreui. Ad eam rem ex dignitate nostra gerendā, quarto nonas Octobris, die tibi fausto ob diui Francisci religionem fœdus cum Pōt. Max. & illustrissima Venetorū Rep. pepigimus, quod vt vulgaretur curauimus, locū in eo serenissimis imperatori fratri nostro, & Anglorū regi carissimo filio, vt per legatos petierūt, relinquētes. Porrò intra vigesimū diuulgati fœderis diem, Raimūdu Cardona, qui vices nostras Neapoli agit, imperator exercitus ad Pontificiam restitutionē per principem fœderis declaratus, extemplo cum mille ducentis cataphractis equitibus, & leuis armaturæ circiter mille, & decē millibus peditū Hispanorū & tot bellicis tormētis, quæ satis ad vsum exercitus sufficiāt, iustis itineribus ad quærēdum hostē, & loca per ipsum occupata recuperāda procedet. Hunc sequetur Termenensis dux, cum sexcentis pontificiis equitibus. Ab altero latere, quòd à Septentrione est, Venetæ acies Gallū circūuenient. Mare verò copiosa pariter, & perualida classe occupauimus, quòd melius

lius quæ cupimus assequamur. Etenim duo sunt nobis ante omnia curanda, ne quis prin-
 tepe, aut Italiae regulus ecclesiae dignitate aduersis armis vlllo pacto labefactet: deinde vt
 tū iis, qui ecclesiae loca præter fas tenent, bonis cōditionibus, si per eos licuerit, potius quā
 cruentis certaminibus rē totā componamus. Quocirca maximo studio & affectu peto, ad
 omnes templorum aras Deum immortalem supplicandum cures, vt ecclesiae suæ causam
 tueri, & eius vnionem conseruare, vniuersq; Christiano orbi pacem & concordiam pro-
 pitius conferre velit: sic enim ab intestinis dissidiis liberi, aduersus Christianæ religionis
 hostes cuncti vnanimis dimicabimus: quod vt fiat, in concilio Lateranensis indictione Pō-
 tif. Max. se curaturum pollicetur. Quæ omnia cum reuerendo episcopo Bertonorensi, Pō-
 tif. Max. nuntio, quē iā Barcinonā appulisse, & ad nos rectā venire scimus, tibi esse cōmu-
 nicanda censeo. Dū hæc scribo, ex Galliis allatū est, ad Pisanum concilium, quotquot con-
 ueniunt, inuitos trahi: literæ postridie nonas Oct. sunt datæ. Ex Anglia serenissimus gener
 noster eandem nobiscum fortunam fœderis initi experturū se promittit: eius literæ quar-
 to Calen. Octob. sunt datæ. Ab imperatore Maximiliano omnia secundum nostram volū-
 tatem offeruntur: literæ sunt benevolentiae, & optimæ spei plenæ, ante tertiū diē Cal. Oct.
 scriptæ. Eā principū Christianorū consensionē intuentes, ne quid intētātū relinqueremus,
 quod maleuoli homines obiicere, aut saltē, quod magis veremus, numina inculcare possent
 rursus Gallum fratrem nostrū admonuimus, vt ab armis in ecclesiā infestis suos milites dis-
 cedere cogat: nam si secus faxit, vires nostras nos vniuersas illi opposituros, quò ecclesiae
 20 authoritatem defendamus, & vim omnem & tyrannicum impetum à cōmuni matre pro-
 pulsemus. Vale reuerendissime in Christo pater Cardinalis, nobis care, & dilectæ amice ac
 domine, Deus Opt. Max. in omne tempus tui curam suscipiat. Datis in oppido sanctæ Cru-
 cis, xv i. Cal. Nouēb. anno salutis nostræ M. D. XI. Hæc ad Ximeniū Burgis agentē tam pro-
 lixē scripsit, vt bellū quod parabat, tandē per virū grauissimū vulgaretur, & constaret ratio,
 cur in Africā apparatus expeditio aliò transferebatur: ne quis per leuitatē sententiā mutatā
 crederet. Solēt enim reges quæ arcanis cōsiliis diu occultauerūt, tandē per viros præclaros,
 & apud populū in pretio habitos enūtiare: vt rebus propositis authoritatē addāt, & à se in-
 uidiā depellāt. Hoc ipso anno dū mēse Iulio Cōpluti ageret, nuptias irritādas curauit, quas
 (vt superius retulimus) Ioanna Cisneria cū Petro Gonsaluo Mēdozio contraxerat: causam
 30 verò & rei gestæ seriē simplici narratione exponā. Petrus hic Gonsaluius Inachi Infantatus
 ducis secundi nepos fuit: nam Aluarus eius pater Inachi filius fuerat ex Maria Luna vxore,
 minor verò natu Didaco fratre ad quē Infantatus dominium deuenit. Hunc Aluarū Maria
 mater illius magni Comestabilis filia, quòd patris nomen retineret, cuius memoriam quā-
 uis exagitatam aboleri dolebat, gentilitia hæreditate, quā à patre obtinuerat, Inacho etiā
 marito laudante donat: in qua non ignobilia oppida Turris Stephani, Abrami, castellum
 Vaiuellæ, Mōtes clari, & quod à ficu nomē habet cōtinebātur. Aluarus Tharasiā Carrillam
 Alphonfi Carrilli filiam, qui Pinti oppidi in Carpetania erat dominus, vxorē duxit: ex qua
 hunc Petrum Gonsaluiū, de quo agimus, habuit. Interim moritur Inachus dux, & nō mul-
 tō post ipse Aluarus fatis quoque concessit. Didacus verò dux tertius, cū ex Maria Pimē-
 40 tella lectissima fœmina filios quoque iam genuisset: Inachū qui dux quartus ætate mea vi-
 xit, vir per omnia magnus, qui post operam rei pub. egregiē nauatam, senectam in literarū
 studiis transegit, & Rodericum minorem natu Monticlarorum marchionem, dum cupit
 filium suū potius quā fratris augere, cum Maria matre cōtendit, vt mutatis legati tabulis Pe-
 trū Gonsaliū expungeret, & Rodericum substitueret: se enim apud regē curaturū, vt simul
 cum hæreditate marchionis titulo cumularetur. Quare futurum, vt præpotenti & inclytæ
 familiæ non mediocre ornamentum accederet, si duo infantatus ducis liberi, alter duca-
 tum Mendoziae gentis proprium, alter non contemnendum marchionatum possideret.
 Nam de Petro Gonsaluo nepote parū anxia vt esset iubebat: fatis enim nummatū focerū,
 & quiduis facere potentem Archiepiscopum Toletanum habere, cui, vellet nollet, cha-
 50 rissimæ neptis cura suscipiēda esset. Mouit his dictis fœminæ animum, & vt sententiā mu-
 taret persuasit. Atque ita quicquid hac de re tabularum apud Tharasiā nurum seruaba-
 batur, ruptum fuit. Id postquā Ximenius resciiuit, aliquot ex suis familiaribus, homines ia-
 dustrios & prudētēs Guadalajarā mittit, qui à Didaco duce, vt Gonsalui tutore, rationē
 patrimonii commissi exposcerent: neque enim acta cū matre adhuc palām euulgata fue-
 rant. Didacus verò ad rationem eo tempore non reddendam causas obtendens, Ximeni-
 um eludere conabatur, vt ab ea re prosequenda tædio victus desisteret, & adolescēte spon-
 so contentus esset, quem tot auorum stemmata commendabant. Sensit Didaci machinas
 Ximenius, idcirco ætatis infirmitatem in Gōsaluo causatus (neque enim annū quatuordec-
 cimū attrigerat) nuptias neptis, quæ etiam propter ætatē nubilis nō erat, irritas fecit. Hoc

enim vnum erat, quod in tam manifesta iniuria, aduersus hominem potētem, agere potuit. Bernardinus Clunienſis Comes, qui ex eadem Médozia familia erat, cum Ioannam Gonſaluo haud dari cognouiſſet, Ximenii authoritatē apud regē conſiderans, qui cū priuatæ quædam Bernardino rationes erant, ob vicini præſulis ad res multas auxilium, ſed poſtiſſimum ad Belennæ cauſam, cuius vicos, montes, & paſcua, dux Infantatus præter ius in Clunienſis iniuriam occupanda curabat, Alphoſo filio comitatûs Clunienſis hæredi vt daretur optabat: deq; ea re, ita vt ad Ximeniū peruenire poſſet, inter ſuos familiares agebant. Cōditio erat cum primis Ximenio ambienda, ne dum accipienda cum offerebatur. Nam ob nobiliſſimam Mendoziorum familiam, & opulentum Clunienſem comitatū, à præcipuis Hiſpaniæ regulis ad filiarum ſuarū nuptias Alphonſus certatim expetebatur. Proinde poſtquam Ximenius intellexit, quanquam hominis animus religioſe timebat, ne propter nobilitatē generis & bene fundatas diuitias, maiorem dotem Bernardinus poſceret, quam par eſſet a Chriſtiano & pio Antiftite numerari: cœptæ tamen Academiæ molem, quam omnibus præſidiis fulcire cupiebat, & cœnobiorū institutiones, atque ſacrarum ædium numeroſa ædificia, quæ ille vt abſoluerētur aſſidue vrgebat: reputans, Deo auſpice eas nuptias oblaras credidit, quibus & ſuæ genti patrociniū, & præclaris operib. deſenſionem, & tutelā eſſet relicturus. Neptem igitur Alphoſo collocauit, ſuorum omnium, ſed Academiæ in primis, velut cariſſimæ filiæ, curam & incrementum Clunienſium fidei commendans. Ex Ioanna Alphonſus liberos ſuſcepit Laurentium Suarium, qui nunc Cluniæ dominium tenet, virum honeſtiſſimis rebus deditum, qui Carolum Cæſarem, & Philippum eius filiū aſſectatus, virtutis ſuæ periculū frequenter fecit: & Alphonſum Mendozium alti animi, & ad omnia virtutis ſtudia natum iuuenem, & doctorem Theologum, Ildephonſi ædis collegam, qui anno Domini M. D. LXV. ad ſupremum rectoratûs gradum lectus, me animi dubiū & ceſſantem, vt haſ de Ximenio, qui eius patruus maior fuit, commérations in publicum dare, cōpuliſ. Sunt hiſ alii generoſi fratres, quorum inſignē & præclarā virtutē, alii ſuis ſcriptis memorabūt. Anno M. D. XII. Ximenius ad Nauarræ regē, ex Iulii II. Pontif. Max. & Apoſtolicæ ſedis authoritate, regno priuandum, Ferdinandum ſecutus eſt: erat enim ſchiſmatis Piſani, & belli aduersus Pontif. & Apoſtolicam ſedem ſuſcepti vna cum Gallo Nauarrus fautor. Ante tamē quam Burgis rex moueret, ſub reſurrectionis dominicæ feſtum Ximenium Complutū rediſſe inuenio, & Toleti celebrationi dominicæ paſſionis adſuiſſe vt rebus in dicæceſi cōpoſitis, ad bellum paratior proficiſceretur: vbi cum ſæpenumero annonæ caritate inopem plebeculam in vrbe noſtra premi videret, & publicanorum iniquitate apud paucos frumentū recondi, cum vrbis præfecto egit, vt horrea publica, more Romano, Toleti inſtituerentur. Nam Romani, vt erant mirabili prudentia, non vno tantum loco, ſed ſingulis vrbis regionibus cōſtruenda curarunt. Primus Ximenius frumenti nonaginta mil. mod. populo Toletano donauit, nouis granariis aſſeruādos, & quōtānis in reip. vſus diſtrahendos. Hanc curam ſenatus Toletanus ſuſcepit, qui vt ſe haud ingratos Antiftiti ſuo bene merenti oſtenderent, pridie nonas Octob. altero poſt feſtum diui Franciſci die, Ximenii mañes anniuerſario ſacro, in ſacello Mozarabum, vniuerſi cōgregati expiant. Concio per Franciſcanum monachū è cœnobio regio de eius laudibus & geſtis habetur, quam quōtānis repetitam cupidiffime ciues noſtri, qui frequentiffimi cōueniunt, auſcultant. Durarunt hæc frumenta in horreis, maximo cum reipub. emolumento, vſque ad XXI. eius ſæculi annū, quō popularib. tumultibus exortis, & effræni licentia ignobiliffimis quibuſq; cuncta per ſeditionē diripientibus, magna ex parte perierūt. Sed nemo hætenus ex præſulibus noſtris fuit, qui rem cum primis ad miſeros inopes ſubleuādos neceſſariam, reparare vel denuo adaugere curauerit. Noſter tamen Senatus, quod prædonum manus eo tempore effugit, diligenter collegerunt, & in præſentia, vt eſt grani pretium, ſummā quinque mil. aureorum nummūm conficit. Quod ſi quis ad calculos reuocet, annonam illius temporis nō minorem ſummam eſſe intelliget, quæ nunc in publico vrbis ærario ſeruatur, quam quæ olim à Ximenio eſt data. Hoc ergo remedio in cæli ſqualore miſeris ciuib. ſubuenitur, non ſolum Toleti, ſed Compl. etiā, & Turrilacunæ, & Ciſneris, vbi huiusmodi horrea ex Ximenii liberalitate incolumbia durant. Et in ſumma frumenti difficultate, cum in aliis locis magno pretio ſtatim numerato, vix è priuatorum granariis extrahitur, in hiſ de quibus diximus, quinq; denariis tres tritici modios (tanti enim Ximenius vēdi voluit) licet ciuib. emere. Sed quanuis Toleti ea direptio frumenti acciderit, vrbs beneficium collatum vniuerſario celebrare non ceſſat, atque in huius rei monumentum in medio vrbis prætorio: vbi Senatus de more habetur, inſcriptio eſt, qua Ximenii liberalitas declaratur: idem Complutenſes præſtiterunt, inſiſo epigrammate ad forum olitorium, quod ſic habet:

Æthere seu largus, seu parcus decidat imber,

Larga est Compluti tempus in omne Ceres.

Dum annonæ tam piè & liberaliter Ximenius prouidet, Talabritzæ Toletanorum Antistitum celebri municipio, monumentum marmoreum à rustico terram altius moliente repertum est, literis Romanis hoc exemplo inscriptum.

✠
LITORIVS FAMVLVS DEI VIXIT ANN.
PLVS MINVS LXXV. REQVIEVIT IN
PACE DIE VIII. KALENDAS IVLIAS
AERA D. XXXVIII.

Id cum Ximenius rescuisset homo pietatis eximius cultor, cum ex epitaphii serie, & literis A & O, atque ex crucis imagine Christianum esse Litorium intelligeret, eius ossa & cippum, in Deiparæ sacellum, quod extra oppidum est, sub mensem Maium deferenda curauit. Si ratio attentius subducatur, Christianam religionem in Hispania longè ante mille & quinquaginta annos floruisse reperiet: cum sepulchralia Christianorum marmora Romanis literis publicè notarentur. Mense Augusto rediit Ximenius ad regem, rebus Nauarræ Locronii intentum. Certè semper fuit tanta Ximenio boni & æqui cura, & tam accurata religionis obseruantia, ut iustâ belli causam fuisse ex sola eius viri præsentia credi possit. Diu enim regem nostrum est moratus, suadens ut omnia prius tentet, quàm ad arma descendat: fieri enim posse, ut Nauarrus interea saniorè sententiam capefferet. Sed postquam Michael Pompelenis sacerdos legatis nostris scripta quædam tradidit ad Ferdinandum deferenda, quæ ille in nummaria secretarii regis Nauarræ crumena inuenerat, quem rex ferro domi confoderat cum concubina deprehensum, visum est Ximenio bellum non esse ulterius differendum, & regem ad illud conficiendum libero impetu ferri permisit. In illis quæ diximus secretarii scriptis hæc ferme capita fœderis quod cum Gallo Nauarrus percusserat recedebantur. Ferdinando Pont. Max. suppetias ferenti transitum in Italiam uterque denegaret. Itè quotiescunq; Gallo visum fuisset, Nauarrus Hispaniam infestaret. Gallus Nauarro Fosseiorum patrimonium, quod dux Nemorensis, Germanæ reginæ frater possidebat, restitueret. Omnia quæ à parente suo Alebritesi principe per reges Gallos ablata essent, Nauarro restituerentur. Gallus stipendia Nauarro cõferat, qualia regiam personam decent, qui tanto cum regis Hispani odio Gallico sceptro sese subiiciat. Gallus vniuersis regni sui viribus contendat, ut ea loca quæ à Nauarræ limitibus Gamonalum vsq; duobus millibus passuum citra Burgos sunt, vxori suæ Catharinæ reddat: quod olim maiorum suorum possessione fuisse ex antiquis monumentis constaret. His itaq; apud regem nostrum & Hispanos principes lectis, cum omnia iniuriæ plena per nefariam cupidinè, tanto cum reip. nostræ & Apostolicæ sedis detrimento geri palam esset, Ximenius regi socium & belli participem cum suis copiis se dedit. Dum Ferdinandus Locronii ageret, & tristior esset, quod exercitus noster in angustiis quibusdã teneri nunciaretur, Santillum ad regem Ximenius cum madatis misit, ut hac occasione regem exhilararet. Erat Santillus Complutenis ciuis, homo dicax & vrbanius, qui tamen salibus candidis semper est vsus, ob quod apud Ximenum gratiosus erat, & regi non ingratus. Hic ad regem ingressus, facultatem sibi dari postulabat Pampelonem eundi: se enim Gallorum exercitum in fugam posse conuertere. Rege dissimulante cum Santillus instaret, atq; magnifica & gloriosa de se promitteret, rex aliquanto hilarior, si tu Santille (inquit) me ut iactas amares, iam oportebat Pampelonem venisse, & ducem Albanum, cæterosque qui obsidentur egregios milites, ab hostium incursum, manu ista pugnaci defendisse. Proceres omnes qui apud regem aderant, eum sermonem, non tam ad Santillum, quam ad se dictum interpretati, inde discedentes tanto ardore aduolauerunt, ut postero die se omnes ad unum, apud Pampelonis muros, in auxilium suorum armati sisterent. Tantum regis vocula efficit ad nobilium pectora excitanda. Quocirca quoties huiusmodi pericula ingruunt, solent reges ad eorum locorum consilia proficisci, in quæ belli tempestas superuentura creditur. Nam illò regem cuncti sequuntur, & præstantissimis quibusque ad eum confluentibus, præsentiamque eius necessariò reuerentibus, omnia e reip. utilitate fiunt. Quod neminem Ferdinando rege diligentius & crebrius fecisse ex eius actis satis constat: unde pleraque ex animi sententia confecit. Valdesii pratorianæ cohortis præfecti, cuius, cum de Africano bello ageremus, mentio facta est, egregium factum memoriæ mandare operæpretium erit. Nam cætera quæ ad bellum Nauarræ pertinent, & quemadmodum illud regnum Castellæ cesserit, quoniam à viris disertis scripta sunt, non est cur actum agamus, denuo repetentes. Ergo Valdesius, cum paucis aliquot antea mensibus, à rege Ferdinando ad Raimundum Cardonam cum madatis missus esset, ne apud Rauennam cum Gallis conflingeret, & quanuis magnis itineribus.

profectus fuit: eò peruenire non potuit ante prælium commissum, in quo fortissimè etiam dimicauit. Post verò ad regem reuersus, quo in statu res esse indicauit, & suæ festinationis rationem exposuit, vnde celerius tantum viæ confici non potuerit constaret. Rex ob cladem præsentem grauer commotus, nã tu (inquit) Valdesi, tibi prospicere nosti, qui ex tã ancipiti dimicatione incolumis ad nos venisti. Id dictũ adeò Valdesiũ, nullius ignauitã aut timoris sibi consciũ, pupugit, vt dissimulato pro tempore opprobrio, hoc ipso de quo agimus Nauarrensi bello Lacedæmonio Leonida nequaquam inferior, in Roncalionæ vallis faucibus, cum quadringentis tãtummodo militibus, vniuerso Gallorum exercitui se constanter opposuit. Palliza Gallicarum legionũ imperator, qui cũ olim Valdesio amicitia intercesserat, eum obnixè deprecabatur, vt præsidio quoquam occupato cederet necessitati, neq; vim vniuersam & Germanorum & Vasconum, in se ac suos irritaret: nunquam tamè potuit à proposito diuelli, donec ad vnũ cuncti interempti sunt, non sine magna Gallorum cæde: adeò excelsi animi viri contumelias ferre non possunt. Interea nostri dum Valdesius hostes moratur, Loberium & Tafallam, munitissimas arces, ad deditiõem compulerũt. Intercluserat enim Fonsca, quo duce hæc gerebantur, omnes vias, ne quid de subsidio Gallorũ aduẽtãte sciri possit, & Nauarris spes omnis auxilii adimeretur. Successit annus XIII. cuius principia Iulii I. Pont. Max. morte, & Ferdinandi regis lethali morbo lugubria fuerũt. Duo quidem Frãiscani sodales pietate & literis præclari, Gallorũ legati venire dicebantur, Anna eorum regina, fœmina religiosissima, pacem curante: quamobrè Ximenius apud regem maiorem eius anni partẽ fuit. Pintiam sub mensem Augustum sodales Franciscani Iacobo quodam Hispano reginæ Gallicæ familiari comitati, ingressi sunt, nec planè quid attulerint, quidvè postea cum illis actum sit, in monumentis nostris reperio. Post legatorum discessum aulica iuuentus quò regem graui morbo affectum exhilararèt, ludos militares (quos vulgo Iustas appellant) sumptuosè & splendidè apparat. Qui ad huiusmodi ludos cæteros prouocãt, solèt libellos publicè affigere, quibus ludorũ conditiones cõtinentur. Hos prouocatores præsto adesse oportet cuiusq; illos in certamina poscenti, vnde Manutentores à nostris vocantur, qui & armorum splendore, & ornamentorũ opulentia atq; elegãtia præstare solèt. Hi tunc quinq; fuerũt, inter quos eminebat Alphõsus Mèdoza Cluniẽsis, qui partim noua Antistitis affinitate partim Ioãne Spõse amore exultãs, sumptuosius quã Ximenius vellet, se in diẽ ludorũ ornauit: nam septies millia nummũ aureorũ ab Alphonso feruntur impesa, qui elegantis & sciti cultus præmium tulisset, nisi manu multò cæteris promptior & alacrior per ludorũ iudices esset iudicatus. Idcirco elegãtia Ioanni Velasco Bernardini comestabilis notho tributum fuit. Acti sunt hi ludi idibus Augusti in Germanæ reginæ conspectu, loco Pintia celeberrimo, quem Rinconatam appellant. Ludos quoq; regi proximus Ximenius spectauit, coactus nimia Alphonso Cluniensis efflagitatione. Didacus Lupus Mendoza rationum Ximenii magister, dum Ximenii chirographo pecuniam impensam ad ludos quos diximus de more signari posceret, indignum esse dixit tantum sumptum in re luãrica fecisse. Cui Ximenius: postquam, inquit, hunc generum suscepimus, ad nostram magnificẽtiã pertinet, vt suæ personæ splendidè subscriuat, alioqui fordes nobis obiicerẽtur, à quibus longè abhorremus: præsertim cùm sumptus nec nimius fuerit, nec omnino perierit, sic. n. regẽ morbo afflictũ oblectare curauimus. Dũ hæc Pintia gerebãtur, Ioãnes Cãperus architectus cui ædis Turrilacunitanæ curã Ximenius ad regẽ discedens commiserat, eo absente contra pacta conuenta Salmanticam ad templi maximi structurã abierat, operis diũrniõis illecebra, & spe maioris mercedis inuitatus. Ximenius, cui omnis mora interposita grauissima erat, crebrò. n. solebat vsurpare fallacẽ esse senis sponzionem, Petrũ Consaluũ Valeram, virũ probũ & prudentem misit, qui vi stipulationum Camperum vinctum perduceret. Camperus, qui robustum Ximenii animum nouerat, intra templi penetralia latuit, canibus etiã, qui dormienti excubias agerent, comitatus. Sed fide à Ximenio data fraudi non futurũ eius aduentũ, Madritum venit ad rem componendam: nam rex illic discedere ob salubritatem cæli Carpetani decreuerat. Querebatur Camperus ex pactis initis iacturam non mediocrem sibi obuẽnre, cui quadragies mille nummum vltra pactam mercedem addidit, vt statim Turrilacunam ad cœnobium ædificandum rediret. Camperus dum nimis festinat, parum attentè ad perpendicularum pariẽtes exegit: quare necesse fuit omnia ad iacta vsque fundamenta demoliri. Tolerauit id æquiori animo Ximenius, qui sciebat quã facilè homines etiam periti labantur, atque ob id erratum commodiore deinceps Camperõ vti potuit. Absolutum est id opus magnis impensis: nam cùm in patriæ suæ gratiam præclarum & magnificum esse vellet, præter sumptuosam ædificii molem, aquæ etiam perennis largissimam venam, è vicinis collibus magno labore deducendam curauit. Rupes durissimæ malleis sunt

sunt fractæ, montes cauati, & aquæ ductus validis fornicib. cōstructi, quibus aqua ad Ca-
 stella profluit, vnde in cœnobio purgatissima recipitur. Decies centenis millibus num-
 mum aquæ duntaxat deductio Ximenio cōstitit. Vasa verò tã ad vsum sacrorũ aurea & ar-
 gentea, quã ad cœnobii ministeria ænea, & figlina Talabrica aduecta, quæ mirabili tecto-
 rio obducta, & variis picturis decorata æneis non cedunt, permulta dedit. Indumenta e-
 tiam, quibus sacerdotes in sacris vterentur, & stragula tapetiaq; altaribus & pauimentis
 exornandis, ex auro, serico & lana nobilissima confecta, benignissimè tribuit. Visum etiam
 est domum Ioannis Ximenii fratris, quòd in ea natus esset, & puer reptasset, ædificio mul-
 tò ampliori augere, & Benedicto nepoti addicere. Prædia itidè fraterna reparauit: & anti-
 10 quũ Hispaniæ morè secutus, ea vt alienari non possent cauit, in perpetuũ suæ familiæ mo-
 numentum. Reip. etiam ter decies mille frumenti modios facili opera perpetuò adseruan-
 dos, in publ. vsus largitus est. Quo vnico præsidio ad hũc vsq; diè, in annonæ caritate Tur-
 rilacuna multũ iuuatur. Sub hæc tempora Leo x. Pontif. Max. qui Iulio 11. successit, vit
 excelsi animi, & bonorum ingeniorũ fautor, sanctorum Apostolorũ Petri & Pauli ædem,
 quæ palatio Pontificio Romæ cōiuncta est, temporis vetustate collapsam, & rudis seclī in-
 scitia prauè ædificatam, Iulii 11. exemplũ secutus, qui primus id est aggressus, in meliorem
 formam redigere decreuit, optimis quibusq; architectis, sculptoribus & pictoribus con-
 quisitis, ad eius operis molem illustrandam. Sed quoniam non mediocris pecuniæ summa
 ad tantam rem necessaria erat, priuilegia quædam quas Bullas vocant, in Hispania fuerunt,
 20 rege nostro annuente, promulgata, quæ certam stipem tribuentibus dabantur. Ximenius,
 vt erat prisce religionis tenacissimus, laudabat quidem eos, qui in templi Apostolici con-
 structionem suas pecunias largiebantur, sed priuilegia ob id dari, contra vetustos ecclesiæ
 ritus, nunquã probare voluit: & quid de hac re sentiret ad Pont. Max. prudentissimè scrip-
 sit, & regi Ferdinãdo in priuatis colloquiis, sine vllō fūco declarauit. Anno xiiii. insequen-
 te, dum rex morbi grauitate & fastidio afflictus, varia loca Hispaniæ pererrat, Ximenius
 Complutum ad opera sua vrgenda reuertitur, & duo cœnobia Ioannis cognomento pœ-
 nitentis, alterum Toleti, Compluti alterũ, quæ iamdiu (vt diximus) ædificari cœperant, tã-
 dem absoluta sunt: quanquam Complutense, ob assiduam Ximenii præsentiam, à virgini-
 bus ante hoc tempus inhabitabatur. Toletanum certè hoc anno dedicatum fuit, & totius
 30 vrbis applausu delectæ scemina in Francisci normam iurarunt, & puellæ quæ post aut nu-
 bere, aut in cœnobio manere deberēt, earũ magistræ sunt traditæ, vt piè & sobriè educarēt-
 tur, instituerenturq;. In hac sacra æde Franciscus Ruizius Ximenii sodalis, Episcopus Abu-
 lensis, humari voluit, monumento è marmore candidissimo, à Panormo Siciliæ allato,
 quod ob mollem signorum cælaturam, mirè laudatur. Auxit etiam in patroni benemerē-
 tis gratiam illud cœnobium, additis sex sacerdotibus ad rem sacram quotidie faciendam,
 & perpetuis redditibus, ad aliquot puellas dote cassas quotannis collocandas. Compluti,
 quod Ximenius peculiari studio illud oppidum ornare curabat, rem vtilem, & iamdiu ex-
 cogitatam facere aggressus est, quæ tamen non successit ex voto. Habet Complutũ à meri-
 die vltra flumen, quo alluitur, perpetuos colles, qui nonnunquã in montes assurgunt, nul-
 40 lis tamen dumis aut arboribus vestitos. Hoc verò non tam soli sterilitate, quam negligentia
 incolarum euenire existimabat: dedit igitur operã, vt diligēter plantæ ponerētur, & multi
 glandium modii, in scrobibus emollitis seminarentur: nam ilices quauis tellure prouenire
 audierat, & vtilissimas fore sciebat tum pecori alendo, tũ lignis cædendis, quorũ inopia
 Complutenses laborant. Sed fuit (vt diximus) irritus labor, occulta quãpiam locorum rati-
 one: aut quod vero similis est, quia illi montes herbam pecori sufficiunt, & non ea cura
 fuerunt custoditi, qua oportebat, ne teneræ plantæ, aut semina latentia passim cõculcaren-
 tur, præsertim totius territorii incolis reclamantibus, in quorũ damna seminabantur: o-
 portuisset enim complures annos compascuis agris caruisse. Interea Leo Pont. Max. Late-
 ranense cõcilium, quod Iulius II. indixerat, ritè inceptum perficere curabat: multaq; apud
 50 Ximenium de rogationibus, & concilii decretis, partim literario conflictu, partim fami-
 liari sermone agitabantur. Grata permultum Ximenio fuerunt quæ de magistris schola-
 rum, & adolescentium institutoribus, à concilio præcipi audiuit. Nam cum eo tempore
 suæ Academiæ infantiam generoso, & nulla prauitate infecto lacte imbũere, & alere cu-
 raret, dici non potest quanto applausu decretum illud complexus sit, quo sancitur, vt non
 solum iuuentus in liberalibus disciplinis erudiretur, sed in iis etiam, quæ ad religionis Chri-
 stianæ notitiã pertinet: qualia sunt præceptorũ diuinorũ, fidei articolorũ, hymnorũ psalmo-
 diarumque cognitio, & quicquid de vitis sanctorum per probatos authores scriptum
 haberur. Hæc omnia festis potissimum diebus, nulla aliorum studiorum intermissa
 60 commentatione, præterquam quæ de moribus est, in gymnasiis tradi iuebantur. Quo

etiam tempore non solum missarum sacrificiis, sed concionibus sacris, cæterisque rebus diuinis officiis, quantum fieri possit, vt interessent admonebantur. Illud in primis collaudatum ab eo audiui, quod sacrorum ordinum initiatis seuerissimè demandabatur: vt postquam grammaticæ & dialecticæ iustam operam impendissent, rebus philosophicis, & poeticis, quinquennio duntaxat in publicis gymnasiis incumbere liceret. Quod si eorum studiorum amore capti, longiorem moram in ipsis ponere concupiscerent, id nullo modo per Academiarum præfectos permetteretur, nisi iuri etiam Pontificio, aut sacræ Theologiæ, aliquid quoque laboris quasi in antidotum impartirentur. Dicebatur etiam Pontif. Max. sedulo conniti, vt fasti nostri ob solis cursum à tēpore Iulii Cæsaris non nihil variantē, in ordinem redigerentur. Nam vt ex vetustis annalibus constat, ad Pontif. Max. pertinebat anni rationē exactè tenere, & fastorum dierum rationem ritè promulgare. De hac igitur re cum apud Ximenium inter viros doctos sermo haberetur, aliusque aliud pronunciaret, Antonius Nebrissenis dixisse fertur, id sibi omnino simile videri antiquæ fabulæ, qua narratur quemadmodum diis cōsiliantibus, de orbis tumultu ob mortalium bella sedando, Iupiter habere se dixerit rem magni momēti, ad quam eorum consilio opus esset, cui si, vt sperabar, subuenirent, statim de cæteris orbis incommodis agendum foret. Instare cælites, vt tandē id proderet, se enim opera sua iuuaturos. Succurrite (inquit) miseris agricolis, quibus non fat est cum rastris, ligonibus, & aratris perpetuò contendere, ad exercendam tellurem, sed nouus etiam labor multò molestior additur, in cucurbitis quotannis expurgandis ab interiore illa medulla, & fecundissimo semine: quod ni sedulo faciant, vasis vinariis sint carituri, in magnum agriculturæ detrimentum: res ergo digna est in quam omnes incumbamus. Quare diis visum superis vt cucurbitæ vacuò ventre postea nascerētur. Næ tu (inquit Ximenius) Antoni falsa similitudine es vsus, sed hæc res est, de qua prisca & sanctissimi patres, summi quoque orbis Monarchæ studiosè & sollicitè, publicis conciliis, & priuatis cōgressibus egerūt. Mittam ad te Pauli Episcopi Forosempronienis volumen, ad me nuper ex Italia allatum, vbi errores qui ab huius rei ignoratione proueniunt panduntur, & ludæorum risus, & cachinni, oscitantiam nostram cauillantium, quod Pascha domini & Dei nostri in secundo mēse immundis (vt illi aiunt) deputato, sæpenumero celebremus. Hæc cum Ximenius dixisset, Nebrissenis gratiis pro tam beneuola obiurgatione actis, vera ea omnia esse fassus est, seque magis ad eum oblectandum fabellæ meminisse, quam quòd aliter sentiret. Esquinas Abulensis canonicus literas, quas breues vocant, à Pontif. Maximo obtinuit, quæ mense Decēbri Abulæ sunt publicatæ, quibus emolumēta, quæ tribui solēt canonicis, qui hōris diuinis adsunt, vt absens etiam perciperet, concedebatur. Huic rei sese Ximenius opposuit: & ad regem scripsit incommoda, quæ inde essent prouentura, nisi in tempore caueretur. Tunc per regias literas iussi sunt vrbium præfecti, vt diplomata quæ Roma afferrentur, ad supremum regis tribunal mitterentur: Esquinas etiam perterrefactus regis nomine, ni ab huiusmodi priuilegiis petendis abstineret. Annus iam quintus decimus eius seculi numerabatur, quem Ferdinando fatalem esse plerique existimabant. Frequentes ergo literæ ad Ximeniū dabātur, tū regis, tū eorū qui illi à consiliis erāt, quibus vt ad publica negotia animum conuerteret, & regi ægrotanti curarum partem detraheret, rogabatur. Neque enim suis priuatis rebus agendis, rege conualecente, tempus defuturum. Ximenius, qua erat prudentia, facilè animaduertit laboriosum admodum sibi futurum, si regem nusquam quiescentem, per saltuosa loca affectaretur, tam imbecillo corpore, & valetudine parum firma. Videbat etiam regem permolestè ferre, si quis de rebus seriis ad temp. pertinentibus secum ageret, qui tantum erat in morbo depellendo attentus. Quare consultius se facturum, si valetudinem suam curaret, & vires seruaret in tempus opportunius, & multò reip. necessarius, quod propediem futurum coniectabat. Deceuit, itaq; Compl. commorari, & res propositas de villis in vsum Academiæ construendis, ad coronidem perducere. Diximus in Butragiorum montibus, qui in confinio Vacceorum sunt, ædem sacram in remoto secessu esse, vndiq; nemorib. & montibus cinctam, prorsus musarum studiis, & diuinarum rerum contemplationi aptam. Diui nomen cui est dicata, ex antiquis quæ apud Academiæ Compl. asseruantur monumentis, Auditum esse liquido constat, quanuis eius memoriam in fastis sacris nullibi reperiam. Vulgò à nostris Sancto id appellatur, manifesta ab Auditum nomine deriuatione. De primis conditoribus, nil certi quod scribam habeo, locus canonicis sacerdotibus videtur extructus: nam & chorus est psalmodiis dicendis, sedilibus dispositis constructus, & triclinium (quod rectorium vocant) peramplum, cæteraq; multa ad vitam promiscuè degendam necessaria. Fons est in proximo prædiolo, qui Domini Sancti appellationē seruat. Quin eius ossa ligneis loculis serico panno cōtēctis in choro asseruabantur, donec Christophori Petrii

Petrii doctoris Theologi opera, qui diu ibi Priorē egit, monumēto è gypso iuxta arā sunt condita. Sed quis ille Sanctius fuerit, aut quibus ortus parentibus, quoque ex loco ad eos montes venerit, neque ex insignibus insculptis, neque ex vllis monumentis, aut hominum memoriis assequi potui. Fama tamen quædam est, regis fuisse filium, qui ad ea loca, dum Barbari miserè Hispaniam vastarent, cum multis sanctorum reliquiis secesserit. Has postea Ximenius, præsentibus Francisco Ruizio Abulensi Episcopo, & nonnullis aliis, è thecis detractas meliori in loco reposuit. In antiquis membranis, quæ in Academia scriniis asseruantur, inuenio nemus sancti Auditi, de quo nunc agimus, canonicorum sacerdotum possessionem fuisse, qui ædem diuæ Leocadiæ dicatam ad Toletum colebant. Arquillinum vero abbatem de sodalium Leocadiæ voluntate, & Archiepiscopi Toletani iussu, ac patrū ecclesiæ Toletanæ consensu, nemus illud regi Alphonso octauo concessisse, qui tertius vocatur in membranis, quod ab Alphonso, qui Toletum cœpit, esset tertius. Hunc postea Ferdinando Didacio S. Iacobi militiæ magistro, quē dilectissimum sibi virum, & omni religione præditum ibi vocat, cœnobii sancti Auditi (nam ita in membranis habetur) cum vicinis nemoribus liberaliter donasse. Quis deinde cœnobii status fuerit, quive homines ipsum habitauerint, mihi planè incognitum est. Igitur hanc ædem cum à Priore de quo libro proximo diximus, Ximenius extorsisset, theologis doctoribus, qui scholasticam palæstrā absoluisent, secessum esse voluit, vt nonnulli dicunt: vbi curis omnibus vacui, sacros auctores per otii euoluerent. Certè patres, Academiaq; Compl. cum hanc fuisse conditoris mentem arbitrarentur, de eiusmodi sodalitate Compluti creanda sæpenumero sermonē contulerūt. Sed siue publica rerum cura Ximenium ab hac cogitatione dimouerit, aut loci rigor nimius, ob Boreæ assiduos flatus, sententiā mutare coegerit, certè potius id vulgo iactatum, quàm vlla Ximenii certa destinatione agitatū fuisse, par est credere. Sunt etiā nunc, qui Ximenium dicentem audiuerint, tres villas amœnitate & salubritate notabiles se ædificaturum, ad quas æstiuo, aut pestilenti, aut turbulento tempore ob populares motus, Ildephonsi collegæ migrare possent. Harum vnam diui Auditi ædem fuisse, quam in locis multis sumptuosè construxit, additis molis frumentariis, quæ à proximo riuo versarentur, non sine magna vtilitate tum villæ, tum finitimorum agriculturalum. Alteram non longè ab agro Turrilacunitano, quam Aldehuelam (quasi viculum dixeris) appellant. Vbi ædem diui Ildephonsi, quæ Complutensis æmula videri poterat, eisdem prope partibus, & membris distinctā, à primis fundamētis exædificauit, aptiorē tamē hyemali tēpori quàm æstiuo, sed prædio vini optimi & frumētī feracissimo ornatā, vnde maximū emolumētum collegæ capiūt. Tertiā verò Anchuelli agro Cōplutēsi erigere cœpit. Sed cum parū ex animi sententia surgentem cerneret, demoliri protinus iussit, neq; amplius de reficienda cogitauit. Verūm duæ, quas diximus, villæ, satis sunt ad prædicta incōmoda euitanda. Tædium, certè assiduitatis & diurnæ in Compluti ædibus habitationis, villarū præsidio abundè discutitur. Ximenius postquā Anchuelli villā demolitus est, sanctū Torquatū Cōpluto proximum, & suæ ditionis oppidū venit, vbi arcem, quæ vetustate collabebatur, tam firma structura & decora reparauit, vt pontificibus Toletanis haud aspernanda habitatio habereatur. Hoc igitur proposito, & incredibili animi præstantia & celeritate, tot præclara opera construxit, quæ non solum urbem aliquam, sed totam Carpetaniam, imò verò totam Hispaniam illustrant. Auget hanc magnificentiam tenuitas prouentuum, & vectigalium archiepiscopatus Toletani, si cum opulentia & summa fructuum copia nostri temporis conferantur. Multis morbo ædificandi laborare, aliis rerum bellicarum studiosior, quàm antistiti conueniret, visus est. Nonnulli literarum, & doctorum hominum fautorem mirum, in modum fuisse, cætera verò non natura sed consilio procurasse. Hæc tam varia de illo iudicia, non aliunde nata esse, constat, quàm quod in rem semel susceptam adeo gnauiter incumbere, vt illi solum natus, in eamq; tantum ingenio ferri videretur. Sub mensem Iulium rursus literis regis Arandam euocatur, quæ ad flumen Duriam sita est: quod Augusto mēse, qua potuit festinatione, contēdit. Nam rex cū Burgis ageret, à cubiculi custodibus animo defectus, & toto corpore tremebundo repertus est, qui eius gemitu & rhonchis excitati adcurrerūt, & vix frigida adpersa, membrorumq; confricatione, in sese vt rediret effecerunt. Creditum est id regi accidisse, quod per æstiuos calores, fenestris cubiculi apertis, & leuib. stragulis tectus, noctu dormiens aura frigidiorē & tenui, qualis Burgēsis est, afflatus fuerit: vnde illæ corporis motiones & torsiones oculorū prouenerūt. Hoc casu rex perterrefactus, Burgis relictis Arandā profectus est: Ximeniū statim ad se venire iubet, de reip. statu cum eo acturus. Nam cum ineunte anno, Germanā reginā in Aragoniā ad conuentus faciendos misisset, quoniam ipse ad alteros Burgis celebrandos procurato-

res Castellanos conuocauerat: regina rursus in Castellā reuocata, ad Aragonios absoluen-
 dos proficisci meditabatur. Acciderunt autem nonnullæ res, quæ regiam maiestatem of-
 fenderant, & magis arcano benevolentium hominū consilio, quā publica feueritate ani-
 maduertenda erant. Vt ergo Ximenium venire nouit, ad pōtem eius oppidi, obuiam illi
 lectica processit, magna omnium admiratione, qui regem se quoquam ob ægritudinem
 difficulter mouere nouerāt. Id enim rex perpetua quadam religione obseruauit, vt Xime-
 nium, ad regium comitatum uenientem honoris gratia extra oppidi mœnia salutaturus
 progrediretur, quod me alias annotasse memini. Vt rex ad pontē peruenit, lectica descendit:
 qui dū fluuiū magni in Hispania nominis, rapido alueo fluentē spectat, Ximenius adfuit, &
 post mutuas salutationes in oppidū colloquentes processerunt. Post aliquot dies Antoni-
 us Augustinus, regnorum Aragoniæ Vicecancellarius, reipub. malè actæ insimulatus, in
 Septimaneam arcem, graui custodia seruandus, missus est. Sed hunc anno insequenti, iam
 Ximeno regni summam moderante, quod aliàs reip. esset, multis in rebus utilis, vadibus
 datis, custodia abire permisit. Inde rex sub finem Augusti Segobiam concessit: nam partim
 ob temporis calorem, partim ob ægritudinem in dies ingrauescētē in Aragoniam iturus
 non credebatur. Sed extemplo, quæ est animi ægrotantis incōstantia, quanuis cunctis pro-
 ceribus diuersum suadētibus, Aragoniam proficisci statuit, reipub. cura Ximeno deman-
 data. Vt rex Bilbilim peruenit, ibi proceres Aragonios allocutus de rebus quæ vrgere vide-
 bantur, statim Madritum rediit. Sed cū nullibi satis commodè consisteret, Placentiam in
 antiqua Lusitania urbem, ex medicorum sententia, quod mitius cælum ad hyemem transfi-
 gendam habere credatur, sub Nouembrem mensem contendit. Haud diu ibi cōmoratus,
 in Albani reguli amœnissimum prædium, quod Abbatiam vocant, ad ceruorum venation-
 nem discessit. Sed neque hoc illi ex animi sententia fuit, adeo cuncta quæ quondam placu-
 erant fastidio erant. Omnia sibi angusta & arcta in vrbibus esse clamitabat, & sub dio velle
 vitam agere, vbi latè paterēt campi, optabat: tanta erat mentis anxietas, & præcordiorum
 æstuatō. Dum hic per mensem Decembrem immoratur, Adrianum Traiectensem Loua-
 nii decanum, qui à Carolo nepote legatus venerat, honorificè recepit. Sed rege negotia v-
 niuersa fastidiente, Placentiæ vbi regius comitatus degebat, aut in Guadalupi cœno bio,
 donec vocaretur expectare iussus est. Hic rursus Ximenii præsentia desideratur: nam Se-
 gouia Complutum migrauerat, de suis ædificiis sollicitus, quæ quò magis ad coronidē per-
 ducta videbantur, tanto plus manū extremam illis imponere, quod & fecit, cupiebat. Igitur
 rerum subinde pullulantium molem ad illum reuocare Ferdinandus desiderans, crebris li-
 teris ad se vocauerat. Ximenius verò, quanuis nihil magis per id tempus concupisceret,
 quàm regi laboranti, & ferme extremum halitum ducenti adesse, recusabat tamen eò ve-
 nire: ne si se præsentē, quod postea euenit, regnorum moderationi præficeretur, nō tam re-
 gis de se iudicio, quàm ambitione sua factum esse videretur. Tum etiam verebatur, ne si
 cum rege in Bæticam secederet, vt vulgò iactabatur, Reguli interea, qui toties in Ferdinan-
 dum conspirauerāt, & quibus eius dominatus grauis erat, aliquid noui molirētur: præser-
 tim cum Bægiæ, in quorum potestate Carolus puer erat, nihil magis quàm imperium op-
 tarent. Itaque regi ad hunc modum respondit: Se quidem omni cura & diligentia ad iter
 parasse, sed imbrium immodicè superuenientium tempestate retardatum fuisse: nam ea
 rapidorum torrentium inundatio nunciabatur, vt omnis transitus esset interceptus: post
 serenitatem verò redditā nihil certi habuisse de regis mansione, quā subinde mutare intel-
 lexerat: quamobrem decreuisse tantisper immorari, donec certior de ea re fieret. Quòd si
 in eo Lusitaniæ tractu, qui propinquior Tarraconensi est, eam hyemem transigere statue-
 ret, se quamprimū ad ipsum venturum, atque ea de causa simulatq; epiphaniæ festum cele-
 brasset, ad Talabricenses venturum, vt in extremo ad occidentem dicecesis suæ limite, re-
 gis mādātum opperiretur. Quòd si in Bæticam ire animus esset, & Granatā, Malacam, cæ-
 terasque eius oræ vrbes peragrarē, sciret multas ob causas, de quibus latius aliàs scripserat,
 Ximenii præsentia in Tarraconensi tractu necessariā esse. Quòd vero comiter & amicè A-
 drianū nepotis legatū suscepisset, id ex regia dignitate factum esse: custodes tamen (quòd
 ex aliorū literis cognouerat) illi palam appositos, vt nemo eum adiret, qui regi ingratus aut
 suspectus haberetur, sibi nō probari. Neque enim cū viro probitate, aut doctrina singulari,
 & qui pacis in rēpublicā inducendæ causā venerat, vt cū seditiosis & prauis ingeniis agēdū
 esse. Postquā hæc ad regē scripsit, quod de Bætica nō adeunda significauerat, adeo firmiter
 seruandū proposuerat, vt Alarconio, quē hospitii parandi causa, ad comitatū regiū præmi-
 serat, per Didaci literas iusserit, vt si Hispalim rex proficisci tādē decernat, ipse extēplo Cō-
 plutū redeat. Ad Adrianū vero literas humanitatis plenas dedit, quibus de eius in Hispaniā
 aduentu

aduentu gratulatur, & permoleste tulisse ait, quod eo tempore à comitatu regio abesset, in
 quo Adriani conspectu & consuetudine tanta cum animi voluptate frui potuisset, quem
 cuncti in omni virtutum & doctrinarum genere virum summum prædicarent. Cæterum
 simulatque de regis in loco certo mansionem cognouisset, illuc festinaturum. Nam dum per
 incertas sedes rex vagaretur, ætati suæ, aut valetudini tutum non esse, regem affectari. In-
 terea regina cum ab Aragoniis conuētibus rediisset, Complutum diuertit, vbi regie & lau-
 tissime acceptam, Ximinius omni officiorum genere profecutus est. Illa vero in amplissi-
 mis Complutensis palatii ædibus animum relaxabat, & choro suarum puellarum sine fastu
 intermissa, negotiorum molestias quas apud Aragonios contraxerat, deposuit. Ibi Xime-
 10 nius de regis valetudine, de proposito sui ratione, & de dilatione suæ perfectionis ad regē,
 deq; multis aliis reip. rebus cum regina egit. Illa rursus de iliorum dolore, quo rex in abba-
 tia vehementer laborauerat, & de lapide præmagnò per viscera cieccto, cum maximo totius
 corporis tremore, quemadmodum ex regis literis intellexerat, Ximenio exposuit. Quo-
 circa citatis ad eum itineribus properare, foreq; sibi oppido quam gratum si ipse se viæ co-
 mitem daret. Cæterum quando ea impedimenta, quæ dixerat, obstabant, id (inquit) facias,
 quod magis è rep. futurum arbitraris. Nam ego regi pro dignitate causas omnes quas retu-
 listi ob oculos sum positura. Sed id vt pollicita fuerat perficere regina nequaquam potuit:
 nam fata regem importune affligebant, & quanuis omni festinatione noctu diuq; iter su-
 20 sceptum vrgeret, Matricalioli iam iam moribundum offendit. Quare eum alloqui, aut pri-
 uatim de rebus suis agere non potuit. Tertio postquam regina aduenerat die, rex Ferdinā-
 dus inter viuos esse desuit: quibus diebus tanta rerum moles instabat, tot negotia peragēda
 se offerebant, vt nihil aliud quam flere per id tempus reginæ licuerit. Nam cū ante aliquot
 dies rex Ferdinandus Abbatia discessisset, totamq; illam Lusitaniæ apricam regionem, quæ
 Arcuatum prouincia includitur, pererrādo æger circumiret, aliquot dies Trugilio immo-
 ratus, quæ antiqua turris Iulii à nonnullis creditur, inde in vicum ignobilem, Guadalupini
 cœnobii magna ex parte prædium, cui Matricaliolum nomen est, locum sibi fatalem, ve-
 nit: Nam vt audio, iam illi olim prædictum fuerat, vt Matricalium sedulo caueret. Quod
 quanuis rex religiosissimus idemque magni animi semper spreuisset, nihilominus huma-
 num aliquid in ea re passus, Matricalium Vacceorum non longe à Pintia oppidum, ob no-
 30 bile vinum memorabile, vitabat, sed longe memorabilius quod Alphonfi Tostati episcopi
 Abulensis natale solum fuerit, viri multiscii, cuius numerosa & variis de rebus cum sacris,
 tum profanis edita volumina, Didymo illi Alexandrino parem faciunt. Ergo tandem in
 Matricaliolum incidit, vt vere dictum esse constet, quid quisque vitet nō satis cautum est
 in horas. Multa huic ambagi similia traduntur non solum gentium historiis, sed Christiano-
 rum etiam; vt de Annibale Pœno & Atheniensibus, illo Libysam fatalem sepulchro fu-
 giente, his Siculam terram quærentibus: & de Federico II. imperatore, qui Florentiam a-
 strologi monitis euitabat, & Florentiæ obiit. Sed hæc omnia meræ sunt hominum im-
 posturæ, qui post rerum euentum huiusmodi fingunt oracula, quæ incerto authore in vul-
 40 gus sparguntur. Sunt etiam mulieres phanaticæ, quæ simulata quadam sanctimonia se fu-
 tura nouisse prædicant, & principibus nimium credulis, de rebus quæ vt eueniant misere
 optant, faeile imponunt. Sic Ferdinandus rex quanuis morbo multum præualecente, fœ-
 minæ, quam Beatam Abulensem vocabant, prædictionibus deceptus, quasi multo diutius
 esset victurus, neque Adrianum, qui vt hæc cognouit, Guadalupo Matricaliolum venerat,
 ad se recepit, q; non tam de rebus reip. acturus, quam de eius valetudine & vita sermones
 captaturus aduenisse diceres, neque Matienzum Franciscanum sodalem, qui illi à confes-
 sionibus erat, tempore maxime necessario admittere voluit. Aiebat enim non pietatis cau-
 sa sed potius libellorum signandorum, & peculiari ambitione impulsus venire, vt regem
 obtunderet: tanta erat viuendi cupido, & adeo infederant fatuicæ mulieris promissa. Sed
 cum aliquot supremi senatus iudices qui regem comitabantur, aliquotque etiam insignes
 50 medici ei blandis alloquiis, & beneuolis sermonibus finem instantem denuñtiarent, & vt
 sibi ac reip. quam tanta caritate hætenus complexus fuisset consuleret, adhortarentur: tã-
 dem illorum precibus, viq; morbi victus, Adrianum ad se vocari iussit: & postquam huma-
 ne salutauit, vt Guadalupum rediret mandat, quo si viueret, quamprimum se iturum dixit,
 ad publicas res cum Adriano componendas. Cum Matienzo etiam, per aliquot horas, se-
 motis arbitris collocutus, & conscientia more Christiano expiata, atque venia errorum
 à Deo opt. max. suppliciter petita, ad reipub. curam, Matienzi consilio conuersus, testamē-
 ti tabulas, quas non ita pridem Burgis condiderat, intimis amicis, & regiis senatoribus, qui
 illic aderant, inspiciendas & retractandas tradidit. In eis Ferdinandum puerū Caroli prin-
 cipis fratrem, gubernatorem horum regnorum constituebat, & illa tria militarium ordinū

magisteria, sancti Iacobi, Oretani, & Alcantarenfis, iure hæreditario donabat. Illi ergo, multis rationibus adductis, vtrunque reprobant, vnde testamentum Burgense irritum est factum, & alterum denuo compositum & obfirmatum. De Ferdinando gubernationi non præficiendo, etsi rex sibi persuaferat, Carolum Belgicis moribus innutritum, in Hispaniam nunquam venturum, facile acquieuit. Nam quauis Ferdinandi indoles nihil sinistri suspicari de se permittebat, tamen rex prudentissimus facile intellexit, non defuturos peruersos homines, qui mentem pueri ob priuatas suas rationes immutarent. At de magisteriorum legato mutando, non libenter audiebat: quod Ferdinandus, quem vnice dilexerat, patrimonio regio destitutus, vitam inopem acturus videbatur. Sed cum fideles consilii monerent, vt quid faceret attentius inspiceret: nam si experimento pernicioso cognitum abunde fuit, vel vnus ordinis magistrum regi sæpius negotium faceffisse: quam discordiarum materiam se subministrare credibile erat, tribus magisteriis in vnum Ferdinandum collatis: Præsertim cum nullas maiores diuitias posset nepoti relinquere, quam Caroli fratris beneuolentiam: quare & hoc etiam legatum inductum est. Carolus ergo regina matre viuente, gubernationi reip. præficitur: quod ob patriam in Ioannam potestatem regi face-re iure licuit. Habita illico consultatio fuit, de viro magnanimo ac prudẽte, cui cura regnorum absente Carolo committeretur. Anceps erat ea designatio: nam neque ex regulis tutũ erat constituere, ob antiquas inter ipsos similitates: neque ex hominibus mediocris fortunæ, ob ingenia Hispanorum, qui minorum imperia pati nesciunt: & quod rarissimum sit, virum inuenire paruis affuetum, qui personam tantæ rei aptam subito induere valeat. 20

Laurentius Galindus Carauaius, iuris consultus, & regius senator, qui isti deliberationi aderat, Franciscum Ximenium Archiepiscopum Toletanum eum esse quem requirebant, dixit. Sed rex vultus auersatione, qui animi motus plerunque indicat, sibi non placere ostẽdit: quod verbis etiam sic confirmauit. An vos (inquit) ingenium seuerum Ximenii nõ cognoscitis, hominibus tractandis in tanta morum varietate haud accommodum? Sed cum ad hanc vocem conticissent omnes, rex quasi diuinitus mutata sententia, sic ait. Si hominem effingere pro votis liceret ad rem de qua agimus, tractabilio rem, Ximeniũ voluissem: mores enim hominum quotidie degenerantes, ad priscum illum honestatis rigorem, quẽ Ximenius profitetur, exigere, magnas in rep. difficultates excitare solet. Sed vt vestrã sententiam probem, facit in primis hominis integritas, animusque semper recti & iusti appetens: post hæc quod nulla propinquitate regulatorum cuiquam coniunctus, nihil priuatis amicitiiis est daturus. Porro beneficia, quæ ego & Isabella regina in illum cõtulimus, nostrarum rerum studiosissimum fecerunt, atque in nostro (vt sic dicam) ære est, quod quotidianis exemplis haud obscure declarauit. Ad hos regis sermones plausus adstantium est secutus: qui regi pro Ximenii designatione gratias agentes, eius sententiam vehementer collaudarunt, His atque aliis prudenter curatis, rex se morti proximum intelligens, sanctissimæ Eucharistiæ viatico suscepto, & oleo sacro vnctus, XIII. Cal. Febr. antequam illuxisset, religiosissimæ vitæ cursum clausit, dignus qui inter reges præstãtissimos adnumeretur. De quo, in scholasticorum frequenti confesso, Ciruelus Darocensis theologus, vt illa ferebant tempora memorabilis, in oratione funebri, vnum inter reges Ferdinandum fuisse dixit, qui 40

regnandi rationem posset instituere: & ob insignem prudentiã, cum longa rerum experientia coniunctam, de recta principum gubernatione non vulgaria præcepta tradere. Exemplo Carauaius & Vargas inter regios senatores primarij, ad Adrianum qui rerum euentũ Guadalupi expectabat, sunt missi, & iam Matricaliolum properanti occurrerunt. Postquã igitur ad vicum accesserunt, vbi Federicus à Toledo dux Albanus, & Bernardinus Rogius Dianiensis marchio, & Fadricus Portugalius Seguntinus episcopus, & Ioannes Fonseca Burgensis antistes, cum multis aliis viris primariis aduenientes præstolabantur, regis testamentum eo ipso die ante meridiem, apertum & euulgatum est: atq; eius exemplum, quod ad Belgas Carolo transmitteret, auctoritate publica, Adriano qui id iure flagitauerat, traditum fuit. Ximenius regij senatus literis Complutõ Guadalupum continuo accersitur, simulque illum certiozem faciunt, regis testamento, ad remp. gubernandam, donec Carolus princeps in Hispaniam veniat declaratum. Rex Granatam tumulandus effertur. Gonfalus Guzmanus Oretani magisterii clauiger, Aluarus Osorius Asturicensis antistes, Ferdinandi pueri custodes, qui Guadalupi rerum successus, vt cæteri omnes, suspensi expectauerãt, ob irritas Burgenses tabulas, vana spe quam conceperant delusi, tacitis animis indignabantur. Sed actorum ignorantiam simulantes, Ferdinandum alumnum impulerunt, vt iure tabularũ Burgensiu quib. Gubernator regnorũ absente fratre cõstituebatur, auctoritatẽ regiã vsurparet: & libellos de more ad senatores regios, aliosque proceres, qui conuenerant, mitteret, quos ad se Guadalupum vocaret. In libellorum capitibus infantis nomen (sic enim principis

Principis fratres appellant) inscriptum erat, ea forma qua soli reges in Hispania vti solent. Eius rei insolentiam cum singuli ad quos dabantur iniquo animo suscepissent: vnus ex regiis senatoribus fidei publicæ, regis que obseruantis studiosus, renuntiato (inquit) Infanti, nos Guadalupum iam iam festinare, vbi officii nostri memores debitam reuerentiam exhibebimus: regem tamen nisi Cæsarem habemus neminem. Quæ vox postquam Carolus rex Romanorum est designatus, & nō multo post Cæsar factus, prouerbii loco iactabatur, quasi certissimum imperii omen fuisset.

10

LIBER SEXTVS.

AX TREMVVS rerum à Ximenio gestarum actus superest, in quo fatis eum ad maximum fastigium, & amplitudinem supremam subuehentibus, quæ admodum Hispaniæ sceptris absente Carolo biennium ferme moderatus fuerit, & quanta autoritate & imperio, motus qui eo tempore in republica exorti sunt, aut represserit, aut sustulerit, sumus tradituri. Nam cum regulatorum nostrorum vires formidabiles per sæpe regibus extiterint, magnopere Ximenio laborandum fuit, ut eius personam indueret, & maiestatem referret, cuius vicarias vices habebat, & animos nostrorum excelsos & elatos deprimeret. Hoc autem ab homine nullis natalibus, aut præclaræ familiæ gente numerosa & illustri suffulto, fieri non potuit sine maxima prudentia, summa fortitudine, & magnanimitate. Sic ergo procerum spiritus fregit, ut tunc primum respiceret plebem cum nobilibus ex æquo agere, & regia mandata sacrosancta haberi. Nam homo priuatus regio nomine in viros summos animaduertit, lites & controuersias, in quibus ingentia emolumenta vertebantur, & ob cauillationes, tergiuersationes, & strophas aduocatorum remp. perpetuis simultatibus erant læsuræ, diremit. Magnorum patrimoniorum & censuum possessionem, velut Herculis clauam, è potentissimis manibus ablatam ad veros dominos transtulit. Omnibus reip. ordinibus, magna religione & potentia suum ius æqualiter distribuit, neque vnquam pacatiora tempora multis ante annis in Hispania sunt visa, & idcirco multo plus difficultatis & laboris duobus his annis, quam viginti prioribus, qui ab eius in Archiepiscopum creatione computantur, subeundum illi fuit. Mihi vero res ipsas scribenti via multo salebrosior & impeditior ineunda est. Nam velut vastum specum ingressi, quo magis à luce luminis recedunt, tenebris vndique crassioribus cinguntur, sic mihi ad metam properanti, extremus hic labor longe difficilior videtur, ob res grauissimas & multiplici negotiorum diuersitate implicatas. Igitur postquam de morte Ferdinandi Ximenius per literas regii senatus certior est factus, (eq; ab eo, ad reip. gubernacula testamento designatum esse, venerunt in mentem non solum beneficia maxima, quæ Ferdinandus illi contulerat, & honores quos semper Ximenio detulerat, sed fors etiam humana moriendi, quæ æquo pede summa & infima conculcat. Obortæ sunt statim lachrymæ homini alioqui severo & grauissimo: tantique regis morte, magnam infligi plagam dixit vniuerso orbi Christiano, sed Hispaniæ imprimis. Ergo ne reip. deesset, quam statim nouis turbationibus concitandam nouerat, Guadalupum ad senatum properat. In mandatis quæ Didaco Lupo ad Chebrium Caroli nutritium dedit, potissimam festinationis causam fuisse inuenio, ne Ferdinandum puerum aliquo abducerent eius custodes, & motus tempore maxime incommodo excitarent. Ut Guadalupum peruenit, infantem Ferdinandum quamprimum adduci curauit, quem deinceps à se diuelli quandiu vixit passus non est. Germanam reginam, atq; eius scemineum comitatum omni obseruantia & cultu prosecutus, ut omnia ei quam largissime suppeterent, donec negotia componerentur, pecunia sua statim cauit. Cum ex testamento rerum summam vellet capeffere, Adrianus Caroli mandata protulit, quibus si quid humanitus Ferdinando auo accidisset, Adrianum gubernatorem declarabat, & eius nomine ut possessionem regnorum caperet iubebat. Ximenius se id permissurum negabat: unde non nihil controuersis inter eos ortum est. Sed cum vterque reip. causa id agitaret, & pari consensu ad Caroli obsequia essent animati, facile omnis contentio fuit sublata. Nam cum ex regis Ferdinandi testamento Ximenius esset rebus præfectus, Caroli mandata expectanda esse videbantur, ut quid faciendum esset post eam Ferdinandi regis voluntatem, constaret. Porro cum ex Isabellæ Regiæ testamento, Ferdinando marito reip. moderatio relicta esset, donec Carolus nepos ad xx. annum perueniret, isq; è vita discedens Ximeniū suo loco instituisset, quicquid Ferdinando viuentis super hac re Carolus fecisset, irritū ex iure esse à nonnullis affirmabatur: præsertim cum ex Hispaniæ legibus, atq; antiqua morū

consuetudine, nullus posset externus legi, qualis Belga Adrianus erat. Placuit Adriano Caroli sententiam ea de re expectare, & interea partitis curis regni molem ambo subierunt, publicis tabulis, & quibuslibet libellis, vtriusque chirographo signatis. Ferdinandi regis morte, & Caroli principis absentia, procerum Hispanorum animi ad res novas concitatas parabantur. Nam Petrus Portocarrerius cognomento Surdaster, Afcalonii ducis frater, cuius successores nunc marchiones sunt Villanoux, cum inter Lusitanos, qui trans Anã flumen sunt, & potentia & opibus valeret, ad Magisterium sancti Iacobi occupandum, quod morte regis vacuum esset factum, Areuates sollicitans, aspirauit. Is ergo prior cepit res novas in Hispania moliri. Sperauerat eam dignitatem magnus Gonsaluis, sed post eius mortem Portocarrerius pontificis Romani diplomata comparauerat, quibus continebatur ut si is superstes Ferdinando regi esset, iure sibi illud magisterium vendicaret. Sed Carolus diplomata etiam a pontifice max. Bernardino Carauaiolo curate obtinuerat, ad tria quae diximus magisteria possidenda, ut regi catholico concessum fuerat. Cuius auxilio id fecerit incertum, certo Ferdinando rege incerto factum esse, vel illud satis aperte declarat, quod is Ferdinando puero (ut diximus) legauerit. Cum ad Ximenium de Portocarrerii conatibus delatum esset, qui per tumultum & militarem apparatus conuentum commendatariorum ad se eligendum congregabat, de Adriani & Senatus sententia, Villafannã quatuoruirum ad eum comprimendum, regis tabulis & militari manu munitum, mittit: cuius aduentu, ut erat Villafanna vir industrius & sagax, Areuatum provincia a nouis rebus tentandis quieuit: & Portocarrerius sanior effectus melius sibi consuluit. Post hunc tumultum sedatum, Ximenius & regii senatores, de loco deligendo in quo domus palatina & comitatus regius consisteret, variis sententiis egerunt. At Ximenius, qui nihil unquam recte fieri posse sciebat, nisi vnius arbitrio cuncta componerentur, suas partes esse videns, ut diuersas voluntates & parum firmos animos, paulatim ad unitatem reduceret & confirmaret, sic in omnium consensu dixit: Videtis viri summi, in qua ancipiti periculo pariter cum re. versemur, nisi ad locum aliquem commigrauerimus, in quo libere munus nostrum exequamur. In principio obstandum esse vel leuissimis incommodis scitis: ne è parua scintilla, maxima (ut fieri solet) crescant incendia. Quare si nunc ista negligimus in tam praecipuo rerum cardine, vereor ne nostrum principem, & repub. deseruisse videamur. Video plurimis ex vobis transmontanam regionem placere, quod propior Belgis sit: nam ita a regibus nostris factitatum esse dicitis, qui quoties Gallici motus acciderent, aut alia externa negotia tractanda erant, illuc regium comitatum transtulerint. Recte illi quidem & prudenter, qui cum regia maiestate praediti essent, ut rerum domini ad se potentiores alliciebant viarum comites, & nihil erat quod aliunde vererentur. Nobis tamen, qui hoc praesertim tempore dum res sunt ambiguae, nihilque adhuc a Carolo sit mandatum, precario regimus, longe aliud faciendum esse censeo: locumque eiusmodi deligendum, in quo libere ius nostrum exercentes, reipub. commodis prospiciamus. Quod si in vltimam proficiscamur, praeterquam quod multi reguli in ea sunt, quorum potentia, si nouum quid moliri studuerint, pares esse nequaquam poterimus: videtis totam meam ditionem cis montes constitutam esse, vnde quam sero subsidia sint illuc peruertura, neminem vestrum ignorare existimo. Carpetani, Batici & Lusitani absentia nostra abutentes, difficulter in officio continebuntur. Porro rebus etiam meis consulendum esse duco: est enim mihi similtas cum viro principe, qui ut est celsi & erecti animi, vereor ne quid mihi absenti incommodet. Ob quas causas, viri sapientissimi, oppidum in hac nostra Carpetania ad eam rem assumendum esse iudico, vbi & mihi paratissima sint omnia ad cuiusvis contumaciam & insultum coercendum: & vobis nil defuturum, ut pro dignitate agatis, & me ut rectum clauum teneam, vestra prudentia adiuuetis. Vicini prudens Ximenii sententia: oppidum nullum quod Madrito esset commodius, aut magis aptum, inueniri potuit, quo statim profecti sunt. Interea Petrus Campus regius veredarius ad Belgas mittitur, cum literis ad Carolum principem, omnia quae post Ferdinandi mortem accidissent, & quo in statu vniuersae res essent, quidque ille moriens mandasset continentibus. Hunc est subsequutus iustis itineribus Rengifus Abulensis, vir ad res gerendas strenuus. Petit hic locus, ut quo pacto Belgicae res praesente Carolo se haberent, quorumve consilio aut arbitrio regeretur, exponamus: nihil enim posthac de Ximenii actis dici potest, quin de Carolo, & Belgis qui eius curam & custodiam gerebant, sit dicendum. Ergo Carolus princeps Gandavi apud Belgas natus, & educatus fuit: Ferdinãdus vero eius frater, qui infans Hispaniae dicebatur, Compluti. Quare in natali solo vterque; ad haec usque tempora perseverans, alter Belgicis moribus, alter Hispanicis est imbutus. Vnde Ferdinãdus rex maiori hunc indulgentia & caritate prosequabatur, nec Ferdinãdus modo, sed cuncti ferme Hispanorum principes. Carolum. n. longe sepositum, & alieno caelo, aliisque viuendi institutis assuefactum, nunquam in Hispaniam

niam venturum esse, multi ex nostris, sed ante omnes Ferdinandus auus credidit. Quare ad Ferdinandum puerum, regnis vicaria potestate præficiendum, atq; omni ratione adaugendum & cohonestandum, in primis incitabatur. Erât in Caroli familia multi ex principibus Belgarum, sed hi potissimum ob nominis claritatem, & Caroli fauorem notissimi: Ioannes Saluagius Burgundii senatus præses, qui magnus postea Cancellarius fuit: Hontenius Cufius, & Roefius consiliarii: Chebrius, Armaſtophus & Laxaus cubicularii: Laurentius Gorebotus domus regiæ præfectus, Carolus Lanoius hippagiorum administrator. Erat illi medicus, Bartholomæus Marlianus Mediolanensis, suæ artis peritia clarus, qui symbolum illud **PLVS VLTRA** inter Herculis columnas adscriptum, in Caroli gratiam excogitauit, & Tuedensis episcopus fuit creatus, inuito & reluctante Ximenio. Chebrius inter omnes Caroli fauore excelebat, neque id immerito: nam & à puero illum enutrierat, & prudentia ingenioque ad omnia versatili, mire erat præditus. Huic tamen ob certas rationes Ferdinandus rex infensissimus erat. Certe in fœderibus quæ morti proximus cum Adriano iniuit, ante omnia cauit, vt Chebrius cubiculo cui præerat, pelleretur, neq; quicquam quod ad remp. pertineret tractaret. Hoc quanuis Chebrio ingratiſſimum accidit, atque ea de re seuerissime cum Adriano expostulauerit, nihil tamen potuit tempori accommodatius ab Adriano fieri, vt Ferdinandi animus, qui Carolo aliquot de causis infensus erat, placaretur. Ex nostris Ioannes Emanuellus eminebat: qui inter Ferdinandum & Philippum generum lites disseminauerat: & cum viuente Ferdinando rege, à Margarita nuru Belgarum præfecta, in custodia detentus fuisset, post eius mortem à Carolo nepote liberatus, & in honore habitus est. Antonius etiam Astuniga Beiaris ducis frater, qui cum Didaco Toletto ducis Albæ filio, de prioratu sancti Ioannis contendebat: & Petrus Portocarrerius surdastri, de quo diximus, filius: & Ludouicus Corduba, qui ob morum elegantiam, Carolo iucundus acceptusque erat: & Alphonſus Manricus episcopus Pacensis, qui postea Archiepiscopus Hispalensis factus fuit: Petrus etiam Mota egregius concionator, Carolo ab epistolis, Chebrio ob morum facilitatem & eruditionem carus, & Carolo principi non vulgariter commendatus. Quanta ingenii solertia is fuerit vel ex hoc patere potest. Cum variæ epistolæ ex Hispania, facta atque infecta canentes (vt optimus poeta dixit) adducerentur, erant apud Belgas Hispani, qui domi suæ literas scribebant, affectis etiam amicorum subscriptionibus, & ab Hispania allatas iactabant, quibus quæ ipsi nuntiata cupiebant, continebãtur, & in vulgus spargebant. Ex horum fasciculis vnas aliquando literas nactus, rebus male coherentibus inspectis, cõfictas esse suspicatus, chartæ nota attentè cõsiderata, Bruxellis scriptas esse liquido deprehendit. Hic ergo erat aulæ Belgicæ status, quando Petrus Campus, & Rengifus ad Belgas profecti sunt, Ferdinandi regis mortè Carolo nuntiaturi, & Ximenum cardinalem eius testamento ad reip. gubernationem designatum. Multa doloris indicia Carolus dedit, rectore optimo post homines natos se priuatum esse dicens, suiq; amantissimo, & qui rudi eius ætati erat pernecessarius. Iacturam tamen hanc quamuis incomparabilem, non mediocriter sarciri aui sui consilio, qui Ximenum cardinalè præfecisset, cuius sapientiã multo vsu limatam, & mores grauissimos ex multorum relatione cognouisset: quanquã postremum aui sui de eo iudicium summæ commendationis instar apud se erat. Hæc ergo literis ad senatum regium datis, verbis amplissimis declarauit. Scripsit etiam ad Ferdinandum fratrem, ad Reginam Germanam aui defuncti coniugem, ad Ximenum gubernatorem, ad episcopos & ad Hispanos regulos, quibus omnibus se propediem, sub primam scilicet ætatem venturum promittebat. Interim sibi gratissimum futurum, si libenter Ximenio, & senatui, perinde ac sibi ipsi parerent: se enim certum esse omnia quæ ad rei publicæ commoda, & ad regiam dignitatem tuendam pertinerent, illos esse curaturos. Ad ea senatus, & reliqui omnes summa cum reuerentia cuncta pollicentes, officiose responderunt: quorũ exempla cum aliis nonnullis, quæ ad Ximenum summi viri & grauissimi scripserunt, Compl. Academia seruat. Interea Carolus apud Belgas funeris exequias multis equis phaleratis, qui regnorum insignia præferebant, præcedentibus, & magistratuum ordinibus, & nobilitate subsequente, more patrio celebrauit. Visebantur vexilla, & rerum gestarum monumenta, quæ speciem potius maximi triumphi, ni omnia atris vestibus tegerentur, præse ferebãt. Erectum etiam fuit cenotaphium, multis facibus per tabulata dispositis, sceptris & coronis regiis ornatum. Literæ consolatoricæ intermissis ob tam amplissimam hæreditatem gratulationibus, vndiq; ad Carolum quotidie mittebantur, quibus rex salutabatur: sed præcipue Leonis x. Pontif. Maximi, & Maximiliani Cæsaris, qui illi auus paternus erat epistolis: ipseque iam eo se nomine appellari, ex Belgarum familiarium consilio, quorum authoritati permultum (vt diximus) tribuebat, destinauerat. In literis quas ad Ximenum & senatum dedit, Adriano quidpiam arcani, idque magni ponderis scripsisse se dixerat, de quo cum

ipsis erat acturus. Expectare ergo se responsum audivisse: quare operam darent, ut quam-
 primum quid de ea re sentirent, certior fieret. Id autem erat, ut quoniam vivente matre, ad
 quam regnorum possessio pertinebat, regium nomen à summis principibus, per publicas
 literas, & legatos iam ante tributum, assumere decrevisset, ipsi libere sententiam suam dicerent:
 & quid leges patriæ, & maiorum instituta decernerent. Nam apud Germanos & Italos nul-
 la utiq; religio erat, liberos paternarum dignitatum appellationem usurpare, parentibus et-
 iam viventibus. Ea consultatio insolens Ximeno, & senatui visa fuit: nam præterquam quod
 superstite matre, regis nomen legibus patriis Carolo interdiceretur, multæ aliæ causæ se
 offerebant, propter quas principi hæredi eo nomine abstinendum esset. Nam ob regis ca-
 tholici mortem nihil iuris amplius acquisierat, neque eo in statu reginæ morbus erat, ut
 mentis inops omnino censeretur. Quare iterum, atque iterum videndum esse, ne ea festi-
 nata regii nominis præoccupatio, in re alioqui tranquilla & quieta, principi molestias, aut
 negotia compararet. Nam parum, ut ipsis quidem videbatur, ad principis vere regiam
 potestatem intererat, hoc aut illo nomine vocari, si cuncta eius nutu moderanda erant, &
 nihil prorsus impedimenti ex matris præsentia, aut mandatis esset habiturus: cum præfer-
 tim rerum novarum cupidus, non mediocri occasio præberetur, ad motus in rep. concitan-
 dos. Neque enim alius prætextus seditiosis hominibus conquisitus semper fuit, quo specio-
 sius suorum principum imperia detrectarent, aut Remp. seditiose læderent, quam alterius
 regis, qui iure meliore se regnaturum contendat. Quæ cum ita esse uniuersi comprobaf-
 sent, de omnium sententia communes literas quarto non. Martii ad principem dederunt: 20
 quibus reuerenter, ut par erat, admonebatur, ne matre incolumi id facere tentaret. Sed
 Carolus, qui non tam sibi consilium eo in negotio dari cupiebat, quam senatus suffragatio-
 nem habere, difficultatibus quæ proponebantur posthabitis, ex aulicorum quorundam
 consilio quibus id conveniens videbatur, regium nomen sibi vindicavit. Quod ut faceret,
 Pont. max & patrum purpuratorum, Maximilianiq; Cæsaris autoritate, atq; principum ne-
 cessariorum efflagitatione, se propemodum coactum fuisse, ad Ximenium & senatum scri-
 psit: idcirco curarent, ut id apud suos ratum haberetur. Ximeno vero priuatim mandat, ut
 quoniam sententiam mutare integrum iam non erat, suamq; in eo auctoritatem verti sen-
 tiebat, daret operam, ut absq; ullius intercessione ea res cunctis probaretur. Igitur cum ne-
 cessario parendum esse Ximenius videret, ne ipse solus rei insolitæ author esset, Adriano &
 Senatoribus regii ad auxilium assumptis, Antistites & regulos, qui eo tempore Madriti a-
 derant, ad Lassianas ædes, in quibus ipse & Adrianus habitabant, ac Senatus quotidie co-
 gebatur, cæteraque omnia palatii munia, more regio administrabantur, per sceptriferos &
 accensos conuocat. Conuenerunt autem ex regulis, Anricus Admirantus, Fadricus Alba-
 nus, Paciecus Ascalonius, Rogius Dianensis. Ex præsulibus Rogius Granatenis, Senatus
 regii præfectus, Fonseca Burgensis, Fadricus Seguntinus, & Franciscus Abulensis, aliquot-
 que alii, qui tunc in regio comitatu aderant. Postquam Ximenius Caroli mandata coram
 omnibus exposuit, proceres rei magnitudine perspecta, quid responderent dubitantes, Lau-
 rentium Galindum Caruaialium, virum rerum antiquarum & legum nostrarum cumpri-
 mis peritissimum, qui vnus è Senatu palatii causis, & cubiculi regii cognitionibus præerat, 40
 ut quid super ea re sentiret ingenue exponeret, rogarunt. Ille vero, qua erat in sententiis
 dicendis securitate, ad hunc modum differuit: Neminem vestrum illustrissimi principes,
 in hoc amplissimo confesso esse arbitror, cui si res pro arbitrio gerenda fuisset, non vehe-
 menter principem adhortaretur, ut quemadmodum leges diuinæ & humanæ exposcunt,
 reginæ matri spiritum ducenti, honorem omnem & reuerentiam exhiberet: & regis no-
 mentantis per differret, donec dies ipsa, quod proximum futurum est, ultro id quod modo
 efflagitat, offerret. At cum post eam admonitionem, qua illum ne quid huiusmodi in præ-
 sentia conaretur obsecrauimus, palam sibi nomen & regiam dignitatem desumpserit, ma-
 xima cura dispiciendum nobis est, quo pacto id, quod multi inflexum & insolens esse cē-
 fuerunt, rectum & fieri solitum ostendamus. Nā eo in statu negotia esse constat, ut sine digni-
 tatis principis nostri imminutione, atq; totius reip. damno, infecta fieri non possint. Hoc in
 primis mihi, & omnibus vobis verissimum esse constat, principem nostrum inuitum id fe-
 cisse: nam ab eius miti ingenio, mansuetis & religiosis moribus, nihil est magis alienum,
 quam vis & tyrannis, Sed cum matris morbus apud omnes mortales notus sit (neque enim
 regum casus villo modo in occulto esse possunt) duo reipub. Christianæ culmina, Pontif.
 Max. & Romanus imperator, ut regis nomen usurparet monuerunt: sic enim publica ne-
 gotia poscere. Non potuit Carolus tantis principibus non parere: nec nos quidem debe-
 mus principis nostri iussa, in re præsertim non inhonesta neq; insolita, ut mox ostendemus,
 quamuis multis aliter videatur, recusare aut deprecari. Quod ut planius intelligatur,
 primum

primum aliqua mihi de causis ipsis, deinde quod nihil noui fiat, dicendum est. Si Ioanna regina Caroli mater, Dei immortalis voluntate, suæ mentis & iudicii compos, ditionem Hispanam gubernare idonea esset, ea est imperii nostri amplitudo, ea maiestas, & prouinciarum regendarum moles, vt in consultationem & dubium vocaretis, an tantarum rerum consilia tuto fœminæ, quamuis illa capacissima esset, committerentur. Nunc vero in tam manifesta mentis offensione, in tam claris animi emoti iudiciis, ei consortem dare dubitabimus? Nihil earum rerum quæ per nos geruntur, qui principe hærede tanto inferiores sumus, ad eam deferimus, & Carolum imperio eius parere, & principis nomine contentum esse volumus? Non hæc sane cohærent, aut honestam aliquam excusationem habent. At si, quod omnes sentimus, dixeritis nomen tantum illi denegari, rerum summâ, atq; adeo imperium vniuersum concedi, in errore versaremur: putantes regio nomine illi denegato, quicquam gesturum, quod vel reip. vtilitatem, vel sibi decus aut gloriam comparare possit: quicquid enim tentauerit, precario obtinebit. Quod si precibus agendum est, magno quicquid impetrauerit illi constabit. Principis nomen iure nostro, priuatum quid sonat: & quandiu hæredis spem tantum habet, nescio quo pacto eius mandata vel serui negligentius peragunt. Nomen illud regis, totaq; illa palatina cohors, & imperium non aliunde pendens, humanos animos tacita quadam reuerentia afficit, & ad debitum cultum & obsequium inducit. Iam vero, vt demus subditos imperata facturos, cum externis regibus, qui eum ad tot regnorum imperium vocari taciti dolent, nihil ex æquo ager, neque illis titulis & honoribus Carolum prosequantur, quibus ipse in mutuis officiis, illos vtpote reges, decorauerit. Neq; enim alterius dignitatis æmulus, aliquid cupidius aut studiosius captat, quam in re minima superiorem censerit: vt eo saltem prætextu vel suam causam æquiorum esse probet: vel illum alterum, vtpote imparem, sibi nequaquam opponendum esse efflagitet. Videte igitur inclyti proceres, ne dum nimium regii nominis cultores esse vultis, atq; id in regina mentis & consilii cassa conseruare contenditis, maiestatem reipub. nostræ minuatis. Et hoc quidem de causis satis esse arbitror: neq; enim omnia in sapientissimorum virorum consensu, qui ea quam ego multo melius nouistis importuna oratione sunt dicenda. Illud, quod magis vrget, & quod rerum antiquarum imperitos insolenti nouitate perturbat, filium regnorum hæredem futurum, regii nominis cõsortem fieri, & imperium cum matre ex æquo moderari, si vos paulisper attentos præbeatis, externorū exemplis præteritis, quæ ex priscais historiis apud omnes resp. sed præsertim in Romana sese offerunt, ex annalibus nostris solenne esse declarabo, Primum enim Gotthorum temporibus, quando res Hispanæ frequentibus Episcoporum coactis synodis sunt stabilitæ, Cindasuinum regem, quem Cifnandum nonnulli vocant, post remp. religiosissime moderatâ, post concilium septimum Toletanum celebratum, post legationem ad summum Pont. missam, qua beati Gregorii moralium opus, in Hispaniam deferendum curauit, & post mille alia optimi & sanctissimi principis exempla edita, quatuor annis antequam moreretur, Recinsuindum filium regni participem assumpsisse legimus, atq; cum eo communicata potestate nihil id facere formidauisse. Sed hæc nimis verusta mittamus. Post miseram illam vastationem, quâ Hispania Iuliani prodicione à Mauris pertulit, Veremûdus diaconus patrio Mauracato tyranno mortuo, cum anno à partu virginis DCC. LXXXIII. rex electus esset, ac duobus annis rempub. strenue administrasset, recolens se olim sacris ordinibus initiatû esse, Iurelione vxore dimissa, quam prolis quæ in regno succederet suscipiendæ causa proceribus ac populis adhortantibus duxerat, Alphonsum consobrinum cognomêto Castum ex Nauarris, ad quos Maurasati timore confugerat, reuocatum, regem secum pariter constituit: & nullis seditionibus intercedentibus vitam dulcissimam, & tranquillitatis plenam, quatuor & amplius annos cum eotraduxisse historiæ nostræ referunt. Huic Alphonso qui vitam cœlibem & puram egit, Ranimirus Veremundi filius successit: qui ex Iurelione, quam diximus, cum fratre Garsia olim susceptus, sub Alphonso tutela paruulus relictus, cum iam adoleuisset, Alphõso id in primis curate, regno præficitur. Hic Ranimirus inter cætera virtutis suæ præclara documêta, tanta fratrem Garsiam beneuolêtia complectebatur, vt siue pacē siue bellum gereret, nullâ sibi gloriam sine eo cõquisiuerit: & tâdem eius fide & amore perspectis, regni gubernaculis admouerit: atq; ita imperii consortem effecerit, vt rerum nostrarum annales dubitent, an & is quoq; inter reges habeatur. Sed ne, dum omnes numero, orationem in immensum producam, vnum aut alterum addam. Cum matre Vrraca parum ad rempublicam moderandam apta, Alphonso Raimundi Tolosatis filius regnauit. Ferdinandus, Hispalensis vrbis recuperator, quem res piæ, & præclare gestæ diuorum adscribunt numero, & cælo asserunt, post patris Alphonso mortem, in Legionensem regem assumptus, cum matre Berenguella fœmina alioqui prudentissima, regio nomine, &

paribus sceptris, possessionem maternam (hoc est) Castellæ regna, annuentibus populis rexit. Igitur cum tot exempla viri principes adducta videatis, quibus non modo non nouū & insolens, sed consuetum, & pene patrium esse demonstrauius, & ad regni communi-
 onem, non modo filios hæredes, sed fratres, aut fratrum filios assumi: non est cur tranquillitatem reipub. frustra perturbare velimus. Nam nec Carolus regis nomen dimittet, nec si ille, quod optimo consilio vsurpauit, mutare vellet, nos eramus vlllo modo permissuri: ne in rege nostro vlla inconstantia nota hæere posset. Porro hæc summa est, non petit Carolus à vobis consilium, sed causas cur id fecerit, his literis declarat: atque eam ob rem ad nos scripsisse dicit, vt postquam suam sententiam viderimus, de nomine regio suscepto nobis gaudeamus, & illi gratulemur. Hæc cum dixisset, literas regias è sinu promit, quas omnibus audientibus recitauit, grauitate & imperio plenas. Diu intra silentium principes viri se continuerunt: nam quamuis Galindi oratio eos acriter pupugerat, priuatæ voluntates & concepta semel, ob seditiones quas futuras putabant, emolumenta, aliud prorsus faciendum suadebant. In duas ergo partes sunt diuisi: nam Ximenius cum senatu, & qui aderant Antistites, aliquotq; item ex minoribus principibus, Galindi sermonibus statim assenserunt. Anricus Almirantus, & Fadricus Albanus in contrariam sententiam inclinantes, minime id conuenire clamarunt: neq; enim exempla à Galindo adducta aliquam vim ad præsentem consultationem, aliquodve momentum habere. Quando multos ex illis quos connumerauerat, non tam veros reges, quam vsurpatores, rem necessariam & iustam fecisse, imperio ad proprios dominos delato. Vltimos vero, qui magis ad rem propositam videbantur pertinere, ob exiguam regum nostrorum ea tempestate potentiam, facile à principibus qui tunc in armis erant, potuisse cogi ad res nouas moliendas, ob præsentem vtilitatem. Nunc tamen cum Dei opt. max. beneficio, tantum Hispani sceptri maiestas creuisset, & res omnes tranquillæ & pacatæ viderentur, non esse legum sanctiones immutandas, neque ius aliquod, in re præsertim tam graui violandum. Esse enim ominosum, regni ineundi exordium facere à legum irritatione, quas cuncti reges illis initiis sacrosanctas habent, idque verbis conceptis, sacra Dei mysteria tenentes, & sibi dira increpando si secus fecerint, aut tentauerint, iurant. Idcirco satis esse principi nostro, si matre viuente, gubernatoris nomen obtineret. Omnes ad Ferdinandi memoriam conuersi, eiusque in reip. maiestate conseruanda sollicitudinem & curam laudantes, quamuis Galindi dictis per oportune prius viderentur confirmati, Caroli tamen factum non admodum probabant: adeo vt Paciecus, qui Ferdinandi rebus infensus, Caroli partes defensurus credebatur, multo magis in Almiranti & Albani sententiam declinans, cum quid sentiret efferre cogere, effugium potius quæsiisse, quam sententiam vllam aperte dixisse visus fuerit. Quandoquidem (inquit) Carolus à me consilium, vt dicis Galinde, non petit, neque ego importunus dabo. Murmur illico per omnes cum cœpisset oboriri, veritus Ximenius ne inde re infecta discederetur, indignabundo & seuro vultu & voce vehementius & acrius intenta: De re (inquit) minime dubia, neque suffragium vestrum exposcente, in præsentia principes agitur: neque enim subditorum consensu Carolus rex ad vota sua eget: sed idcirco huc à me conuocati estis, qui commodis vestris semper studui, vt regem gratissimo officio demeremini. At vos homines agrestes imitati, leges parum vrbanas attendentes, quod ex comitate quadam datum fuit, iure vobis deberi existimatis. Hodie Madriti sine vlla mora, publica solennitate fiet, vt reliquæ vtbes exemplum id sequantur. Vocemq; illam præclaram edidit: cui ego regium quod assumpsit nomen negarem, nec parere quidem in animū induxissim. Atq; illico consilio dimisso, Petrum Correa Madriti præfectum ad se vocauit, & vt Carolum de Hispaniæ more, in prætorio primum, deinde per oppidi vicos gratulabundus & exultans regē proclamaret, decurionib. præeuntibus, & vexillis sublati, iubet. Tubarū & præconum strepitus exaudiri cœpit, cunctiq; proceres ad vnum congregati præfectum certatim comitatur, & cunctis mortalibus acclamantib. Carolus rex Castellæ vocitatur: Facta est Madriti ea proclamatio, sub extremum Maium. Postridie eius diei ad cōuentus Pinitianum, & Granatensem, & ad alias Castellæ vrbes, ad regulosq; omnes publico sigillo literæ sunt missæ, quibus quid Madriti per Ximenium & regium Senatū gestum esset, declarabatur: iubebantque, vt exemplum hoc secuti, ipsi quoq; Carolum principē statim regem proclamarent. Sententia autem literarū hæc fuit. Carolum regē Pont. Max. & aui sui imperatoris suasu, regnorū Castellæ & Hispaniæ possessionem simul cū regis nomine, matre Ioanna serenissima superstite, ob causas maxime conuenientes, de quibus ad Ximenium Cardinalē, & ad regium Senatū scripsit, suscepisse: quod in totius reipub. commodum celsurū nihil dubitabant. Quare ea reuerentia à se suscipi, quæ subditos decebat: vt matris reginæ nomē omnib. regis tabulis, officii debiti, & obseruatiō ergo prænotetur: neq; in his solum,

lum, sed vbiq̄ in regiis muneribus, reginæ tanquam præstantiori, omnes honores & obsequia deferantur. Nam tantum Carolo cordi esse, eius imbecillitati suppetias ferre, & aliqua parte laboris, quam in tanta mole regnorum sustinebat, subleuare. Igitur quod faustum felixq; esset, nomen regis, quod iustis de causis & consilio excellentium virorum sibi assumpserat, Dei numine primum inuocato, deinde Iacobi apostoli tutelaris diui, lætis vocibus passim personarent: nam regem ipsum primo quoque tempore ad futurum, cuius præsentia, & optata voce plenius eius propositum essent intellectu. Cuncti protinus obtemperarunt, tantumq; habuit Ximenii seueritas momenti, vt sine vlla populorum cunctatione, id ab omnibus approbatum sit. Reguli qui Madrito aberant, Ximenii & regii Senatûs authoritatem veriti, nihil moliri sunt ausi. Sed ante omnium procerum & ciuitatum officia, Toletanæ ciuitatis studium enituit. Nam simulatque literas Ximenii, & Senatûs regii accepit, incredibili ardore, & veluti quodam numine afflata, maxima omnium gratulatione, & insigni pompa, vexilla per præfectum & Senatûm sunt sublata, primariis equitibus, & nobilibus, cæteros ciues egregie cohortantibus. Aragonii legum suarum obseruantissimi, quibus ex Ferdinandi catholici testamento, Alphonsus Aragonius Cæsar Augustanus Antistes præerat, contrariam omnino sententiam secuti, Carolo regium nomen denegarunt: atq; in eo perseverarunt, donec Ioanna è viuis discessit. Dum hæc à Ximenio Madrito gererentur, aliquot regulorum tumultus, primo Baticam, vbi exorti sunt, deinde veluti pestifero contagio Tarraconensem omnem peruadebant. Nam statim vt regem Catholicum obiisse fama vulgavit, Petrus Gironius Vrennatum comitis maior natu filius, militum manu non ignobili coacta, in Assidonensem ducatum irruens, Luzerum maritimum oppidum occupare conatus est: vnde si prospere succederet, ad reliquam ditionem capiendam procederet. Causam huius seditionis hanc fuisse inuenio. Ioannes Guzmanus Assidonensis dux, duas sorores diuersis temporibus duxit, Astunicæ ducis Beiarensium filias: ex quarum prima Enricum & Metiam, ex altera Aluarum liberos suscepit. Gironius Metiam viuentem Enrico vxorem habuit: at quod Enricus frigida corporis constitutione (vt apparebat) natus, sterilitatem perpetuam præ se ferret, Ferdinandus rex Annam Aragoniam, ex Alphonsi Antistite neptem, Aluaro Ioannis ex secunda vxore filio, tantum principatum habituro, collocauit. Interea Enricus absque liberis è vita discessit: atque Ferdinando patrocinium & fauorem præbente, Aluarus dux Assidonensis sufficitur, quamuis multum Gironio reclamante, qui Aluarum spurium esse contendebat, & ad Metiam eius vxorem principatum pertinere. Nam diuinis legibus, & pontificiis decretis vetari aiebat, ne quis duas sorores duceret. Quod si aliquando summi Pont. hoc condonauissent, id ob maximum reipub. emolumentum fuisse factum: in præsenti tamen negotio, nullam huiusmodi facultatem à summo Pont. Ioannem impetrasse. Sed quoniam regis potestas Aluarum tuebatur, & diplomata pontificia ostendebantur, quorum authoritate secundum Ioannis matrimonium celebratum fuerat, Gironius parum intercessione sua profecerat. At Ferdinandi morte vulgata, sperans se armis superiorem fore, & quod iure nequiuerat per vim obtenturum, ad Luzerum oppidum obsidendum se parauit, suis inceptis ob vicinum mare cum primis opportunum. Sed Pontius Arcobricensis dux, electo præsidio oppidum præoccupans, & Gometius Solisus sancti Iacobi commendatarius, qui regis iussu arcem oppidi custodiebat, quod in maritimis priuatorum principum locis, Hispano more fieri consuevit, Gironii impetum strenue propulsantes, ne oppidum eo tempore caperetur effecerunt: & Ximenio, quid Gironius tentauisset nuntiarunt. Qui de Senatûs regii consensu, Hispalensibus & Cordubensibus finitimis populis, vt Pontio & Solisio præsto sint iubet: & paulo post Antonium Fonsecam, militare virum, cum exercitu aduersus Gironium mittit, atq; cum eo Cornelium quatuoruirum, qui fontes, more Hispano, ob læsam maiestatem, securi aut laqueo plecteret. Horum aduentu Gironius perterritus obsidionem deseruit, & sic illi motus confopiti tunc fuerunt. Postea tamen simulatque hæc quæ de titulo regio diximus, rursus Gironius tumultuari cœpit: & Velasco comestabili auunculo vindice, quem aliæ quoque priuatæ causæ stimulabant, sese Ximenii potentia opponere, & cognatos regulos cõuocare, iuuenili ausu non dubitauit. Qua de causa è Batica in Tarraconensem veniens, ad eius prouinciæ principes omni conatu sollicitandos, per Madritum, vbi Ximenius cum regio senatu erat, iter faciens, à publico abstinens factionis suæ proceribus conueniendis moratus est. Vbi parum reuerenter & ciuilitate egisse, vel amici eius fatebantur, qui cum eum adesse cuncti rescuiissent, ad Ximenium salutandum non accesserit, regis personam eo tempore gerentem. Quinimo hoc nõ cõtentus, nuntium ad Ximenium misit, qui se illac venisse certiore faceret, ad suos amicos & cognatos visendos, quasi palam illi simultatem indiceret, & Tarraconenses principes in eum concitandos minaretur. Ad quod Ximenius nihil

aliud respondisse fertur, quam ut bonis auibus iter illud officiosum faceret. Sunt adhuc alia in Ximenii epistolis, quæ iuuenilem Gironii temeritatem, & parum sana consilia declarant. Nam Madriti à viris probis & prudentibus rogatus, cur eam seditionem tam manifesta Ximenii & regii Senatus contumelia mouendam tentaret: quoniam (inquit) nullâ gratiam nobis rex, quod illi paremus, est habiturus, si eo absente, eius vicariis ex æquo paruerimus. Quæ eo magis vana censebantur, quoniam nec pecuniarum, nec militum præfidiis, aut ipse, aut regulorum quisquam cum Ximenio erat conferendus: qui suis duntaxat priuatis opibus, iustum exercitum alere poterat. Ille tamen in proposito persistens, ad Inachum Velasum auunculum est profectus. Nam Velasum iam dudum male habebat, quod Ximenium meditari audierat, ut quicquid primates sine titulo manifesto in regii census præiudicium possiderent, regis fisco & patrimonio cederet. Nam cum ipse ex maritimis vectigalibus non mediocres reditus perciperet, timebat ne Ximenius quoque eam rem cõuelleret: quare eius potentiam imminutam cupiebat. Ne hanc rem temere aggredere-
 tur, regulos omnes, qui priuatis de causis Ximenio infensi erant, conuenire statuit, ut con-
 iunctis opibus & viribus, in perniciem Ximenii coniurarent. Præcipui inter hos fuerunt, quos facile in eius sententiam venturos arbitratur, Pimentellus Benauentanus, qui Cigaliis præsidium extruere prohibitus, cuius opportunitate vniuersam Campensem regionem, quoties liberet, facile infestaret, iniquo erat in Ximenium animo: & Cueva Alburquecius, & Cerda Metinensis: qui Vrenati affinitate ac cognatione proximi, censibus item temporariis à regibus donati erant: & Portugalius Seguntinus Episcopus, qui capiti suo timebat, ne si locus Ximenio daretur, Carauaialum quod iam dudum agebatur, in pontificatum Seguntinum restitueret, & ipse rursus in ordinem cogeretur, facile in suam sententiam pertrahendos confidebat. Sed ante omnes Mendozium Infanratus ducem, ob Velénatum cum comite Cluniensi controuersiam, indignatum esse sentiebat: quem si vnum ad partes suas pellicere posset, facile Ximenium è tam lata & ampla potestate deturbandum sperabat. Igitur literas statim ad Pimentellum dat, quibus se Guadalaiaram ad Mendozium proficisci scribit, de reip. commodis cum eo tractaturus: quare aut ipse protinus, quod consultius esset, ad eos veniat, aut si causis necessariis impediretur, si delem aliquem ministrum pro se mittat. Interea Velasus nulla mora interposita, primum Cuellar oppidum ad Alburquecium, deinde Buitracum ad Mendozium properat: Gironius ad Cerdam Medinensem accersendum, cum mandatis regulorum perrexit. In epistolis, quæ per arcanas notas ad Carolum dabantur, scriptum inuenio, Mendozium ad regulos venire recusasse: simulque internunciis dixisse, in his quæ ad reip. negotia pertinerent, nihil se aduersus Ferdinandi testamentum, aut regis Caroli voluntatem tentaturum: in aliis vero paratum sane esse ad necessariorum iniurias vindicandas. Ob quod Guadalaiaram Velasum, & qui eum comitabantur profectos, illic cum Mendozio rem disceptauisse: vbi Velasus multa de Ximenii insolentia, multa de eiusdem temeritate egit: nec tolerandum villo pacto esse, ut noui hominis & nobilitati infensi, inimica gubernatione Hispani principes regerentur: quibus æquius multo & decentius erat, ut cucullatus homo pareret, quam ut ipse potentia abutens, optimates per ludibria agitarer. Quod si Ferdinandi regis testamento ad regni moderamē relictus dicebatur, sat seruitutis Ferdinando viuente, se pertulisse: desinerent tandem vana mortui imperia pertimescere. Quare facultatem quam à Carolo suscepisset, Ximenius ostenderet, aut se ei aliter nequaquam pariturum. Hæc cum Velasus repetendo exacerbaret, cuncti aduersus Ximenium fremere. Mendozius, qui tunc inter eos autoritate præstantior habebatur, Sunt mihi non mediocres (inquit) aduersus Ximenium odiorum causæ: nam & per summam fidei violationem, pactum cum fratris mei filio neptis suæ coniugium irritauit, & nunc demum patrimonio meo, ne quid grauius dicam, malitiose insidiatur. Sed illud priuata res est, ipseque suas excusationes obtedit: hoc vero regii Senatus iudicio inter me & propinquum Cluniensem dirimetur. Atque ita apud me statui, nihil turbarum, quandiu abest rex noster, mouere. Noui ego utpote vicinus, Ximenii huius, magis quam vos, naturam & ingenium, nihil cuiusquam gratiæ aut authoritati dat, neque vilius terroribus mouetur. Amplam, ut videtis, ditionem possidet, amplissimam potestatem resp. illi dat. An existimatis ignauius quam solet in præsentia se gesturum? Non arbitror: imo multo acrius in nos populi vires excitaturum, cui iam diu odio sumus. Quare aduersus rempub. nil esse tentandum censeo: eam autem necesse est lædi, si Ximenium offendamus. Aliam vos rationem cogitate, qua causas nostras apud omnes probemus: & tunc gloria maiorum me indignum iudicate, si non me primum nobilitatis vindicem aduersus huius contumaciam præstitero, & vos propinquos, affinesque meos omnibus meis viribus protexero. Id cum Mendozius grauius simul & prudenter dixisset, illorum impetus non nihil infracti sunt, & mitius aliquid consultare

tare ceperunt. Visum est Aluarum Gometium Mendozii generum, Atanzonis & Piozii oppidorum dominum, virum prudentem, & studiis literarum amcenioribus deditum, cū mandatis ad Carolum mittere: qui illorum principum quos recensuimus nomine, Ximenium munere commisso priuari peteret, & causas apud eum eloquenter & copiose exponeret. Interea Mendozius eos splendide, lauteque tractare: & quæ est eius gentis principibus, veluti quodam hæreditario iure, magnificentia insita, omni genere ludorum oblectare, variaque illis spectacula exhibere. Ximenius qui vires eorum abunde nouerat, terrores Panicos illos vocitabat: nihilque idcirco magis mouebatur, quam si homines aliquot priuati conuenissent, quorum nulla ditio, nullaque autoritas aut facultas esset. Nam luxu
 10 semper nobilitatis comite, aliisque minime necessariis sumptibus, adeo eorum census exhaustos esse dicebat, vt solum voces possent, & minas inanes spargere. Sed cum publicam quietem non nihil turbari priuatis regulorum consiliis animaduertent: dedit operam, vt à certis hominibus monerentur, in rem illorum esse ab incepto desistere. Quod si persisterent, se quidem posse, nullis regis siue pecuniis, siue militibus, sed propriis duntaxat auxiliis, facile ostendere, quanto eo inferiores essent futuri, si manu aliqua, aut militari exercitu agendum esset. Cum vero legibus ac regis in primis imperio parendum esset, viderent in quæ pericula se conicerent. Sensum igitur conuentus est dimissus, ne quid tentasse videri possent, quod regis animum offenderet. Paulo post vt se in Ximenii amicitiam insinuarent singuli curarunt. Nam Mendozius literas ad Ximenium dedit officii plenas: Velasus intimos suos, qui illum eius verbis salutarent, à Rexis oppido misit, causatus etiam valetudinē,
 20 quominus id præsens faceret. Frequentissimus nostrorum sermo est, post Mendozii orationem proceres illos constituisse, vt à Ximenio facultates peterentur, quas post regis Ferdinandi testamentum à Carolo ad remp. gubernandam habere se dicebat, atque ea de re legatos fuisse missos: quibus Ximenius, vt postero die ad se venirent, iussit: & duo millia armatorum hominum, quos per vicos Madrito proximos simulatque illuc venerat, in stationibus continendos curauerat, multiplices bellicorum tormentorum machinas, ingentem pecuniæ tum priuatæ, tum regiæ vim, stupentibus ostendisse: & vt suis renuntiarent mandasse, se nullas alias facultates præter illas à Carolo habere. Sed cum nihil tale in epistolis inueniam, vbi de Velasus conatibus, & de Mendozii responso agitur, potius hoc vulgo iatatum crediderim, & effectum ad simile Scipionis responsum in Hispania, vt tradunt Romanarum rerum scriptores. Quanquam eo tempore Didacum Lupum ad Belgas missum esse sciam, qui de his omnibus Carolum certiore faceret: & facultatem quam amplam ab eo peteret, qua ab huiusmodi ausis regulorum animos, quoties opus esset, deterreret. Ipsi etiam reguli ad Carolum suos nuntios miserunt, qui mores Ximenii grauibus verbis criminarentur: & reip. interesse dicerent, ne ille rebus moderandis præfectus esset: quod homo contumax & vniuersæ nobilitati infestus, semper nouas contentiones & lites concitaturus esse crederetur. Sed his cauillationibus peropportune paulo ante regis Senatus occurrebat: longa epistola ad Carolum missa, de tumultibus in Bætica, magno regis Senatus cōtempu, & regiæ maiestatis offensa, ac totius reip. turbatione, à Petro Gitonio factis: vbi multa
 30 quoque obiter sunt dicta, de regulorum consiliis. Ximenius, qui si Carolus aduentum differret, sæpe ad eundem lapidem offendendum esse præuidebat: neque enim in tam latis regnis, variis negotiis subinde exorientibus, occasiones regulis defuturas aduersus eum coniurandi, vt nouas turbas quotidie concitarent: cœpit secum atrète inquirere, quonam pacto eorum motus & tumultus cohibere posset. Erat (vt diximus) Ximenius natura ad res bellicas propensus: vnde si quando sermonibus militaribus intererat, studiose magnos duces percogebatur & allicerentur. De castrametationibus, expugnationibus etiam, & oppugnationibus oppidorum libentissime audiebat. Igitur cum aliquando de his rebus cum rege Ferdinando priuatim ageret, qui tum prudentia, tum rei bellicæ cognitione & laude, inter ætatis suæ principes excellerebat: regi in animo esse intellexit, militarem exercitum quem semper ad
 40 manum haberet, ex cuiusque ciuitatis incolis comparare & instruere. Dicebat enim experientia bellorum edoctus, delectus qui ex ignotis & vagis hominibus more maiorum haberentur, pernitiæ potius quam vtilitatis in remp. inducere. Nam obscuro illi, & immodesti, atque impuri homines, pessimisque exemplis famoli, quocumque accederent ex raptu viuere: vicos & agros misere vastare: infimam plebem & rusticos homines affligere, milleque alia scelera patrare. Quod si per singulas vrbes certi quidam ciues nomina sua ad militiam sacramento darent, qui quotiescunque à rege vocarentur, bellica supellectile instructi, ad omnes casus prompti, & præsto essent, innumera incommoda cessatura. Hos enim melius & liberalius educatos, atque moribus ciuilibus præditos, liberis, vxoribus, & penatibus timentes, nihil indi-

gnum, aut atrox aufuros, sed potius totis viribus, pro focus & aris depugnaturus. Quin cōmentariolos, quibus rei gerendæ forma tradebatur, aliquando per otium Ferdinandum scripsisse aiebat, & singula capita, per partes digessisse: sed molestiis & ægritudinibus subinde obortis impeditum, efficere non potuisse quod tantopere moliebatur. Quæ ne forte aliquis in re ancipiti & à multis improbata, ad Ximenii sententiam confirmandam conficta putet, hæc eadem Ximenium ad Carolum scripsisse inueniet, literis quas hoc de quo agimus anno pridie idus Decemb. Madrito ad eum dedit, quarum autographum Compluti asservatur. Hæc igitur cum Ximenius in memoriam reduxisset, & præter reliqua emolumenta, summum inde præsidium parari animaduerteteret, quod reipublicæ securitatem adferre, & præsentem rerum statum mirum in modum recreare posset, de huiusmodi instituenda cœpit illico acrius cogitare. Nam nullam fortiorem aut potentiorē machinam esse intelligebat, ad omnium animos sedandos, & in officio continendos, quam huiusmodi exercitum ex propriis ciuibus & incolis constantem, per ciuitates singulas dispositum. Sed priusquam rem vniuersis proceribus inuidiosam, populis vero nouam attentaret, Didacum Lupum Aialam, virum experientem & strenuum, cuius fidissimam operam in negotiis quæ cum rege Ferdinando tractauerat semper expertus erat, ad Belgas transmittere necessarium esse duxit, vt Carolum de omnibus quæ in Hispania gererentur, assiduis Ximenii literis admoneret: & vt eadem opera, regia diplomata publico sigillo & proprio regis chirographo notata, à Carolo peteret, quibus facultas reipub. moderandi Ximenio confirmaretur. Nam quamuis per priuatas epistolas, id iam Carolus abunde declarauerat, tamen in re tam graui, & proceribus odiosa, necessarium cum primis erat, vt omnia rite, & ex maiorum instituto, prout leges nostræ exposcunt, gererentur. Hunc ergo Lupum de rebus quæ cum Carolo essent agendæ, probe & diligenter instructum, ineunte Aprile proficisci iubet. Mirari Lupus, quod nihil de literis gubernationem regni confirmaturis cum eo egisset, cum id maxime ad omnium animos comprimendos, & ad res quas parabat faciendas pernecessarium esse videretur. Sed prudentissimus senex, ad Lupum qui pridie Madrito profectus fuerat, cursorem itinere citato mittit, qui hæc ei epistolam propria manu scriptam tradat. Ximenius Cardinalis Didaco Lupo Aialæ S. Quod longi istius itineris præcipua causa fuit, & cuius ante omnia monitum te esse oportuit, tot negotiis & curis districtus oblitus fui. Sic est profecto, quod maxime meminisse volumus, sollicitudine ipsa ³⁰ impediēte, primum memoria elabitur: atque interdum nimia sedulitas & importuna cura, plusquam ignauia aut socordia nocent. Facultatem perquam latam, ad cuncta reipub. munera per me obeunda, à rege Carolo in primis petas volo: in qua nominatim ab eo declaretur, non modo ad regnorum moderationem concedi, sed ad tribunalia, & vrbanas præfecturas, iuridicos conuentus, & ipsum adeo regium senatum, pro voluntate mea componendos, & immutandos: ad fiscum & sensum regium explorandum, atque omnium pecuniarum, quæ per præfectos coguntur ad obolum rationes exigendum. Nam quamuis hæc omnia parce à me, & non nisi summis de causis tentabuntur, huiusmodi tamen facultatem penes me esse, permultum ad reipub. commodum & quietem interest. Hanc ergo vt erit impetrata, primo quoque tempore ad me mittes. Nihil enim interea, siue publicum ⁴⁰ siue priuatum à me posse fieri, regi indicabis, ad quod non statim velut validum arietem, diplomatum de hac facultate solennitatem abesse, regii nominis aduersarii non opponant. Quod si quid hæcenus egisse videor tantæ moderationis præfecto dignum, non tam epistolis translatis tribui potest, quas facili opera à regibus obtineri intelligunt, quam nostræ authoritati & dexteritati: me enim infensum habere reformidant. Nolim hanc nostram petitionem Caroli familiaribus ambitiosam videri: nam ea de causa Deum obtestor, qui cuncta nouit, diu ac multum dubitavi, an mihi esset postulanda huiusmodi facultas: nihil enim æque odi, atque huiusmodi res quæ ambitionem olent, requirere, quantumuis ad publica negotia sint necessaria. Sed quid agerem, cum ad id curandum, diuina me primum instituta, regie deinde maiestati debitum obsequium, & reip. tranquillitas, quæ hac potissimum ⁵⁰ ratione stabilitur, prorsus dubitantem & inuitum cogere? Vale Madrito i i i. non. Aprilis M. D. XVI. Sic ergo animos eorum, qui parum beneuoli erga ipsum erant, suspensos & dubios per id tempus tenuit: qui dubitare poterant, an ille rædio negotiorum correptus, reip. curam deponere meditaretur. Quod si hac de re coram cum Lupo egisset, vt sunt homines in rebus alienis curiosi, facile diuinassent, & re patefacta, omnes adhibuissent machinas ad huiusmodi concessionem impediendam aut retardandam. Nam vt Caroli adolescentiæ præfecti, quid conducibile esset diuinius consultarent, facile effecissent: atq; interea resp. tumultibus vexata, multum detrimenti capere potuisset. Qualiter in eo negotio Lupus se gesserit, Ximenii testimonia partim ad Carolum, partim ad alios scripta declarant.

Nam

Nam cum secundam legationem anno xvii, sub mensem Augustum, Ximenius per Baracaldum instituisset, isque, ut erat ingenio vafro, & parum sincero, clanculariis sermonibus non nihil Lupi fidem apud regem, de pensione Pontificatui Cauriensi in gratiam Episcopi Abulensis imponenda, labefactasset, idque tandem Ximenius ex Lupi relatu cognouisset, literas ad regem commendationis plenas, & perquam honorificas dedit, ut ita se rem habere crederet, quemadmodum ei Lupus dixisset: iis enim maioribus prognatum esse, ut nihil eorum claritate indignum vlllo vnquam tempore commissurus foret: quare non minorem eius sermonibus fidem habere posset, quam si à Ximenio coram dicerentur. Memini me in Oranieis schedis epistolam quandam deprehendisse. in qua hæc ad verbum Ximenius ad Lupum scribit. Quod vero excusas, quorundam sermonibus ad me delatum, hæc negotia parum diligenter a te curari, equidem quantum ad hanc rem pertinet, talē te semper iudicavi, ut vel rerum tuarum negligentem esse potius existimem. De aliis vero, hoc est, fide, & taciturnitate, atque honoris mei perpetua obseruantia, caue dubites quicquam alicui me crediturum, quod nostram erga te caritatem labefectet: eademq; prorsus de Petro Aiala Canariensi Episcopo sentio, quem meo nomine multum salutabis. Quanquam ni ego fallor, id est Ferdinandi regis ingenium, ut nullius vnquā persuasione egeat, ad id quod semel proposuit agendum: quemadmodum nullis vnquam verbis moueri solet, ut quod semel animo non sedit, rursus probet. Hæc omnia declarant, quanti Lupi fides apud eum fieret, quove in pretio & opinione hominem haberet. Sane iis negotiis gerendis apud Carolum præfectus fuit Lupus, isque ad eum quotidie aditus, ut si morum seueritati, potius quam genio, vel ad tempus studere maluisset, proculdubio honoribus auctior locum in rep. haud obscurum tenuisset. Verum sua vnumquemque voluptas trahit: & modo animo suo mos geratur, reliqua omnia à plerisque contemnuntur. Ergo Ximenius, cui omnis cūctatio in rebus propositis molesta semper fuit, minime ad id quod animo conceperat, Lupi responsum, aut Belgarum decreta expectare visum est: sed exercitum, quem parare instituerat, quam ratione cogere, meditari cœpit. Igitur post diutinam consultationem, quam partim in Senatu, partim cum viris earum rerum peritis habuit, edictum ad omnes Castellæ ciuitates misit, ut quicumque ex earum incolis, præsertim qui ius ciuitatis & penates haberent, nomen ad delectum quem parabat darent, multis immunitatibus fruerentur.

Hi milites reip. futuri erant, & quotiescunq; necessitas ingrueret, ad eam protegendā præsto cum armis futuri, & singulis quibusque dominicis diebus aciem bellico præcinctu sub populorum conspectum exhibituri, quam transuectionem vocant. Duces se illis, & qui lituis canerent, ac tympana pulsarent, reliquosq; exercitus ministros pecunia publica exhibiturum: militibus vero peculiaria priuilegia iure susceptæ militiæ concedi, ut ab exactiōibus & tributis, quibus pendendis plebs & pagi circumuicini obnoxii sunt, puta hospitiiis regio comitatu præstandis, & de multis aliis oneribus & angariis subeundis, ad quæ vectigalis conditionis homines tenentur, immunes essent. Nihil principio eo edicto plausible, aut gratius vniuersæ plebi memoria nostra accidit. Nam ea ratione facile ad nobilitatem viam sibi paratam sentiebat, cum præsertim tam paruo labore, intra proprios penates, cum filiis & vxoribus ea se munera obituros intelligerent, & non solum reip. saluti consulturos, sed hostibus cunctis formidini futuros. itaq; paruo temporis spatio, plusquam triginta millia selectorum militum, ex singulis vrbibus coacta sunt: qui per omnes bellicas artes sese in oculis ciuium quotidie exercentes, iucundo spectaculo erant. Rursus iuuentus, quæ nisi rebus honestis occupetur, continuo voluptatibus diffluit, à quibus plus periculi quam ab armatis hominibus imminet, ut facile parentum exemplis incitatur, cursu & saltu, & missilibus iaciendis, omnique armorum genere, & pedibus & equis mirum in modū exercebatur. Denique ludus quidam militaris aperiebatur, quo nihilo optabilius, aut iucundius Ximenio vnquam potuisset accidere: qui eo olim instituto, fortissimas nationes à viris non perinde validis superatas & domitas nouerat. Nunc vero priuatim sua permultū referre videbat, huiusmodi exercitum ad omnes casus, nullo regis aut reip. impendio, in procinctu paratum habere. Cum Madriti, per portam quæ Maurorum appellatur, Ximenius & dux Ascalonius ad aciem instructam visendam egrederentur, & extemplo milites bombardis & sclopetis, fumum sulphureum & fragorem concitassent, ab Ascalonio ciuili & beneuolo sermone monitum ferunt, caueret tetrum fumum, tonitruaque illa sulphurea ne subita rerum parum assuetarum incurfione, noxam aliquam contraheret. Cui Ximenius, pone metum, (inquit) ô dux, hic enim fumus & sulphurea nubes iucundius mihi & gratius olet, quam Arabum pretiosissimi odores. Huius militiæ notitia postquam ad finitimos reges, & remotiores nationes peruenit, cuncti Ximenii consilium magnificare, & prudentiam viri ante omnia admirari, qui mirabili instituto Hispaniam non modo ab externis in-

cursuionibus tutam reddidisset, sed cunctorum mortalium facile dominam posset consti-
 tuere. Certe regi Gallorum Hispanę potentię æmulo, nihil ingratus per id tempus accidit,
 quam de huiusmodi militibus, non quidem ignotis, aut collectitiis, sed ex ipsis ciuitatum
 ordinibus, sine vlllo reipub. sumptu alendis, à Ximenio susceptam curam. Vincerus Guisę
 Cardinali, qui apud Carolum erat, propinquitate coniunctus, mense Iunio ad Ximenium
 salutandum Madritum diuerterat: qui totius reipub. Christianę nomine, pro ea cura & in-
 stituto, gratias illi egit, atq; sponte currentem incitauit, vt tali disciplina & rei bellicę studio
 Hispanos populos in officio cõtineret, quo hostibus perpetuo essent formidini. Erat Vin-
 cerus militarium rerum peritus, & Maximiliano imperatori à consiliis, qui tunc Bauarię
 principatum æqua cum duce potestate regebat. Quade causa eo tempore in Hispaniam
 venerit, nihil certi quod affirmem, in epistolis vbi de eo agitur, inuenio: sed creditum est, à
 Maximiliano imperatore dissimulanter ad nos missum, vt quid in Hispania per Ximeniũ
 gereretur cognosceret: aut ipsum nostrę regionis lustranda studio iter tam longum spon-
 te suscepisse. Illud certe constat, Ximenium eius pręsentia impense oblectatum, omne ge-
 nus lautitiarum, & omnem comitatem illi exhibuisse. Dicitur non potest, quantum hæc no-
 ui exercitus institutio, seditiosos homines, & rerum nouarum cupidos male habuerit: qui
 omnem aditum ad tumultus excitandos sibi interclusum videbant, atq; illam quam ex re-
 gis absentia viuendi licentiam pręsumperant, hac potissimum ratione euauisse. Idcirco
 omnibus machinis & consiliis, si quomodo eam labefactare possent, aut calumniis & cri-
 minationibus inuidiosam & ingratiā facere, laborarunt. Illico hæc voces ab incertis au-
 thoribus spargi sunt cœptę, acerbitatis & odiorum seminaria. Quorsum hæc insolens ex-
 ercitus forma? Quid hæc noua armorum ostentatio? An tãdebat Ximenium pacis? an ho-
 mo sanguinarius & Martem spirans, tantam concordiam & tranquillitatem iniquis ocu-
 lis conspiciebat: hoc vnum nempe absente rege defuisse, vt populus ignobilis autoritate
 publicæ armaretur, ad nobilitatem euertendam & vastandam. Videret quid faceret homo
 ceruicofus, & proprię sententię tenax, qui vulgo ferocis nationis tantam vim tribueret,
 vnde eas turbas propediem erat excitaturus, quas nulla industria coercere posset. Adde-
 bant etiam, hac militia factum esse, vt florentes ciuitates & suis muniis ea potissimum etate
 intentę deformarentur, & ad priscum squalorem redirent, quando incultis & barbaris
 morib. palantes homines viuebãt. Omnes enim opifices (vt sunt homines à laore ad libidi-
 nẽ natura procliuēs) desertis officinis in quibus sese exercebant, militarib. studiis intenti, id
 vnum tantummodo erant curaturi, quod illis licentiam quiduis faciẽdi indulgebat. Qua-
 re rebus ad vitam necessariis ciuitates sensim priuatas, tandem inopiam sensuras, & vix ad
 pristinum statum multo post tempore redituras esse. His atq; aliis sermonibus aduersus
 Ximenii conatus passim iactatis, Legio Burgi, Salmantica, Metina Campensis, Arcualum,
 Matricalium, & Olmerum, vltromontanę vrbes, delectus qui fiebant impedire tentarunt.
 Sed quę magis acri & pertinaci animo, atq; maiori cum tumultu & seditione, Ximenii im-
 perio sese opposuit, neq; à vocibus etiam petulantibus temperauit, Pintiam fuisse, tam Ca-
 rauaialii annales, quam Ximenii epistolę produnt. Nam cum Tapia Segouiensis ad dele-
 ctum faciendum illuc venisset, Pintiani contumeliis affectum in vincula coniecerunt: &
 vt in rebus humanis sit, vbi error errori succedit, ita paulatim animi eorum exacerbati sunt
 vt nulla Ximenii ratione habita, sese pręsidiis omnibus, tãquam contra hostes munierint,
 vallum & fossam circum urbem duxerint, excubias etiam de nocte & vigilias fecerint, pa-
 lamq; Ximenio restiterint, vt libertatis oppressori, & res perniciosas per vim tentanti. De
 his omnibus quę Pintię gerebantur, per aliquot ciues regii nominis studiosos Ximenius
 certior subinde fiebat, sed potissimum Zaratenfis & Leguizami nuntiis, qui cum Pintiani
 conuentus quatuorviri essent, dum Ximenii mandata studiosius exequuntur, grauiā per-
 peti sæpe sunt coacti. Duę potissimum causę hanc Pintianam seditionem concitarunt, al-
 tera quod Antonius Rogius Granatenfis antistes, qui senatui regio pręerat, aliquorq; item
 amici senatores, peculiari quadam contentione gubernatori Ximenio infesti, quicquid
 ab illo fiebat calumniabantur. Hi si quando Pintiani ad senatum legatos mittebant, priua-
 ta colloquia & clancularios sermones cum illis habebant, & Ximenium tyrannum appel-
 labant. Quod si hoc de viro iustissimo minus credibile legatis futurum putabant, demen-
 tem illum esse & temerarium, nihilque pensi in rebus habentem asseriebãt. Ea enim omnia
 nulla senatus regii autoritate, qui rem non modo inutilem, verumetiam perniciosam, eas
 militares cohortes videbat, sed Ximenii solius voluntate geri. Quę cum à legatis apud suos
 nuntiarentur, animi ad Ximenio resistendum augebantur. Nam virorum, qui regię maie-
 statis assertores videbantur, testimoniis audacia confirmata effręni quadam libidine cre-
 scebat. Non ergo ignobile documentum illud fuit: vnde quantum noceat gubernantium
 diuisio,

diuisio, & in reip. rebus tractandis priuatarum simultatum causa, diuersas partes & sententiam tueri, planum fuit. Altera porro causa ab vltromontanis regulis data est, qui omnem sibi potentiam, per circumuicinam regis ditionem, in qua paulo ante regnabāt, auferri dolentes, simul etiam ne quid inde licentiæ ad propria oppida dimanaret timentes, assiduis dictis & cohortationibus Pintianum senatum instigarunt, ne vlllo pacto apud se permitterent delectus illos seditiosos fieri: non enim eos ad aliud armari, quam ad reipub. vastitatē & perniciem. Quare si saperent, suis vxoribus & virginibus prospicerent, & suis facultatibus & pecuniis cauerent, quorum nihil tutum aut certum, inter milites armatos possessuri essent. Qui id maiori sedulitate apud Pintianos egerunt, Anricus Almirantus, & Oforius

10 Austuricensis episcopus fuisse dicuntur. Habebat Almirantus Pintia ius ciuitatis, vbi ob antiqua & peruetusta maiorum merita, quibus oppidum vniuersum Almiranto deuinctū est, authoritatem minime vulgarem, veluti hæreditariam habet. Is cum forte per id tēpus apud Ximenium Madriti ageret, cuius amicitiam semper coluit, vbi Pintia delectum esse faciendum intellexit, posthabita amicitia necessitudine, priuatis commodis consulendum ratus, se id minime permissurum dixit: atq; extemplo Pintiam profectus, fratribus & propinquis conuocatis, eos motus authoritate qua pollebat, excitauit. Oforius vero, qui parum æquo in Ximenium animo erat, postquam à Ferdinando puero, cuius ipse pueritiam instituebat, Ximenii diligentia & cura nihil sperare potuit, simul etiam vicinis Pintia municipiis, quæ partim propinqui, partim ipse possidebat timens, prætextu oppidi emendi Madrito discedens, clandestinis conciliis Pintianos etiam irritauit: quorum exemplum Burgen-

20 ses, Legionenses, ac reliqui omnes, quos paulo ante diximus, vicinis regulis curantibus sunt secuti. Hæc Ximenii animum acriter angebant: nam quamuis in cismontana regione omnia ex eius voluntate gerebantur, & in Batia Hispalis, Corduba, Giennium, Vbeda, Be-

30 atia, aliæq; itidem non incelebres vrbes: in Carpetania vero Toletum & Madritum, atq; iis ipsis subiecti populi (nam Guadalaiara Mendoziorum domicilium, eorum tunc imperio obtemperabat) In Celtiberia Seguntia, Oretum, Villenates, & Murgitani, ac tota demum trans Anam prouincia, promptissimis animis delectus fecissent: quin apud transmontanos ipsos Zamorenenses, Taurini & Abulenses, cismontanos imitati Ximenio paruerant: multi quoq; ex Campensibus secuti essent, ac propemodum præter illos paucos, vniuersa Ca-

40 stella: tamen quandiu Pintiani, ac Burgenenses, atq; cæteri coniurati populi in sententia diuersa persisterent, vt sunt incerta multitudinis studia, perseueraturos Ximenius non putabat. Nam quoties aliquid quod publico imperio & authoritate iubetur, à nonnullis quamlibet paucis impune contemnitur, cæteris quoque occasio datur, in eandem partem paulo post peccandi. Qua de causa Ximenius omnia cum Pintianis mansuete agere, & ne sibi in re cumprimis vtili & necessaria impedimento essent admonere. Quod si concessionem ve priuilegia, quibus ab huiusmodi mandatis immunes esse iuberentur, apud se haberent, curarent vt in publicum ederentur: nihil enim se per violentiam, sed omnia ex æquo & bono facturum. Illi tamen elatis animis, vicinorum regulorum patrocinio confisi, nihil ex æquo velle agere respondent, parumq; curare quid ipse faciat. Nam Pintiana ciuitas pro

50 virili conatura erat, libertatem suam tueri aduersus eius manifestam tyrannidem, donec Carolus in Hispaniam veniat. Porro in ea sententia, cum Ximenius nihil ex summo iure agere decreuisset, donec quid Carolo federet intelligeret, vsq; in annum sequentem durarunt. Ex Nauarra iam pacata octingentos equites accersit, eosq; ad Pintiam in proximis locis circumcirca collocat. Sed ne Pintiani contra se vocari existimarent, Nauarra recreandæ prætextu, quæ incursionibus exhausta erat, ad Campensem regionem transtulisse, iactatum est: in qua ob rerum omnium abundantiam, annona multo erat vilior. Lupum vero per literas monet, vt regia, quam diximus facultas, hæc etiam quæ ad tumultuantes ciuitates pertinerent cōplecteretur, & primo quoq; tempore ad se mitteret. Rem enim ante omnes necessariam impediri: quam si regis approbatio non firmaret, necesse erat, vt suæ existimationi consuleret, gubernatoris munus deponere: quod se facturum non dubitaret.

Porro, quoniam inuidiosæ regulorum legationes ad Carolum, & Chebrium, reliquosque principes missas esse cognouerat, quibus delectus nouitatem, & militarem licentiam criminabantur: ad Carolum scribit, vt de delectibus quæ per Castellam sūt, nihil grauius propter quorundam calumnias existimaret: nil enim magis è reip. vtilitate vnquam in Hispania fuisse constitutum, vt leges seruantur, & magistratus legum ministri colerentur, & regia maiestas nulla ex parte minueretur. Nam quod maleuoli dicerent, rem esse nouam & insolentem, non ob id esse reiiciendam. Quanquam si quis nostrorum regum annales euolueret, à Gothorum temporibus ad regem Enricum quartum, longa & perpetua quadam serie, duo millia equitum cataphractorum apud se reges tenuisse, quos custodia cohortem

vocabant. reperiret: vnde regiū nomē terrori fuit & nihil indignū per seditiosos vnquā est
 tentatū. Postquā verò Enricus, aut animi fœcordia, aut potius procerū vafritie, eā custodiā,
 vt parum necessariam, dimisisset illis miseris & ærumnis, quas eius historiæ prodūt impli-
 citus, potestatem omnem amisit. Igitur morem illum aliquanto copiosorem, quòd ita
 tempora exposcerent, à se reuocatum esse, quo ipse citra vllas impensas regnum auitum,
 quietum teneret: & hostibus formidini & terrori esset. Curaret igitur ne vllis factiosorum
 hominum dictis auscultaret, & se totum Ximeno permitteret cuius fidem & voluntatem
 tot in rebus haberet exploratam. Suam vero sententiam esse, vt ad ciuitates quæ iussis
 minus parentes fuerunt, literas quamprimum mittat, sic acri aceto asperfas vt posthac su-
 as res quiete agant desinantque quidquam noui in rep. moliri, nunquam enim leue accipi- 10
 endum esse, si subditi vel in re minima facere imperata nolint. Et quoniam ob bellorum
 desuetudinem, post Granatense & Africanum bellum rara erunt arma in Hispania, petit
 vt è Belgarum officinis magnam vim telorum, & thoracum ferreorum, primo quoque
 tempore transmitti iubeat. Persuasit fidelibus consiliis Ximenius, & omnia ex eius voto
 sunt facta. Vt regis mandatum cum literis quas diximus, delatum est, rebellantium popu-
 lorum tumultus quieuerunt: & Pintiani, qui pertinacius & clarius resistebant, positis ar-
 mis, & portis apertis, Ximenii fidei se commiserunt. Ximenius, vt illis gratificaretur, con-
 cessit vt populus Pintianus publicos quosdam procuratores haberet, qui quoties senatus
 cogeretur adessent: & ne quid aduersus regis, aut reip. emolumentum à senatoribus fieret,
 verarent: quod si persisterent, illico regem admonerent. Hoc Pintia maxime necessarium 20
 esse Ximenius duxit, quoniam multi tam ex decurionibus, quam ex ciuibus primariis, Al-
 miranto & Beneuentano familiares & clientes erant, quorum industria & consilio multa
 interdum parum reip. vtilia in patronorum gratiam fiebant. Plusquam quatuor millia Pin-
 tianorum ciuium chirographa de huius rei petitione ad Ximenium feruntur missa: multa
 item sacerdotum ac cœnobitarum, & eorum præsertim sodalium, qui delicta desertis in
 locis commissa puniunt, quorum sodalitas vulgo fraternitas appellatur. Hunc exitum de-
 lectus habuerunt, quibus adiutus, munus rep. moderandi susceptum, quamuis acerrimis
 aduersariis reluctantibus, sine reip. offensa obire potuit. Nostra ætate rex Philippus, huius-
 modi delectus & cohortes Ximenias, de summi senatus consilio instaurauit, vt sibi & reip.
 vtilis. Nam & duces in singulis vrbibus constituit, & immunitates militibus concessit, an- 30
 no huins seculi M. D. LXV. mense Octobri. Sed quoniam frustra exercitum terra parat, qui
 mari etiam vt sit potens non laborat, triremibus quas eo tempore resp. obtinebat, viginti
 adiungendas curat: atque ita classem instruxit, maritimis regionibus benigne quæ ad eam
 armandam necessaria erant suppeditantibus: qua à littoribus nostris hostium arma, & pi-
 ratarum incurfus depulit. Nam statim sub mensem Iulium, cum prope Alicantum, ad in-
 sulam non longe in eo litore sitam, quinque longas Turcarum naues classis nostra obuiā
 habuisset, acri prælio cum illis commisso, sexcentis hostibus fortiter occisis, fusæ captæque
 sunt, & ad Alicantum captiue remulco ductæ. Quæ de re Leonis X. Pont. max. gratulatio-
 nes ad Ximenium sunt missæ, animi præstantiam, & singularem prudentiam, qua in his re-
 bus utebatur, commendantis. Est apud me epistolæ autographæ exemplum, Cardinalis S. 40
 Mariæ in porticu, in qua hæc verba leguntur. Superioribus diebus, cum à magnifico D. Be-
 nedicto Hurtado sanctissimus D. N. literas vestræ reuerendissimæ dominationis recepif-
 set, eumq; diligenter ac copiose, mandata quæ ab eodem. tulerat exponentem audiuiisset:
 libentissimo animo eius sanctitas intellexit, tam Christianas, tamq; dignas viro principe
 cogitationes, animo vestræ reuerendissimæ dominationis insistere: scilicet quo pacto & æ-
 dificari, & armamentis instrui, & continenter teneri classis necessaria posset, contra acerrim-
 os Christi nominis hostes: summoq; opere eius beatitudo vestram reuerendissimā do-
 minationem cōmendauit, quod ad tam egregia & gloriosa opera animū adiecerit. Quæ vt
 sunt maxime principibus Christianis digna, maximeq; pro fide Christi necessaria, ita etiā
 non mediocre paritura sunt nomen vestræ reuerendissimæ D. cui nec tenuis à summo Deo 50
 est expēctanda ex hac re merces: sed quemadmodū ex ea summū percepit, ita etiā ei mini-
 me deesse vult, quantū in ipsa erit, quin ad optimū finem deducatur: vt vestra reuerēdis-
 sima dominatio poterit explorare iudicare ex breui quod ab ea scribitur eidē. Inuenio etiam
 in epistolis, anno insequenti antiquū apud Hispalim natiale (quod nostri Atarazanā vocāt)
 incuria tēporum deformatum & neglectū, à Ximeno instauratū, armamentiq; iterum re-
 fectum fuisse. ne fortasse nauium apparatarum inopia, nostri ad littora conseruanda impa-
 rati essent, sed potius omnium animi ad naualia munera alacriores, vt solebant, efficeren-
 tur. Sed hanc solertis & prouidi hominis curam, posteri studio incredibili adauxerunt,
 tam late patentibus terris trans Atlanticum Oceanum continenter adiuuentis: in quarum
 regio-

regionum semotas gentes, ne quid ad Ximenii magnitudinem deesset, eius quoque imperium penetrauit, atque ipsius prudentia & industria, rei necessariorum & pietatis plenarum, de Insularum in libertatem asserendis, principium datum est. Per hæc tempora Didacus Columbus, Oceani maris Admirantus, Madriti morabatur: qui anno antea cto, ob graues æmulorum accusationes, à rege Catholico fuerat in Hispaniam accersitus. Post regis autem mortem, reip. gubernatione ad Ximenium deuoluta, eius decretum & imperium expectabat. Fuit is Didacus Christophori illius Columbi filius, qui magis diuina voluntate & consilio, quam vlla hominum diligentia aut peritia, nouum illum orbem patefecit, qui tot innumeris gentibus habitatus, tot latissimis fluminibus irriguus, tot animantibus à nostris dissimilibus, tot plantarum generibus nunquam in orbe nostro visis refertus, tot metallis & gemmis ditissimus, aliis denique sideribus, alioq; cælo suppositus, per tot annos latuerat. Igitur cum crebris, tum Admiranti, tum Insularum petitionibus Ximenius compellatur: videretq; vir prudentissimus, ad eas lites trans Oceanum componendas homines aliquot integerrimos mittendos, qui non tam auri & argenti cupiditate, quam religionis & reip. studio ad eum laborem capeffendum inuitarentur: nullibi eos commodius posse reperiri existimauit, quam in monachorum cœnobiis, sed potissimum Hieronymianorum, quos rei priuarum tractandæ industria, & negotiorum agendorum prudentia, inter cæteros pollere palam erat. Ergo Ludouicum Figueroam, & Alphonsum S. Ioannis, illum Melioratæ apud Olmedum, hunc Ortegæ apud Burgos administrationi præfectos, & tertium cum his Bernardinum Manzanedum, qui olim magnis muneribus perfunctus, tunc emeritus erat, viros probitate & prudentia insignes, vocari iussit. Habere enim se nonnulla reip. negotia, quæ illorum consilio essent peragenda. Hosce igitur tres, post multos cum illis habitos sermones, de magnitudine rerum ad quas destinabantur, & communi vtilitate reipublicæ Christianæ à sua opera emanatura, si vt sperabat segerent, cum summa potestate ad Lucaiorum insulas mittit, sed potissimum ad Haytinam, quam alii Hispanicam, alii sancti Dominici promiscue appellant, ab vrbs nomine quam Columbus in ea condidit, quæ sola per id tempus imperio nostro cesserat, ad Admiranti & Hispanorum controuersias cognoscendas, cæteraq; omnia, quæ ad indigenarum quietem & vtilitatem necessaria foret, perspicienda. Post diligentem vero cognitionem habitam, cuncta ex bono & æquo componenda, omni vi nostrorum militum & tyrannide imprimis sublata, sed ante omnia vt rudibus illis populis doctrinam Christianam sincere exponerent, maximopere commendauit. Datus est illis comes ad fontes puniendos, & reliqua munia obeunda, Alphonsum Suazus, ob vitæ sanctimoniam & iuris peritiam Ximenio notus: cuius excellentem virtutem, ærumnosum illud naufragium, quod anno eius seculi M. D. XXIII. apud insulas Scorpionum fecit, abunde demonstraui. Igitur Hispali soluentes, ad sancti Dominici urbem sub extremum Decembrem monachi peruenerunt, Suazus vero sub primum Aprilem insequentis anni. Hieronymianis apud Franciscanos diuersari placuit: qui dum pridie natalis domini horis matutinis cum hospitibus Franciscanis interfuit, eo calore ex regionis situ, quæ non longe à circulo æquatore distat, correpti sunt, vt sudare & æstare cogerentur. quo die vna è vitibus recens demessæ, atque itidem maturæ ficus primis mensis fuerint appositæ. Horum imperio cum multa sint prouidenter facta, illud potissimum memorabile est. Insulani, quos rex Ferdinandus quibusdam qui in Hispania degebant, veluti patronis protegēdos commendauerat, vnde & commendatarii vocantur, Ferdinandi actis rescissis, prorsus sunt absentibus ablati. Erat enim omnino iniquum, vt homines absentes, otio & deliciis in Hispania dediti, potiores haberentur, quam fortissimi viri, qui post vastum mare emensum, magnos labores in armis tolerarunt, ob religionis & Hispani imperii prorogationem. Itaque Insulani veteranis militibus pro cuiusque labore & meritis sunt attributi. Tunc vulgo pro certo habebatur, Insulanos iure belli seruos esse: quare non solum illis imperabant vt mancipiis, sed ad onera vehenda, vt iumentis, vtebantur. Hieronymiani Christiana pietate id indignum & alienum esse intelligentes, quamuis non omnino in prima illa censura opinionem inueteratam abstulerint, tamen vt Insulani in vicis redigerentur, atque vt oppida incolerent effecerunt. Nam prius nullum illis municipii ius, nullum coloniarum, aut priuararum legum concedebatur: sed dominorum tantum voluntate aut stabant, aut cadebant. Curatum est ergo, vt diuinis mysteriis, & Christianæ religionis documentis per sacros ministros probe imbuerentur, & tyrannica militum seruitute qua oppressi tenebantur, non nihil liberati, quoquo modo tandem respirarent. Actum id fuit magnis contentionibus, & vt in rebus nouis & incertis contingit, non adeo claro & euidenti operæpretio. Nam cum aliarum Insularum diuisiones, partim per Columbum Admirantum, partim per regios ministros iam olim factæ essent, atque nunc idem per Hieronymianos no-

uam hanc tentari nostri milites intuerentur, coniectantes quod postea fuit, alias atque alias superuenturas, donec Insulani solida libertate donarentur, multi malis animis & mentibus præditi, immodicis laboribus Insulanos diuexantes, è vita tandem migrare coegerunt. Horum patrum potissimum industria artem arundinum mellitarum, rotamque illam sacchari conficiendi rationem mirum in modum creuisse aiunt. Quare in Hispaniam reuersi, magno in pretio & honore sunt habiti, vt multarum rerum vtilium authores. Sed quoniam ad dulcium arundinum officinas robusta seruitia necessaria erant: nam mollia Insulanorum corpora labori cedentia prorsus fatiscabant: nonnulli ex nostris in scio Ximenio, sequenti anno à rege Carolo apud Belgas impetrauerunt, vt ex Æthiopicis mancipiis, quæ ex Nigritarum regione à Lusitanis in Hispaniam aduehuntur, quadringentos aut aliquanto plures ad nouas insulas traicere licet. Id postquam Ximenius rescieuit, rem esse perniciosam palam dictitauit: atque illico ad Carolum fucum illi factum in eare scripsit: neque satis à Belgis animaduerti potuisse, quantam seditionis materiam & tumultus, nouis illis regionibus dedissent. Esse enim Æthiopes illos bellicis studiis aptos, neque omnino animis destitui ad egregie plerunque dimicandum. Sciret itaque scelerum ministros trans Oceanum misisse, a quibus rudes populi gladiatoriam audaciam condiscerent, & qui aduersus Hispanorum imperium seruile bellum aliquando concitarent. Neglexit prudens consilium eo tempore Carolus, aut Chebrius potius, per quem omnia gerebantur: & non tam ad reip. commodum Ximenii monita spectare existimauerunt, quam ad tacitam aliquam querelam aut dolorem, quod eo in scio ad quem reipub. cura pertinebat, traiectione illa Æthiopum esset facta. At post eius mortem, anno eius seculi M. D. XXI I. in hac ipsa Dominici de qua agimus insula, quadraginta Æthiopum conspiratione, bellum seruile excitari coeptum est. Quod nisi diuina ope, atque duorum fortissimorum militum, Melchioris Castri & Francisci Abulensis præstantia, sub primis initiis repressum & extinctum esset, ingentes motus & strages edidisset. Nam cum Castri villam non longe à sancti Dominici vrbe Æthiopes primo incursum inuasissent, eamque hostiliter deprædati, vltra animis ferocibus procederent, ferrum & ignem Hispanis minitantes, sibi que alios ex conseruis adiungerent: Castrus quem damni suscepti dolor premebat, non expectato Almiranti aduentu, qui lentis itineribus, vt Castro videbatur, aduersus Æthiopes cum exercitu veniebat, vndecim equitibus, quos sex pedites comitabantur, noctes diesque festinans rebelles seruos ad Ozoam Suazi prædiu consecuti sunt, qui infestis mucronibus nostros expectabant. Sed equitum impetibus aut ter dispersos, atque rursus eocentes, tandem fugere ad montes compulit: indeque Almiranti aduentu deiectioni, furcis ad vnum suspensi sunt. Quod si forte Castro Almirantum expectare libuisset, Suazi villam serui proculdubio expugnauissent, & ceterum alios Æthiopes, qui in operis illic continebantur, sibi adiunxissent. Deinde Azuam oppidum properare, & vi captum, quod fecissent, præfidiis munire constituerant: indeque bellum aperto Marte dominis indicere, deque insula imperio cum Hispanis contendere. Sed nunc in Hispaniam redeamus: vbi cum Alebritensis Nauarra pulsus, aucti regni cupiditate teneretur, simulatque regem Ferdinandum obiisse cognouit, occasionem peropportunam ad Nauarram recuperandam (vt arbitrabatur) nactus, Gallicis præfidiis & militibus fretus, per valles Pyrenæorum Roncalem & Isannam instructo exercitu Nauarram ingreditur. Id non mediocriter Ximenii animum, quamuis intrepidum & constantem, perculit. Nam rebus, propter recentem Ferdinandi mortem nondum plane vt oportebat constitutis, imperium plane exercere non poterat, & regulum aliquem in Nauarram mittere, qui prouinciam illam teneret, & Alebritensi sese opponeret. Nam Fadricus Acunius Bondiani Comitis frater, qui Nauarris eo tempore præerat, impar sane esse credebatur, ad Gallorum impetus comprimendos & propulsandos. Non quod animi robur, aut militaris industria ei deesset, sed vnus aliquis necessarius erat, qui patrimonii & propriæ ditionis viribus hostium ferociam sustinere posset: sed nemo sese offerebat ad rem difficilem adeo subeundam. Tandem Antonius Mauricus Naiarensem dux ad eam prouinciam tuendam sese obtulit, vir consilio & manu strenuus, & qui suam ditionem finitimam Nauarris, loco satis idoneo ad comitatus & auxilia comparanda habebat. Id Inachum Velascum, Castellæ comestabilem, propter antiquas cum Naiarensi similitudines, Agramontensem factioni timentem, quibus cum sibi apud Nauaros necessitudines multa intercedebant, male habuit. Quocirca recusationibus solenniter apud Ximenium interpositis, & impedimentis obiectis, adeo res protrahi cepit, vt parum abfuerit, quin Nauarram Alebritensis præoccupauerit. Quod proculdubio euenisset, nisi Ferdinandus Villalua Placētinus, qui tunc tribunus militaris cum pedestribus manipulis in Nauarra erat, incredibili vigore & præstantia hostes interea irruentes fregisset. Nam cum eos in motum angustiis esse cognouisset, vbi vepribus & rubis, atque præruptis faxis semitæ fallentes & impeditæ erant, lecorum diffi-

difficultatibus, & suorum virtute militum adiuuantibus, Gallorum cohortes profligauit. Ex Nauarris vero omnes principes viros, qui exercitum Gallorum ducebant, Alebriensis necessarios & fautores, paucissimis exceptis qui per loca inuia euadere potuerunt, captiuos duxit. In iis fuerunt Petrus Nauarræ Marcalcus, & eius frater Didacus Vellez, qui apud Alebriensem rebus incolumib. in magna quondam æstimatione fuerat: Garri præterea, & Gamboæ, & Vicani oppidorum domini: qui omnes Ximenii iussu ad Atienza præsidium, arcta custodia asseruandi, sunt abducti. Inde Marcalcus, qui inter reliquos principem locū tenere videbatur, ad Simancæ arcem translatus, vitæ captiuae tædio, cum nihil rebus suis bonæ spei affulgeret, in grauißimum mœrorem incidens, anno M. D. XXI. I. vitam exosam abruptissime ferunt. Alebriensis, qui dum Marcalcus cum Gallorum exercitu per saltus Pyrenæos in Nauarram ingredi curabat, S. Ioannis oppido, quod in citeriori Pyrenæorum radice est, per vim capto, arcem obsidebat, cum stragem suorum resciiuit. Ergo Hispanum militem in arce defendenda constantem videns, spe omni abiecta de Nauarra capienda, in Galliam est reuersus, obsidione arcem liberans. Præfectus arcis à tergo recedentem vrgēs, extremos male multauit, & oppidum receptum fossa & vallo muniuit. His de rebus Ximenius certior factus, Villaluæ per literas gratias agit, quod cum res sub nouacula esse videbantur, tam fortiter & strenue operam nauasset: & illum deinceps beneuolentia non vulgari complexus est. Quare si quid grauius in re bellica accideret, eius etiam absentis sententiam requirebat. Huius consilio & persuasione, aliquot Nauarræ præsidia, & nonnullorū oppidorum muros Ximenius diruit, vt nonnulli affirmant. Certe nil potuit aptius & vtilius pro tempore excogitari. Nam cum Nauarri regem suum omni studio restituere vellēt, aut singulis in oppidis præsidia militaria erant imponenda, quod infiniti sumptus fuisset, & nostris littoribus noui milites quærendi ad hostes Africanos propulsandos, aut muri solo æquandi, quod factum est: sic enim indigenæ facilius cohiberi poterant, si res nouas molirētur: & Galli non erant in apertis vrbibus duraturi contra nostrorum vim & imperum, quæ quotidie à munitis oppidis erant facturi. Hoc Nauarri ægerrime tulerunt, quibus miserimum spectaculum fuit, in eorum oculis oppidorum muros euerti, & arces validas ac præsidia, quæ aliquot in locis rebus nostris incommoda habebantur, à fundamentis omnino excindi. Nam tunc se debellatos, & omnem rebellandi occasionem amisisse intellexerunt. Igitur siue à Villaluæ incitatus, siue suo pte ingenio ductus, vt erat consilii semel probati tenacissimus, rem arduam & difficilem, dicto citius confecit. Marzilla fortissimum & arte & natura præsiðiū, altera ex parte Aragonæ flumine ambiente, & muris latissimis vndiq; non sine profundis fossis cinctum, & spatiosa in planitie collocatum, sine vllis tumulis aut monticulis quibus hostes occultari, aut machinæ imponi possint, hanc cladem prudentia & virtute Annæ Velasce euasit: quæ absente marito Falcensi Marchione, cuius id præsidium erat, mœnia ne diruerentur curauit. Nam cum Ximenius huic rei conficiendæ Acunnum præfecisset, & is à Velasca regis nomine, præsidium illud posceret, ponte ligneo sublato, aditum Acunno negauit: & se optimam præsidii custodem, donec Carolus rex aliud iuberet, futuram proclamauit: quare Acunnius infecto negotio discessit. Datus est locus Ximenii æmulis obloquendi, quem præcipiti & temerario iudicio, siue potius animi furore, ad res perniciosas patrandas actum esse dicebant. Accedebant Nauarrorum querimoniam oppida sua deformata contemplantium, quæ non secus ac trunca cadauera iacere dicebant. Onerabatur etiam violatæ religionis calumnia: cui non satis fuisset vetustis & nobilibus oppidis eam cladem intulisse, nisi etiam sacram diuo Francisco cum cœnobio ædem, multos per annos religiosissime ab indigenis veneratam, quæ apud Olitum oppidū erat, solo quoq; vt cætera exæquasset. Tot denique ea de re ab inuidis & maleuolis, in peiorem partem cuncta rapientibus, sunt iactatæ calumniæ, vt post Ximenii mortem, colorem aliquem quærentes ad pecuniam Vzedanam occupandam, eam dixerint rege iubente intercipi ad Nauarræ mœnia instauranda. Sed hæc omnia euanuerunt, & quantum ea Ximenii prouidentia utilitatis & quietis attulerit, suis primum temporibus cognitum, qui eo admirabili stratagemate Gallum coercuerit, & postea eo mortuo, populis in Hispania seditiones concitantibus, profus Nauarra ad Gallos defecisset, nisi murorum præsidio destituta, nihil noui moliri ausa esset. Audiui aliquando Nauarros aliquot primarios viros de hac re disputantes, quib. Ximenii factum partim laude, partim reprehensione dignum videbatur. Nā Tafallā, Olitum, Tudellā, & si quas alias ad Aragoniæ atq; Castellæ confinia sitas, & à Gallis semotas, potuisse saluas manere, quæ facili opera à nostris defendi poterant. Et quanuis Pompeio vrbs Nauarri regni caput, quam vnam Ximenius & præsidio militari firmandam, & muris, & fossis muniendam curauit, in potestatem hostium venisset, hinc nostri resistere & hostes profligare potuissent. Non enim aliam ob causam Viannæ præsidium, quod

non longe à Lucronio est, incolume esse relictum affirmabant. At Lubierum, Mendigurriam, Hirundinanzum, aliquotq; item in eo situ arces, prudenti quidem consilio dirutas, quod nimirum Pyrenæis montibus vicinæ facile capi ab hostibus poterant, nec tam paratis auxiliis defendi. Sed nonnulli qui in sermone aderant, mihi postea declararunt, hos Viamontensis factionis odio, harum quas diximus euerisionem collaudasse, quod Viamontensibus dominis parerent: illarum vero quod Agramontensium possessiones essent, quorum illi partes tuebatur, culpasse. Nam in has duas factiones, Nauarræ regnum odiis admodum inueteratis diuisum esse, res notior est quam vt in ea declaranda immoremur. Non multo post Alebrittenis fatis concessit, non sine suspitione veneni, Gallorum rege, post spem Nauarræ capiendæ depositam, ne assiduis Alebrittenis flagitationib. vexaretur, cui se obnoxium esse videbat, id procurante. Sub idem tempus Ferdinandus Villalua, xi. Calend. Augusti, domum ad prandium reuersus, subito quodam stupore sensum correptus, quem apoplexiam medici appellant, in gremio vxoris animam efflauit. Creditum fuit, & hunc veneno interiisse. Nam ob consilium de muris diruendis Ximenio datum, maximo odio apud Nauarras laborabat, Ximenius rerum ab eo gestarum memor, Stellæ oppidi in Nauarra percelebris præfecturam, atq; cum ea arcis custodiam, & vrbis Placentinæ decurionatū, quæ singula regis Ferdinandi beneficio Villalua obtinuerat, in eius filium transtulit. Quod vt ratum & immotum haberetur, ad Carolum scripsit: & inter alia regum nostrorum eā semper consuetudinem memorabilem fuisse dicit, vt quæ inclytis factis beneficia parentes meruissent, ea quoq; illis decedentibus ad eorum filios transferrentur, præsertim si dum regi seruirent morerentur, quod Ferdinando Villaluz contigerat. Nam ita homines alacriores ad munera commissa fidelius obeunda redduntur, si suæ quoque virtutis præmia ad liberos esse transferenda intellexerint: quos naturali quodam affectu quam maxime ornatos, & prouectos cupiunt. At cum ea quæ diximus Ximenius filio contulisset, tribunatum conferre noluit. Erat enim in hac sententia, vt militares tribunos (quos Coronellos appellari diximus) ab exercitibus crederet auferendos: quoniam multorum dominiū ab omnibus merito damnatum, in exercitum inducebatur. Præstare itaq; vnus imperio cuncti obtemperarent, quam in tot tribunos potestate diuisa, impense, tumultui, atq; demum inobedientiæ locum dari: cuius ille rei magnam in bello Oranico experientiam ceperat. Erat Villalua corpore valido & compacto, nec minus manu quam iudicio strenuus. Altero oculo dum gladiis exercetur, ab aduersario orbatus esse fertur, quod viris fortibus, veluti fatale quiddam esse nonnulli arbitrantur. Aiunt, Romæ Villaluam bis eodem die singulari certamine pugnasse, atque victorem in vtroq; pronunciatum. Nauarrorum ergo motibus nondum sedatis, literæ quædam arcanarum notarum, quas Lusitanus veredarius ad Gallū deferebat, per Salsitanæ arcis custodem interceptæ, minime quidem negligendum esse quod Lusitanus moliebatur, declararunt. Agebatur de sponalibus & fœderibus ineundis in nostri imperii damnum & offensam. Præterisset veredarius, nulla facta literarum exploratione, si, postquam Perpennanum transiit, epistolam quam ad illius præsidii custodem afferebat, rupisset. Nam Salsitanus aliquid monstri ali ex non redditis literis suspicatus, integrum fasciculum ad Ximenium misit. Accidit autem vt ille Compluti tunc esset: quare fasciculus Adriano Cardinali, vt gubernationis participi, est traditus, paulo ante solis occasum: qui rei grauitate (vt par erat) commotus, vt ad Ximenium statim properet, & sine mora literas in manum tradat iubet. Multa iam nocte nuntius Complutum venit, & vt Ximenius à somno excitaretur curat: afferre enim se negotia magni momenti, & quæ dilationē ferre nequeant. Ille vero literis perlectis nulla vultus aut vocis mutatione, præterquam quod nonnihil molestiæ propter intempestiuum hominis aduentum cepisse, præ se ferebat. Renuntiato (inquit) Adriano, me operam daturum, vt incommodis, quæ imminere videntur, obuiam eatur. Deinde ad Carolum regem de omnibus diligenter scripsit: & quid deinceps Lusitanus gereret, per exploratores solcite obseruabat: atq; Aialæ Fonsalitano apud Lusitanum oratori, vt eum de omnibus quæ illic dicerentur, aut fierēt, magno studio certiolem faceret monuit. Id Fonsalitanū accurate fecisse Ximenii epistolæ declarant. Dum hæc gerebantur, lites sunt compositiæ inter Velascum & Manricum, qui ad præfecturam Nauarrorum obeundam præclaris conditionibus est profectus. Multum id reperiuit, & bonam Ximenio occasionem obtulit, alia negotia ex dignitate administrandi. Cōplura sunt quæ Naiarensis præclarissime gessit, dum Nauarrorum regionē à Gallis tutatur, sed illud in primis memorabile, quod ad Carolum Ximenius scripsit: sic enim fiet vt ingenia Gallorū cognoscantur, & quantum intersit viros magnanimos, nec auaritiæ morbo laborantes, puinciis præficere, intelligamus. Lethæsis regulus, qui in Gallia Aquitanica principatum tenet, ad Naiarensē scripsit, vt ad se fidum aliquem hominem mittendū curet: habere

habere enim, quæ iure boni vicini nuntiare vellet, non sine magno eius commodo. Mis-
 sus est Gonfaluus Pizarus centurio, ob bellicam virtutem Naiarensi carus, illius Francisci
 Pizarri pater, qui Perhuanam ditissimam regionem post subactum à Cortesio Megicum,
 nostris patefecit. Ergo Lethensis, post longum cum Pizarro sermonem, ut Naiarensi renū-
 taret maxima fide & taciturnitate commendat, se illi, Galli regis nomine, triginta millia co-
 ronatorum, aliaq; neutiquam reiicienda munera daturum, modo Gallis dissimulanter fa-
 ucat, aut saltem, ne omnino se Alebritteni aduersarium ostendat: cui pro antiqua vicinita-
 tis necessitudine, ad recuperandam auitam possessionem, è qua per summam iniuriam de-
 turbatus esset, omnis fauor aut dissimulatio officiosa debebatur. Pizarus mirari se dicit,
 10 quo pacto id rex Gallus esset præstaturus, qui fidem fregisset, quam non ita pridem Hispa-
 no dedisset, de pace seruanda. Lethensis, adhuc (inquit) Pizarre ignoras, nulla re melius,
 quam iurifurandi religione contempta mortales falli? An tibi leuia esse, aut toleranda pro-
 bra videntur, quibus Gallos Hispani quotidie afficiunt, & non quauis ratione vindicanda?
 Quæ postquam inter se collocuti sunt, atq; de homine mittendo, qui responsum à Naiarē-
 si referret, conuenisset, in Nauarram Pizarus est reuersus. Ut Naiarensis hoc rescieuit, non
 mediocriter se esse offensum existimauit, quod de proditione à Gallo esset appellatus. Qua
 re grauius est minatus in nonnullorum conspectu, ita ut posset ad Lethensem dimanare, se
 sceleratæ legationis internuncium, aut infami suspendio puniturum, aut catenis constri-
 ctum ad Ximenium missurum. Ad Pampelonis custodiam Ferrera quidam Aragonius per
 20 Ferdinandum regem designatus fuerat, à cuius vrbs defensione totius Nauarræ asserua-
 tio pendere videbatur: hæc etiam ut ad Naiarensē pertineret Ximenius omni studio cō-
 tendebat. Quare ad Carolum scripsit, Aragoniis & Nauarris ob veteres iam olim inimici-
 tias & discordias, male conuenire, & se in hac sententia esse, ut Ferrera Pampelone dimo-
 ueatur, & vir aliquis è Castellanis tam nobili vrbi præficeretur, qui Nauarris esset gratio-
 sior: alioqui merito timeri posse, ne Nauarris cicatrices nondum obductæ recrudescerēt,
 & res nouas cogitarent. Ferrera hac de causa Pampelonis præfectura se abdicauit: sed cui
 tradita fuerit, certum quod affirmem non habeo: certe Naiarensi tradita non est. Nauarro-
 rum prouincia Ximeno rempublicam capeffenti satis negotii facefferat, cuius tranquillita-
 ti probe consultum fuerat, Naiarensē rebus præfecto: sed, ut imperiis recenter partis solet
 30 euenire, nouæ subinde difficultates suboriebantur. Supremus Nauarræ senatus ad quem
 totius regni moderatio pertinet, pari ex vtraque factione senatorum numero (in tot enim
 regnum Nauarræ diuisum esse diximus) more maiorum constare oportebat. Is autem qui
 princeps senatus deligebatur, quem illi regentem, nos præsidētem appellamus, in quo ma-
 ximum momentum ad res gerendas inest, quoties ex factione Agramontensi erat, Viamō-
 tensibus omnino iniquus, eorum commoda multipliciter lædebat: tantundem etiam, si
 Viamontensis præses erat, in aduersarios designabat. Quamobrem Ioannes Alebrittenis
 Nauarræ quondam rex, atque post eum, Nauarra subacta, Ferdinandus Catholicus, præsi-
 dem externum, Senatui esse proponendum decreuerunt: qui conuentu publico celebra-
 to, communibus crearetur suffragiis, ut leges patriæ iubent. Hoc sub illis regibus Nauar-
 40 ri tolerarūt. Sed Ximeno rēp. moderante, Belgarū principū fauore & auxilio vsi, ut Caro-
 li voluntate ad prisca consuetudinem reuocaretur, magno studio contenderunt. Id cum
 Ximenius ex amicorum relatione cognouisset, ne id Carolus permetteret, multis causis in
 medium adductis effecit: addens etiam, nulla in re Carolum, aut Ioanne Alebritteni, aut
 Ferdinando auo inferiorem esse, ut eo imperium adepto aliquid Nauarri licentius cona-
 rentur. Emerfit aliud grauioris curæ, de Cardinale Alebritteni in Pampelonis Pontifica-
 tum, quo pulsus fuerat, restituendo. Nam ut id per Ximenium fieret summus Pont. con-
 tendebat, aliquotque etiam ex purpuratis patribus. Consuluit ea de re Naiarensē Xi-
 menius: cui ille nequaquam reipub. conuenire respondit, hominem alienissimum prouin-
 ciæ prouentibus in nostrorum caput armare, vnde proculdubio motus perniciosi erant
 50 emerfuri. Quare consultius sibi videri, eam pecuniarum summam militibus alendis tri-
 buere, ne prouincia exactionibus vexaretur. Et hæc quidem de Pontificatus restitutione,
 pro sua in regem fidelitate sentire, Nuuardanensem vero arcem, quæ ad Antistitis Pompe-
 lonensis curam spectat, quanuis tunc Cæsar Augustani Archiepiscopi diligentia viro probō
 demādata erat, diruendā cēsebat, aut sibi custodiendā tradi: ne si casu in Alebrittenis potestate
 veniret, incōmoda quæ experti iā fuerāt, renascerētur. Vtrūq; ex Naiarēnsis sentētia factum
 fuit, tam felici & strenua cura, ut Nauarrorum negotia, Ximenii animum ab aliis rebus tra-
 ctandis, post hæc non auocarint. Postquam externi motus conquievere, intestini conti-
 nuo sunt exorti. Nam cum Malacitani iam olim cum Anrico Almiranto de iudiciis mari-

timis exercendis contenderent, post regis catholici mortem, qui Anrico cognato patrocina-
 batur, occasionem nacti, tribunal, furcam, & quicquid huiusmodi potestatis insigne, in
 ora maritima ille retinebat, inconsulto Ximeno, neque ullam Senatus regii sententiã ex-
 pectantes, apud quem causa tractabatur, demoliti per tumultum sunt. Nam Castellæ Almi-
 rantus, vetusto quodam maiorum instituto, oræ maritimæ & navalibus præliis præfectus
 est, & ius in nauticos homines habet. Quod si quid controuersia naucleris inter se, aut cum
 vectoribus accidit, eius consilio & iudicio dirimitur. In cunctis ergo maritimis regionibus,
 & locis portuosis, atque rerum commerciis frequentibus, quales Hispalis & Malaca sunt,
 furcas & iudices constituebat. Id illi indignum, & contra publicam disciplinam esse pro-
 clamabãt. Nam cum semper ad eas vrbes propter maris opportunitatẽ, homines moribus
 corruptis confluat assidueque noua flagitia patrent, quoties per publicos lictores in ius vo-
 cabantur, Almiranti tribunal appellabant, ad quem eorũ cognitionem dicebãt pertinere:
 quare pœnas frequenter euitabant, quas alioqui sub iudicibus regis erant daturi. Accede-
 bat etiam, quod militares cohortes, quæ ad maritimam oram tuendam in his locis sunt, si
 quando ob aliquod crimen erant puniendæ, nunc ad Almiranti nunc ad regis tribunal cõ-
 fugientes, iudicia eludebant. Quamobrem maritimi incolæ, vt tam grauiã incommoda e-
 uitent, hanc Almiranti potestatem prorsus tollere, & euertere studebãt. Sed ante omnes
 Malacitani in Almiranti iudices tumultuosissime inuecti, omnem potestatem illis ademe-
 runt. Almirantus grauius apud Ximenium vim & contumelias conquestus est: qui acriter
 Malacitanos per literas obiurgat, & vt à violentia abstineant, iubet. Quod si quid aduersus
 Almirantum habeant, ius esse & iudicia. Quod si potestatem aduersarii verebantur, se ad-
 uersus regulorum potestatem populorum assertorem & vindicem, quantum per leges li-
 ceret, futurum. Malacitani paucis quibusdam ciuibus credentes qui eos ad tumultus ci-
 dos missis ad Belgas criminationibus inducebant, authoritatem Ximenii contempserunt:
 & se nihil ex iudicio cum Almiranto, donec Carolus adueniet, acturos respondent: à quo
 mandata habebant, vt suo iure interdum vterentur: moremque illum tyrannice inductum, à
 littoribus suis depellerent. statim vniuersam multitudinem ad defectionem incitantes, ci-
 uiratem in armis esse iubent. Sed ne quid hostile Ximenius tentaret, tormenta & machinas
 bellicas, per vrbs mœnia dispositas, ad omni conatu resistendũ apparatus: idque tanta con-
 tentione & ardore, vt singuli ciues plurima vasa ærea in vnũ congregantes, ingens tormen-
 tũ conflauerint, hoc titulo superscripto: MALACITANÆ LIBERTATIS ASSERTORES F.C.
 Augebant animos eorũ, epistolæ quædã à Belgarũ procerib. missæ, quib. vt in libertate sua
 tuenda perstarent monebantur, se enim apud Carolum effecturos, ne eis fraudi ea rebellio
 esset. At Ximenius quem inter cæteras occupationes tranquillitatis publicæ cura in primis
 sollicitabat, Antoniũ Cueva, Atrata oppidi dominũ, virũ bellicis studiis clarum, delectu ex
 publicis militib. momento tẽporis facto (hic enim primus, militiæ institutæ fructus gratif-
 simus Ximeno fuit) cũ sex millib. peditũ, & quadringentis equitibus aduersus Malacitanos
 mittit. Illos primũ vt regis mädatis obediãt per feciale moneret, mädatur: q. si rebelles impe-
 rata facere nolissent, tũc vt in reipub. hostes sæuiendũ esse, & vrbe capta factiosos puniẽ-
 dos, & ciuitatẽ ad solitã quietẽ reducendã. Procedebat magnis itinerib. Cueva, iamque ad
 vrbe Antequerã venerat, quam nonnulli Singiliã esse putant, & bidui itinere à Malaca di-
 stat. Sed Malacitani consiliũ mutantes, & fortunis suis consulẽtes, cũ Almiranto iure agere,
 totamque rem ex Ximenii voluntate quem iusti amantissimum esse nouerant, transigere
 decreuerunt: nam plebs vniuersa rerum omnium egestate premebatur, Duos ex sua ciui-
 tate iurisperitos ad Antonium Cueva legatos mittunt, qui ne vltra in armis pergat suppli-
 ces deprecentur: se enim paratos esse ad Ximenii mandata exequenda: quem nunquam
 permissurum (qua est religione) sciebant, vt Malacitana littora ab Almiranticorum iudi-
 ciorum ministris, tanquam à prædonibus miserrime infestarentur. Certiorem de omni-
 bus Ximenium Cueva facit: ille vero quandoquidem ita animati essent, iubet vt sine san-
 guine negotia componat, omniaque illis polliceatur iubet, quæ salua regiæ personæ qua
 sustinebat celsitudine, tolerari & condonari possent. Quinque tantummodo punitis, qui
 seditionis auctores fuerant, cæteris publice venia est data. Ad Carolum Ximenius eam ci-
 uiratem ex sententia sua, absque ferro & cædibus pacatam esse scripsit, serius tamen ob Bel-
 garum literas, quibus Malacitani fidebant, vt quiduis audere & sperare possent. Qua-
 rum literarum exempla ne vanum esse quod à se dicebatur arbitraretur, cum suis mit-
 tebat: vnde etiam illud intelligere posset, multum damni reip. creari, si res magna di-
 ligentia & consilio prouisæ, facile à suis Belgis irritarentur. Belgas enim tam longo spa-
 tio ab Hispania semotos, parum quid nostris conducatur nosse. Quare (inquit) si meã autho-
 ritati

ritati prospexeris, cui tua etiam hac in parte coniuncta est, mirum in modum remp. iue-
 ris, quæ sola existimatione & autoritate gubernatoris semper stetit. Tunc etiã Velasqui-
 des Cuellar, rationum regiarum præfectus, & quæstor maximus, Guterii Velasquidis iuri-
 speriti filius, Mariæ Velascae vxoris suafu Areualum Vacceorum municipium per viam oc-
 cupare conatus est. Eius oppidi ditio attributa fuerat Ioannis secundi regis vxori post ma-
 riti mortem. Porro Guterio Velasquidi viduæ reginæ cura est demandata, & simul arcis A-
 reualensis custodia, quæ post eius mortem ad Ioannem filium deuenit. Tunc vero Caroli
 regis iussu, Areualum, Vmetum, Mattricalium, sanctam Mariam niueam, cum horum mu-
 nicipiorum territoriis, Ximenius Germanæ reginæ tradiderat: quibus quandiu viueret, vti
 10 fruiliceret. Nam cum Ferdinandus catholicus testamento cauisset, vt triginta millia num-
 mum aureorum Germanæ reginæ, ex Neapolitana regis pecunia singulis annis penderẽ-
 tur, & illa in Hispania diuersari maluisset, visum est Carolo, de Ximenii consilio conditio-
 nem accipiendam esse, vt quæ multo honestior & vtilior esset. Id cum Velasquides agi co-
 gnouisset, se Areualensis arcis præfectura, quam sibi & posteris in perpetuum acquirere
 meditabatur, ea ratione deiiciendum animaduertit. Quare cum Maria Velasca vxore ne-
 gotio communicato, clam Areualum proficisci instituit, & oppidum præsidiiis militaribus
 munire, vt nullo vnquam modo Areualum in Germanæ potestatem veniret. Fuerat Vela-
 sca reginæ intima, sed tunc ob priuatas rationes illam pessime oderat, vnde Velasquidem
 20 maritum, ne id permetteret, vehementer instigauit. Accedebant adhuc aliquot regulorũ
 cohortationes, qui Germanæ reginæ res male procedere cupiebant: Velasquidi vero opti-
 mo & ornatissimo viro, atq; quibusdam illorum affinitatis propinquitate coniuncto omnia
 bona optabant. Quare ad hoc consequendum, fauorem & auxilium pollicebantur. Xime-
 nius qui non tam illum propria voluntate, cuius integritatem & placidos mores iãdiu no-
 uerat, quam vxoris suafu ad eam rem incitari videbat, primum literis, & amicis per inter-
 nuntios sermonibus, deinde regiis epistolis, quas è Belgio ad eum beneuolentiæ plenas, dã-
 das curauerat, reuocare à proposito laborauit: minas etiam interposuit, de reipublicæ iniu-
 riis vindicandis, si minus dictis pareret. Sed plus apud Velasquidem ponderis habuerunt
 assiduæ vxoris obiurgationes, & Admiranti promissa, quam Ximenii humanæ & vtilis mo-
 nitiones. Nam eo ipso tempore Admirantum ad Areuali muros accessisse certum est, & mu-
 30 nicipii primarios viros ad se vocatos dictis grauissimis monuisse, ne sibi ipsis vllò pacto per
 ignauiam deessent, nec vllò modo à ditione regia ad muliebri imperium, & impotentiam
 transferri paterentur, eiecto Velasquide, cuius mansuetudinem & lenitatẽ nouerant; præ-
 fertim rege absente, qui si omnium incommodorum, quæ ex hac re suboriẽtur, certior fa-
 ctus esset, longe aliter regnis suis consulisset. Quibus etiam, vt magis ad resistendum Xi-
 menio confirmarentur, literas nonnullorum regulorum, puta Velascai comestabilis, Pimẽ-
 telli Benauentani, Mendozii Guadalfaiarenfis, propriis chirographis notatas ostẽdit, qui-
 bus liberos suos cum militaribus copiis, ad Areualenses protegendos se missuros promit-
 tebant, si quid violentum, aut hostile à Ximenio tentari animaduertent. His dictis per-
 multum animati, Velasquidem vt in sententia permaneat adhortantur: se enim potius for-
 40 tunas & vitam amissuros, quam sustineant vt sua libertate spoliati, alterius quàm regis po-
 testati tradantur. Ergo Ximenio omnia prius experiri cupiente quàm ad arma esset veni-
 endum, multos menses ea Velasquidis contentio durauit. Quam cum nulla tandem mitio-
 re ratione finiri posse videret, Cornelium quatuoruirum cum armatis cohortibus ad Are-
 ualenses comprimendos misit. Is pro Areuali portis consistens, per præcones in clamari pu-
 blicæ iubet, si statim regiis mandatis parerent, contumaciæ & læsæ maiestatis veniã se pol-
 liceri: sin prauis propositis tenaces persisterent, bellum cruentum, vt eorum insania mereba-
 tur, illis indicere: & contumeliam reipublicæ illatam, multis damnis esse vindicaturum.
 Velasquidi vero defectionis auctori prodicionis infamiam denunciare, quæ ad liberos ge-
 nusque suum, vt sempiterna turpitudine deriuetur: & eius insuper bona vniuersa proscri-
 bere & publicare: se enim pie & iuste legatum venire, è quatuoruiris regiis vnum, ad eam
 50 controuersia dirimendã. Id cũ aliquot dieb. quæ ad eam clarigationẽ solennes sunt fecis-
 set, cum neque Admirantus, neque alius ex regulis quos commemorauimus, auxilium
 Velasquidi ferre, aut clientes suos, vel copias mittere, vt promiserant, ausi fuissent: tan-
 dem ille ad seipsum rediens, & malis quæ interim familiæ suæ acciderant, & rebellio-
 nis tædio fatigatus, militibus quos ad Areuali præsidium congregauerat dimissis,
 Cornelio se dedere necessarium esse duxit. Referantur extemplo Areuali portæ
 & maxima totius populi acclamatione Cornelius quatuoruir in oppidum recipitur,
 cui arcis præfecturam, iuxta regia mandata, obtinendam tradidit. Tunc si quando
 alias, claro exemplo & manifesto documento innouit, quantum momenti regis nomen in

Hispania teneat, modo comites secum habeat, prudentiam & magnanimitatem, quæ in Ximeno inueniebantur. De his omnibus ad Carolum Ximenius scripsit: & ne sibi aduersus omnes pugnandum esset, ipsius priuatim literis Admirantium cum primis comprimendum esse monuit: nam vbique, sed in Hispania præcipue, omnia exemplis constare aiebat. Porro, obedientiam quæ regibus debetur, rem esse fragilem, nisi adsit timor quidam & reuerentia: iam enim per omnes angulos iactari, regi Admirantium opponi in Areualensium immunitate protegenda. Quæ cum probe Carolus considerasset, omnia ex Ximenii voluntate confecit. Venit sub mensem Iunium sequentis anni ad Ximenium Velasquides, quem inter cæteras calamitates, filii Guterii Velasquidis mors, qui maior natu, successioni destinatus, ineunte Februario obierat, non mediocri dolore afflixerat: seque & omnes fortunas suas, eius fidei & humanitati commisit. Ille vero miserum ac supplicem, qua melius potuit ratione seruauit: & se apud regem sua negotia & salutem, non secus atque hominis amici & necessarii, curaturum pollicitus est: de qua tunc sane non laborasset, si eius fidis adhortationibus potius, quam aliorum vanis consiliis obtemperare maluisset. Ergo Madriti expectare iussus, omnibus in rebus Ximeno adesse, nihil superbum aut elatum ostentare, quæsturæ suæ munus exercere, se regi obsequentem præstare, & omnia sobrie admodum & modeste agere visus est. Dum hæc geruntur, morte paulo post præuentus fuit. Quare votorum compos, id Ximeno sedulo curante, fieri non potuit. Veneni propinati suspicio, propter præproperum eius obitum (vt sunt sinistra mortalium iudicia) oborta est, sed quæ inter prudentes temeraria & inanis sit habita. Nam quod aliud præsentius venenum, quæ-
 20
 velues pestilentiior, aut grauior, quam tot molestiæ in Areualensi rebellionem deuorata: Tam fallax amicorum ad eam instigantium patrociniatio? Anxius & incertus in capitis periculo euentus: qui quoties animos mortalium sollicitat, dici non potest, quam acerbe discruciet. Accessit filii hæredis, quem dignitatibus & opibus ornauerat, mors immatura: qui fecialis maximi, quem nos præconem dicimus, sacro magistratu, & Membrillana commendataria præfectura per regem Ferdinandum donatus, atque patris Velasquidis pecunia Vaquerrili oppidi possessione adauctus, gradum sibi ad ampliores dignitates & opes parauerat. Cæterum Velasquide mortuo, Ximenius multo diligentius à Carolo contendit, vt vxoris & liberorum commodis prospiceret, quos omnino destitutos videbat, ni solita regis celsitudinis beneficentia, domus viri optimi, deque rege ipso benemeriti subleuaretur,
 30
 conferendo in adultos filios, quæcunque pater à rege beneficia suscepisset. Nam se iudicii sui testimonium Velasquide dare, ante seditionem Areualensem, ad quam partim vxoris iurgia, partim regulatorum suasiones reluctantem & inuitum perpulerant, optimi & præclari ciuis documenta semper dedisse: post sedatum vero tumultum summa fide munera regia, quibus est præfectus, obiisse, & præsto quoties reipublicæ vsus poscebat sibi fuisse. Solebat autem Ximenius huiusmodi testimonia rarissime cuiquam præstare. Res vero Areualenses, quæ Velasquide sublato, in Germanæ reginæ potestatem protinus concessuræ videbantur, meliorem libertatis asserendæ, Ximeno vindice, occasionem habuerunt. Nam cum Germana in mariti defuncti gratiam, Ferdinandum puerum, atque adeo diuersam factionem complecteretur, Ximenius de Areualensium, & Vlmetanorum immunitate
 40
 seruanda apud Carolum agere cœpit. Neque enim tutum esse, antiqua & valida municipia loco commodissimo ad offendendum posita, inquietæ mulieri concedere. Et vetus verbum in Hispania esse, qui Vlmetanis & Areualensibus potiri posset, totius Castellæ dominum futurum esse. Idque non solum ex nostris historiis, sed viuientium etiam memoria, ne rem admodum vetustam se afferre putet, comprobati posse: qui Ioannem Nauarræ regem, hac potissimum fiducia, quod Vlmetum ditionis suæ esset. Ioanni II. Castellæ regi bellum toties indicere ausum meminissent. Nam reginæ commodis è testamento Ferdinandi satis consultum esse, Matricario celebri oppido cum circumiacente territorio, pro Neapolitana commutatione dato: cuius animum iam ipse pertentauerat, & optimis rationibus effecisse, vt sibi satis esse factum credat. Nec sententiâ mutasse videri posse, quanuis nuper Ve-
 50
 lasquide viuo, ea oppida reginæ condonanda censebat. Tunc enim Caroli regis litteras ad se totius negotii insciû fuisse delatas, quibus Areualium, & reliqua quæ diximus municipia, vt reginæ traderet iubebatur. Quod cum Velasquides impeditè conaretur, se omni tandem ratione effecisse, vt Caroli madata sacrosancta essent. Nunc verò cum & Velasquides ultro paruisset, atque è viuus esset sublatus, omniaque ea loca à regis ministris cum præfidiis tenebantur, sententiâ suam aperte declarare: & pro regia quæ sustinet persona, quid sit factu utilius consulere. Præsertim cum Areualenses & Vlmetani, vetusta regum præscorum priuilegia, sed potissimum Ferdinandi quarti, quæ à Caruaialis fratribus ad diuinum tribunal vadatum apud Giennium obiisse aiunt, in seriniis publicis seruent, quorum exempla ad eum mittebat,

mittebat, in quibus propter antiqua eorum oppidorum merita, magnæ ad hoc pertinent-
 res immunitates concessæ sunt. Visa sunt Carolo ea omnia, quæ à Ximenio scribebantur,
 regiis rationibus perquã necessaria. Quare ut ipse quæ essent vtiliora prospiceret, rescripsit:
 se enim rata habiturum omnia. Interea regina quorundam consiliis in diuersum mutata,
 clam Ximenio Vlmetanos sollicitat, ut se eius imperio subiiciant, mitius multo sub fœmi-
 nea lenitate, quàm sub alterius potestate experturi. Sed eùm illi vnanimis repugnassent,
 rursus Ximenum, ut priorem conditionē iuxta Caroli mandata exequatur, petit: dummo-
 do manum aliquam militare aduersus Vlmetanos repugnantes mittat; sibi enim ingentem
 fraudem fieri, dum rem altius considerat, sensisse, soli Matricalenis collatione. Adaugebat
 10 hac in re Germanæ animum legatorum Belgarum consensus: nam iam quoque Laxaus A-
 driano quoque socius venerat, qui ut erant iuxta gentis ingenium, simplicioris cuiusdam
 naturæ, atque rerum nostrarum ignari, facile dictis aliorum mouebatur: & magis Ximeniũ
 natia quadã seueritate, quàm rei ipsius animaduersione ad ea omnia impedienda conciti-
 tari, arbitrabantur. Ille tamen propositi constans, in re parum necessaria non multum esse
 laborandum statuens, placidis responsis tempus eximebat. Et quoniam Carolum & Bel-
 garum principes querimoniis assiduis regina fatigabat, ut eæ parum curarentur, sibi que vni
 eius rei exequutio mandaretur, admonebat. Nam quanuis Germana indignata Galliã pe-
 tere destinauisset, multo minus offensæ, aut damni ex quouis loco inferre posse, quàm apud
 nos inter factiosos agens, & fomenta seditionis ministrans. Itaq; res Areualenses & Vlme-
 20 tanæ in Caroli aduentum dilatae sunt. Non minori molestia Ioanna regina Caroli mater,
 morbo durissimo conflctans, Ximenii animum afficiebat: ea enim (ut diximus) atræ bilis
 commotione miserimè vexata, Turdesilis Vacceorum oppido vitam difficilem transi-
 gebat: vbi pater Ferdinandus, loco certè amœno & peraccommodo, sedem ægræ & dolenti
 dederat. Ludouicus Ferrerius Valentinus, qui eius curæ & custodiæ præfectus erat, aut
 senectutis vitio ad res exequendas tardus, aut ignarus quo pacto grauem reginæ morbum
 tractaret curaretve, nunquam ab illa obtinere potuit, ut ex obscuris & tetræ cubiculis, quæ
 morbum contumacem insigni offensione adauxisse credebantur, ad lætiora & luminibus
 renidentia, atque auris salubrioribus afflata, habitationem mutare vellet. Lecto molli,
 & blandis lodicibus, qualibus reginæ vtuntur, somnum capere prorsus recusabat. Humi,
 30 aut tabulis, in summam obsecrantium gratiam, desuper stratis cubitare, deliciæ magnæ e-
 rant. Hyeme rigente, vestes pellibus pretiosis suffultas, aut alio quouis modo ad temporis
 iniuriam propulsandam munitas, pertinaci sententia auersabatur. Triduo omni cibo &
 potu persæpe abstinebat: neque vllis familiarium precibus ad escam sumendam adduci
 poterat. Nonnunquam quod regni gubernaculis priuata, in illa custodia asseruaretur, con-
 querebatur. Doluit Ximenius reginæ vicem, & ut rei iuxta honestæ & piæ nõ deesset, cum
 ex Ludouici custodiis negligentia, tantum incrementi morbum reginæ suscepisse pro cer-
 to haberet, Ludouico Ferrerio iam ætate graui, vacationem laborum concessit, & in eius
 locum Fernandus Ducas cognomento Strata, Talabricensis ciuis subrogatur. Hic illustri
 loco natus, & rerum prudentia & industria valens, dum efferatum fœminæ animum arte
 40 quadam perapta tractat & demulcet, tandem effecit, ut cubiculo prorsus expurgato, & la-
 bris fictilibus, quibus carnes in prandium & cœnam afferebantur, eiectis, ad humanitatem
 pristinam rediret. Nam cum huiusmodi vasa quotidie mensis apponerentur, nulla efferri
 patiebatur: vnde putrescentibus obsoniis, teterrimus odor sentiebatur. Quare lecto cubans
 quietem capere cœpit, & ad rem diuinam audiendam foras prodire. & se reginam esse sen-
 tiens, vitam illam grauem & inhumanam relinquere. Id gratissimum Carolo accidit, proq;
 tam diligenti & officioso erga parentem reginam studio, gratias per literas Ximenio egit.
 Ferrerii senis incommoda, Ferrerius filius Toleti præfectura amotus adauxit. Nam cum e-
 ius negligentia omnia confusa iactari, & quorundam priuatorum libidine potiusquam vl-
 la legum obseruantia fieri Ximenius nouisset, qui ante alias Hispaniæ ciuitates Toletanam
 50 curam gerendam sibi esse peculiari officio existimabat, præfectura Ferrerium amouet, &
 Portocarrerum Palmæ comitem, virum magna laude & magnanimitate clarum, eius loco
 paulo post substituit. Sed cum nostra ciuitas in factiones duas iam olim sit diuisa, Syluiam
 & Aialanam: hæc Portocarrerum ad eum magistratum assumi priuatis de causis recusabat.
 Iam cunctis fere eius factionis primariis viris ad id violentia & armis prohibendum anima-
 tis, comes Fonsalitanus veritus, ne ea factio, in qua ipse primas tenebat, parum obsequens
 Ximenio esse videretur, quem vnice semper coluerat, Fonsalita Toletum venit, & eos mo-
 tus facile repressit, atque ita cunctis approbantibus Portocarrerus receptus est. Inter cæte-
 ra quæ in epistolis de Ferrerii iunioris amotione facta reperio, vnum sane est memorabile,
 & quod magis antiquis maiorum temporibus, quando morum rigor & seueritas vigeat,

quam nostrorum temporum licentia gestum videri potest. Gallecus iurisperitus, qui Toletum in acta Ferreri cogniturus venerat, rebus omnibus accurate inquisitis, de Ximenii sententia aliquot ex publicis ministris, quibus Ferrerius in praefectura usus fuerat, quod iustitiae exequendae praetextu, nihil non iniquum gessissent, per vicos ciuitatis, praecone praecunte, atque eorum peccata proclamante, flagellis cædi de more iussit. Simili seueritatis exemplo, grauiori tamen vindicta, in Arroium Calatrauae cruciferum, ni sibi fuga consulisset, animaduertere iam meditabatur. Hunc enim in Zoritana commendataria praefectum, potius libidines suas explere, quam munus commissum ex dignitate obire, multorum sermonibus & querelis cognouerat. Nam honestis virginibus inuitis parentibus vim intulerat: nuptas per summam iniuriam stuprauerat: atque assidua peccandi consuetudine liberos etiam ex illis susceperat. In eius locum Sanctium Cabrerum, virum probum, Ximenius suffecit: & ad Carolum continuo scripsit, si forte Arroius ad Belgas venisset, scelus suum mendacio & summa impudètia excusaturus, eius gulam laqueo frangi imperaret. Calcenam sanctae inquisitionis Senatus secretarium, & Aguirrum e iudicibus vnum, aliquot ex causis grauissimi ordinis consortio eiicit. Aguirrus vero, quod multis in rebus reip. vtilem sese praestitisset, non multo post in Senatum supremum transfertur: in quo ad extremam vsque senectam durauit. His atque aliis exemplis fortitudinis & constantiae suae per Ximenium editis, tantam sibi auctoritatem apud omnes comparauit, vt nemo esset qui non impense cuperet, in eius se beneuolentiam & amicitiam insinuare. Vniuersi pene Hispaniae reguli, simultatibus & dissidiis posthabitis, vltro illi obsequentes fuerunt, pactis etiam conuentis de eius dignitate tuenda, non secus ac sua, & propinquorum. Ex Baeticis Fontius Arcobricensis, ex quo Vrennas res nouas moliebatur, Ximenii partes secutus est. Ipse Vrennatum Comes, cum Petro Gironio maiori natu filio, depositis odiis, quae aduersus Ximenium vana spe conceperant, rebus suis prospicientes, se neque vnguem tranuersum ab eius mandatis discrepare instituerunt: in eoque vsque ad motus Villafradeos sine fraude perdurauerunt. Ex Carpetanis Paciecus Ascalonius, qui ob Toletanae urbis vicinitatem, nunquam à Ximenii voluntate discesserat, eo tempore magis confirmatus, assiduis ad eum itionibus omnem obseruantiam & culturam exhibebat: atque vt idem faceret Georgius Vrennas, illi propinquitate coniunctus, ante oes curasse certum est. Ad eam nouam animorum coniunctionem, quamuis Ascalonius sponte sua benece-
rat animatus, Ioanna Anriquefia eius vxor, femina lectissima, & diuis ob ingentem pietatem cara, permultum momenti attulisse dicitur. Illa enim cum absentiam mariti tolerare non posset, qui apud Ximenium continue agebat, Madritum venit: & coram sanctissimis Ximenii consiliis, & actionibus consideratis, intellexit diuinum honorem ab illo tantum captari, & à summo Deo tantum pendere, illique vni fidere. Quare hoc apud coniugem frequenter commemorans, effecit tandem vt Ascalonius simulatione, si qua forte utebatur, reiecta, sincero & amico pectore hominem sanctissimum complecteretur. Ex vltromontanis, Astunigana familia, cuius dux Beiarèsis princeps est, multis de causis Ximenio obstringebatur, sed potissimum ob prioratus sancti Ioannis controuersiam, quae inter ipsum & Albanum ducem erat. Almirantus, qui nisi Velasquidis negotia intercessissent, in Ximenio colendo Ascalonio inferior haud fuisset, rursus ad eius beneuolentiam rediens, Beneuentanum vna coniunxit. Hos Asturicensis, & Gallecia omnis sequebatur: Lemosio, & Andrata comitibus, id apud suos sedulo curantibus. Pauci quidam priuatis de causis, adhuc infensi Ximenio persistebant, primarii illi sane & principes viri, Mendozius Infantatus dux, Velasus Comestabilis, Fadricus à Toletis Albanus dux. Hi enim cum ad suas voluntates, Ximenii animum pertrahere nequirent, vi & potentia qua multum valebant, non tam reipsa quid ille iuberet contemnebant, quam se id facere verbis ostentabant. Nam quoties ad rem ventum est, taciti & quieti inter suos desidebant, quemadmodum Velasquidis negotia declararunt. Igitur cum omnes motus compressi essent, atque nihil sibi negotii ab vilo ex regulis facefferetur, multa partim ad reip. vtilitatem, partim ad regii census incrementum necessaria facere est aggressus. Nam primum ne tumultus denuo exorirentur, ipseque securus & liber, rebus quas proposuerat animum intenderet: tormenta bellica, & aeneas illas ac operosas machinas, quae propter ponderis immanitatem nequeunt loco facile moueri, tribus potissimum Castellae regionibus, cum priuatis magistris & praefectis, collocare instructissima decreuit: in vltromontanis, ad Metinam Campensem: in Carpetania ad Complutenses: in Baetica ad Malacitanos. Ita enim si qui tumultuarentur, aut alio quouis modo aduersus rempublicam iniurii essent, non spectatis aliunde praesidiis, facile sub ipsis principiis coerceri & infringi posse. Hoc tamen ad Metinam factum tantum esse, in epistolis reperio. Nouam item pecuniam percutere, illique diui Francisci imaginem ex altera parte insculpere, tentasse aiunt,
sed Se-

sed Senatoribus regiis multum dehortantibus consilium mutasse. Deinde ad regia vectigalia cognoscenda conuersus, totamq; aulae priuatam rationem, quæ regis catholici diutino morbo multipliciter offensa, atq; perplexis ambagibus confusa erat: edictum à Carolo eius nomine promulgandum postulauit, ad tabulas omnes siue publicas, siue priuatas, quæ de rebus regiis tractarent, à quibusuis hominibus extorquendas, siue in supremo Senatu iudices, siue apud principes aut respub. legati, siue domi cubiculo præfecti, aut deniq; muneris cuiuslibet per Ferdinandum regem olim delecti, aut præpositi fuissent: vt eæ in publica scrinia reconditæ, quoties vsus posceret depromerentur. Fuisset hæc res cum primis fructuosa, & ad rerum nostrarum cognitionem utilis: nescio enim quo sinistro fato, rerum apud maiores actarum negligentes, illorum instituta contemnimus: & quid illi egerint, aut qua ratione vixerint, nostris tantummodo cogitatis contenti, parum percipere aut inquirere curamus. vnde parte ad nostras actiones instruendas commodissima, vitam nostram priuamus. Nihil enim securius discitur, quam cum alieno periculo sapimus. At hæc scrinia facta non fuisse satis constat: nam cum tot rebus Ximenius distraheretur, in quibus reipub. incolumitas versabatur, nemini mirum videri debet, si omnia quæ animo proposuit, tam paruo tempore ad exitum non adduxerit. Cæterum tabulas permultas rerum publicarum, & libellos rationum à ministris illis exegisse, certum est: ex illorum enim notitia in ordinum Senatum inquisiuit, hoc est, de militarium magisteriorum censibus, de sportulis, & mensæ magistralis (quam vocant) salariis, de commendatariis præfecturis, quæ rectorum custodia carebant, de iudicibus in eorum Senatum asciscendis, deque aliis multis ad eam rem attinentibus prouidendis. Nam cum eorum magisteriorum recens esset sub regibus possessio, nullibi minus notitiæ, aut plus fraudis & iacturæ erat. At ita in eo diligenter se gessit, vt in primo cognitionis triduo omnes trium ordinum leges, omnes sanctiones, consuetudines, & decreta, quibus obtemperare militares commendatarii tenerentur, peruiderit: simul etiam quæ ad censum pertinebant, typo quopiam in genere perceperit. Præfecti maximi commendatariorum, qui Ximenio in res eorum inquirenti, contradicturi proculdubio erant, aliqua interea opposuerunt, quibus se non modo à Ximenii potestate, sed à regia quoque si possent, vindicarent. Verum ea omnia tanta prudentia & dignitate à Ximenio sedata sunt, vt vniuersis cõmendatariis parentibus, omnia ex illius voluntate sint confecta. Sed ne aliquis fortasse requirat, quæ sint illa quæ commendatarii opposuerant, nosque propterea, nisi aliquid de eo dixerimus, negligentia insimulet: Galatrauenses, & Alcantarani, quorum illi ad Oretum, hi ad pontem Traiani sacras suorum collegiorum ædes tenent, diplomata summorum Pontificum apud se habere iactabant, quibus eorum magisteriorum præfecturæ, iuxta Cisterciensis ordinis ritum institutæ, nulli præterquam sui ordinis Antistiti, sine maximo piaculo subiectæ esse possent. Quæ omnia vana & futilia esse, prorsusq; ad tempus eximendum adinuenta, multis rationibus Ximenius declarauit. Nam ea quæ de diplomatibus Pontificiis ferebantur, cœnobitis Cisterciensibus, qui sacris ædibus inclusi, in solitudinibus delitescunt, quemadmodum & cæteris, qui ad eum modum viuunt, religiosorum sodalitatibus, sui ordinis Antistites habere à summis Pontificibus iure quidem concessum est, quibus alienos præfici rectores indignum & indecens esset: & sub externis & rerum suarum ignaris magistratibus, omnia sursum & deorsum miscerentur. At militaribus hominibus, qui in luce clarissima apud regium comitatum, aut in castris viuunt, sacrum tantummodo Cisterciensium cognomen, certa que aliquot instituta quibus sese addicerent, data: non autem arctam cœnobarum normam, vnicamque illam abbatum iurisdictionem. Atque ita Ferdinandus catholicus Antonium Rogium Archiepiscopum Granatensem, tribus magisteriis aliquando præfecit: eorumque maiorib. comitiis omnia moderans Antonius interfuit. Quin etiam ne in primario tantum eorum magistratu accidisse id respondeatur: sancti Iacobi commendatarios, qui Augustinianum ritum sequuntur, apud Calatrauenses & Alcantaranos, multis muneribus obeundis præfuisse. Heri vero & nudiustertius, nonnulla etiam per Adrianum Caroli legatum in eorum comitiis effecta esse, quæ hanc omnino dubitationem soluerent. Meminissent enim, non ita pridem, præfecturam Calatrauæ maximam, sine solenni cruciferorum rogatione, Caroli duntaxat voluntate, quibusdam in speciem comitiorum congregatis, Petro Nunio Guzmano fuisse collatam. Quocirca multo sibi æquiora petenti, nullo modo si saperent, resisterent: neque enim posse ab incepto cessare, literis ad id efficiendum à rege missis. Quod si facerent, se operâ daturum, vt quod illi iam dudum cupiebant, Petrus Nunius Guzmanus, præfectura haud rite obtenta deturbaretur. Id enim quod eorum priuilegia aperte imminuebat, contra morem illorum inauspicato factum esse, sibi quidem multum displicere. Scripsit quidem ad Carolum Ximenius hac de re sæpius: & Didacum Gueuaram, quem non ita pridem cla-

uigerum createrat, præfectum maximum eligendum, suoque periculo alterum delicien-
 dum susceperat, qui ferme cunctorum commendatariorum odiis magistratum illum ge-
 rebat: nihil tamen circa eam rem obtinuit. Igitur dum vniuersas magistratorum rationes e-
 uoluit, totumque illum militarem ordinem explorat, quadringenties centena millia num-
 mùm, commendatariorum periniqua dissimulatione, in singulos annos ex regis prouenti-
 bus intercipi inuenit. Nam cum illi ad bellum Mauris inferendum, limitesque nostros de-
 fendendos & turandos, certum militum numerum propriis sumptibus tolerare teneantur,
 id omnino prætermittentes, regis curæ & impensis relinquebant. Quare ut decebat pro-
 uisa duo Calatrauensis magistratii oppida, quæ centenis millibus aureorum æstimabantur,
 ab Aragoniis iniuste occupata, per Touillam & Cabrerum Calatrauenses commendata-
 rios, regis rursus ditioni vindicauit. Vim tentare principio Aragonii, litem sub iudice esse
 obiiicere, præfidiis & militib. oppida firmare. Sed re probe per Ximenium cognita, eaque
 apud ipsos declarata, post longam sub rege catholico possessionem, licet inuiti oppidis ces-
 serunt. Sed quoniam Touillæ opera in eo negotio conficiendo insignior fuit, volens Xi-
 menius strenui hominis diligentiam beneficio aliquo condecorare, cum paulo ante Cia-
 conium quendam fisco magistratorum Calatrauensis & Alcantarani præfectum, parum
 rite creatum comperisset: neque enim facultatem vllam, tabulasve collatrices, ab ordinis
 sui principibus habebat, sed vnicum duntaxat Ferdinandi catholici chirographum, quo il-
 li facultas concedebatur, arcem quandam cum decessore fiscali commutandi ob munus
 in Ciaconii gratiam relictum. Id autem non modo iniquum, & contra ordinum militariū
 consuetudinem, ab eorum Senatu dissimulatum fuisse aiebat, sed impium quoque & rei sa-
 cræ diuenditæ labe infectum. Proinde nullo modo amplius tolerandum, neque Ciaconiū
 ad priuatas eius ordinis rationes procurandas, id est enim fisco nomen, sine magna religio-
 nis offensa, haberi posse. Inerat simul in Ciaconio parua muneris gerendi dexteritas, habi-
 tusque ipse totius corporis contemnendus. Ideo Ximenius de totius Senatus autoritate,
 fisci eum præfectura amouet, eamque ad Touillam transfert. Ne quid tamen fraudis Ciaco-
 nio fieret, qui arcem fructuosam pro obtinenda præfectura dederat, ut arx illa sua redde-
 retur eautum fuit. Doluit, ut par erat, Ciaconius, & grauem sibi iniuriam illatam apud Ca-
 rolum conquestus, Belgarum tandem favore effecit, ut amoto Touilla, Ximenii mandata
 irrita essent: ipseque rursus præfecturæ restitueretur. Quod quamuis Ximenius ægerrime
 rulerit, deque eo sæpius ad Carolum scripserit, nihil tamen impetrare potuit. Touillæ ve-
 ro, quem præmio aliquo, vir rerum ab eo bene gestarum memor, omnino afficere cupie-
 bat, de Senatus decreto Saboticam custodiam contulit: & quadraginta millia nummorū
 sportulæ vice, ex communi ordinum militarium pecunia assignauit: atque ut id ratum ha-
 beretur, apud Carolum studiose effecit. Quoniam vero iudicum inopia Senatus ille mili-
 tatis laborabat, Tellum sancti Iacobi commendatarium, virum iurisperitia, & rerum earū
 notitia percelebrem, Luxanum suum necessarium, doctrina & nobilitate clarum, Calueti
 loco in Senatum elegit. Hunc Caluetum Zoritanorum municipem, quod ad id munus pa-
 rum aptum iudicaret, Senatu ordinum paulo ante amouerat: cuius rei dolorem Ouetensis
 Pontificatus, quem illi postea Carolus contulit, leniuit. Voluisset ad eum modum cæteros
 qui aderant in eo Senatu iudices regis iussu Ximenius explorare. Nam Oforium Episcopū
 Asturicensem, qui Senatus præses habebatur, Alarconum quoque Senatorem Senatu pel-
 lendos iam meditabatur: proque Oforio Alphonsum Tellezium, colonie Montalbanicæ
 dominum substituendum, pro Alarcono Gonsalum Fernandum marchionis Plegiani fra-
 trem. Neque in hunc tantummodo militarium ordinum Senatum, sed in alios quoque qui
 comitatum regium sequuntur, & post in Granatensem & Pintianum conuentum esse ac-
 curate inquirendum proposuerat. Sed ne totam rei inuidiosæ molestiam, in se vnum dun-
 taxat deriuaret, priuatas literas super ea re à Carolo petit, quibus de aliis Senatoribus loco
 amotorum eligendis, aut nominandis a rege ipso demandaretur. Bæticæ prouinciæ, & Ca-
 latrauensis (quam campum vulgo appellant) administrationibus, quæ iam diu rectoribus
 carebant, Didacum Lupum Padillam, Ferdinandum Cordubam Capræ comitis fratrem,
 qui postea clauiger factus est, viros domi ac militiæ egregios, & qui eisdem regionibus a-
 lias præpositi operam non pœnitendam exhibuissent, gubernatores, hoc est, generales præ-
 fectos dedit. Erant etiam aliquot eorundem ordinum præfidiæ, sine commedatarii milita-
 ris custodia: quæ quoniam à factiosis, aut grassatoribus occupari poterant, si diutius præpo-
 sito carerent, quamuis in Carolo aduentum res minoris momenti differre destinauerat, cu-
 stodes quoq; peraccommodos quæ fuit, quibus interea præfidiæ commendauit. Vnum ta-
 men quod iam dudum secū cogitauerat, adhuc supererat, sed rei inuidia deterrebat: su-
 spensusq; aliquandiu fuit, an multorum simultates, & negotium odiorum plenū, sed tamen
 regis